

Mgr. Miriam Hlavačková, PhD. (1968) je vedeckou pracovníčkou Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Venuje sa cirkevným dejinám a dejinám vzdelanosti vo vrcholnom stredoveku. Monografia „Kapitula pri Dóme sv. Martina

– intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí“ vychádza z početných štúdií a článkov, ktoré autorka publikovala vo vedeckých časopisoch a zborníkoch.

9 788097 006020

KAPITULA PRI DÓME SV. MARTINA

Miriam Hlavačková

KAPITULA PRI DÓME SV. MARTINA

– INTELEKTUÁLNE CENTRUM
BRATISLAVY V 15. STOROČÍ

Miriam Hlavačková

...nate. in tota mundi latitudi-
dinem spe tuu dona diffu-
de. P. In unitate eid. f. f. os.

Ad missas.
Piritus do-
mini reple-
uit orbem
terrarum alla-
et hoc quod

Miriam Hlavačková

KAPITULA PRI DÓME SV. MARTINA

– INTELEKTUÁLNE CENTRUM BRATISLAVY V 15. STOROČÍ

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED
HISTORICKÝ ÚSTAV

© Text: Mgr. Miriam Hlavačková, PhD.

Monografia *Kapitula pri Dóme sv. Martina – intelektuálne centrum Bratislavy v 15. storočí* je výsledkom grantu „Slovensko ako súčasť stredovekého Uhorského kráľovstva“ na Historickom ústave SAV č. 2/6201/27.

Jej vydanie finančne podporili: Ministerstvo kultúry SR, SAVOL (Spoločnosť autorov vedeckej a odbornej literatúry), občianske združenie Spoločnosť Pro Historia a Historický ústav SAV

Recenzenti

Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc. (Trnavská univerzita)

PhDr. Eva Frimmová, CSc. (Historický ústav SAV)

Zodpovedná redaktorka

Mgr. Denisa Valachová

Autori fotografií

Dušan Buran, Miriam Hlavačková, Juraj Šedivý

Návrh obálky a grafická úprava

Jozef Hupka

Technický redaktor

Jozef Hupka

Vydavateľ

Spoločnosť Pro Historia, o.z.

Všetky práva vyhradené. Žiadnu časť tejto publikácie nemožno reprodukovať, kopírovať, uchovávať ani prenášať prostredníctvom nijakých médií – elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných – bez predchádzajúceho písomného súhlasu autora.

Bratislava 2008

ISBN 978-80-970060-2-0

Miriam Hlavačková

KAPITULA PRI DÓME SV. MARTINA

– INTELEKTUÁLNE CENTRUM BRATISLAVY V 15. STOROČÍ

Bratislava 2008

OBSAH

ÚVOD	7
I. OD KAPITULSKEJ ŠKOLY K UNIVERZITE: VZDELÁVANIE V STREDOVEKU	11
II. <i>VITA COMMUNIS</i> . Z DEJÍN BRATISLAVSKEJ KAPITULY	23
III. MESTSKÁ KAPITULSKÁ ŠKOLA PRI DÓME SV. MARTINA	40
IV. BRATISLAVSKÁ KAPITULA ZA VLÁDY ŽIGMUNDA LUXEMBURSKÉHO	49
Vplyv pražskej univerzity. Českí duchovní v bratislavskom exile	49
Viedenská univerzita a Bratislavská kapitula v prvej polovici 15. storočia	63
Členovia kapituly v službách kráľa Žigmunda	74
„ <i>Pro salute animae meae...</i> “ K vzťahu kapituly a mesta	82
V. BRATISLAVSKÁ KAPITULA V DRUHEJ POLOVICI 15. STOROČIA	93
Bratislavská kapitula a Univerzita Istropolitana	105
„ <i>Dobrý lekár musí byť aj dobrým astrológom.</i> “ Fakulty na Univerzite Istropolitane	111
Čo sa naučil študent Ján v Bratislave. Vzdelanostná úroveň členov kapituly počas existencie Univerzity Istropolitany	126
Keď rinčia zbrane, múzy mlčia. Zánik Univerzity Istropolitany	135
Kapitula – „ <i>miesto stretnutia cirkvi a sveta.</i> “	139
VI. KNIŽNICA BRATISLAVSKEJ KAPITULY	148

Poznámky k súkromnej zbierke kníh členov kapituly a Univerzity Istropolitany	153
<i>Devotio moderna</i> v zrkadle rukopisov kapitulskej knižnice	163
Humanizmus v prostredí Bratislavskej kapituly	171
ZÁVER	179
RESÚMEE	181
ZOZNAM SKRATIEK	185
ZOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY	186
MENNÝ REGISTER	204

ÚVOD

Pod pojmom intelektuál si môžeme predstaviť človeka schopného prenikať k podstate vecí, človeka, ktorý pracuje „mysľou a so slovami“. Ak sa začítame do úvah stredovekých intelektuálov,¹ dozvieme sa, že ich mienka o sebe samých, ich sebahodnotenie, si oproti iným profesiám nárokovalo na zvláštnu prestíž. Aj podľa platónskeho či aristotelovského ponímania, uznávaného vtedajšími filozofmi, sa intelektuál dokonca venuje ušľachtilejšej činnosti než tí, ktorí sa živia prácou svojich rúk a výnosmi pozemkov. „*Také žiadané vlastníctvo akým je učenosť*“, hovorí stredoveký gramatik Mino da Colle, „*je cennejšie než všetky ostatné poklady. Chudákovi pozdvihuje z prachu, neurodzených premieňa v urodzených a zabezpečuje im vynikajúcu povesť. Vďaka nemu patrí potom takto povznesený človek k výkvetu spoločnosti a prevyšuje obyčajných ľudí.*“²

Profesorka stredovekej filozofie Maria Teresa Brocchieriová rozlišuje dve podoby intelektuála. Prvým („silným“) typom je ten, ktorý sa venuje zvolenej intelektuálnej činnosti a výsledky bádania odovzdáva iným ako vyučujúci v škole či na univerzite. Druhý typ intelektuála („slabý“) síce používa svoju inteligenciu a hovorené či písané slovo, často však mení oblasť svojho pôsobenia. Takými sú napríklad diplomat, sudca, biskup alebo spisovateľ.³ Ak prijmeme jej klasifikáciu, obidva typy intelektuála nájdeme zastúpené aj v Bratislavskej kapitule.

Bratislavská kapitula pri Dóme sv. Martina bola v stredovekom Uhorsku dôležitým cirkevným, ale aj intelektuálnym strediskom, so školou podliehajúcou rektorovi a s vlastnou knižnicou. Pritom jej členovia – prepošti a kanonici – vďaka univerzitným štúdiám, praxi získanej v kancelárii arcibiskupa alebo v Rímskej kúrii poskytovali panovníkom odborné zázemie pri spravovaní kráľovstva. Dejiny kapituly sú tak zároveň dejinami konkrétnych osôb, ktoré na jednej strane plnili sakrálne funkcie vyplývajúce z ich úradu, na druhej strane sa z titulu svojho diplomatického poverenia suverénne pohybovali v pápežskej kúrii alebo na dvoroch panovníkov. Kráľovi nielen sprostredkovali sobáš, mierové rokovania, ale niektorí z nich mu vo funkcii dvorského lekára predpisovali vhodnú medicínu a prostriedky životosprávy.

Kráľ sa svojim vzdelaným služobníkom odovdčil udelením cirkevného úradu a benefícia, takže od panovníka, odvolávajúceho sa na patronátne právo, často záviselo obsadenie kapituly i jej prosperita. Hoci Bratislavská kapitula sídlila na území stredovekého Uhorska, v prvej polovici 15. storočia sa jej členmi stávali kanonici z Čiech pôsobiaci v službách kráľa Žigmunda, z ktorých tu viacerí v období husitských nepokojov v Čechách našli zároveň exil. V druhej polovici 15. storočia mali dominantné postavenie duchovní z Dolného Rakúska, ale postupne pribúdali aj kanonici z územia Slovenska, pochopiteľne najmä z Bratislavy a okolia.

Vzdelanci združení v kapitule hľadali „pravdu“ nielen na stránkach rukopisov, ale i vo hviezdach, v diskusiách o budúcom osude krajiny so slávnym astronómom Regiomon-

1 K termínu stredoveký intelektuál pozri LE GOFF, Jacques: Intelektuálové ve středověku. Praha 1999.

2 LE GOFF, Intelektuálové, s. 112.

3 BROCCHERIOVÁ, Maria Teresa F. G.: Intelektuál. In: Středověký člověk a jeho svět. Ed. Jacques Le Goff. Praha 1999, s. 157 – 181.

tanom či teológom Marziom Galeottom. Nové „moderné“ myšlienky odovzdávali nádej-
ným študentom v kapitulskej škole a na Univerzite Istropolitane. Po vzniku Istropolitany
(1465) sa totiž osudy kapituly úzko spojili aj s touto inštitúciou – bratislavský prepošt sa
stal vicekancelárom univerzity, členovia kapituly prednášajúcimi. Rekonštruovať dejiny
Univerzity Istropolitany sa historici pokúšajú už stáročia, aj keď pramene k jej dejinám
sú len veľmi skromné. Hoci sme doplnili niektoré mená vyučujúcich a pokúsili sme sa
priblížiť koexistenciu kapituly a univerzity na spôsob univerzitnej kapituly, skúmaná
téma stále ponúka možnosti na ďalšie interpretácie.

Monografie poľských, nemeckých, maďarských i českých historikov – v poslednom desať-
ročí najmä prozopograficky orientované – potvrdzujú, že kapituly sa stávali významnými
intelektuálnymi centrami.⁴ V rámci dejín Uhorska možno uviesť publikáciu tohto typu
od maďarského historika Józsefa Köblösa, ktorý podrobil sociografickému prieskumu
členov štyroch kapitúl – Stoličnobelehradskej, Budínskej, Rábskej a Bratislavskej –
v období vlády Mateja Korvína a Jagelovcov. Výsledok publikoval vo forme štatistických
tabuliek a grafov, ktoré odzrkadľujú trendy v smerovaní štúdia, kariéry i v uplatnení
kapitulskeho duchovenstva.⁵ Na Slovensku sa Bratislavskou kapitulou, najmä proble-
matikou jej vzniku a vývoja, zaoberali práce historikov 19. storočia – Karola Rimelya,
Ferdinanda Knausa a v rámci viacväzkových dejín mesta Bratislavy sa kapitule venoval
aj historik Theodor Ortway.⁶

4 RADZIMIŃSKI, Andrzej: Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w. Studium prozopograficzne Tom I. – Prałaci, Tom II. – Kanonicy. Toruń 1993; RADZIMIŃSKI, Andrzej (Ed.): Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Pochodzenie i funkcjonowanie elity kościelnej. Toruń 2000; PONIEWOZIK, Leszek: Prałaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza. Toruń 2004; Tenże: Prałaci i kanonicy wiśliccy w okresie średniowiecza. Lublin 2004; STOPKA, Krzysztof: Szkoły katedralne metropolii Gnieźnieńskiej w średniowieczu. Kraków 1994; CRUSIUS, Irene (Hg): Studien zum weltlichen Kollegiatstift in Deutschland. Göttingen 1995. Bohatú bibliografiu k výskumu kapitúl v Nemecku uvádza HOLBACH, Rudolf: Zu Ergebnissen und Perspektiven neuerer Forschung zu spätmittelalterlichen deutschen Domkapiteln. In: Rheinische Vierteljahrsblätter 56, 1992, s. 148 – 180; LIBOR, Jan – SAMEK, Bohumil: 700 let brněnské kapituly. Brno 1997; KRAFL, Pavel (Ed.): Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV. Opera Instituti historici Pragae, series C – Miscellanea, volumen 19. Praha 2008; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení doby husitské. In: Sborník historický, 19, Praha 1972, 5 – 48.

5 Na základe grafov sú čitateľné rozdiely v skúmaných kapitulách – napr. v prevahe kanonikov šľachtického alebo meštianskeho pôvodu, kumulácii benefícií, v spôsobe získavania kanonikátu či obsadzovania jednotlivých úradov. KÖBLÖS, József: Az egyházi középérték Mátyás és a Jagellók korában. Budapest 1994. Podobným spôsobom spracovala dizertačnú prácu Judit Majorossy: Church in Town: Urban Religious Life in Late Medieval Bratislava in the Mirror of Last Wills (Central European University Budapest, 2006), ktorá na základe testamentov bratislavských mešťanov analyzovala stredovekú mestskú zbožnosť.

6 RIMELY, Károly: Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis ad s. Martinum ep. olim ss. Salvatore. Bratislava 1880; KNAUZ, Ferdinand: Pozsonyi prépostság. Esztergom 1881; ORTWAY, Theodor: Geschichte der Stadt Pressburg II/1 Pressburg 1895, II/2 – 1898, II/3 – 1900, II/4 – 1903.

V súčasnosti sa otázkami vzniku Bratislavskej kapituly a – z paleografického hľadiska – jej písomnou kultúrou zaoberá Juraj Šedivý.⁷ Z pohľadu historika umenia sa Dušan Buran zamerával vo svojich prácach najmä na liturgické iluminované kódexy z knižnice Bratislavskej kapituly.⁸ Muzikologička Eva Veselovská v dvoch dieloch katalógu sprístupnila hudobnopaleografický súpis stredovekých liturgických prameňov s notáciou z bratislavských archívnych fondov.⁹ Možno pritom zdôrazniť, že zbierka rukopisov Bratislavskej kapituly je v súčasnosti najcennejším rukopisným fondom na území Slovenska. Žiaľ, aj do dejín knižnice zasiahli zložité spoločenské pomery: na začiatku 19. storočia sa z knižnice kapituly niekoľko iluminovaných misálov a *Biblií* dostalo darom do zbierok Maďarského národného múzea v Budapešti a reálne straty zaznamenal fond knižnice v 20. storočí, keď najmä v medzivojnovom období nastalo rozdelenie niektorých liturgických kódexov, svojvoľný predaj ich iluminácií do antikvariátov v Bratislave i za hranice Československa. Zároveň sa však v priebehu 20. storočia zachované kódexy čoraz častejšie stávali predmetom záujmu hudobných historikov, historikov umenia a kodikológov,¹⁰ pričom systematickú pozornosť tejto rukopisnej zbierke venoval kodikológ Július Sopko, ktorý zostavil najkomplexnejší inventár rukopisov knižnice zachovaných nielen v Bratislave, ale i v Budapešti, Ostrihome a Albe Iulii.¹¹

Počas výskumu vzdelanosti a uplatnenia jednotlivých prepoštov a kanonikov v cirkevnej či svetskej kariére sme si položili viacero otázok: Aký bol priebeh ich štúdia? Na akej fakulte študovali a s akou akademickou hodnotou? Čo bolo predmetom ich výučby? Ako

7 ŠEDIVÝ, Juraj: *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava 2007; Tenže: Najstaršie listiny mesta Bratislavy „znovu objavené“. In: *Studia Historica Tyrnaviensia III. K životnému jubileu Prof. R. Marsinu*, 2003, s. 131 – 143; Tenže: *Cirkev v stredovekej Bratislave – staré odpovede a nové otázky*. In: *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Ed. Gábor Czoch. Bratislava 2006, s. 93 – 126; Tenže: *Die Anfänge des Pressburger Kapitels*. In: *Acta historica Poseniensis II*. Bratislava 2001, s. 107 – 117; Tenže: *Die Anfänge der Beurkundung im mittelalterlichen Pressburg*. In: *Wege zur Urkunde – Wege der Urkunde – Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters, Beihefte zu J. F. Böhmers Regesta Imperii)*. Wien – Köln – Weimar 2005, s. 81 – 115.

8 BURAN, Dušan: Antifonár kanonika Jána Hana, misál knižnice Batthyaneum a iluminované rukopisy Bratislavskej kapituly na sklonku 15. storočia. In: *Galéria – Ročenka SNG 2000*, Bratislava 2000, s. 45 – 66; Tenže: *Fragmenty gotických iluminovaných kódexov z dvoch slovenských archívov*. In: *Ars 37*, 2004, s. 156 – 165; BURAN, Dušan – ŠEDIVÝ, Juraj: *Písmo a knižné maliarstvo: objednávateľia, umelci a adresáti*. In: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Ed. Dušan Buran, Bratislava 2003, s. 161 – 181; BURAN, Dušan – ŠEDIVÝ, Juraj: *Listiny a knižné maliarstvo na sklonku stredoveku*. In: *Tamže*, s. 513 – 527.

9 VESELOVSKÁ, Eva: *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Beständen von Bratislava I*. Bratislava 2002; *Táže: Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Beständen von Bratislava II*. Bratislava 2006.

10 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta – MIŠIANIK, Ján: *Stredoveká knižná maľba na Slovensku*. Bratislava 1961; HOFFMANN, Edit: *Henrik Csukárdi plébános miniátor*. In: *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyve* 4, 1924 – 1926, s. 74 – 90; RYBARIČ, Richard: *Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku I*. Bratislava 1984; SABÓL, Eugen: *Z dejín kódexov a miniatúr na Slovensku*. Martin 1955.

11 *Vedecký záujem o tento súbor prejavil v 19. storočí KNAUZ, Ferdinand: A pozsonyi káptalannak kéziratai. Esztergom 1870*. SOPKO, Július: *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach, I*. Martin 1981; Tenže: *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku, II*. Martin 1982; Tenže: *Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach, III*. Martin 1986 (ďalej SOPKO I, II, III).

praktizovali svoje poznatky a aké možnosti kariéry mali? Ako sa v Bratislavskej kapitule odrazili reformné myšlienkové prúdy, výsledky Kostnického a Bazilejského koncilu?

Na niektoré z týchto otázok sa našli odpovede v archívnych prameňoch, univerzitných matrikách, štatútoch a aktoch Viedenskej univerzity, na ktorej študovala väčšina členov Bratislavskej kapituly, alebo v literatúre zaoberajúcej sa stredovekými univerzitami. Údaje k vzdelanosti členov kapituly bolo treba hľadať aj medzi riadkami – museli sme si všímať akademické tituly, problematiku, ktorá bola členom kapituly pridelená v rámci ich úradu (týka sa najmä osôb vzdelaných v kánonickom práve), správy z koncilov či poverenia diplomatickými misiami. Zaujímali nás aj knihy vo vlastníctve členov kapituly, ktoré môžu odkryť názorový svet ich majiteľa. V súvislosti s hľadaním odpovedí naša vďaka za podnetné inšpirácie patrí univ. prof. Richardovi Marsinovi, DrSc., kodikológovi PhDr. Júliusovi Sopkovi, CSc., historikovi umenia Dr. Dušanovi Buranovi, PhD., kolegom PhDr. Daniele Dvořákovej, CSc., PhDr. Jurajovi Šedivému, PhD., PhDr. Jiřímu Stočesovi, PhD., a PhDr. Petrovi Elbelovi, PhD.

Tak ako sa o teológovi a filozofovi Mikulášovi Kuzánskom († 1464), viackrát spomínanom aj v tejto knižke, hovorí, že bol „*posledným scholastikom a prvým renesančným filozofom*“, podobne možno charakterizovať aj obdobie 15. storočia. Prekračujú sa hranice scholastiky, ktorá stavala na tradícii a autoritách a do popredia sa dostáva skúsenosť a výskum. Na územie stredovekého Slovenska prenikajú ideové hnutia – *devotio moderna*, novoplatonizmus (obrodienie platónskej filozofie), humanizmus a nové poznatky z rôznych odborov, ktorých šírenie bolo doménou intelektuálov. K nim však nezaraďujeme len spisovateľov a zasnívaných filozofov, ktorí nám akosi automaticky napadnú pod slovom intelektuál, ale aj často zabúdaných lekárov či astronómov s ich nespočetnými pozorovaniami a vedeckými traktátmi. Na našich stránkach by sme radi zdôraznili, že do kategórie stredovekých intelektuálov plným právom patria. Spolu s teológmi, právnikmi a spomínanými filozofmi tvorili v kapitule rôznorodé spoločenstvo, ktoré svojím pôsobením presahovalo hranice Bratislavy, Ostrihomskej diecézy i Uhorského kráľovstva.

I. OD KAPITULSKEJ ŠKOLY K UNIVERZITE: VZDELÁVANIE V STREDOVEKU

Na rozdiel od súčasného človeka, ktorý si uvedomuje hranicu medzi svetom viditeľným – prirodzeným, a neviditeľným – nadprirodzeným, bol viditeľný svet pre stredovekého človeka len odrazom sveta nadprirodzeného, ktorý neustále zasahoval do jeho každodenného života: „*Večnosť bola pre človeka stredoveku na dosah ruky.*“¹² Z tejto perspektívy sa vnímala aj otázka vzdelania a výchovy – učitelia mladíkov viedli ku kresťanskej dokonalosti, aby sa začlenili do cirkevného spoločenstva a stali sa obyvateľmi „Božej obce“ (podľa diela sv. Augustína *O Božej obci*).¹³ Bolo teda prirodzené, že sa intelektuálny život sústredil do kláštorných a katedrálnych škôl, ktoré nadviazali na vedecké poznatky grécko-rímskej kultúry. Kresťanstvo sa však najskôr muselo vysporiadať s „pohanskou“ anticou literatúrou. Zavážili pritom aj slová už spomínanej autority – svätého Augustína († 430), ktorý v diele *O kresťanskej náuke* konštatoval: „*Ak filozofi náhodou vyslovili pravdy užitočné pre našu vieru, zvlášť platonici, nielenže sa nemusíme báť týchto právd, ale musíme ich týmto neoprávneným držiteľom odobrať a sami ich využiť.*“¹⁴

Pristavme sa aspoň pri štyroch výnimočných vzdelancoch, ktorí zachránili podstatnú časť antickej kultúry – Boethius († 524), Cassiodorus († 573), Izidor Sevillský († 636) a Beda Ctihodný (Venerabilis, † 735). Boethia, ktorého preslávilo dielo napísané vo väzení *Útecha z filozofie (Consolatio Philosophiae)*, nazývali aj „prvým scholastikom“, keďže stredoveku sprostredkoval Aristotelove pojmové kategórie, z ktorých vychádzala scholastika. Zdôrazňoval dôležitosť spojenia viery a rozumového poznania, čo sa neskôr stalo charakteristickým znakom scholastiky.¹⁵ Boethiov kolega na dvore cisára Teodoricha – Cassiodorus dal prednosť mníšskemu životu pred výslužím na cisárskom dvore a uchýlil sa do kláštora Vivarium v talianskej Kalábrii, ktorý sám založil. Na jeho podnet opisovali mnísi diela starovekých autorov, ktoré by inak upadli do zabudnutia alebo zanikli. Podľa ďalšieho z uvedených osobností, autora 20-zväzkovej encyklopédie *Etymologie (Etymologiarum libri XX)*, biskupa Izidora Sevillského, má svetská vzdelanosť slúžiť najmä na lepšie pochopenie Svätého písma. A tak sa prostredníctvom jednotlivých dielov encyklopédie, venovaných biológii, zoológii, mineralógii, lekárstvu i právu, dostáva až k dejinám spásy: „*Filozofi priviedli usporiadanie siedmich svetských náuk až ku hviezdám s tým zámerom, aby ducha, zapleteného do poznávania svetskej múdrosti, odviekli od pozemských vecí a primáli ho rozjímať o tom, čo je zvrchované.*“¹⁶ S podobným úmyslom presadzoval anglosaský benediktín Beda Ctihodný kvôli výkladu *Bible* potrebu výučby astronómie.

12 LE GOFF, Jacques: Středověký člověk. In: Středověký člověk a jeho svět. Ed. Jacques Le Goff. Praha 1999, s. 31.

13 Augustín rozvinul svoju filozofiu dejín na predstave boja dvoch obcí, dvoch typov ľudských spoločností: obec tých, ktorí žijú podľa príkazov tela, ovládaní diablom, a obec tých, ktorí milujú Boha a blížnych. Sv. AUGUSTÍN: Boží štát I. – II. Bratislava 2005.

14 LE GOFF, Jacques: Kultura středověké Evropy. Praha 1991, s. 127.

15 PIEPER, Josef: Scholastika. Praha 1993, s. 32. BOETHIUS: Filosofie učitelka. Olomouc 1995. Podrobnejšie k Boethiovi – VRÁNA, Karel: Boethius. Poslední Říman a první scholastik. In: Křesťanství a filosofie. Postavy latinské tradice. Ed. Filip Karfík a kol. Praha 1994, s. 27 – 41.

16 IZIDOR ZE SEVILLY: Etymologiae. I. – III. Praha 2000, s. 44. V knižnici Bratislavskej kapituly *Etymologie* Izidora Sevillského: SOPKO I č. 70.

Výrazné reformy v spôsobe vzdelávania nastali za vlády cisára Karola Veľkého († 814). Vyučovací proces bol odstupňovaný do troch cyklov, pričom základný stupeň sa zaoberal vyučovaním čítania a písania, spevom a znalosťami kalendára. Stredný stupeň zahŕňal systém siedmich slobodných umení (*septem artes liberales*). Pojem *ars* však neznamenal umenie v dnešnom zmysle slova, ale v stredoveku sa vzťahoval na „náuku“, napríklad gramatika bola „náukou o jazyku“.17 Sedem slobodných umení opísal v alegorickej básni *Svadba Filológie a Merkúra (De nuptiis Philologiae et Mercurii)* už kartaginský rétor Martianus Capella (5. storočie po Kr.), ktorý na pozadí svadby boha Merkúra s učenu Filológiou predstavil sedem panien zastupujúcich jednotlivé umenia. Každá z nich obsiahle vysvetlila svoju múdrosť: gramatiku, rétoriku, dialektiku, aritmetiku, geometriu, astronómiu a hudbu. Pre rečnícke umenia – gramatiku, rétoriku a dialektiku (logiku) sa od čias Karola Veľkého ujal názov trívium a pre matematické vedy – aritmetiku, geometriu, hudbu (hudba sa v stredoveku prednášala na abstraktných, matematických základoch) a astronómiu – zase kvadrívium.18 V treťom, vyššom stupni vzdelávania na sedem slobodných umení nadviazala výučba teológie pre budúcich duchovných: prednášky zahŕňali najmä výklad *Svätého písma* a patristiku.

Odbory slobodných umení prevzali kláštorné školy, v ktorých sa učili predovšetkým členovia vlastnej komunity, ale v takzvanej „vonkajšej škole“ sa vzdelávali aj siroty a deti, ktorým rodičia vybrali rehoľnú budúcnosť. Práve kláštorom, ich knižniciam a skriptóriám vďačí veľká časť antickej literatúry za to, že prežila do súčasnosti. Čas strávený v skriptóriách pri namáhavom prepisovaní rukopisov brali mnísi ako obeť, druh pokánia, ktoré im umožní dostať sa do neba (alebo na druhej strane pri nepozornom vynechaní písmen či slov predĺži pobyt v očistci).19

Aj keď z hľadiska zamerania nášho textu chceme zdôrazniť prínos stredovekých kláštorov zvlášť vo vedeckej a v kultúrnej oblasti, nedá sa prehliadnúť, že rehoľníci významnou mierou prispeli k vzniku a zdokonaleniu praktických remesiel. Či už šlo o ťažbu olova, železa, kamenca, mramoru alebo o metalurgiu či nožiarstvo, pri každej činnosti prejavovali neustálu snahu o zdokonaľovanie pracovných postupov. Vďaka nim sa tieto znalosti postupne rozšírili po celej Európe. A neobišli ani územie stredovekého Slovenska.

Kým v 11. – 13. storočí tu boli v duchovnej, kultúrnej a poľnohospodárskej sfére aktívni benediktíni (Nitra, Hronský Sv. Beňadik), v nasledujúcich storočiach sa na našom území usádzali technicky zdatní cisterciáni, augustiniáni, paulíni a žobravé kazateľské rehole – dominikáni a františkáni. O rozvoj knižnej kultúry sa zaslúžili kartuziáni z Kláštora Červeného Kláštora. Pravidlá kartuziánov zdôrazňovali význam kníh ako „večného pokrmu duší“ a stanovili „rukami kázať“ (t. j. písať) Božie slovo, keď ho nemôžu

17 Klasickým svedectvom o tomto systéme je Senecov list o *artes liberales* a o *studia liberalia*. Sú to štúdiá, ktoré neprinášajú finančný zisk. Nazývajú sa slobodné, lebo sú dôstojné slobodných mužov. Z toho dôvodu sem nepatrí maliarstvo, sochárstvo a ostatné remeselné zručnosti (*artes mechanicae*). Podrobnejšie CURTIUS, Ernst Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha 2000, s. 48. Porovnaj SCHAEFFER, Ursula (Hg.): *Artes im Mittelalter*. Berlin 1999.

18 NORTH, John: *Das quadrivium*. In: *Geschichte der Universität in Europa*. Hg. Walter Rüegg, Bd. 1. München 1993, s. 303; BOEHM, Laetitia: *Das mittelalterliche Erziehungs- und Bildungswesen*. In: *Propyläen. Geschichte der Literatur. Literatur und Gesellschaft der westlichen Welt 600 – 1400*. Bd. 2. Frankfurt am Main – Berlin – Wien 1982, s. 146.

19 LE GOFF, *Intelektuálové*, s. 26.

kázat ústami.²⁰ Veľmi intenzívne sa venovali najmä prepisovaniu kníh, veď nenadarmo sa v stredoveku tradovalo, že „kláštor bez kníh je ako pevnosť bez zbraní.“ Rehole sa postupne zapájali aj do administratívnych činností. Konventy premonštrátskej rehole (v Jasove, Lelesi, Kláštore pod Znievom) plnili ako hodnoverné miesta verejnonotárske funkcie, ich úlohou bolo spísomňovať a overovať transakcie majetkovoprávnej povahy.²¹

S pokračujúcou urbanizáciou sa šírila sieť kapitulských a farských škôl, ktoré preberali hlavnú úlohu vo vzdelávacom procese mestskej komunity. Sledovanie vzniku a vývoja kapitúl na území stredovekého Slovenska sťažuje nedostatok originálnych prameňov z 11. – 12. storočia. Existenciu Bratislavského a Nitrianskeho prepoštvstva v 11. storočí (v starších obdobiach znamenali pojmy prepoštvstvo a kapitula tú istú inštitúciu)²² potvrdzuje zmienka v dekrétach kráľa Kolomana o konaní Božích súdov (tzv. ordálií) pri týchto prepoštvstvách.²³ Spišské prepoštvstvo bolo založené pravdepodobne koncom 12. storočia ako súčasť Ostrihomskej diecézy v súvislosti s nemeckou kolonizáciou Spiša.²⁴ Kapituly boli na stredovekom území Slovenska – v Bratislave, Nitre, na Spiši – sídlom škôl a kanonici na nich aj vyučovali. Na Slovensku máme prvých učiteľov doložených z prostredia Zoborského konventu a Nitrianskej kapituly.²⁵ Na rozdiel od západoeurópskych stredísk sa zachovalo len málo prameňov o úrovni uhorských kapitulských škôl, ale dá sa usúdiť, že v 13. storočí tu prebiehala výučba na strednom stupni.²⁶ V rámci nej žiaci preberali trívium a kvadrívium, pričom teologické vzdelávanie sa sústredilo skôr na odovzdávanie znalostí potrebných pri slúžení liturgie. Budínska synoda (1309) potvrdila nariadenia III. a IV. lateránskeho koncilu (v rokoch 1179 a 1215) o tom, že pri

20 Podrobnejšie SLIVKA, Michal: Kláštorisko. Spišská Nová Ves 1995.

21 AVENARIUS, Alexander – LUKAČKA, Ján: Slovensko v dobe vrcholného a neskorého stredoveku. Kultúrno-historické súvislosti. In: Gotika. Dejiny výtvarného umenia na Slovensku. Ed. Dušan Buran. Bratislava 2003, s. 19.

22 Kolomanov dekrét používa termín *maior praepositura*. Podľa J. Šedivého sa z pôvodne misijného centra na Bratislavskom hrade vytvorila inštitúcia prepoštvstva v 70. rokoch 11. stor. počas pobytu kráľa Šalamúna a jeho dvora. ŠEDIVÝ, Mittelalterliche Schriftkultur, s. 35.

23 V rámci Božieho súdu bol obžalovaný, ktorý prehlasoval svoju nevinu, podrobený skúške horúcim železom alebo vriacou vodou. Ak neutrpel ujmu na zdraví, bol oslobodený spod obvinenia. SCHELLE, Karel: Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu. In: Slovenská archivistika (ďalej SA) 15, 1, 1980, s. 117 – 145.

24 SLIVKA, Michal: Sídliškova a cirkevná štruktúra Spiša vo včasno- až vrcholnostredovekom období. In: Terra Scepusiensis. Levoča – Wrocław 2003, s. 419 – 446.

25 Na Zobore pôsobil podľa mena zrejme prvý známy pedagóg magister Walter, za rektora nitrianskej kapitulskej školy začiatkom 12. stor. môžeme pokladať Willerma (*grammaticus*). MARSINA, Richard: Nitra vo včasnom a vrcholnom stredoveku. In: Nitra. Bratislava 1977, s. 31; SOPKO, Július: O školstve a vzdelanosti na Slovensku v stredoveku. In: Historický časopis (ďalej HČ) 36, 2, 1988, s. 176. K Nitrianskej kapitule pozri dve kapitoly pod rovnomeným názvom od Jána Lukačku v monografii Dejiny Nitry. Od najstarších čias po súčasnosť. Ed. Gabriel Fusek – Marián R. Zemene. Nitra 1998, s. 169 – 171 a 182 – 183.

26 MÉSZÁROS, István: Hat évszázad iskolái a Kárpát – medencében. In: A magyar iskola első évszázadai (996–1526). Ed. Katalin Szende. Győr 1996, s. 21 – 30. K situácii v Čechách NODL, Martin: Klerici, rektori a scholárové. In: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu I. Hlaváčka. Ed. Jan Hrdina, Praha 2002, s. 299 – 311.

každom katedrálnom chráme má byť *magister*, ktorý bude učiť žiakov gramatiku, logiku a cirkevné právo, pričom nemajetných žiakov mal vzdelávať bezplatne.²⁷

So vznikom miest začala gramotnosť výraznejšie prenikať do spoločnosti, ale skutočný prelom do úrovne stredovekej vzdelanosti priniesol až vznik univerzít ako originálnych výtvorov stredoveku. Vtedajšie univerzity sa však neobmedzovali len na najvyšší stupeň výučby. Poskytovali aspoň čiastočne aj vzdelávanie, ktoré dnes prebieha na našich základných a najmä stredných školách.²⁸

Už na začiatku 13. storočia bola univerzita ponímaná ako spoločenstvo vyučujúcich a učiacich sa (*societas magistrorum et discipulorum*) a spočívala na princípe všeobecného vzdelania (*studium generale*).²⁹ *Studium generale* tak označovalo vysokú školu, založenú alebo potvrdenú pápežom či panovníkom, ktorej členom patrili rôzne práva a privilégia (právo na štrajk, secesiu – hromadný odchod členov univerzity, právo odvolať sa k pápežovi a i.).³⁰ Vyučovací jazyk – latinčina – bol univerzálny, ako aj učebná látka, ktorá čerpala najmä z dvoch prameňov: antickej vedy, zvyčajne obohatenej arabskými vedomostami a kresťanskej tradície. Táto uniformita mala za následok aj všeobecnú platnosť akademických hodností: bakalár, licenciat, magister, doktor. Získanie povolenia vyučovať (*licentia ubique docendi*), ktoré bolo predstupňom udelenia titulu magistra alebo doktora (k doktorátu chýbala licenciatovi len promócia), oprávňovalo držiteľov tohto titulu prednášať na ktorejkoľvek univerzite.

V literatúre o stredovekých univerzitách sa často dočítame o tom, že univerzita sa organizovala „podľa parížskeho alebo bolonského vzoru“. Znamená to, že v prípade bolonského typu sa súčasťou univerzity nestali profesori a univerzitná korporácia združovala len študentov.³¹ Vyučujúci tvorili kolégium doktorov, zodpovedné za priebeh skúšok a udeľovanie titulov. Študenti mali právo voliť rektora, podieľali sa na platení profesorov a kontrolovali ich výučbu. V prípade parížskeho vzoru (tzv. univerzity učiteľov), boli

27 BÉKEFI, Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest 1910, s. 133. O praktickom uplatnení rozhodnutí oboch Lateránskych koncilov a o konštitúcii pápeža Bonifáca VIII. „Cum ex eo“ týkajúcej sa univerzitného štúdia svetského kleru – BOYLE, Louis: The Constitution „Cum ex eo“ of Boniface VIII.: Education of Parochial Clergy, *Mediaeval Studies* 24, 1962, s. 263 – 307.

28 LE GOFF, Intelektuálové, s. 73.

29 Kým slovo *studium* od 12. stor. okrem jeho tradičného významu označovalo aj inštitúciu školy, pojem *studium generale* sa rozvíjal postupne so vznikom prvých univerzít. Niekoľkým z najstarších univerzít tento status dodatočne priznal pápež (Montpellier 1289, Bologna 1291, Paríž 1292). Zjednodušene môžeme konštatovať, že prvé univerzity vznikli na konci 12. a na začiatku 13. stor. (Bologna, Paríž) *ex consuetudine*, t. j. z iniciatívy zdola, od magistrov a scholárov, kým ďalšie univerzity boli založené *ex privilegio*, t. j. z iniciatívy vrchnosti (Neapol 1224, Salamanca 1218, Padova 1222, Cambridge 1209 – 1225 a i.). MIETHKE, Jürgen: Studieren an mittelalterlichen Universitäten. Chancen und Risiken. Leiden – Boston 2004, s. 10; SVATOŠ, Michal: Vzdělanec – Učenc – Profesor. In: Člověk českého středověku. Ed. Martin Nodl – František Šmahel. Praha 2002, s. 270.

30 Tak ako každá korporácia, aj univerzita si mohla vytvoriť vlastné štatúty a zakotviť v nich pravidlá určujúce vnútorný poriadok a chod inštitúcie (dĺžku štúdia, program prednášok, podmienky skúšok, udeľovanie akademických hodností). Právnym postavením univerzít sa zaoberal CLASSEN, Peter: Studium und Gesellschaft im Mittelalter (Schriften der Monumenta Germaniae Historica, Band 29). Stuttgart 1983.

31 Titul profesora (od latinského *profiteri*) sa rozšíril v 15. stor. pod vplyvom Talianska.

plnohodnotnými členmi univerzity iba vyučujúci.³² Zaujímavosťou je, že pražská Karlova univerzita (1348) bola rozdelená do dvoch univerzitných korporácií s odlišnou správou. Od roku 1372 sa skonštituovala trojfakultná univerzita – s Katedrami slobodných umení, medicíny i teológie a samostatná Právnická univerzita. Jedným z dôvodov oddelenia bolo aj to, že na pražskej univerzite sa ujal dualizmus parížskeho a bolonského modelu správy: právnici sa pridŕžovali bolonského štatútu, v ktorom prevládla zásada, že rektorom má byť študent, kým ostatné tri fakulty rešpektovali príklad Paríža a rektorát obsadzovali magistri.³³

Novozakladané univerzity neskorého stredoveku však nenasledovali bolonský a parížsky vzor správy dôsledne, tvorili skôr zmiešaný typ, ale aj tak vďaka porovnávacím štúdiám európskych historikov vieme, že každý stredoveký študent sa na „cudzej“ univerzite bez problémov orientoval v jej štruktúre.

Univerzitné vzdelanie sa na rozdiel od dnešných čias členilo na dve časti: študent musel najskôr absolvovať tzv. nižšiu fakultu slobodných umení, v dnešnom zmysle slova filozofickú fakultu – v literatúre zjednodušene nazývanú artistická (od *septem artes liberales*). Po jej ukončení mohol pokračovať v štúdiu na vyšších a zároveň finančne nákladnejších fakultách – právnickej, lekárskej a teologickej.

32 V tzv. študentských univerzitách Bologni a Padove boli profesori zamestnancami univerzity so zmluvami na rok, ktoré uzatvárali s univerzitou alebo mestom. K obom typom univerzít podrobne VERGER, Jacques: Grundlagen. In: Geschichte der Universität in Europa. Hg. Walter Rüegg, Bd.1. München 1993, s. 51 – 52. SORBELLI, Albano: Storia della università di Bologna. Bologna 1940.

33 KEJŘ, Jiří: Dějiny pražské právnické univerzity. Praha 1995. MORAW, Peter: Pražská právnická univerzita 1372 – 1419. In: Acta universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (ďalej AUC – HUCP) 32/1 – 2, 1992, s. 7 – 50; ŠMAHEL, František: Fakulta svobodných umění. In: Dějiny Univerzity Karlovy I. (1347/48 – 1622). Ed. Michal Svatoš, Praha 1995, s. 105.

Stredovekí študenti počas prednášky

Najpočetnejšia z fakúlt – fakulta slobodných umení – bola vlastne úvodom do ďalšieho štúdia. Zakladala sa na systéme národov (*nationes*), pričom vyučujúci a študenti sa združovali do celkov približne podľa miesta svojho pôvodu, napríklad na Viedenskej univerzite boli štyri národy: rakúsky, rýnsky, uhorský, a saský. Na čele každého národa bol prokurátor, takže predstavenému fakulty, rektorovi (rektor sa stal na konci stredoveku hlavou celej univerzity), pomáhali štyria prokurátori.

Artistickú fakultu začali navštevovať mladíci vo veku 14 – 16 rokov a asi po dvoch rokoch skladali bakalársku skúšku. Priemerný vek magistra sa pohyboval medzi 20. – 25. rokom, údaje týkajúce sa veku študentov a dĺžky štúdia sa však v rôznych obdobiach a lokalitách značne líšia. Základom výchy trívnia bola gramatika (už Aristoteles zastával mienku, že štúdium písmen má tvoriť základ vzdelania), ktorá sa skladala z teoretickej časti – ovládania gramatických pravidiel – a z praktickej časti – čítania prevažne antických autorov. Na gramatiku nadväzovala logika a rétorika. Kým v disciplínach trívnia sa najväčšia pozornosť venovala gramatike a logike, ktorá mala študentov pripraviť na „argumentačné súboje“, kvadrívium sa orientovalo prírodnofilozoficky – vyučovali sa najmä Aristotelove prírodovedné knihy. Tieto diela sa do latinčiny neprekladali len z gréčtiny (predovšetkým na Sicílii), ale vychádzali najmä z arabských prekladov. Spisy Aristotela,

v stredoveku s náležitou úctou nazývaného Filozof, boli na stredovekej univerzite alfou a omegou výučby, pričom recepcia jeho diel sa na Západe udiala v troch etapách.

Až do polovice 12. storočia bola známa iba nepatrná časť jeho logického diela: *Kategórie* a *O vyjadrovaní*, ktoré Porfýrios doplnil svojim *Isagoge*. V študijných plánoch sa súhrnne označovali za starú logiku (*logica vetus*).³⁴ Až na konci 12. a na začiatku 13. storočia začali kolovať zvyšné časti Aristotelovho viacdielného súboru, tzv. *Organonu* v Boethiovom preklade (*Prvé analytiky*, *Topiky*, *O sofistických dôkazoch*) a v preklade Jakuba z Benátok *Druhé analytiky* (asi v rokoch 1125 – 1150). Tieto diela sa na univerzite zase nazývali nová logika (*logica nova*). Neskôr sa objavili aj Aristotelove prírodovedecké spisy, v prvom rade *Fyzika*, *Metafyzika*, *O duši*, *Psychológia* a iné.³⁵

Možno sa zamyslieť nad tým, akým spôsobom sa študenti oboznamovali nielen s Aristotelovými, ale aj s ostatnými predpísanými textmi. Odlišoval sa spôsob výučby na univerzite v stredoveku od toho dnešného? Ako prebiehala?

Výučba spočívala najmä na komentovaní textov, pričom sa používali scholastické metódy: predmet skúmania sa sproblematizoval, najmä rozpory vo výrokoch autorít, a formou otázok a odpovedí (*questio*) sa hľadalo adekvátne riešenie. Oproti jednoduchému zaštiteniu sa autoritou postupne prevažovalo rozumové uvažovanie. Dišputy (*disputatio*) – s nadhľadom by sme ich mohli nazvať aj učeným hádaním sa – mali študentov naučiť zvládnuť techniku argumentácie pri rozčleňovaní faktov, ich analýze alebo negovaní. Záver dišputát (*conclusio*) tak budúceho intelektuála nútil zaujať určité stanovisko. Podľa J. Le Goffa: „Na konci scholastickej metódy jednotlivec vystupuje vo svojej intelektuálnej zodpovednosti“.³⁶

Skôr, než sa však študent mohol pýšiť titulom magistra slobodných umení, musel dosiahnuť nižšiu akademickú hodnosť – bakalariát. Na Viedenskej univerzite sa požadovalo, aby budúci bakalár zložil tzv. prvú skúšku (*determinatio*), ktorej predchádzali ešte dve priebežné skúšky. Najprv musel obstáť v dišputách s magistrom, ktoré sa odohrávali v decembri pred obdobím pôstu. V čase pôstu sa potom konala vlastná skúška. Skúšobnú komisiu, zloženú z univerzitných profesorov, musel kandidát presvedčiť, že splnil všetky štatutárne predpisy a oboznámil sa s autormi, ktorých predpisuje učebný program. Až po úspešnom vykonaní tohto kroku prišla na rad samotná determinácia. V rámci nej kandidát predniesol celú sériu prednášok, v ktorých sa snažil preukázať predpoklady na ďalšiu univerzitnú kariéru.³⁷ Nasledujúce skúšky, potrebné na dosiahnutie ďalších akademických hodností, sa skladali z rady komentárov a odpovedí na otázky skúšobnej komisie. Celý akt zavŕšili verejné prednášky a najmä inauguračná prednáška, po ktorej študentovi udelili symboly akademickej hodnosti.

Spomenuli sme, že po dosiahnutí magisterského titulu mohol absolvent pokračovať v štúdiu na vyšších fakultách. Počas tohto štúdia teológie, práva alebo medicíny obvykle

34 DE LIBERA, Alain: Stredoveká filozofia. Bratislava 1994, s. 11.

35 ARISTOTELES: Organon (Kategorie, O vyjadřování, První analytiky, Druhé analytiky, Topiky, O sofistických důkazech). Praha 1960 – 1978. K problematickej recepcii Aristotelových diel na univerzitách – PIEPER, Scholastika, s. 80 – 84.

36 LE GOFF, Kultura, s. 326.

37 LE GOFF, Intelektuálové, s. 75.

musel zostať prednášať dva roky na fakulte slobodných umení. Prednášajúci magister bol teda súčasne študentom inej fakulty (*magister regens*).

Na právnických fakultách sa výčba sústredila najmä na výklad zbierky mnícha Graciána *Zhoda nezhodných kánonov* (*Concordantia discordantium canonum*), ktorú zostavil okolo roku 1140 z pápežských príkazov, uznesení koncilov, výrokov svätých otcov a z iných právnych noriem.³⁸ Pre zbierku *Zhoda nezhodných kánonov* sa podľa mena autora ujal názov *Graciánov dekrét*. Právnicki sa od tých čias delili na legistov, zaoberajúcich sa civilným právom (v prípade, že na univerzite bolo štúdium rímskeho práva vôbec povolené) a dekretistov, čiže cirkevných právnikov. Ďalšími preberanými dielami boli *Dekretály* pápeža Gregora IX., nazvané *Liber extra* (*Liber extra Decretum*), z obdobia pápeža Bonifáča VIII. zase *Liber sextus* (*Liber sextus decretalium*) a *Klementiny* (*Constitutiones Clementinae*, čiže závery generálnej synody za pápeža Klementa V. z roku 1317 vo Vienne).³⁹ Doplnením Graciánovho dekrétu o *Liber extra*, *Liber Sextus*, *Klementiny*, *Extravaganty* pápeža Jána XXII. a o zbierku neskorších pápežských dekretálov vznikla Zbierka kánonického práva (*Corpus iuris canonici*), ktoré katolícka cirkev používala až do roku 1918.

Cirkevnému životu neboli vzdialené ani lekárske fakulty – ak si pozrieme stredoveké ilustrácie z univerzitného prostredia, uvidíme na nich obľúbené stvárnenie Ježiša medzi doktormi, alebo patrónov lekárskej fakulty Kozmu a Damiána, lekárov a mučeníkov v čase Diokleciánovho prenasledovania kresťanov. Stredoveké lekárske fakulty svoju výučbu postavili na hippokratovsko – galénovskej tradícii. Okrem Hippokrata a Galéna sa prednášali rozsiahle arabské sumy, najmä Avicennov *Kánon medicíny*, patriaci k základným spisom stredovekého lekárstva, ktorý preložil do latinčiny v polovici 12. storočia Gerhard z Cremony.⁴⁰ Lekári – absolventi univerzity – sa však prísne oddeľovali od liečiteľov, rôznych felčiarov, ránhojičov alebo chirurgov bez titulu, ktorých doménou bolo púšťať žilou, otvárať hnisavé rany alebo miešať liečivé masti. V ďalších kapitolách ešte naznačíme, ako sa „lekárske umenie“ len pozvoľna vynaňovalo z rôznych – dnes pre nás až úsmevných – magických postupov, kým sa stalo uznávanou disciplínou, opierajúcou sa o racionálne základy.

Za vrchol vzdelanosti sa v stredoveku považovalo absolvovanie teológie, čo bolo dlhodobou záležitosťou. Podľa štatútov Parížskej univerzity trvalo štúdium teológie osem rokov a predpokladom pre udelenie doktorského titulu bol minimálny vek 35 rokov. V skutočnosti však budúci teológ prežil v študentských laviciach 15 – 16 rokov. Po počiatočnom šesťročnom

38 Lektor používal pri prednáškach ku Graciánovmu *Dekrétu* rôzne glosy a komentáre – napr. uznávanú *Summu decretorum* Hugutia z Pisy, ktorá bola ovplyvnená rímskoprávnou argumentáciou, ďalej kánonickoprávne diela od Jána de Deo, Raymunda z Pennaforte, *Apparatus* Jána Teutonica a Bartolomeja z Brescie, *Apparatus* Bernarda z Parmy a i. ASCHBACH, Joseph: Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhundert ihres Bestehens. Wien 1865, s. 302.

39 KEJŘ, Jiří: Pražská právnická fakulta a právnická univerzita. In: Dějiny univerzity Karlovy I. Ed. František Kafka – Josef Petráň, Praha 1995, s. 170. Po Bonifáčovi VIII. chcel vyhlásiť ďalšiu zbierku dekretov pápež Klement V., keďže však pred jej vyhlásením zomrel, urobil tak zaňho jeho nástupca Ján XXII. (1317) a zbierku vydal pod názvom *Constitutiones Clementinae* (bežne sa pre ňu ujal termín *Klementiny*).

40 BOKESOVÁ – UHEROVÁ, Mária: Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu. Bratislava 1973, s. 27. SCHULTHEISZ, Emil: Tankönyv és curriculum a középkori orvosi fakultáson. In: Orvostörténeti Közlemények 147 – 148, 1994, s. 7 – 24.

štúdiu mohol byť promováný za bakalára, počas ďalších dvoch rokov absolvoval prax – ako *cursor biblicus* prednášal Starý a Nový zákon. Ten, čo prednášal štyri knihy *Sentencií* parížskeho biskupa Petra Lombardského († 1160), sa nazýval *baccalarius sentenciarius*.⁴¹ Akonáhle bakalár ukončil svoje prednášky *Sentencií*, stal sa z neho *baccalarius formatus* a po ďalších troch rokoch, počas ktorých sa zúčastňoval dišpút a tvorby kázní, získal povolenie vyučovať na teologickej fakulte. Filozofický základ teologického systému tvorili opäť Aristotelove metafyzické, logické a prírodovedné spisy. Spočiatku pápežská kúria nepodporovala vznik teologických fakúlt, kvôli sťaženej kontrole pravovernosti prednášaného učenia, ale univerzity 15. storočia už vznikali – od začiatku alebo po niekoľkých rokoch ich činnosti – so všetkými štyrmi fakultami.⁴²

Štúdium na troch vyšších fakultách končilo doktorátom, ktorý by sme dnešným jazykom označili ako profesúru. Súčasťou promočnej ceremónie bolo udelenie insígnií, ktoré sa obvykle skladalo zo šiestich aktov: nový doktor vystúpil na katedru, kde mu uložili povinnosť prednášať a vyučovať. Ďalej obdržal prsteň, bozk pokoja a požehnanie. Potom mu odovzdali knihu – najskôr zatvorenú, aby v zmysle tohoto symbolu neprezrádzal, čo má byť zmlčané a potom otvorenú, aby neutajoval, čo má byť vyslovené. Vrcholným aktom bolo položenie biretu na hlavu promovaneho.⁴³

Nie každý študent si však mohol dovoliť ukončiť vysokú školu. Promócie k akademickým stupňom na vyšších fakultách boli veľmi drahou záležitosťou, v prípade teologickej fakulty sa platilo aj za povolenie ku kurzorátu (*cursor biblicus, sentenciarius*), k licenciátu a nakoniec doktorátu teológie. Nedostatok financií bol jednou z veľkých prekážok, prečo sa licenciát, aj keď tesne pred cieľom, zriekol doktorského titulu.⁴⁴ Zámožnejší študenti, ktorí zakončili štúdiá doktorátom, boli na svoj titul náležite hrdí, veď ku koncu stredoveku bol status doktora rovnocenný šľachtickému titulu. Dokonca aj štatúty univerzít vyzývali prednášajúcich, aby sa správali ako urodzení a nezdráhali sa preberať životný štýl aristokratov.

V strednej a východnej Európe sa zo založených univerzít v Krakove (1364), vo Viedni (1365), v Pátkostolí (1367), Budíne (1395) a Prahe od začiatku úspešne rozvíjala len pražská, ktorú jej zakladateľ cisár Karol IV. štedro podporil a pre dvanásť magistrov založil

41 ASZTALOS, Monika: Die Theologische Fakultät. In: Geschichte der Universität in Europa. Hg. Walter Rüegg, Bd.1, München 1993, s. 366.

42 Na konci 14. stor. získali aj Krakov a Viedeň právo zriadiť Teologickú fakultu, čo im bolo pri ich založení zakázané. Až roku 1384 sa spoluzakladateľovi Viedenskej univerzity vojvodovi Albrechtovi III. podarilo u pápeža Urbana VI. dosiahnuť potvrdenie zakladacej buly Urbana V. z 18. 6. 1365 a súčasne aj povolenie tejto fakulty. Na druhej strane v Prahe bola Teologická fakulta od začiatku. KINK, Rudolf: Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien, I. Band, II. Teil. Wien 1854, s. 43n.

43 KEJŘ, Pražská právnická, s. 176.

44 Najvyššia akademická hodnosť – doktor teológie, bola vo Viedni v rokoch 1396 – 1500 udelená 78 osobám (56 svetským duchovným, 22 rehoľným). 18 svetských duchovných sa uspokojilo s licenciátom a nedosiahlo doktorát. UIBLEIN, Paul: Die Akten der theologischen Fakultät der Universität Wien (1396 – 1508), (ďalej AFT), 2 B. Wien 1978, s. XVIII.

Collegium Carolinum (1366).⁴⁵ Väčšina univerzít bola pritom úzko prepojená s miestnou kapitulou – v Prahe, vo Viedni, v Bologni (koniec 12. storočia), Salamanke (1218/19), Paríži a Oxforde (začiatok 13. storočia), atď. Hoci v Uhorsku mali vznikajúce univerzity – v Pátkostolí,⁴⁶ Budíne a Bratislave (1465) krátku životnosť, tiež vznikli priamo v sídle kapitúl a väčšina prednášajúcich bola členmi kapitúl.⁴⁷ Ako výstižne vyjadril historik univerzít Peter Moraw, len čo začali univerzity napodobňovať pražský vzor platenia profesorov kapitulskými prebendami, univerzita bola zo strany kapitulskej inštitúcie často vnímaná ako „parazit“,⁴⁸ s čím sa neskôr stretneme aj v prípade bratislavskej Univerzity Istropolitany.

Pre univerzity v 14. – 15. storočí je charakteristické, že vznikali najmä z iniciatívy svetkej moci, ktorá im okrem privilégii poskytla aj nutné materiálne zabezpečenie. Nové univerzity zvyšovali prestíž zakladateľov a dodávali im učených úradníkov, právnikov a lekárov. Prežili však len tie univerzity, ktoré ich zakladatelia dlhodobo podporovali. V Uhorskom kráľovstve sa napriek spomínaným pokusom o univerzitu v Pátkostolí a Budíne nepodarilo rozvinúť plynulý univerzitný život, preto neprestajne vzrastal počet kléru, navštevujúceho zahraničné univerzity. Atraktívne boli štúdiá práva v Bologni a Padove, ktorých absolvovanie zaručovalo postup v cirkevných štruktúrach alebo na dvoroch (v kanceláriách) panovníkov.⁴⁹ Súviselo to aj s recepciou kánonického práva, ktoré upravovalo organizáciu cirkvi a vzťahy medzi cirkvou a spoločnosťou. Po založení

45 Jagelovská univerzita v Krakove spočiatku kopírovala bolonský model, po smrti zakladateľa prišla o financie (zánik okolo roku 1370), po obnovení (1397) bola štruktúrovaná podľa parížskeho vzoru a až 15. stor. znamenalo pre túto univerzitu prosperujúce obdobie. MÜLLER, Rainer A.: Humanismus und Universität im östlichen Mitteleuropa. In: Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation. Hgs. Eberhard Winfried – Alfred A. Strnad. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 267, 272.

46 Na žiadosť kráľa Ľudovíta I. udelil pápež Urban V. (1367) zakladaciu listinu pre Pátkostolskú (Pécs) univerzitu, ktorej potvrdil všetky fakulty okrem Teologickej, vrátane kánonického a rímskeho práva. O univerzite sa zachovalo málo správ, r. 1370 – 1372 tu vyučoval známy právnik z Bologne Galvano di Bettino. Univerzita zrejme zanikla po Ľudovítovej smrti (1382). DERCSÉNYI, Dezső: Nagy Lajos kora. Budapest 1990, s. 78.

47 Kráľa Žigmunda „neprežila“ ani Budínska univerzita, ktorej kancelárom bol budínsky prepošt. V období boja Žigmunda s Ľadislavom z Neapola bola výučba prerušená, ale keď r. 1410 došlo ku zhode pápeža a kráľa, výučba sa obnovila. CSIZMADIA, Andor: Die Universität Pécs im Mittelalter. (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 41), Budapest 1965.

48 MORAW, Peter: Stiftspründen als Elemente des Bildungswesens im spätmittelalterlichen Reich. In: Studien zum weltlichen Kollegiatstift in Deutschland. Hg. Irene Crusius. Göttingen 1995, s. 288.

49 VERESS, Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai, 1221 – 1864. Budapest 1941. Napr. nitriansky archidiakon Mikuláš a novohradský archidiakon Jakub študovali v rokoch 1315 – 1319 na Právnickej fakulte v Bologni. Šaštínsky archidiakon, doktor kánonického práva a neskorší bratislavský prepošt Anton vlastnil v rokoch 1277 – 1278 okrem iných kníh aj cirkevnoprávne príručky. KUZMÍK, Jozef: Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii. (Teória a výskum knihovníctva a bibliografie, 42). Martin 1989, s. 85.

Viedenskej univerzity sa štúdium duchovenstva z blízkyh regiónov – a teda aj Bratislavy – sústredilo práve do Viedne.⁵⁰

Aj pápeži a synodálne uznesenia čoraz viac nabádali duchovných, aby absolvovali univerzitné štúdiá. Prakticky sa to prejavilo v tom, že im umožňovali používať výnosy zo svojich benefícií (právo na stály príjem z cirkevného majetku či určitých dávok spojené s cirkevným úradom)⁵¹ počas ich neprítomnosti vo svojom úrade, zvyčajne na obdobie 5 až maximálne 10 rokov.⁵²

Tu je nutné pripomenúť, že štúdium si kanonici financovali príjmami z benefícií, ktoré využívali na spôsob dnešných študentských štipendií, takže treba individuálne rozlišovať – za hromadením prebiend sa nie vždy skrývala túžba obohatiť sa, ale aj potreba zaplatiť nákladné dlhotrvajúce štúdium teológie či kánonického práva, pričom platí, že čím vzdialenejšia univerzita, tým väčšie náklady. Aj svedecké manuály tej doby potvrdzujú, že profesor mohol od študentov prijímať peniaze (*collecta*) ako ohodnotenie svojej práce a námahy, keďže predával vedomosti tak, ako remeselník vlastné výrobky. Študenti sa popri benefíciách (ak ich v lepšom prípade vlastnili) spoliehali aj na pomoc svojej rodiny a veľkodušných tútorov, ale situácia nebola priaznivá ani na druhej strane, za katedrou. Rezignácia zaznela aj z oznamu bolonského právnika Odofreda: „*Dávam na vedomie, že v budúcom roku budem konať povinné prednášky s rovnakou svedomitostou, aká mi doposiaľ bola vždy vlastná: pochybujem však, že pristúpim k prednáškam mimoriadnym, lebo študenti nepatria k svedomitým platiacim, chcú vedieť, ale nie platiť, úplne v zhode s výrokom: Všetci chcú vedieť, nikto však nechce vedomosť oceniť.*“⁵³

Chudoba univerzitného študenta sa často odrážala aj v stredovekej literárnej a satirickej tvorbe, napríklad v *Liste syna*, v ktorom sa syn sťažuje svojej matke: „*Ruženec dlhov ma*

50 Die Matrikel der Universität Wien I. – II. (1377 – 1450). Hg. Leo Santifaller, Graz – Köln 1954, II. (1451 – 1518) Graz – Köln 1959 (ďalej MUW). UIBLEIN, Paul: Akten der Wiener Artistenfakultät (1385 – 1416): Acta facultatis artium Universitatis Vindobonensis 1385 – 1416 (ďalej AFA). Wien 1968. Pozri aj UIBLEIN, Paul: Fakultätsakten als personengeschichtliche Quelle. In: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (ďalej MIÖG) 88/3 – 4. Wien – Köln – Graz 1980, s. 329 – 332.

51 Niektoré benefíciá mali pôvod aj v daroch feudálov cirkevným inštitúciám. Najprv dostala kapitula ako celok nejaký majetok a potom ho rozdeľovala vo forme benefícií kanonikom. Vyvinula sa úzka súvislosť medzi úradom a majetkom: úrad kanonika sa začal nazývať kanonikát a majetok benefícium. Termín prebenda pôvodne označoval denný prídel naturálií a životných potrieb pridelených biskupom. V neskorom stredoveku sa v kapitulskom prostredí už oba pojmy používali synonymne. Systémom prebiend duchovných sa zaoberá *Reformatio Sigismundi* (1439) – v hornonemeckých mestách mal kanonik kolegiátneho kostola ročný dôchodok 60 zlatých, katedrálneho 80 zlatých. DIRLMEIER, Ulf: Untersuchungen zu Einkommensverhältnissen und Lebenshaltungskosten in oberdeutschen Städten des Spätmittelalters. Heidelberg 1978, s. 77

52 Pápež Bonifác IX. (11. 7. 1396) udelil poslucháčom Karlovej univerzity tzv. rezidenčné privilégium, ktorým ich zbavil povinnosti rezidencie v mieste svojho cirkevného benefícia počas štúdia v trvaní piatich rokov. SVATOŠ, Michal: Pražská univerzitní kolej Všech svatých. In: AUC – HUCP XXXI, 1, 1991, s. 88; MORAW, Stiftsprüfunden, s. 278, 279: kým v 14. stor. navštevovalo univerzitu 57 % bamberských kanonikov, v 15. stor. to bolo už 78 % kanonikov. V Kostnickej diecèze v rokoch 1351 – 1400 navštevovalo univerzitu 146 klerikov, v r. 1401 – 1450 už 945 klerikov a v r. 1451 – 1500 až 4 687 klerikov.

53 LE GOFF, Intelektuálové, s. 89.

*škrtí, založil som všetko, čo sa dalo. Nemám už ani odev, ani peniaze, aj knihy sú preč. Núdzma ma núti žobrať, a tak musím vedu zavesiť na klinec. Ženie ma k tomu i hlad.*⁵⁴

Napriek týmto problémom, ktoré nie sú neznáme ani súčasnému študentovi a profesorovi, sa univerzitné vzdelanie v 15. storočí presadilo vo všetkých sférach života. Akademické tituly sa začali uznávať ako dôkaz vedeckej kvalifikácie, stali sa dôležitými pri uchádzaní sa o svetské či cirkevné úrady – aj pri obsadzovaní významejších fár a úradov sa bral do úvahy dosiahnutý titul. A hoci na kapitulských školách vyučovali absolventi univerzít a výučba mohla dosahovať univerzitnú úroveň, vzhľadom na ich právne postavenie a pôsobenie ostali podriadené univerzitám, keďže boli závislé od miestnych (svetských alebo cirkevných) predstaviteľov a ich žiaci si nemohli nárokovať zvláštne privilégia, ktoré boli určené výlučne univerzitným študentom.

54 KRÁTKÝ, Radovan: Středověké písně cechu žákovského. Praha 1958, s. 38.

II. VITA COMMUNIS. Z DEJÍN BRATISLAVSKEJ KAPITULY.

V období neskorého stredoveku smerovali do pápežskej kúrie žiadosti duchovných i laikov o odpustky, dišpenzy rôzneho druhu (cirkevné oslobodenie od určitých prekážok, úľava od nejakej povinnosti), pričom duchovní žiadali najmä o udelenie cirkevných úradov. Podľa listu generálneho prokurátora križiackeho rádu pôsobiaceho pri kúrii Petra z Ornety (Poľsko) dostal pápež roku 1407 v priebehu jedného týždňa 2 000 žiadostí o udelenie cirkevných úradov od duchovných z celej Európy.⁵⁵ So žiadosťami o udelenie kanonikátu sa na pápeža obracali aj nádejní členovia Bratislavskej kapituly. Čo vlastne viedlo mladíkov k tomu, že sa zasvätili duchovnému životu? Prečo uprednostnili kapitulou pred kláštorom? Aby sme sa mohli pokúsiť odpovedať na tieto otázky, musíme sa ohliadnuť o pár storočí naspäť a priblížiť si, kde má kapitula svoj pôvod a čím sa odlišovala od kláštorov.

S myšlienkou združiť k spoločnému životu (*vita communis*) – podľa mníškeho vzoru – aj kňazov, prišiel už na začiatku 5. storočia hipporegijský biskup sv. Augustín. Kňazi mali žiť spolu s istým počtom bratov laikov podľa určitých pravidiel – kánonu. Od tejto myšlienky sa potom odvíjalo neskoršie združovanie kňazov do kapitúl, ktorí spoločne slúžili svätú omšu a pomáhali biskupovi pri správe diecézy.

Dôležitou etapou vo vývoji kapitúl bolo pôsobenie biskupa Chrodeganga z Met († 766). Ten, nadväzujúc na snahy sv. Augustína, uviedol okolo roku 760 do praxe spoločný život kanonikov na spôsob benediktínskej reguly.⁵⁶ Kanonici sa pravidelne schádzali na bohoslužbu a zhromaždenie, kde sa predčítala jedna kapitola z *Biblie (capitulum)* a kánonických predpisov – na základe toho zbor kanonikov dostal pomenovanie kapitula. Na jej čele stál predstavený – prepošt (*praepositus*). Podľa vzoru biskupských, čiže katedrálnych kapitúl začali vznikať kolegiátne kapituly pri centrálnych kostoloch (teda kolegiátnou kapitulou je aj bratislavská).

Podľa upravenej verzie Chrodegangovej reguly, prijatej na synode v Aachene (816) mali kanonici zachovávať rezidenciu pri kostole, žiť v spoločnom dome so spoločným majetkom, zakladať a starať sa o školy.⁵⁷ Spoločný kanonický život sa od kláštorného líšil aj tým, že kanonici mohli vlastniť súkromný majetok, neskladali večné rehoľné sľuby a mali rozličné stupne svätenia.

Po dočasnom úpadku života kanonikov na prelome 9. a 10. storočia, prejavujúcim sa snahou o osamostatnenie i rozdelenie majetku, prebehli v cirkvi reformy, ktoré zasiahli aj svetské duchovenstvo. Lateránska synoda roku 1059 zaväzovala kanonikov, aby sa vrá-

55 RADZIMINSKI, Andrzej: Życie i obyczajowość średniowiecznego duchowieństwa. Warszawa 2002, s. 149.

56 Termín *canonicus* sa prvýkrát použil roku 535 vo Franskej ríši. Označoval klerikov, ktorí pod vedením biskupa alebo archipresbytera spoločne slávili liturgiu. Slovo *canon* pochádza z gréckeho jazyka a znamená zásada, pravidlo, register. RICHE, Pierre: Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI. – VIII. w.) Warszawa 1995, s. 452.

57 BÉKEFI, Remig: A magyarországi káptalanok megalakulása és szent Chrodegang regulája. Budapest 1901. Polemicky k jeho názorom PASZTOR, Edith: Sulle origini della vita comune del clero in Ungheria. In: La vita comune del clero nei secoli XI. e XII., vol. II. (Miscellanea del Centro di studi Medioevali III). Milano 1962.

tili k spoločnému životu. Obnova vyvolaná gregoriánskou reformou od nich ďalej požadovala dôsledné dodržiavanie celibátu, teologické vzdelanie i bezúhonný osobný život.⁵⁸ Formovanie charakteristických črt kapituly sa završilo v 12. – 13. storočí, keď sa kapitula stala autonómnou cirkevnou inštitúciou s diferencovanou hierarchiou svojich členov, so samosprávou (majetok, pokladňa), s vlastnou pečaťou a so štatútovným právom. Kanonikmi sa mohli stať mladíci za určitých podmienok: ak mali manželský pôvod, dosiahli určitý stupeň vzdelania a spočiatku zohrával dôležitú úlohu aj šľachtický titul. Pri vstupe do kapitúl sa obvykle požadoval vek okolo 20 rokov, ale normy sa nedodržiavali, čo sa dá opäť zistiť z početných žiadostí pápežovi o dišpenz pre mladších uchádzačov.

Kanonici mali hlasovacie právo, právo na miesto v chóre a na príjmy založené na systéme prebendy. Na druhej strane k ich hlavným záväzkom patrilo prijatie svätení, účasť na zasadnutiach kapituly, na voľbách, pri správe majetku a na modlitbe kánonických hodínok (predpísané modlitby v priebehu dňa podľa cirkevného kalendára, zahrnuté do breviára). Aj pre svetských kňazov sa čas – podľa mníšskeho vzoru – delil na kánonické hodiny s úmyslom posväcovať celý priebeh dňa a noci: okolo 3.30 hod. vstávali na ranné chvály – matutínium, ktoré trvali do brieždenia, potom nasledovali tzv. malé hodinky – prima (ráno), tertia (dopoludnie), sexta (poludnie), nona (odopoludnie), ďalej večery v čase západu slnka a kompletórium pred spaním.

Podľa Graciánovho dekrétu mal kanonik pripravujúci sa na vysviacku ovládať čítanie, latinčinu, súvisle hovoriť v jednoduchých obratoch, spievať a byť vzdelaný v *Písme svätom*.⁵⁹ Svätenie sa nedialo jedným úkonom, ale po nižšom svätení (akolyta, lektor, exorcista) nasledovalo vyššie svätenie – na subdiakona, diakona, kňaza. Od koncilu vo Vienne (1311) sa pre kanonika požadoval aspoň subdiakonát.⁶⁰ Vyššie svätenia však neprijímali kanonici tak samozrejme a ochotne, ako by sme predpokladali. Tendenciou bolo, naopak, ich prijatie odsúvať. Váhavosť pred prijatím vyšších svätení nebola z dôvodu nárastu povinností, ale z praktickej a aj v tom čase zrejme problematickej príčiny: s vyššími sväteniami sa spájal záväzok prijať celibát. Kapituly sa totiž niekedy stávali akýmisi „dočasnými úschovňami“ šľachtických synov – v prípade zlej finančnej situácie rodiny ich týmto spôsobom zabezpečili cirkevné prebendy. Avšak v prípade, že kanonikovi zomrel najstarší brat, zostal jediným mužským potomkom i dedičom, alebo sa zmenili majetkové pomery rodiny, kanonici s nižšími sväteniami mohli vystúpiť z kapituly a oženit sa. Často sa po vystúpení vďaka absolvovanému vzdelaniu stávali úradníkmi na kráľovskom dvore.

Problematickou stále zostáva otázka vzniku i fundátora Bratislavskej kapituly, o ktorej sa zachovala prvá písomná zmienka v 11. storočí. Bratislavské prepoštvstvo aj s Kosto-

58 Podrobnejšie MÚČSKA, Vincent: Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia. Bratislava 2004.

59 Kandidát na svätenie mal byť v ideálnom prípade pokrstený, mal mať legitímny pôvod a požadovaný vek, mal byť mravne aj odborne spôsobilý, a keď sa hlásil k vyššiemu sväteniu, musel sa preukázať benefíciom, ku ktorému mal byť vysvätený. DOLEŽALOVÁ, Eva: Teorie a praxe sväcení kleriků v předhusitských Čechách. In: AUC – Philosophica et Historica XV, 2, 2003, s. 171 – 172.

60 HOLBACH, Zu Ergebnissen, s. 154.

lom Najsvätejšieho Spasiteľa pôvodne sídlilo na hradnom vrchu v juhovýchodnej časti, pričom kráľov župan bol v kamennom paláci v severozápadnej časti. Situáciu na Bratislavskom hrade tak Juraj Šedivý charakterizoval ako „*typickú ranostredovekú symbiózu svetského a cirkevného centra na strategicky dôležitej lokalite*“.⁶¹

Roku 1204 súhlasil pápež Inocent III. s presunom Bratislavského prepoštvstva z hradu do južnej časti podhradia (so zachovaním úcty voči ostatkom mučeníka v hradnom kostole), keďže množstvo ľudí prichádzajúcich na bohoslužby do kapitulskeho Kostola Najsvätejšieho Spasiteľa ohrozovalo bezpečnosť hradu.⁶² Veľká návštevnosť kostola, ktorého výstavba na hradnom návrší nadväzovala na zvyšky veľkomoravskej baziliky, i jeho rozsah svedčia o tom, že bol zároveň farským kostolom.⁶³ Situácia sa však nezlepšila ani v priebehu nasledujúcich takmer dvoch desaťročí. Roku 1221 písal pápež Honorius III. ostrihomskému arcibiskupovi, že ho prepošt požiadal o premiestnenie kostola z hradu do podhradia, keďže kanonikom robili hradné stráže prekážky pri vstupe do hradu (z tohto údaju vyplýva aj to, že kanonici už boli skôr presídlení do podhradia).⁶⁴ Presťahovanie prepoštvstva z hradu do podhradia ku Kostolu sv. Martina bolo zrejme podmienené aj výstavbou mestského opevnenia. V dôsledku toho sa žiadosť kráľa Imricha z roku 1204 zrealizovala až roku 1221.⁶⁵ Do nového kostola sa potom preniesla farská jurisdikcia Kostola Najsvätejšieho Spasiteľa z hradu a kostol si počas celého stredoveku uchoval dvojité patrocinium sv. Martina a Najsvätejšieho Spasiteľa.⁶⁶

Kapitulský kostol, ktorý dnes poznáme ako Dóm sv. Martina, mal v rámci formujúceho sa mesta dominantné postavenie. Okrem neho existovali kostoly na štyroch bratislavských predmestiach: južne od mesta Kostol sv. Ondreja, východne Kostol sv. Vavrinca, severne Kostol sv. Michala a západne od mesta Kostol sv. Mikuláša, ako aj Kostol sv. Gotharda v relatívne vzdialenej osade Krásnej Vsi (*Schöndorf/Széplak*).⁶⁷ Okrem svetských kňazov pôsobili v Bratislave do konca 13. storočia cisterciánky, ktoré neskôr nahradili klarisky, blízko vznikajúceho hlavného námestia sa usadila rehoľa žobravých františkánov a reholný, neskôr mestský špitál spravovala rehoľa antonitov. Usadením prepošta a kanonikov v meste sa začalo priame spolužitie kapituly s ostatnými cirkevnými spoločenstvami a s tvoriacou sa mestskou komunitou.

61 Podrobnejšie ŠEDIVÝ, Die Anfänge, s. 107 – 117. Aj zasvätenie Najsvätejšiemu Spasiteľovi (Salvátorovi), typické pre misijné patrocinia 9. – 11. stor., svedčí o jeho existencii už v 11. stor. HUDÁK, Ján: Patrocinia na Slovensku. Súpis a historický vývoj. Bratislava 1984, s. 19.

62 SEDLÁK, Vincent: Bratislavské hradné županstvo a Bratislava do roku 1291. In: Bratislava VI, 1970, s. 52. MARSINA, Richard: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. (ďalej CDSI) Bratislava 1971, č. 125.

63 ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – FIALA, Anton: Veľkomoravská bazilika, Kostol sv. Salvátora a pohrebisko na Bratislavskom hrade. In: Zborník FFUK, Historica, 1967, s. 151 – 176.

64 CDSI I, č. 249.

65 Roku 1221 už aj pápež Honorius III. podhradie označil za *burgus*. RÁBIK, Vladimír: Mestské hradby vo svetle stredovekých písomných prameňov. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 16. Bratislava 2005, s. 208.

66 Patrónom pôvodného Kostola sv. Martina bola šľachtická rodina Čukárdovcov. STIEBEROVÁ, Mária: Die Siedlungsentwicklung der Stadt Bratislava bis Ende des 13. Jhs. In: Städte im Donauraum. Hg. Richard Marsina. Bratislava 1993, s. 82.

67 ŠEDIVÝ, Cirkev, s. 117.

Dóm sv. Martina v Bratislave

Z radu kanonikov združených v kapitule sa hodnosťou vyčleňovali tzv. dignitari, čiže prepošt, za ktorým nasledovali dekan, scholastik, kantor a kustód. Aspoň stručne sa pokúsime charakterizovať ich kompetencie: **bratislavský prepošt** stál na čele kolegiátnej kapituly, predsedal kapitulskému zhromaždeniu, dbal na práva a privilégia kapituly. Prvé konkrétne meno bratislavského prepošta – **Hubaldus**⁶⁸ – sa objavuje roku 1209, keď vystupuje ako prokurátor ostrihomského arcibiskupa v spore s kaločským arcibiskupom.⁶⁹ V rámci Ostrihomského arcibiskupstva bol prepošt zároveň bratislavským

⁶⁸ Mená členov kapituly, spomínaných v texte prvýkrát, sú graficky zvýraznené.

⁶⁹ CDS I, č. 171.

archidiakonom s pomerne rozsiahlou, kvázibiskupskou právomocou.⁷⁰ Rozsudzoval manželské a cirkevné delikty v oblasti morálky a v niektorých prípadoch vyhlasoval trest exkomunikácie.⁷¹ Každoročne vykonával vizitáciu fár svojho distriktu (podľa listiny z roku 1390 patrilo k archidiakonátu 84 farností),⁷² z poverenia arcibiskupa sprostredkoval farám nariadenia arcibiskupa a dohliadal na ich plnenie. Od kňazov svojej diecézy mal právo vyberať ročnú cirkevnú daň (*cathedraticum*).⁷³ Vykonával cirkevnú cenzúru – kontrolu a dozor nad morálkou a správaním podriadených osôb, mohol udeľovať tonzúru (záväzný znak príslušnosti k duchovnému stavu – hladko vyholené miesto na temeni hlavy katolíckych kňazov či mníchov) a nižšie stupne svätenia.⁷⁴ Niektorí bratislavskí prepošti zastávali už v 13. a 14. storočí súčasne niektorú z vysokých cirkevných hodností (pätkostolského alebo veľkovaradínskeho biskupa, ostrihomského alebo kaločského arcibiskupa, dokonca i kardinála a carhradského patriarchu).⁷⁵

Kedže prepošt sa čoraz viac angažoval v kráľovských službách, väčšina praktických záležitostí súvisiacich s každodennou správou kapituly pripadla **dekanovi**. Dekana každoročne volila kapitula z radu kanonikov.⁷⁶ Počas svojho funkčného obdobia vykonával agendu hlavnej správy pozemkového majetku kapituly a prepošta. Na kapitulských majetkoch usmerňoval činnosť hospodárskych úradníkov, od ktorých prijímal na konci účtovných období účty. Podľa nich potom zhotovoval sumárne vyúčtovanie príjmov a výdavkov, ktoré predkladal na schválenie kapitule a prepoštovi. V niektorých kapitulách, najmä na území Nemecka a Čiech, bol dekan hlavným hodnostárom kapituly.⁷⁷

Scholastik býva v listinách označený termínmi *scholasticus*, *magister scole*, *schulmaister*. Spočiatku sa titulom *sc(h)olasticus* označoval učiteľ kapitulskej školy a zároveň študent, čo odstránil neskorší termín *magister scole* alebo len *magister* pre učiteľa. Učiteľ nemusel mať kňazské svätenia, ak sa jeho benefícium neviazalo na pastoračnú činnosť (*sine cura*).

70 Slovenský národný archív (ďalej SNA), Súkromný archív Bratislavskej kapituly (archiválie I. časti fondu SABK), Cap. G, fasc. 1, No. 12: „...*habet eciam prepositus per se Iurisdiccíonem archydiaconalem in spiritalibus in Posonio et eius districtu cum emolumentis exinde provenientibus...*“

71 CDS1 I, č. 250. AMBROŠ, Róbert: Postavenie bratislavského prepošta v stredovekej spoločnosti. Diplomová práca, FFUK Katedra slovenských dejín, českých dejín a archívnictva, Bratislava 1995, s. 28.

72 FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (ďalej CD), X/8 (1382 – 1437). Budae 1843, č. 119.

73 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 12: „...*habet (prepositus) et insuper cathedraticum et alios census cum muneribus et procuracionibus ab omnibus plebanis tocíus districtus posoniensis demptis quatuor videlicet Sancti Martini intra et Sancti Laurencii extramuros Posoniensis ac de Chukaria et Lyncz ecclesiarum plebanis...*“

74 SNA, Cap. G, fasc. 1, No. 1: prepošt mal aj liturgické povinnosti – viedol štvrtú hodinku z kánonických hodínok, tri razy do týždňa mal slúžiť sv. omšu vo vlastnej kaplnke a na veľké sviatky (Vianoce, Turíce, Premenenie Pána, Veľká Noc) slúžil verejnú slávnostnú sv. omšu.

75 KNAUZ, Ferdinandus: Monumenta ecclesiae Strigoniensis, I. (979 – 1273). Strigonii 1879 (ďalej MES), č. 393: roku 1263 bol prepošt Ján z poverenia Bela IV. sudcom v pozemkových sporoch. CDS1 II, č. 451: prepošt a vicekancelár Smaragdus pôsobil ako sprostredkovateľ pri uzatváraní sobáša medzi synom Bela IV. a neterou pápeža (1254). RIMELY, Capitulum, s. 225: prepošt Jakub z Piacenzy bol skôr, ako sa stal prepoštom, lekárom kráľa Karola Róberta.

76 KÖBLÖS, Az egyházi, s. 17. Termín voľby v Bratislave nie je známy, vo Veľkom Varadíne to bolo na druhú pôstnu nedeľu, v Záhrebe na vigíliu sv. Vavrinca.

77 ALEXY, Zdenko: Ehrenzeichen der Kapitel in vormaligen Habsburgischen Ländern. Wien – Köln – Weimar 1996, s. 21.

Ak bol kanonikom, musel mať niektoré z vyšších svätení. Väčšina povinností učiteľa a kantora neskôr pripadla rektorovi školy a jeho pomocníkom.⁷⁸ Rektor robil zvyčajne denný plán školských prednášok – ranných, odpoľudňajších i večerných scholastických dišpút.⁷⁹

Lektor viedol právne záležitosti kapituly, opatroval jej súkromnú pečať, spolu s notárom koncipoval listiny a listy, podpisoval korešpondenciu kapituly. V prameňoch Bratislavskej kapituly sa lektor naposledy spomína roku 1260, táto funkcia sa opäť objavuje až roku 1527.⁸⁰

Rozmáhajúce sa liturgické ceremónie si vyžadovali existenciu chóru – zboru mladých klerikov, dopĺňajúceho spev kanonikov. Vedením spevu v chóre, prípravou hudobnej stránky liturgie, napríklad intonáciou antifón počas spevu kanonických hodín, bol poverený **kantor**. Od kantora, ponímaného v stredoveku ako *laudator Dei*, cirkev vyžadovala potrebnú vzdelanostnú úroveň aj prax.⁸¹ V niektorých kapitulách existoval kantorát len dočasne a jeho kompetencie sa rozdelili medzi dekana a scholastika či rektora. Kantor mal podobne ako scholastik svojho zástupcu – *sukcentora*, ktorý bol pôvodne pomocným personálom pri chórových spevoch. Keď sa v priebehu 14. storočia stala funkcia kantora čestnou, sukcentor prebral väčšinu jeho povinností.⁸²

Kustód spravoval dómsky mobiliár, chrámový poklad, súkromný archív kapituly i hodnoverného miesta, zhotovoval inventár kostolných potrieb a kníh. Okrem kanonickej prebendy poberal príjmy aj z kaplnky zasvätenej sv. Gothardovi a Ondrejovi apoštolovi na cintoríne pri dóme, kým farské práva patrili farárovi Kostola sv. Michala.⁸³ Kustód mal k dispozícii pomocníka vicekustóda.

Ďalší členovia kapituly sa uvádzali ako **kanonici magistri**, pričom toto označenie nesúviselo s akademickým titulom absolventa univerzity.⁸⁴ V uhorských kapitulách bolo vše-

78 Archív mesta Bratislavy, Stredoveká zbierka listín (ďalej AMB) č. 1 004: *rectori scholarum*. V kapitulách a kláštoroch sa stretáme s termínom *rectoratus seu magistratus altaris*, ktorý znamená správu oltára spojenú s benefíciom, čiže nesúvisí s výučbou.

79 BÉKEFI, Székessygházi, s. 130. Vo Veľkom Varadíne učil rektor školy ráno gramatiku, okolo poľudnia starším žiakom vykladal logiku.

80 ORTVAY, Geschichte II/4, s. 430 – 431.

81 MUŽÍKOVÁ, Růžena: Musicus – cantor. In: Miscellanea Musicologica 31, Praha 1984, s. 14.

82 AMB č. 600: *Paulus succentor ecclesie S. Martini*. SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 174 (1433): Ján Grasch *succentor scole eiusdem* (kapitulskej v Bratislave).

83 MES II, s. 648 – 649. SEDLÁK, Vincent: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae (ďalej RDSL) I. Bratislava 1980, č. 97: V dohode medzi mestom a kapitulou (1302) sa spomína, že votívnu omšu ku cti Panny Márie, na ktorú nebohý ostrihomský arcibiskup Lodomerius venoval role pri majetku kapituly *Samuth* (dnes časť Šamorína) na Žitnom ostrove, bude mať na starosti kustód kapituly, ktorý za to dostane desiatu časť zo všetkých testamentárnych odkazov v prospech Kostola sv. Martina.

84 Je potrebné upozorniť na viacvýznamovosť titulu magister. HERKENRATH, Rainer Maria: Studien zum Magistertitel in der frühen Stauferzeit. In: MIÖG 88, 1980, s. 3. Problematickosť používania termínu magister v stredovekých uhorských podmienkach objasňuje RÁCZ, György: A magyarországi káptalanok és monostorok magistrátus joga a 13. – 14. században. In: Századok 134, 1, 2000, s. 147 – 210.

obecne zaužívaným, že tak ako prepošta titulovali *venerabilis dominus* a biskupa *reverendissimus pater*, kanonikovi patrilo označenie *magister*.⁸⁵

Mladí klerici, ktorí čakali na prijatie do kanonikátu a ešte navštevovali kapitulskú školu, museli určitý čas dodržiavať spoločný život v kapitule a nazývali ich *canonici iuniores*.⁸⁶ V 15. storočí sa stretávame aj s pojmom *canonicus novicius*, čo mohol byť termín označujúci novovymenovaného kanonika.⁸⁷ Kanonikov Bratislavskej kapituly bolo väčšinou štrnásť, ako vyplýva z pápežskej buly Hadriána VI. (1522) a z údajov zo štatútov kapituly zo 16. storočia („...*quod ipsa ecclesia pro uno Praeposito et quatuordecim canonicis fundata*“).⁸⁸

Aj keď sa v štatútoch obvykle zdôrazňoval záväzok rezidencie, čiže zdržiavania sa v sídle kapituly, a denné slúženie konventných omší, pri ktorých sa kanonici po týždni striedali, nezriedka sa stávalo, že kanonici zverili časť povinností svojmu zástupcovi – vikárovi.⁸⁹ Ich hlavnou povinnosťou bolo zastupovať neprítomných kanonikov na bohoslužbách v chóre. Do funkcie ich síce ustanovila kapitula, ale nestali sa členmi jej zboru.

V Dóme sv. Martina slúžili v 15. storočí sväté omše – pri približne 26 oltároch (pramenne zachytených, ich počet môže byť vyšší) – vysvätení kapláni, zvaní správcovia oltárov či jednoducho oltaristi.⁹⁰ Do ich kompetencie patrilo slúženie výročných zádušných omší za zomrelých (*anniversarium*), svätých omší pri základinových oltároch, predriekanie modlitieb a vykonávanie liturgických obradov. Okrem náboženských povinností bolo ich dôležitou starosťou zveľaďovanie benefícií a zabezpečenie jeho existencie pre svojho nástupcu. Na to slúžili aj príjmy z oltárnych základín, testamentov a obetných darov. Zaujímavé svedectvo o spolunažívaní a rozdelení služieb medzi kanonika (zároveň mestského farára) Martina a jeho pomocného kaplána nám poskytuje listina (1430), v ktorej sa na žiadosť fundátorky a patrónky Kaplnky Božieho tela v dóme vdovy Sybily Kiczmagenovej stanovili podmienky správcovstva kaplnky. Farár sa mal starať o nehnuteľný i hnutelý majetok, oltáre, liturgické náčinie, misál, breviár, 2 ornáty – všedný a sviatočný. Pre kaplána mal zabezpečiť bývanie vo svojej kúrii, poskytnúť mu stravu, plat šesť libier a kúpeľ každých 14 dní (!). Kaplán slúžil v kaplnke za rodinu Kiczmagenovcov

85 Pri kanonikoch Bratislavskej kapituly nie je uvádzanie tohto titulu všeobecným pravidlom, ale aj tak treba skúmať, či kanonik naozaj skončil štúdiá s titulom *magister*.

86 MÁLYUSZ, Elemér: Das Konstanzer Konzil und das königliche Patronatsrecht in Ungarn. (Studia historica Academiae scientiarum Hungaricae, 18). Budapest 1959, s. 58. Okrem kanonikov sa stretávame aj s klerikmi čakajúcimi na kanonikát (*canonici expectantes*), ktorí poberali tzv. *prebenda minor*, a s domicelármi, ktorí boli vychovávaní v dómskej škole pod dohľadom scholastika. **Mikuláš zo Šomodskej župy** svoju kanonickú prebendu dostal roku 1338, predtým bol žiakom kapitulskej školy (aj podľa znenia menovacej listiny bol *iuvenis*).

87 SNA, Archív Hodnoverného miesta (ďalej HM) HMBK, Cap. G, fasc. 1, No. 6: Kráľ Matej nariaďuje bratislavskému prepoštovi (4. 3. 1484), aby odvolal svoje rozhodnutie umiestniť do domu po zosnulom kanonikovi kanonika novica, lebo dispozičné právo patrí kapitule.

88 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 21, 22; SNA, SABK, Cap. R, fasc. 5, No. 175.

89 FEINE, Hans Erich: Kirchliche Rechtsgeschichte. Köln – Graz 1964, s. 385. Pri rozdeľovaní desiatkov Ostrihomskej kapituly z podielu vylúčili tých, ktorí sa nezdržovali v Ostrihome počas oslavy sv. Vojtecha – patróna katedrály – a v nasledujúcej oktáve. SOLYMOSSI, László: Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve (1500 – 1502, 1507 – 1527). Budapest 2002, s. 255.

90 HLAVÁČKOVÁ, Miriam: Oltárne benefícií v bratislavskom Dóme sv. Martina v 15. storočí. In: Galéria – Ročenka SNG 2001, Bratislava 2002, s. 85 – 99. Na začiatku 15. stor. mal dóm v Kostnici 54 oltárnych benefícií, v Kostole sv. Alžbety vo Vroclave pôsobilo 122 oltárnikov na 47 oltároch. FEINE, Kirchliche, 422.

každý týždeň tri čítané večné omše. Farárovou povinnosťou bolo odsľúžiť každoročne štyri spievané omše: na sviatok Božieho tela, Jána Krstiteľa, sv. Hedvigy a sv. Alžbety.⁹¹ Vikári a kapláni tak tvorili pri kapitule „*druhý a tretí duchovný korpus*“ s menšími právami.⁹² Zakladanie a starostlivosť o spravovanie oltárov sa v mestách inštitucionálne viazalo na bratstvá, ktoré sa organizovali na spôsob cechov. Ako neskôr uvedieme obširnejšie, v Bratislave došlo k úzkej spolupráci Bratislavskej kapituly s Bratstvom Božieho tela (najstaršie Bratstvo Božieho tela na území stredovekého Slovenska, založené roku 1349), ktoré združovalo členov kapituly, mešťanov a drobných šľachticov.⁹³

* * *

V období avignonského pápežstva a následnej západnej schizmy (1378 – 1417) sa stali z cirkevných inštitúcií vyhľadávané prebendy, za pomoci ktorých vysokí cirkevní a svetskí hodnostári (pápeži, panovníci) získavali podporu, prípadne odmeňovali služby svojich prívržencov.⁹⁴ Aj v Bratislavskej kapitule sme pri obsadzovaní cirkevných úradov v priebehu 14. – 15. storočia svedkami stretu záujmov prepošta, arcibiskupa, kráľa a pápeža. Pôvodne mal bratislavský prepošt udeľovať miesto nového kanonika po súhlasnom vyjadrení kapituly. Kanonici sa však sťažovali, že prepošt zneužíva svoje právomoci, a tak sa na Ostrihomskej synode (1390) rozhodlo, že právo udeľovať alebo odoberať benefíciá v Bratislave a jej okolí patrí výlučne do kompetencie ostrihomskeho arcibiskupa a nie bratislavského prepošta.⁹⁵

V období vlády Anjouovcov bol v Uhorsku počet cirkevných benefícií vyšší ako počet uchádzačov, takže zahraniční duchovní mohli v rovnakom čase zastávať viacero úradov (aj prepošstvo v Bratislave bolo s malými prestávkami pol storočia v rukách talianskych prepoštov).⁹⁶ Zahraniční duchovní boli väčšinou členmi pápežskej byrokracie alebo svoje benefíciá získali prostredníctvom menovania pápežom. Pápeži obmedzovali menovacie práva ordinárov (duchovní s právomocou diecézneho biskupa) prostredníctvom pápež-

91 AMB č. 1 123.

92 FEINE, Kirchliche, s. 388.

93 Činnosť členov bratstva môžeme rekonštruovať vďaka Protokolu Bratstva (1349 – 1606), sign. E. L. 3, najstaršiemu Protokolu testamentov (ďalej PT) mesta Bratislavy (1427 – 1529), sign. 4 n 1. aj Mestskej hospodárskej knihe, sign. 3 a 1, uloženým v AMB. K bratstvu pozri JANKOVIČOVÁ, Eva: Dejiny bratstva Božieho tela, jeho ekonomická a spoločenská činnosť v Bratislave (1349 – 1608). In: Náboženské a sociálne hnutie v Uhorsku a v Čechách. Ed. Kvetoslava Kučerová – Eva Tkáčiková. Bratislava 1995, s. 7 – 41; MAJOROSSY, Judit: Bratstvo Božieho tela a jeho miesto v živote mešťanov stredovekej Bratislavy. In: Z Bardejova do Prešporku. Ed. Enikő Csukovits – Tünde Lengyelová. Prešov – Bratislava 2005, s. 176 – 210.

94 MÚCSKA, Vincent: Rád benediktínov a jeho vývoj v stredoveku. In: Rehole a kláštory v stredoveku. Ed. Rastislav Kožíak – Vincent Múcska. Banská Bystrica – Bratislava 2002, s. 63.

95 Podľa E. Mályusza za Arpádovcov menovali členov kapituly arcibiskupi a biskupi. Je pravdepodobné, že pri menovaní kanonika musel biskup počítať aj so súhlasom kapituly. MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 58. AMBROŠ, Postavenie, s. 34.

96 MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 58, 62. Roku 1331 menoval pápež za prepošta Jakuba z Piacenzy a o rok neskôr, keď ho dosadil za biskupa v Čanáde, menoval 15-ročného Michala, syna sedmohradského vojvodu Tomáša. Ten zostal prepoštom do r. 1342, keď získal biskupstvo vo Vacove (Vác). Jeho nasledovníkom bol kardinál Humbert, po pol roku Viliam z Pusterly, kanonik z Milána, ktorý sa tiež v Bratislave nezdržoval.

ských rezervácií, na základe ktorých si obsadenie jednotlivých úradov vyhradil pápež, ďalej províziami a expektanciami, keď pápež žiadateľovi prisľúbil kanonikát vopred, takže kanonik sa stal „čakateľom“ na beneficium.⁹⁷

Od konca 14. storočia začal do obsadzovania kanonikátov výrazne zasahovať aj panovník, odvolávajúci sa na hlavnopatronátne právo (odvodené od kráľa Štefana I., † 1038), čím získal možnosť ovplyvňovať život cirkvi priamo z jej vnútornej organizácie.⁹⁸ V otázke udeľovania cirkevných beneficií však obe strany zdôrazňovali svoju prioritu: kráľ patronátne právo, presnejšie právo prezentácie, pápež zase rezervačnú prax.

Na prelome 14. a 15. storočia sa už pre vzrastajúci počet uhorských vzdelancov stali cudzinci neželanými rivalmi a v krajine narastal odpor šľachty proti ich uprednostňovaniu v kráľovskej i cirkevnej správe.⁹⁹ Aj zo zákazu kráľa Žigmunda z roku 1394 (proti „bulátom“, teda kanonikom menovaných pápežskou bulou) vidno, ako rozhodne uhorskí klerici odporovali proti zahraničnej konkurencii.¹⁰⁰ Ilustrovať to možno aj na prípade z Bratislavskej kapituly. Kráľ Žigmund prijal v Bratislave správu, že Mikuláš Herthmann z Viedne si menovacou listinou pápeža nárokoval kanonikát v Bratislave, načo kráľ prepoštovi a kanonikom prikázal, že v budúcnosti nesmú prijať do Bratislavskej kapituly žiadneho kanonika menovaného pápežom alebo jeho legátom bez kráľovského splnomocnenia: „Každý, kto by prijal cudzinca, stratil by sám svoje prebendy.“¹⁰¹ Tento postup a zákaz založil na tom, že on je patrónom Bratislavskej kapituly, z čoho vyplýva jeho povinnosť brániť patronátne právo uhorských kráľov proti cudzincom, ktorí obsadili väčšinu bratislavských kanonikátov.

97 Podrobne KNAPPEK, Ludevít: Obsadzovanie uhorských biskupstiev od X. do konca XIV. storočia. Bratislava 1934; ERŠIL, Jaroslav: Kurie a obsazování českých farností. In: AUC – HUCP, Tom. XXXI, Fasc. 1, 1991, s. 73. ULBRICH, Tobias: Päpstliche Provision oder patronatsherrliche Präsentation? Der Pfründenerwerb Bamberger Weltgeistlicher im 15. Jahrhundert. Matthiesen 1998.

98 Počas vlády Štefana I. sa rozvinulo kráľovské patronátne právo – uhorské štátnoprávne poňatie, podľa ktorého bol uhorský kráľ patrónom všetkých cirkevných beneficií a prináležalo mu obsadzovanie týchto úradov.

99 Podobná situácia bola v Českom kráľovstve: „Ročné prírastky domácich bakalárov a magistrův boli pritom z roka na rok vyššie než počet uprázdnených miest. Prirôdenoprávne požiadavky členov českého univerzitného národa sa tu stretávali so záujmami zahraničných absolventov uchádzajúcich sa po ukončení štúdia o beneficiá a úrady v Čechách.“ ŠMAHEL, František: Mezi středověkem a renesancí. Praha 2002, s. 94.

100 SNA, SABK, Capsa F, fasc. 2, No. 59: „...eciam si literas apostolicas vel legatorum eius, aut qualicumque munimenta et processus, eciam si censuras ecclesiasticas in se continerent, habuerint, nullatenus sine nostra speciali et expressa licencia et annuencia admittere et acceptare...“ Podľa nariadenia *Placetum regium* sa cirkevné prebendy nesmeli obsadzovať bez kráľovského súhlasu, zakazovalo sa vyhlasovať pápežské buly v Uhorsku, ak ich predtým neodsúhlasil kráľ. BARTL, Július: Žigmund Luxemburský. Budmerice 1996, s. 44.

101 MÁLYUSZ, Elemér: Kaiser Sigismund in Ungarn 1387 – 1437, Budapest 1990, s. 261. Bratislavský prepošt menoval okolo r. 1330 – 1340 nových kanonikov so súhlasom kapituly, po r. 1341 udeľoval len malé beneficiá – oltárne prebendy. V malých kolegiálnych kapitulách založených arcibiskupmi prenechal arcibiskup právo udeľovania prebiend prepoštovi. V ostrihomských kolegiálnych kapitulách sv. Juraja (od r. 1337 bol počet kanonikov 8), sv. Štefana, prvomučeníka, a sv. Tomáša bolo menovanie kanonikov, ich disciplína a kontrola povinnosťou prepošta, ktorý len predstavil nových kanonikov arcibiskupovi. MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 58, 59.

Keďže pápežom menovaný kanonik nemal kráľovský súhlas, do kapituly nebol prijatý. Herthmann však neustúpil, odvolávajúc sa na platnosť pápežskej buly, a s pápežským zmocnením dal cirkev v Bratislave pod interdikt. Na sťažnosť kapituly reagoval kráľ z Budína, že kanonik Herthmann nemá byť prijatý a členovia kapituly majú nerušene pokračovať v slúžení omši a v spievaní žalmov. „*Nechceme,*“ píše Žigmund, „*aby vlastníci buly, zvlášť cudzinec, získal v Uhorsku cirkevné benefícium.*“¹⁰² V prípade, že klerika menoval pápež na odporúčenie či prosbu patróna – kráľa, mohol dostať prebendu, aj keď bol cudzinec. Aj králi Albrecht (1438 – 1439), Vladislav I. Jagelovský (1440 – 1444) a Ladislav V. (1440 – 1457) sa pokúšali pri pápežskom menovaní presadiť svojich kandidátov, ale ich postup sa obmedzil na oficiálne odporúčenie. Za vlády Ladislava V. bratislavský kanonikát udeľoval aj ostrihomský arcibiskup, napríklad **Štefanovi z Dražkoviec** (1451), pričom arcibiskup uvádza, že „*Štefan sa preslávil počestnosťou života, statočnosťou, cnosťami a inými zásluhami*“, a tak je vhodným adeptom na kanonikát v kolegiátnej Kapitule sv. Martina, uprázdnený rezignáciou **Juraja Weytla z Viedenského Nového Mesta**.¹⁰³

Pri zapájaní uhorského kléru do centralizovanej správy krajiny sa kráľ Matej podobne ako Žigmund Luxemburský odvolával na patronátne právo a nepožadoval od pápeža menovanie kandidáta, ale len potvrdenie svojho výberu, čo pápež Pavol II. (1464 – 1471) prijímal s nevôľou. Vo svojom liste (19. 7. 1465) označil kráľovo svojvoľné obsadzovanie cirkevných hodností za trúfalé a protiprávne.¹⁰⁴ Keď pápež vymenoval biskupa v chorvátskej Modruši (1480), Matej energicky protestoval: „*Vaša Svätosť vie alebo prinajmenšom z počutia pozná zmýšľanie a povahu Uhrov. Tí sú skôr pripravení odvrátiť sa od katolíckej viery a prestúpiť do tábora pohanov, akoby dovolili, aby benefíciá v krajine obsadzovala Sv. stolica bez kráľovského súhlasu.*“¹⁰⁵

Patronátne právo mohol kráľ previesť aj na svojho prívrženca, po smrti ktorého si ho buď opäť prisvojil, alebo v krátkom čase zveril inej osobe. Týmto spôsobom previedol Matej Korvín právo menovať kanonikov Bratislavskej kapituly na prepošta **Juraja Peltele zo Schönbergu** (1479), za Vladislava II. Jagelovského menoval kanonikov arcibiskup Tomáš Bakócz. Ten umožnil bratislavskému prepoštovi menovať duchovných do dvoch uprázdnených kanonikátov.¹⁰⁶

Zložitá situácia nastala, keď sa roku 1479 dvorský kaplán kráľa Mateja magister **Wolfgang Prechtel z Hausleitenu** a kantor kaplnky kráľa Mateja (*unum ex cantoribus capelle nostre Regie*) **Ján Greimel z Garsu** uchádzali o kanonikát v Bratislavskej kapitule.¹⁰⁷ Wolfgang sa

102 Kráľ sa vyjadril, že vlastníci buly nesmú získať nijaké cirkevné benefícium s výnimkou tých, ktorí ich dostanú od patróna. Takže klerici menovaní pápežom na odporúčanie či žiadosť patróna sa mohli stať vlastníkmi benefícií. SNA, SABK, Cap. F, fasc. 8, No. 164.

103 SNA, SABK, Cap. R, fasc. 5, No. 174. Kanonik Juraj Weytel bol prijatý do Bratislavskej kapituly 17. 10. 1445: SNA, SABK, Cap. R, fasc. 1, No. 2.

104 THEINER, Augustinus: Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacram illustrantia. Bd. 2, Rom 1860, s. 393 – 397, 400 – 403. Kráľ Matej udelil roku 1462 veľkvaradínskemu biskupovi Jánovi Vitézovi právo menovať kanonikov na vakantné miesta v kapitule v Záhrebe. MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 105.

105 ADRIÁNYI, Gabriel: Die Kirchenpolitik des Matthias Corvinus (1458 – 1490). In: Ungarn Jahrbuch 10, 1979, s. 87.

106 KNAUZ, Ferdinand: A pozsonyi prépostság. Új Magyar Sion 1880, s. 846 n.

107 SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 182; SNA, SABK, Cap. A, fasc. 3, No. 1.

dostavil pred Bratislavskú kapitulou s listinou pápežského legáta a jágerského biskupa Gabriela, v ktorej potvrdil a ustanovil Wolfganga za bratislavského kanonika na žiadosť kráľa Mateja. Kanonici sa však celý deň radili, či klerika z Hausleitenu prijmú, alebo neprijmú, a verdikt mu nakoniec oznámili až v neskorý večerný čas, po kompletórii. Wolfgang sa dozvedel, že ho síce do kapituly prijmú, súčasne však od neho požadovali, aby spísal pred verejným notárom listinu, v ktorej pred svedkami sľúbi, že ponese zodpovednosť za prípadné dôsledky, ktoré by vyplynuli z jeho prijatia. Prečo kanonici konali s takou opatrnosťou, keď nový kandidát mal k listine pápežského legáta aj kráľovský súhlas, navyše bol dvorským kaplánom kráľa Mateja? Problém mohol spočívať práve v tom, že dotknutým sa cítil prepošť Juraj Peltel zo Schönbergu, keďže kráľ zasiahol do patronátnej právomoci, ktorú predtým previedol naňho. Kráľ na jednej strane potvrdil prepoštovo menovacie právo,¹⁰⁸ na druhej strane Wolfgang a Ján neskôr figurujú v zozname kanonikov kapituly, takže kráľ i prepošť dosiahli svoje, pravdepodobne opäť za cenu ústupkov.

Je zrejmé, že otázka udeľovania benefícií v sledovanom období je veľmi komplikovaná na to, aby sa dali robiť jednoznačné závery. Možno však konštatovať, že volebné právo kapitúl bolo takmer vylúčené a pápež udeľoval kanonikáty väčšinou kráľom odporúčaným kandidátom. Možným východiskom pri obsadzovaní kapitulských miest bola teda cesta vzájomných kompromisov kráľa a pápeža, keďže aj pápeži si v spleťoch medzinárodných vzťahoch uvedomovali svoju odkázanosť na Žigmundovu i Matejovu pomoc, najmä proti „*kacírskym Čechom a Turkom*“.

Napriek spomínaným vyhláseniam kráľa Žigmunda o neudeľovaní úradov cudzincom, tvorili významnú časť kanonikov Bratislavskej kapituly práve cudzinci – na začiatku 15. storočia najmä z Českého kráľovstva, v druhej polovici 15. storočia z Dolného Rakúska. Je vidno, že svoje sľuby kráľ Žigmund nedodržiaval a podľa potreby udeľoval početné výnimky zahraničným služobníkom v duchovných, ale i vo svetských úradoch.¹⁰⁹

Pri získavaní benefícií zohrával dôležitú úlohu aj patronát. Tí, ktorí nemali vhodného patróna v pápežskej kúrii či na kráľovskom dvore, často nemohli naplniť svoje ambície.¹¹⁰ Pri získavaní benefícií využívali klerici kontakty nadviazané na univerzitách – navzájom sa informovali o uprázdnených benefíciách, ktoré si mohli medzi sebou vymeniť, alebo v prípade úmrtia kanonika sa mohli uchádzať o jeho prebendu. Vtedajší nedostatok informačných technológií, ktoré má súčasník k dispozícii, si niektorí duchovní vynahrádzali svojou vynaliezavosťou a pohotovosťou: ak čakateľ na kanonikát zistil, že niektorý kanonik vážne ochorel alebo bol veľmi starý, pohotovo napísal do kúrie žiadosť

108 V žiadosti o kanonikát pre kantora kráľovskej kaplnky Jána Greimela: SNA, SABK, Cap. A, fasc. 3, No. 1.

109 SROKA, Stanisław A.: Polacy na Węgrzech za panowania Zygmunta Luksemburskiego 1387 – 1437. Krakow 2001.

110 Pri veľkom počte kanonikov Kapituly sv. Štefana vo Viedni sa dá konštatovať, že za svoj kanonikát vďačili činnosti v kancelárskych službách krajinských kniežat. WAGNER, Wolfgang Eric: Universitätsstift und Kollegium in Prag, Wien und Heidelberg. Berlin 1999, s. 145.

o uprázdnený kanonikát s tým, že dokiaľ sa táto informácia dostane do kúrie a vybaví sa, stane sa jeho požiadavka reálnou – teda benefícium sa smrťou kanonika uprázdni...¹¹¹ Procedúru spojenú s prijímaním nových kanonikov do kapituly objašňujú štatúty kapitúl alebo listiny o ich inštalácii. Uvedenie do kanonikátu sprevádzala slávnostná ceremónia. Jej najvýznamnejšou časťou bola prisaha, ktorej formulka sa zachovala v bratislavskom prípade z roku 1350.¹¹² Nový kanonik prisahal na *Bibliu* všemohúcemu Bohu a patrónovi kolegiátneho kostola sv. Martinovi, že bude zachovávať stanovy a zvyky cirkvi, sľuboval vernosť kráľovi ako vládcovi krajiny, poslušnosť ostrihomskému arcibiskupovi a bratislavskému prepoštovi. Zaviazal sa zachovávať obsah tajných porád i uznesení Bratislavskej kapituly, chrániť jej hnutelný i nehnuteľný majetok. Do roka mal splatiť 12 uhorských zlatých do pokladnice kapituly.¹¹³ Novoprijatí kanonici boli povinní uhradiť tento poplatok za liturgické rúcha, najmä za kapu (časť odevu, ktorá vznikla z až po päty dlhého pláštá s kapučnou, používaného pri chórových modlitbách i v procesii).¹¹⁴ Suma na kapu bola vysoká, takže sa nemožno čudovať, že chudobnejší kanonici mali s platením problémy. Zastal sa ich aj samotný arcibiskup, ktorý nesúhlasil s iniciatívou vedenia kapituly, aby pozastavili príjmy neplatiacim kanonikom, a sám sa podujal túto situáciu riešiť, keď príde do Bratislavy.¹¹⁵

V súvislosti s tým, ako sa rozrastali pápežské provízie, hromadili sa aj benefíciá v rukách kanonikov. To viedlo nielen k zlučovaniu prebiend (prepoštstva s kanonikátom, farou či oltárntvom), ale aj k sporom o ne, čo sa odzrkadľuje v početných žiadostiach zasielaných do pápežskej kúrie.¹¹⁶ Ak kanonik vlastnil dve, alebo dokonca viacero benefícií, zákonite nemohol dodržiavať rezidenciu, preto si obstaral svojho zástupcu. Na základe pramenného materiálu, najmä – ak je to možné – po zostavení itinerárov prepoštov a kanonikov, sa dá aspoň v niektorých prípadoch zistiť, či sa kanonici zdržiavali v Bratislavskej kapitule. V sídle kapituly boli prítomní tí, ktorí pôsobili ako vierohodné osoby v inštitúcii hodnoverného miesta, dekaní starajúci sa o hospodársky chod kapituly a mestskí farári, keďže z členov kapituly sa volili mestskí farári Dómu sv. Martina a Kostola sv. Vavrinca.¹¹⁷ Tí sa najčastejšie zúčastňovali v úlohe svedkov pri spísaní tes-

111 SCHWARZ, Brigide: Römische Kurie und Pfründenmarkt im Spätmittelalter. In: Zeitschrift für historische Forschung 20, 1993, s. 129 – 152.

112 CD IX/1, č. 421.

113 RIMELY, Capitulum, s. 62. SNA, SABK, Cap. R, fasc. 2, No. 73 = Zsigmondkori oklevéltár VII. (1419 – 1420). Ed. Elemér Mályusz – Iván Borsa, Budapest 2001 (ďalej ZsO), č. 331.

114 Podobné ustanovenia o poplatkoch za kapu v Kapitule sv. Štefana vo Viedni: Diöcesan-Archiv Wien (ďalej DAW), Liber actorum, fol. 10r.

115 SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 195 (23. 1. 1448). Stažnosť predniesli novoprijatí bratislavskí kanonici magistri kustód *Vavrinec*, *Ľuraj* a *Pavol*.

116 ZsO VI, č. 2 266: aktérom súdneho procesu bol aj bratislavský kanonik *Michal Suchenschatz z Hausleitenu*, *artium et sacre pagine professor* z Viedne, ktorý sa súdil s jägerským i veľkovaradinským kanonikom Tomášom z Méry (*Thomas Antonii de Mera*) vo veci bratislavského kanonikátu a prebendy. LUKCSICS, Pál: XV. századi pápák oklevelei I. (Márton pápa 1417 – 1431), Budapest 1931 (ďalej LUKCSICS I) č. 136: 23. 8. 1418 je *Tomáš z Méry* už bratislavským kanonikom a o Michalovi sa vyjadril, že benefícium si nárokoval protiprávne, keďže ho dostal od pápeža Alexandra V., ktorý nebol v Uhorsku uznaný („*qui in Ungaria semper illegitimus habebatur*“).

117 Ortvyavovo tvrdenie, že aj farára tretej Farnosti sv. Michala volili spomedzi kanonikov, neobstojí. Poznáme zoznam farárov, ale ani jeden z nich nebol kanonikom v 15. stor. ORTVAY, Geschichte II/4, s. 487, 495.

tamentov mešťanov. Dá sa povedať, že vzdelaní prepošti a kanonici pôsobiaci v službách svetských či cirkevných hodnostárov rezidenciu ani vlastníctvo jedného benefícia nedodržiavali. Pre nich však platila výnimka – hoci závery synod obsadenie viacerých hodností a prebiend prísne zakazovali, výnimočne a učené osoby dostávali dišpenzy od pápeža, k čomu sa ešte vrátíme.

Kapitula bola cirkevnou inštitúciou, ktorá na svoju existenciu potrebovala značné príjmy. Plynuli jej najmä z vlastníctva dedín a usadlostí, nachádzajúcich sa väčšinou na Žitnom ostrove, ktoré kapitula získala prostredníctvom kráľovských donácií alebo darovaním veriacimi, prípadne kúpou.¹¹⁸ Benefícium členov kapitúl spočívalo v užívaní majetku viazaného k úradu, ďalej majetku celej kapituly, o ktorom nemohli kanonici sami rozhodovať, a vlastného zdedeného majetku (*patrimonium*).¹¹⁹ Z majetku kapituly bola časť určená na údržbu a výzdobu dómu, pravidelné slúženie zádušných omší, zachovávanie večného svetla a podobne. Kapitula mala príjmy z desiatkov, z vlastných pozemkov, ktoré sa na rozdiel od svetskej držby nemuseli pri dedení rozdeľovať, ako aj z náboženských základín.¹²⁰ Práve v citlivých hospodársko-finančných otázkach brala kapitula svoje právo hlasovania veľmi vážne (predaj, zálohovanie majetku kapituly a i.). Členovia kapituly mali právo v testamente slobodne disponovať so svojím vlastníctvom, hoci niektorí prepošti sa toto právo snažili obmedziť. Na konci 14. storočia sa bratislavskí kanonici na synode sťažovali, že prepošt *Vavrínek Zambo z Mezólaku* nerešpektuje testamentárne odkazy, ktoré zanechali niektorí ich predchodcovia, a usiluje sa uzurpovať si tieto majetky pre seba. Predložili listinu arcibiskupa Mikuláša, v ktorej stanovil, že podľa zvykového práva kanonici a beneficiáti môžu slobodne odkazovať svoje vlastné majetky a v poslednej vôli s nimi nakladať podľa vlastného uváženia. Ostrihomský generálny vikár dňa 14. 5. 1390 rozhodol: „*Spomínanému pánovi prepoštovi Vavríncovi sme zakázali a jeho nástupcom tiež zakazujeme znepokojuvať a obťažovať zmienенých kanonikov. Ďalej*

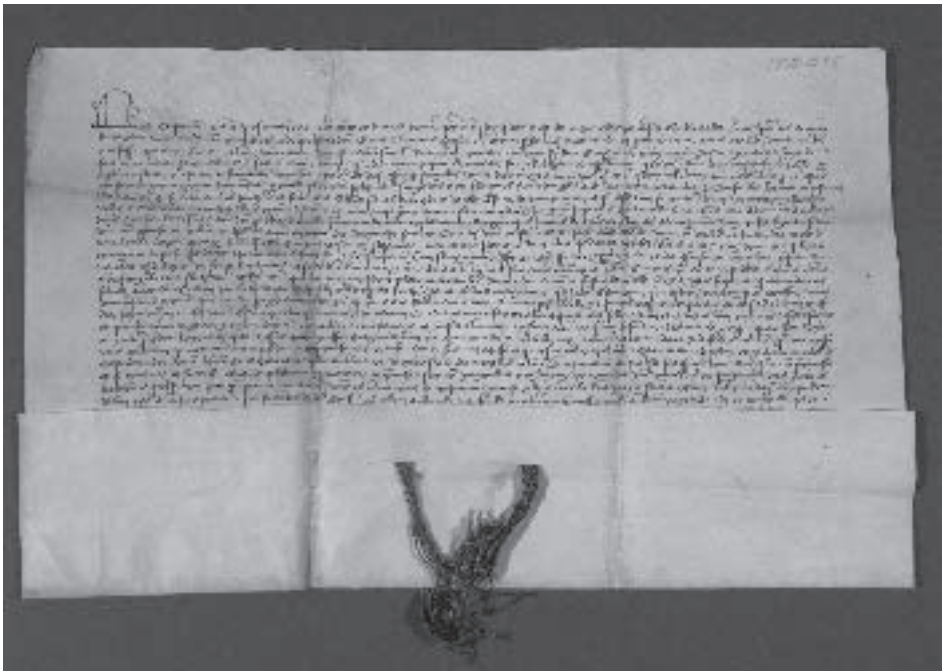
118 Medzi najstaršie majetky prepošta a kapituly patrili Trhová Hradská, časť majetku v Topolníkoch, v Šamoríne, majetok Ohrady, ďalej Vlky, Zelenč s prádiom Starý Linč a prádium *Flancsendorf* (na dnešnom území Petržalky v Bratislave), Farná – Ivanka pri Dunaji, Krmeč (dnes súčasť Kráľovej pri Senci), Veľké Trnie (dnes súčasť Vinosadov), Tureň, desiatok z mýta a prievozu vo Vrakuni a v Bratislave, Kvetoslavov, 3 majetky v okolí Senca, zemianska kúria v Bare, kúria v Kostolnej pri Dunaji, majetok na území Hrubého Šúra a i., viaceré rybníky, vinice v Bratislave, Rači, vo Vajnorochoch, Sv. Jure a v Limbachu, desatina desiatkov z vína, vybratých na území pôsobnosti prepoštstva, t. j. na Žitnom ostrove a na panstvách Devín, Stupava, Plaveč, Pezinok, Sv. Jur, Červený Kameň a Smolenice. O tom, že výnosy zo svojich majetkov nemohli užívať v pokoji, svedčia mnohé listiny z kapitulskeho archívu o plienení, lúpežiach, prisvojovaní si kapitulskeho majetku zo strany okolitých šľachticov – najmä svätajurských grofov. Súpis príjmov kapituly: SNA, SABK, Cap. 43, No. 1. AMBROŠ, Postavenie, s. 40 – 43.

119 Kanonické benefícium sa skladalo z nehnuteľností (poľia, lesy, mlyny, lúky, rybníky), ako aj hnutelností (dobytky, hydina, stodoly, pluh, vozy). Takmer každý beneficiát býval s časťou svojich príbuzných, prípadne so služobníctvom. NEMEŠ, Jaroslav: Testament ako prameň materiálnej kultúry stredoveku (uhorské duchovenstvo). In: *Studia Archaeologica Slovaca Medievales* 2, 1999, s. 118.

120 Zádušia, na ktorých sa podieľala Bratislavská kapitula v meste, vynášali ročne 75 zlatých. Zo štrnástich záduší jedno vynášalo ročne 10 zlatých a viazalo sa k českej kráľovnej Žofii; spravoval ho kanonik *Ján z Pulkau*. RATKOŠ, Peter: Vzťah Jána zo Sredny a Juraja Schönberga k univerzite Istropolitana. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Ed. Ludovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 83.

*zriadenie, rušenie a akékoľvek disponovanie kanonikátmi, farskými úradmi a všetkými ostatnými prebendami nachádzajúcimi sa v meste i mimo neho patrilo a prináležalo, patrí a prináleží pánovi arcibiskupovi ostrihomskému a jeho nástupcom.*¹²¹

Bratislavskí kanonici mali ročný plat asi 50 – 60 zlatých, pričom niektorí kumulovali svoje benefíciá, takže k tomu prirátali napríklad čiastku za oltárnictvo.¹²² Ich životná úroveň bola porovnateľná s úrovňou strednej šľachty, ale kanonik nemusel živiť rodinu, jeho výdaje smerovali najmä na platenie kaplánov, sluhov a práce vo vinohradoch. Hospodárska situácia kapituly sa na konci 15. storočia zhoršovala, na prelome 15. a 16. storočia už bola kritická. Vidno to aj z nariadenia kráľa Vladislava II. Jagelovského (1503), v ktorom žiada, aby neudržiavané a zničené kapitulské domy, o ktoré sa ich majitelia či správcovia nestarajú, predali mešťanom, ktorí majú záujem si ich opraviť.¹²³ O desaťročie neskôr boli podľa zmienky Vladislava II. dokonca „príjmy kapituly také malé, že sotva stačili na pokrytie dennej spotreby kanonikov.“¹²⁴

Listina vydaná Bratislavskou kapitulou (1437)

Od polovice 13. storočia sa Bratislavská kapitula stala aj hodnoverným miestom, zriadeným pre potreby svetského súdnictva s právomocou spisomňovania a potvrdzovania

121 Prvý cisár na uhorskom tróne. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Ed. Ján Lukačka. Bratislava 2001, č. 17. Originál: SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, č. 1.

122 Kanonik z Veľkého Varadína mal príjem 60 zlatých, k tomu si ešte mohol prirátat ďalších 20 zlatých za oltárnictvo. MÁLYUSZ, Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest 1971, s. 85.

123 AMB č. 4 251.

124 SNA, SABK, Cap. F, fasc. 8, No. 168.

pravosti listín.¹²⁵ V 13. – 14. storočí bolo bratislavské hodnoverné miesto po Nitrianskej kapitule druhým najväčším vydavateľom listín spomedzi týchto inštitúcií so sídlom na území Slovenska.¹²⁶ Hodnoverné miesta boli pritom zvláštnosťou stredovekého Uhorska a nemali obdobu v nijakej európskej krajine. Postupom času však hodnoverné miesta zaznamenali úpadok vierohodnosti, ich fungovanie mohla ohroziť aj neprítomnosť kanonikov v kapitule. Dôležité právne akty tak vykonávali rôzni náhradníci, vznikal priestor na podvody a korupciu. Aj tohto problému sa dotkol kráľ Žigmund v tzv. väčšom dekrété (1435), ktorý obsahuje ustanovenie, aby kapitula pri vykonávaní svedectva určila jedného kanonika alebo beneficiáta (podobne konvent jedného mnícha) ako spoločníka kráľovho splnomocnenca (*homo regius*). Na tento účel nesmeli byť delegované nijaké nevzdelané osoby – teda učni, pisári alebo členovia pomocného personálu kancelárie.¹²⁷

Postoj Bratislavskej kapituly k vzdelávaniu svojich členov vysvitá z rozhodnutia, ktorým kapitula priznala užívanie výnosu zo základín iba osobám zdržujúcim sa nepretržite v Bratislave a študujúcim na univerzitách.¹²⁸ Tradícia vzdelaných prepoštov a kanonikov sa začala v Bratislave už v 13. storočí, keď študovali najmä v Bologni alebo v Paríži, neskôr smerovali do Prahy a najmä Viedne.¹²⁹ Niektorí duchovní vstupovali do kapituly po dosiahnutí titulu bakalára či magistra slobodných umení a po získaní kanonickej prebendy pokračovali v štúdiách, využívajúc hmotné prostriedky na ďalšie štúdium. Ak chcel kanonik študovať na finančne náročnej fakulte kánonického práva v zahraničí, bolo preňho výhodnejšie, ak vlastnil prebendy už pred začiatkom štúdia. Väčšinou sa však duchovní uspokojili (alebo vzhľadom na nedostatok financií či bohatého protektora museli uspokojiť) s krátkodobým štúdiom ukončeným bakalariátom či magisterským

125 Zvýšená činnosť kapituly ako hodnoverného miesta po r. 1260 bola zrejme impulzom na príchod nových kanonikov, ktorých písárske umenie dokazujú náročné iniciály listín z rokov 1278, 1294 alebo 1295. BURAN – ŠEDIVÝ, Písmo, s. 170.

126 LENHARTOVÁ, Slavomíra: Diplomaticko-paleografický rozbor listín vydaných hodnoverným miestom pri Bratislavskej kapitule do roku 1300. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu Prof. R. Marsinu. Ed. Vincent Sedlák. Bratislava 1998, s. 174 – 177.

127 DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Rytier a jeho kráľ. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Budmerice 2003, s. s. 318.

128 HLAVAČKOVÁ, Míriam: Vzdelanostná úroveň členov Bratislavskej kapituly v 15. storočí. In: HČ 49, 3, 2001, s. 441 – 443. Magistrov a študentov Viedenskej univerzity pápež Urban V. (19. 7. 1365) dišpenzoval na 5 rokov od rezidencie v mieste svojho benefícia. Toto povolenie obnovil pápež Bonifác IX. (27. 5. 1399) bez časového obmedzenia na 5 rokov, ale podľa dĺžky štúdia. KINK, Geschichte, s. 29 a 231.

129 PÓR, Antal: Adatok a Bolognai és Pádovai jog – egyetemen. In: Századok 31, 1897, s. 769 – 795. Podobná situácia bola v Spišskej kapitule HRADSZKY, József: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. Szepesváralja 1888, s. 83. Rozbor študijných rukopisov kapituly z obdobia do konca 14. stor. ukázal aj to, že ich najstaršia vrstva sa svojím vznikom a pôvodom hlási najmä do Talianska (právne kódexy) a čiastočne aj do Francúzska (kódexy s filozofickou a teologickou spisbou). SOPKO, Július: Najstaršia knižná kultúra Bratislavy II. In: Kniha 1985 – 1986, s. 104.

titulom absolventa fakulty slobodných umení. Ukončené vzdelanie na jednej z vyšších fakúlt bolo relatívne zriedkavé aj u vyšších cirkevných hodnostárov.¹³⁰

Na konciloch 15. storočia zaznievala nielen kritika pápežstva, ale aj vzdelávania duchovenstva. Proreformný účastník Kostnického koncilu Dietrich z Nieheimu († 1418) vykreslil situáciu takto: „*Usilovní magistri sa dlho umárajú na univerzite, minú pri tom nielen veľa peňazí, ale aj rodné dedičstvo, a keď ukončia štúdiá a od kúrie požadujú beneficium, presvedčia sa o tom, že ich vedomosti a cnosti sú nanič... Príde však hlupák s tučným mešcom, zaplatí 20 – 30 zlatých a hneď dostane voľné benefíciá, nikto nepreveruje, či je vhodný a či jeho vzdelanie zodpovedá požiadavkám.*“¹³¹

Záverov koncilových rokovaní naliehali, aby budúci členovia kapitúl navštevovali univerzitu, v niektorých kapitulách sa dokonca požadoval právnický alebo teologický doktorát (Augsburg). Väčšinou však bolo podmienkou absolvovať dvoj- či trojročné štúdium, ktoré sa neviazalo na určitú fakultu či akademický stupeň.¹³²

To, že otázka vzdelania rezonovala aj v Bratislavskej kapitule, je zrejme aj z obsahových súdnych listín dokumentujúcich spor medzi kanonikmi a prepoštom, ktorým bol v rokoch 1421 – 1429 *Ladislav Šoš zo Solivaru* (*Ladislaus Soos de Sowar*).¹³³ Kanonici vyčítali prepoštovi okrem nerešpektovania testamentárnych slobôd, konfiškovania majetku členov kapituly, nesprávneho postupu pri rozdeľovaní svätených olejov aj zanedbávanie liturgických oficií.¹³⁴ Jeden z kanonikov citoval slová prepošta, ktorý ho s veľkým krikom urazil, že „*nie je ani magister, len beán a obyčajný Ribaldus,*¹³⁵ *ktorého dá v putách dovliecť do Bratislavy.*“¹³⁶ Nevieme, čo bolo skutočnou príčinou prepoštovho hnevu, či zaplatil stanovenú pokutu ani či sa ospravedlnil ďalším dotknutým kanonikom a učiteľom slobodných umení na kapitulskej škole magistrovi *Žurajovi zo Šopronu* a *Ľakubovi z Budína* (*artium liberalium professoribus*).¹³⁷ Z jeho zaznamenaných slov však vyplýva, že novoprijatý žiak

130 Na základe štatistického prehľadu zobrazujúceho univerzitnú návštevnosť kanonikov Stoličnobelehradskej, Rábskej, Budínskej a Bratislavskej kapituly (1458 – 1526) približne 69 % kanonikov študovalo na univerzite len rok, 18 % dva až päť rokov, 11 % šesť až desať rokov a zvyšné 2 % viac ako 10 rokov. KÖBLÖS, Az egyházi, s. 42. U biskupov mapuje situáciu JANSSEN, Wilhelm: Der Bischof, Reichsfürst und Landesherr (14. und 15. Jahrhundert). In: Der Bischof in seiner Zeit. Bischofstypus und Bischofsideal im Spiegel der Kölner Kirche. Hgs. Peter Berglar – Odilo Engels. Köln 1986, s. 185 – 244.

131 MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 30.

132 DAW, Liber actorum, Cod. AC II, fol. 14r: spomína sa prepošt kapituly, ktorý je v Taliansku na štúdiách („*ad Italiam ad studium papiense*“).

133 V Ostrihomskej kapitule pôsobil ako kustód a dvorný farár arcibiskupa, mal hodnosť novohradského archidiacona a titelského prepošta. KOLLÁNY, Ferencz: Esztergomi kanonokok 1100 – 1900, Esztergom 1900, s. 81. ZSO VIII, č. 1 262 (22. 12. 1421); ZsO IX, č. 75, 145, 261, 278, 406, 410, 509, 626, 858, 929, 1035, 1089, 1111, 1213, 1266, Maďarský krajinský archív v Budapešti, Diplomacká zberka listín: Diplomatikai fényképmásolatok (ďalej DF) 202 247 (4. 1. 1423).

134 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 15: „...*Dominus Ladislaus Soos ipsum Capitulum molestasset, inquietasset ac perturbasset.*...“

135 Pejoratívne označenie pre lotra, tuláka, hriechnika – Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli. Ed. Miro Dogliotti e Luigi Rosiello. Bologna 1987, s. 1 585.

136 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 9.

137 K ďalším poškodeným kanonikom patrili *Filip*, *Ján Seratoris*, dekan *Michal*, *Michal Junior*, *Mikuláš List*, farár *Martin*, *Eliáš*: SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 7, 8, 9. Ján Seratoris sa uvádza aj ako Ján Schlosser (SNA, SABK, Cap. F, fasc. 2, No. 52, AMB č. 1 228).

na univerzite – *beán* nebol v očiach predstaveného cenený tak ako magister, teda absolvent s akademickým titulom. Z dobových reálií možno ešte doplniť, že označenie *beán* bolo v stredovekom akademickom prostredí považované za veľkú nadávku.¹³⁸

138 FÜSSEL, Marian: Riten der Gewalt. Zur Geschichte der akademischen Deposition und des Pennalismus in der frühen Neuzeit. In: Zeitschrift für historische Forschung 32, 4, 2005, s. 605 – 648.

III. MESTSKÁ KAPITULSKÁ ŠKOLA PRI DÓME SV. MARTINA

Priebeh dňa v kapitule určovali kánonické hodinky – modlitby žalmov v chóre sa striedali s pastoračnými povinnosťami kanonikov, s bohoslužbami a s učebnými záväzkami tých, ktorí zároveň pôsobili ako učitelia na kapitulskej škole. Prvýkrát sa táto škola písomne spomína roku 1302, ale jej existenciu predpokladáme už v skoršom období.¹³⁹ Okrem kapitulskej školy sa v stredovekej Bratislave vyučovalo aj na Vydrici, pri Kostole sv. Vavrinca, vo vnútornom meste v blízkosti kláštora klarisiek, pri Kostole sv. Michala a v židovskej škole, v ktorých žiaci získavali základné znalosti čítania, písania a spevu.¹⁴⁰ Najvyššiu úroveň (aj vďaka vzdelaným učiteľom) mala práve mestská kapitulská škola pri Kostole sv. Martina, ktorá sa podobne ako kapitulská škola vo Viedni stala neskôr základňou a prípravnou školou bratislavskej Univerzity Istropolitany.

Predmetom písomného svedectva z roku 1302, z ktorého sa dozvedáme o kapitulskej škole, je dohoda o voľbe farára medzi mestom a kapitulou. Podľa dohody mal farár okrem bohoslužobných a pastoračných povinností zamestnávať kaplána na udeľovanie sviatostí veriacim a poskytovať stravu učiteľovi (*scolasticus*). Ak bol učiteľom kňaz, nesmel mať iné kňazské povinnosti, len sa mal výlučne venovať škole – s výnimkou modlitby hodínok so žiakmi a pohrebných obradov.¹⁴¹ Azda pretrvávajúce nezhody medzi kapitulou a mestskou radou, snažiacou sa získať vplyv na výber správcu školy, boli podnetom na to, že došlo ku kompetenčným úpravám (1344 a 1348). Podľa nového znenia mal bratislavský farár k dispozícii dvoch pomocných vikárov a učiteľa, pričom sa uvádza možnosť zamestnať ako učiteľa laika.¹⁴²

Postupne mesto presadilo svoj vplyv na kapitulskú školu a začalo ju financovať, napríklad richtár Jakub II. zabezpečil prestavbu školy, ktorá tým získala priestrannejšiu budovu (1365). Na druhej strane škola čoraz viac vychádzala v ústrety tým, ktorí netúžili po kňazskej dráhe a vzdelanie poskytovala aj synom mešťanov a chudobných obyvateľov.¹⁴³ Okrem rozdielu medzi študentmi klerikmi a laikmi ich teda odlišovala aj sociálna príslušnosť – žiaci z viac alebo menej majetnejších mešťianskych rodín a chudobní.

Z mestskej pokladnice plynuli prostriedky na stravu chudobných žiakov len zriedkavo. Našťastie bratislavskí mešťania i duchovní, oceňujúci úlohu vzdelania, odkazovali žiakom v testamentoch dary, vďaka ktorým im umožnili študovať, či dokonca pokračovať na univerzite. Kňaz magister Vavrinec Mischinger zanechal 10 zlatých na látku, z ktorej sa

139 Na základe zachovaných zvyškov gramatiky z 13. stor. (použitej pri väzbe kódexu z konca 14. stor.) možno usudzovať, že táto bližšie neznáma gramatická príručka, ktorej fragment obsahuje stať o particípiách, sa používala v prostredí Bratislavskej kapituly už v 13. stor. SOPKO, Július: Najstaršia knižná kultúra Bratislavy I. In: Kniha 1979, s. 126.

140 LEHOTSKÁ, Darina: Kultúrny vývoj Bratislavy v 15. – 16. storočí. In: Sborník FFUK, Historica 18, Bratislava 1967, s. 120. BÉKEFI, Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. Budapest 1906, s. 145, 148.

141 RDSI I, č. 97.

142 SNA, SABK, Cap. R, fasc. 2, Nr. 77: „*sive sacerdos sive secularium ille fuerit.*“ MÉSZÁROS, István: Az iskolaügy története Magyarországon 966 – 1777 között. Budapest 1981, s. 111.

143 AMB č. 229. LEHOTSKÁ, Darina: Jakubovci – bratislavská patricijská rodina. In: Bratislava 3, 1967, s. 59 – 116.

mali ušit košele pre chudobných školákov (1498),¹⁴⁴ mešťan Peter Kraus odkázal žiakom kódex *Scolastica lia*.¹⁴⁵ Katarína Eylausenrocková poverila svedkov testamentu, aby kúpili za 12 zlatých súkno a rozdelili ho chudobným ľuďom a žiakom.¹⁴⁶ Mestský pisár Liebhard Egkenfelder (1441 – 1456), ktorý vlastnil súkromnú zbierku rukopisov (okolo 40 kódexov, z toho 15 vlastnoručne písaných),¹⁴⁷ daroval chudobným žiakom knihy, medzi ktorými sa konkrétne spomína rytiersky román o Alexandrovi Velkom (*Alexandrum*) a didaktická báseň *Graecismus*, čiže výklad latinskej gramatiky s početnými vysvetleniami gréckych výrazov od Eberharda z Bethune.¹⁴⁸ Kanonik Záhrebskej kapituly zase záhrebskej kapitulskej škole daroval všetky svoje knihy, štyri paplóny pre chorých študentov, každoročný cenús z vinohradu a štyri vozy dreva na kúrenie v škole (1461).¹⁴⁹ Zbožné nadácie, dary a koledovanie počas sviatkov však nestačili na zabezpečenie živobytia pre všetkých chudobných. V zachovaných študentských piesňach zaznievajú sťažnosti na biedu a súčasne výzvy k šľachetným priaznivcom, aby nedávali almužny žobrákom, ale žiakom („... v škole však, tam je zle, bieda s núdzou sa tu trie, ako hovoríme.“).¹⁵⁰

Pozrime sa však bližšie na priebeh výučby v škole pri Dóme sv. Martina. Predstavu o metódach a formách vyučovania, o personálnom obsadení školy či jej úrovni musíme skladať z nepriamych, často fragmentárnych správ, na základe zachovaných štatútov škôl Záhrebskej (1334) a Varadínskej kapituly (1374), z kanonickej vizitácie Ostrihomskej kapituly (1397).¹⁵¹ Keďže kontakty Bratislavskej kapituly s Viedňou a dolnorakúskym regiónom boli v dejinách kapituly veľmi intenzívne, možno hľadať analógiu najmä s viedenskou kapitulskou školou.

Vďaka tomu, že richtár, mešťanosta a rada mesta Viedne zistili nezrovnalosti v kapitulskej škole sv. Štefana a následne spolu s akademicky vzdelanými duchovnými vypracovali podrobný poriadok v 33. bodoch, si vieme predstaviť, aké boli povinnosti a práva vyučujúcich a žiakov. Poriadok mal viesť k výchove a vzdelaniu žiakov „v umeniach, mravoch a cnostiach“. Rektor a traja učitelia bývali v ubytovni na Cintoríne sv. Štefana – v stredo-

144 PT 267v.

145 Peter Kraus vo svojom testamente zanecháva chudobným kňazom modlitebné knihy a chudobným žiakom školské knihy. Nariaďuje, aby vykonávateľ testamentu vyžiadal knihy, ktoré požičal – knihu *O Alexandrovi Velkom*, *O kráľovi Artušovi*: PT 173rv (1476).

146 PT 239v – 240v (1492). PT 239r: Augustín Cerdonis zanecháva „zu hilf vnd trost meiner sel XXX lb. den., die sullen mein geschefft herren austailen hawsarmen lewten, armen schulern nach Irm guten versten“. Súkno pre chudobných žiakov odkazujú Gašpar Sorger PT 248v – 249v (1495), Ján Aigner PT 249v – 250v (1495), Margaréta Kranfelderová PT 265v – 266r (1498).

147 Pod menom Eghenvelder Liebhard ho uvádza Die deutsche Literatur des Mittelalters – Verfasserlexikon. Hg. Kurt Ruh. Band 2, Berlin – New York 1980, s. 378 – 379. Egkenfelder študoval na Viedenskej univerzite, kde získal titul bakalára slobodných umení (1429), v rokoch 1431 – 1435 pôsobil ako učiteľ v Hainburgu. Rukopisy, ktoré venoval kapitulskej knižnici, boli v čase vydania Knauzovej práce (A pozsonyi káptalannak kéziratái, 1870) už nezvestné. In: SPIRITZA, Juraj: Testament Liebharda Egkenfeldera, bratislavského mestského notára v rokoch 1441 – 1456. In: Zborník Slovenského národného múzea LXI, História 7, 1967, s. 167 – 182.

148 Testament L. Egkenfeldera: PT 90r – 93v (1457).

149 MÁLYUSZ, Egyházi, s. 94.

150 KRÁTKÝ, Středověké písně, s. 47 (*Prošba o almužnu*).

151 Podrobne o organizácii týchto škôl BÉKEFI, Remig: Székese gyházi iskoláink szervezete az Anjou-korban. In: Századok 31, 1, 1897, s. 125 – 136 a Századok 31, 3, 1897, s. 210 – 220 a 299 – 308.

veku nazývanej burza, kde sa zvyklo aj vyučovať. Každý piatok sa zúčastňovali na dišputách na univerzite a podľa ich vzoru potom viedli dišputy so staršími žiakmi kapitulskej školy. Kto by sa z nich previnil proti povinnostiam, musel zaplatiť finančnú pokutu.¹⁵² Trom učiteľom viedenskej kapitulskej školy pomáhali ešte traja bakalári študujúci na univerzite.¹⁵³ Rektori škôl si totiž povolávali pomocných učiteľov (*socii, locaten*) zvyčajne bakalárov alebo z radu starších klerikov, pripravujúcich sa na svätenia – a ani Bratislavská kapitula v tom nebola výnimkou.¹⁵⁴

V porovnaní so situáciou na školách v susedných krajinách sa zdá, že pozícia učiteľa bola často „očakávacou pozíciou“ na výnosnejšie cirkevné úrady.¹⁵⁵ Ak učiteľ dosiahol titul magistra, ponúkali sa mu iné možnosti kariéry – niektorí sa vrátili na univerzitu a pokračovali v štúdiu, iným sa vďaka titulu z vyššej fakulty podarilo vstúpiť do kráľovských služieb alebo zaujať miesto v cirkevnej hierarchii.

Magister Juraj zo Šopronu (titul získal po štúdiu Fakulty slobodných umení vo Viedni)¹⁵⁶ bol v 20. rokoch 15. storočia rektorom kapitulskej školy, správcom Oltára sv. Ondreja v dóme a vhodným adeptom na kanonikát, ktorý získal po smrti kanonika **Jána Peška** († 1418).¹⁵⁷ Je možné, že rektorát zastával ešte roku 1421, keďže v účtovnej knihe uviedli, že Jánovi, klerikovi zo školy, dal na cestu do Ostrihoma 160 denárov.¹⁵⁸ V čase vrcholiaceho sporu s prepoštom Ladislavom Šóšom (1425) bol magister Juraj prokurátorom – čiže právnym zástupcom kapituly spolu so scholastikom Augustínom (*Augustinus alias Scholasticus Posoniensis*).¹⁵⁹ Podobne sa do kanonikátu z pozície rektora (*rector scholarium*)

152 Učitelia mali spolu aj stolovať a na stravu prispievať 3 grošmi. *Ordnung der Schule zu St. Stephan* (1446). In: *Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien*, II. B. Ed. Johann Adolf Tomaschek, Wien 1879, č. 143, s. 53 – 57.

153 Keď sa roku 1460 kapitulskej škole sv. Štefana vo Viedni povolilo za účelom zlepšenia chórového spevu zamestnať subkantorov, mali byť podľa možnosti bakalármi. KINTZINGER, Martin: *Varietas puerorum. Unterricht und Gesang in Stifts- und Stadtschulen des späten Mittelalters*. In: *Schule und Schüler im Mittelalter. Beiträge zur europäischen Bildungsgeschichte des 9. bis 15. Jahrhunderts*. Hgs. Martin Kintzinger – Lorenz Sönke – Michael Walter. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 307.

154 ZsO IV, č. 287: „*magistro Phillipò vestro socio et concanonico*“; AMB č. 1 528: „*Martini de Stompha socii et concanonici nostri ac plebani*“. BÉKEFI, Székese gyházi, s. 127: Štatúty Ostrihomskej kapituly stanovili, že „*nullus sociorum audeat nepotes, vel alios scholares recipere ad informandum sine consensu et speciali commisione magistrì*“.

155 Potvrďuje nám to aj tá skutočnosť, že len zriedkavo môžeme pramenne zachytiť vyučujúci personál, iba málokto rektor zotrval dlhšie vo svojom úrade, takže pre vysokú fluktuáciu nie je možný prozopografický výskum ako u iných „úradníkov“.

156 SCHRAUF, Károly: *Magyarország tanulók a Bécsi egyetemen II.* Budapest 1892 (ďalej SCHRAUF II), s. 29: *Georius Mendlini de Odenburg*, zapísal sa r. 1409, platil poplatok 2 groše.

157 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 3, č. 61 (= ZsO VI, č. 925, rok 1417). Rektora školy sa týka SNA, SABK, Cap. R, fasc. 1, No. 17 (= ZsO VI, č. 357). LUKCSICS I č. 146.

158 SNA, SABK Capsa 43, č. 120 *Conscriptio decima*.

159 FEJÉR, CD X/6, č. 332. Pozri aj SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 8, 10, 12, 15, 16, 17. Priebeh vypočúvania a prísahy na *Bibliu* zaznamenal kanonik Eliáš.

roku 1456 dostal magister **Ján Han z Weytry** (Dolné Rakúsko), ktorý výraznou mierou zasiahol do kultúrnych dejín Bratislavy a ktorému sa ešte budeme venovať.¹⁶⁰

Metodika vyučovania spočívala v ústnom reprodukovaní naučeného, v pamäťových schopnostiach, takzvanej mnemotechnike.¹⁶¹ Žiaci nastupovali do školy medzi 5 a 7 rokom a zrejme tak ako žiaci viedenskej školy boli rozdelení do troch skupín – na najmladších, stredných a najstarších. Každá z týchto skupín sa potom delila podľa veku na ďalšie tri časti. Najmladší sa postupne učili písmená z tzv. *Donata*, neskôr prešli na latinské slová s ich výkladom. V učebnici *Ars minor*, jednoducho nazývanej *Donatus* (podľa rímskeho filológa Donata zo 4. storočia) sa formou otázok a odpovedí vysvetľovali jednotlivé slovné druhy.

Žiaci stredného stupňa čítali *Katha*, čiže zveršovanú kompiláciu *Disticha Catonis*, mylne pripisovanú antickému politikovi a rétorovi Catonovi – a iné knihy odporúčené rektorom.¹⁶² Kvôli morálnemu poučeniu žiakov vyberal rektor najmä príklady mravného života (*exemplum*) z diel antických autorov, zobrazujúce ľudské cnosti a slabosti.

„Strední žiaci“ sa museli naspamäť naučiť dva latinské verše, pričom počet memorovaných veršov sa zvyšoval s pribúdajúcim vekom. Postupne mali zvládnuť deklinácie, konjugácie a podrobiť sa skúške. Keď sa žiaci naučili hovoriť po latincky, dostal pomocný učiteľ k dispozícii kustóda, ktorý dával pozor, či sa žiaci medzi sebou nerozprávajú rodinou rečou. Toho žiaka, ktorý sa opovážil v škole prehovoriť po nemecky a kustód si ho poznamenal, stihol trest: podľa školského poriadku mal dostať 6 – 8 miernych rán trstenicou, nie však po hlave a neprípustné boli aj údery pästami.¹⁶³ Podobne ako v rodine, aj v škole bola nutným výchovným prostriedkom metla. Humanista Erasmus Rotterdamský uvádza, že učitelia „*desia ustrašený dav žiakov, vyhrážajú sa im a bijú ich metlami, prútni a remeňmi*“.¹⁶⁴ Aj keď sa symbolom učiteľa na stredovekých zobrazeniach stala metla, neznamená to, že všetci učitelia využívali pri vyučovaní násilie. Viacerí pedagógovia hlásali naopak potrebu láskavého prístupu k žiakom a varovali pred nadmerným trestaním.

160 Údaj o rektorovi bratislavskej kapitulskej školy magistrovi Jánovi Hanovi je zaznamenaný v listine (24. 1. 1456), ktorá slúžila ako predná a zadná predsádka kódexovej zbierky s teologickými textmi. Tento verejnotársky inštrument vyhotovil bratislavský kanonik **Ján z Válic**. Text hovorí o tom, že správca Oltára Všetkých svätých v Dóme sv. Martina Vavrínek zo Sedmohradska, prenecháva Jakubovi, synovi Mikuláša Gwurzela z Hobersdorfu, v Pasovskom biskupstve, svoje beneficium z dôvodu staroby. Medzi svedkami sa spomína okrem Jána Hana *collector hospitum* Mikuláš a Ján Chahan – bratislavskí mešťania. Je veľmi pravdepodobné, že teologický konvólút bol vlastníctvom Bratislavskej kapituly. DANIEL, Natalia – SCHOTT, Gerhard – ZAHN, Peter: Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Foliereihe, Hälfte 2. Wiesbaden 1979, s. 167. Bratislavský kanonik a farár v dóme **Martin Neitler zo Stupavy** zanechal „*paliu meum griseum magistro Johanni pro nunc rectori scholarum, et unum superpellicium*“: PT 104v – 105v (1462).

161 Podrobne HAJDU, Helga: Das mnemotechnische Schrifttum des Mittelalters. Budapest 1936.
162 CURTIUS, Evropská, s. 62.

163 Ordnung der Schule zu St. Stephan (1446). In: Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien, II. B. Ed. Johann Adolf Tomaschek, Wien 1879, č. 143, s. 53 – 57.

164 ROTTERDAMSKÝ, Erasmus: Chvála bláznivosti. Ed. Rudolf Mertlík. Praha 1986, s. 56.

Tretia skupina – najstarší žiaci – preberala náročnejšiu gramatiku. Pokročilým slúžila *Ars maior*, ktorá sa zaoberala hláskoslovím, slovnými druhmi a štylistikou.¹⁶⁵ Na *Donata* nadväzovala Priscianova *Gramatika (Institutionum grammaticarum libri XVIII)*, pričom tieto učebnice postupne vystriedala veršovaná gramatika Alexandra de Villa Dei (známa ako *Doctrinale*), ktorá sa stala štandardnou učebnicou používanou na našich školách nepretržite do 16. storočia.¹⁶⁶

História nebola v stredoveku samostatným predmetom a do škôl prenikala ako súčasť gramatiky alebo rétoriky. Úcta k autoritám zachádzala tak ďaleko, že jej chýbal historický a kritický zmysel a každý prameň sa považoval za spoľahlivý. Veľkú obľubu si získala napríklad kniha plná nepravdivých informácií *O živote a zvykoch filozofov (De vita et moribus philosophorum)*, pripisovaná Walterovi Burleyovi († 1344), ktorá nechýbala ani v knižnici Bratislavskej kapituly.¹⁶⁷

Didaktickú úlohu spĺňal aj tzv. *Prayov kódex*, obsahujúci bratislavské anály (hovoriace o udalostiach z rokov 997 – 1187) a chronológiu vládnutia uhorských kráľov. Kódex vznikol na území Uhorska, a kým sa približne v polovici 13. storočia dostal do Bratislavy, zaznamenávali sa v ňom udalosti týkajúce sa benediktínskych kláštorov v Diakovciach, pri rieke Boldve (Bodva) a v Somogyvári. Maďarskí historici predpokladajú súvislosť kódexu s ďalším benediktínskym kláštorom v Rimavských Janovciach, v ktorom podľa nich mohol byť vytvorený na základe vacovskej kapitulskej predlohy. Z Rimavských Janoviec sa zrejme cez kláštor v Hronskom S. Beňadiku dostal do vlastníctva knižnice Bratislavskej kapituly. Tu boli k nemu pripojené synodálne štatúty z obdobia kráľa Kolomana a bratislavské anály. Neustále dopĺňaný kódex slúžil nielen na liturgické potreby (sakramentár), ale stal sa aj študijnou príručkou.¹⁶⁸

S biblickými udalosťami od stvorenia sveta po smrť apoštolov, doplnenými o znalosti z iných prameňov, predovšetkým z Flavia, oboznamovala žiakov *Historia Scholastica* od kancelára Parížskej univerzity Petra Comestora.¹⁶⁹ Funkciu dejepisnej príručky mohli

165 V Uhorsku, Poľsku a v Rakúsku je doložené jej používanie v 13. – 16. stor. ENGELBRECHT, Helmut: Geschichte des österreichischen Bildungswesen I. Wien 1982, s. 178. STOPKA, Szkoły, s. 140; MÉSZÁROS, István: A tankönyviadás története Magyarországon. Budapest 1989, s. 7, 15.

166 SOPKO, O školstve, s. 178.

167 SOPKO I č. 68. OKÁL, Miroslav: Burleyove Životy filozofov v bratislavskom kódexe. In: Listy filologické 104, 4, Praha 1981, s. 222 – 232.

168 SOPKO II č. 201. RATKOŠ, Peter: Nový pohľad na vznik a funkciu Prayovho kódexu. In: SA 1, 1966, s. 98 – 120. HULKOVÁ, Marta: Prayov kódex. Pamiatky a múzeá (ďalej PaM) 4, 1999, s. 52 – 53. Do roku 1813 tvoril Prayov kódex súčasť bratislavskej kapitulskej knižnice, potom sa ako dar dostal do Budapešti, kde sa nachádza v Krajinskej Széchényiho knižnici (sign. Mny I). Názov pamiatky je odvodený od historika G. Praya, ktorý v nej v 18. stor. upozornil na výskyt najstaršieho jazykového záznamu v maďarčine: pohrebnej reči *Halotti beszéd*. Pri datovaní pamiatky sa v odbornej literatúre uvádza časové rozpätie 1192 – 1195, resp. doplnky zo začiatku 13. stor. Neumova notácia Prayovho kódexu dosvedčuje francúzske a talianske vplyvy, ktoré boli rozhodujúce pri formovaní domácich skriptórií v 12. – 13. stor. MADAS, Edit – MONOK, István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig. Budapest 2003, s. 36.

169 V knižnici Bratislavskej kapituly ju nachádzame pred r. 1425: SOPKO I č. 41. V rukopisnom súbore Spišskej kapituly už okolo r. 1273. WAGNER, Carolus: Analecta Scopusii sacri et profani III. Viennae 1774, s. 10.

plniť koncom 15. storočia aj spisy *O živote a smrti Alexandra Veľkého* a *Kronika Uhorského kráľovstva*.¹⁷⁰

Z kvadrívnia (aritmetika, geometria, hudba, astronómia) sa vo výučbe uplatnila praktická časť – favoritom bola astronómia, ktorá študentom sprostredkovala poznatky o súhvezdiach stálic, dráhach planét a striedaní ročných období. Spolu s aritmetikou bola základom náuky *computus*, ktorá zahŕňala orientáciu v kalendári, výpočet pohyblivých sviatkov i znalosti o niektorých prírodných javoch. Cirkvev potrebovala astronómov aj z čisto praktického dôvodu – kvôli každoročnému určeniu najvýznamnejšej udalosti kresťanského kalendára – Veľkonočnej nedele (deň vzkriesenia Ježiša Krista).

Patrón Bratislavskej kapituly – sv. Martin (Bratislavský antifonár IV.)

V kapitulskej škole bola výučba hudby a spevu (*cantus*) prispôsobená skôr praktickým potrebám liturgie,¹⁷¹ podrobnejšie oboznamovanie sa s Boethiovým spisom *De institutione musica* prebiehalo ďalej na univerzite.¹⁷² Kvôli zaujímavosti možno uviesť, že v stredoveku sa popri hudbe tvorenej človekom požívajúcim nástroje (*musica instrumenta-*

170 *Kronika Uhorského kráľovstva* bola skráteným variantom kompozície *Uhorskej kroniky* zo 14. stor. patriacej k rodine tzv. *Budínskej kroniky*. SOPKO, Július: Z činnosti kultúrnych stredísk stredovekej Bratislavy. In: Bratislava 6, 1970, s. 157.

171 Žiakovi mali učitelia vyučovať všetkému, „*quod ad divini cultus diligentiam pertinet*“. KINTZINGER, Martin: Das Bildungswesen in der Stadt Braunschweig im hohen und späten Mittelalter. Verfassungs- und institutionengeschichtliche Studien zu Schulpolitik und Bildungsförderung (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte, 32). Köln – Wien 1990, s. 15.

172 Liturgické kódexy kapitulskej knižnice svedčia o tom, že stredoveké kostoly v rámci Bratislavskej diecézy sledovali po liturgickej stránke prax Ostrihomskej arcidiecézy. KORCOVÁ – VESELOVSKÁ Eva: Stredoveké notované kódexy v bratislavských archívnych fondoch. In: *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* III. – IV. 2000 – 2001, s. 398.

lis), rozlišovala hudba sfér vo vesmíre (*musica mundana*) a hudba v ľudskej duši (*musica humana*). Boethius sa vo svojom spise venoval akustickým základom hudby, klasifikácii hudby, matematickým výpočtom intervalov a dokonca aj terapeutickú funkciu hudby. Chlapci viedenskej kapitulskej školy sa učili spievať podvečer. So subkantorm priniesli do školy knihy potrebné na spievanie (graduál i antifonár) a noty rezponzórií aj hymnov si rydlom (*stilus*) zaznačovali do voskových tabuliek.¹⁷³ Aj písomné pramene z nášho územia sú svedectvom toho, aké samozrejme bolo prepojenie školského vyučovania a liturgických, najmä chórových služieb. Richtár Jakub II. si želal, aby učiteľ a žiaci v určité dni spievali v dome za spásu jeho duše a príbuzných mariánsku antifónu *Salve Regina*.¹⁷⁴ Mešťan Ján Sartoris požadoval odslúžiť 30 svätých gregoriánskych omší sprevádzaných spevom dvoch chlapcov podľa zvyklostí Dómu sv. Martina,¹⁷⁵ Štefan Talhamer zanechal 100 zlatých na spievané sväté omše každý pondelok na slávu Nanebovzatia Panny Márie.¹⁷⁶

S kapitulskou školou bolo od jej začiatku zviazané nielen hudobné, ale v 15. storočí aj divadelné umenie, ktoré malo výchovnú funkciu. Vzniklo v liturgickom kontexte – veľmi skoro sa začali dramatizovať scény z *Biblie*, najmä evanjeliá.¹⁷⁷ Najrozšírenejšou formou náboženského divadla bola inscenácia dejín utrpenia Krista v pašijových hrách. Tie obsahovali udalosti zatknutia Ježiša v Getsemanoch, výsluch pred židovskou veľradou, bičovanie, korunovanie trnám a odsúdenie Pilátom, krížovú cestu, ukrižovanie, smrť a pohreb. Správy o divadelných podujatiach sú však zaznamenané len v prípade, keď mesto Bratislava prispelo na hru určitou finančnou položkou, ktorú muselo uviesť v účtovnej knihe. Roku 1439 bola usporiadaná veľkonočná hra v niektorej bratislavskej škole,¹⁷⁸ pašijové hry prebiehali na hlavnom námestí, kde postavili šiatre pre vznešených divákov (1477), alebo v chráme pri Božom hrobe (1494).¹⁷⁹ Roku 1492 sa v účtovných knihách spomína fašiangová hra plná svetských piesní, tancov a scéniek – komédia

173 Štatúty Veľkoveľkvaradínskej kapituly informujú o tom, že zo skladieb, ktoré sa mali spievať, sa pri vyučovaní robili nákrepy nôt. SZENDREI, Janka: Zenetanulás a középkorban. In: A magyar iskola első évszázadai (996 – 1526). Ed. Katalin Szende. Győr 1996, s. 44. Bestellung und Ordnung der Cantorei (24. 9. 1460). In: Die Rechte und Freiheiten der Stadt Wien, II. B. Ed. Johann Adolf Tomaschek, Wien 1879, č. 162, s. 97 – 99.

174 AMB č. 229. PT 127r: Kupec Martin Nachwinter zanecháva 100 zlatých kanonikovi **Bernardovi Schinagelovi** „zu Sand Merten, die er geschafft hat zu ainem ewigen ambt in den erten der marter vnser herren Kristi, vnd des heiligen krewtz alle freitag in Sand Merten kirchen hie auf des heiligen krewtz altar durch ainen der prediger oder ainen anndern an irer stat, den sy erbitten vnd durch den schulmaister mit den knaben zusingen als vmb die newnt stund des tags. Es sol auch der schulmaister mit den knaben belaiten den priester, des das ambt singen sol aus dem Sagrer mit dem lobgesank O crux ave, spes unica etc. vnd Te summa Deum trinitas etc. vncz zu dem altar, vnd darnach anheben loblich das ambt Nos autem gloriari oportet etc.“.

175 PT 214v (1487).

176 PT 180v (1480).

177 PERNOUD, Régine: Mýty a fakty. Bodka za stredovekom. Bratislava 2005, s. 57.

178 BÉKEFI, A népoktatás, s. 251: „Item hab wir geben In dy Schul zu dem Osterspield noch des purgermaister geschéft umb II fuder holcz, dy sten XLII denarios wiennenses.“

179 CESNAKOVÁ – MICHALCOVÁ, Milena: Slovenské divadlo v stredoveku a za renesancie. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ludovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 411.

O rytierovi Neidhartovi.¹⁸⁰ Hra stávala do ostrého protikladu šľachtu a sedľakov, ktorých zobrazila v jednoznačne negatívnom duchu. Na túto hru reagoval aj viedenský teológ Tomáš Ebendorfer, autor viacerých diel, ktoré sa zachovali v bratislavskej kapitulskej knižnici. Vo svojom *Traktáte o piatich zmysloch (Tractatus de quinque sensibus)* varoval pred piesňami, ktoré vyvolávali v poslucháčoch hnev, pričom hra o Neidhartovi pochopiteľne rozčuľovala sedľakov („*sicut patet in cantilenis Neidhart ad quas rustici passionantur et irridentur*“).¹⁸¹ Do Bratislavy sa hra o Neidhartovi dostala z blízkeho Dolného Rakúska, kde sa tešila veľkej popularite. Účtovné knihy hemžiace sa finančnými položkami, sa tak stali dokladom dlhej tradície pašijových, veľkonočných, ale i svetských hier odohrávajúcich sa v Bratislave.

Spomínali sme odbory trívia a kvadrívia, s ktorými sa postupne oboznamovali žiaci kapitulskej školy. Treba však podotknúť, že zmysel školskej výchovy bol najmä praktický – deti mešťanov mali získať znalosti, ktoré by im umožnili ak nie cirkevnú kariéru, tak aspoň výkon remesla, kupectva alebo ich pripravili na administratívnu prácu. Títo svetskí vzdelanci sa uplatnili na svetských súdoch, v panovníckych, šľachtických či mestských kanceláriách, kde boli potrební aj úradníci bez titulu, často však praktickejšie orientovaní ako právnici, absolventi univerzity. Žiaľ, len málo sa vie o spôsobe výučby práva v kapitulách a konventoch. V Bratislavskej kapitule vznikla formulárová zbierka, ktorú G. Bónis pomenoval podľa miesta jej vyhotovenia *Formularium Poseniense* (1504 – 1525). Obsahuje formuly týkajúce sa najmä predaja a kúpy, pričom čerpá z rímskeho práva a diela *Aurora* Rolandina Passageriho. Táto formulárová zbierka je prvou učebnicou rímskeho práva vo vtedajšom Uhorsku a dôkazom praktickej právnej výučby. Autor ju určil „*na cvičenie nadaných mladíkov priučajúcich sa notárskemu umeniu*“.¹⁸² V praxi to potom vyzeralo tak, že tí, ktorí vykonávali súdne právomoci sa vzdelávali priebežne v každodennej činnosti, pod vedením starších. Z obyčajných pisárov sa tak vypracovali na znalcov, ktorí dôverne ovládali zvykové právo i cirkevné dekréty.

Žiaci pokračujúci na vyššom stupni, s cieľom pripraviť sa na kňazskú dráhu, mali štúdium obohatené o znalosti z teológie a kánonického práva. Keďže cirkevná kultúra na Západe bola založená na latinskom preklade *Biblie*, tzv. *Vulgate* („*kresťanstvom knihy*“),¹⁸³ prístup k *Svätému písmu* a všetkým komentárom, ktoré k nemu napísali cirkevní učitelia, vyžadoval intelektuálnu aj jazykovú prípravu. Predpokladáme však, že výkladové slovníky v kapitulskej knižnici – výklad biblických termínov (*Super Vetus et*

180 „*Im vashang habn dy hantwærcher geselln ain kurzweil gehabt, des Neitharten tantz, habn In meine Herrn geschafft zu geben iij Sch.*“ AMB, Komorská kniha účtov z roku 1492, DF 277 106. MARGETTS, John: Neidhartspiele, Wiener Neudrucke, Bd. 7, Graz 1982, 272 – 273.

181 MARGETTS, Neidhartspiele, s. 268. Spevy z tejto hry nachádzame aj v kódexe bratislavského pisára a bibliofila Egkenfeldera. MENHARDT, Hermann: *Verzeichnis der altdeutschen literarischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek, Band III*. Berlin 1961, s. 1485. Nationalbibliothek Wien, Cod. Ser. N. 3 344.

182 Zbierka je určená „*ad puerorum instructionem*“, „*novicios notarios seu scribas*“, „*pro acuendis ingeniis iuvenum practicam artis notarie addiscentium*“ atď. BÓNIS, György: Die praktische Juristenausbildung im mittelalterlichen Ungarn. In: Die juristische Bildung in der Slowakei und Ungarn bis zum J. 1848 (Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianae). Bratislava 1968, s. 61.

183 SCHMITT, Jean-Claude: Klerikové a laici. In: Encyklopedie středověku. Ed. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt. Praha 2002, s. 299.

Novum Testamentum libri III), výklad žalmov od Mikuláša z Lýry, výkladový slovník k *Biblii* označovaný za *Manutrectus* od Jána Marchesina či v stredoveku obľúbené zjednodušené biblické texty, napr. *Biblia chudobných* od Mikuláša de Hanapis – slúžili skôr kanonikom, ako budúcim adeptom na kňazstvo.¹⁸⁴ Neodmysliteľnými pomôckami boli aj systematické teologické príručky, napríklad veľmi rozšírené teologické kompendium od Huga Ripelina (*Compendium theologiae veritatis*).¹⁸⁵

Je samozrejmé, že klerici si osvojovali najmä koncipovanie a štylizovanie kázni. Stredovekou verziou antickej rétoriky, ktorej základom bola schopnosť verejne prehovoriť, sa stala disciplína diktačen – *ars dictaminis*, čiže umenie zostavovať písomný text rôzneho druhu. Popri rétorických pravidlách obsahovalo aj lektúry klasikov (najmä Vergília, Cicera) a kresťanských latinských autorov. Najstaršou rétorickou príručkou, ktorá mala platnosť autority nielen v stredoveku, ale aj v renesancii, bola anonymná *Rétorika Herenniovi* (*Rhetorica ad Herennium*, z r. 85 pred Kristom), pripisovaná slávnemu štátnikovi a rétorovi Cicerovi. Budúci kňazi sa v prostredí kapituly zoznámali aj so základnými princípmi cirkevnej správy a štatútmi platnými pre diecézu, aby vedeli poradiť veriacim nielen z hľadiska náboženského, ale aj praktického práva.

Dotkli sme sa už toho, že učebná látka artistických fakúlt bola porovnateľná s učivom mestských kapitulských škôl. Stačilo však, aby študent strávil na univerzite len kratší čas, a už sa mohol prezentovať tým, že navštevoval *studium generale* a nie iba *studium particulare*, čo zvyšovalo jeho prestíž v očiach okolia, ale aj na pracovnom trhu. Čo sa však týka teologickej a právnickej prípravy, tá sa v kapitulských školách sústreďovala najmä na liturgickú prípravu a určité penzum právnych znalostí, využitelných v pastoračnej praxi. Preto existoval značný rozdiel medzi absolventom kapitulskej školy a teológom či právníkom s univerzitným vzdelaním.

184 Podrobnejšie v registri SOPKO I, s. 256 – 257.

185 SOPKO I č. 65.

IV. BRATISLAVSKÁ KAPITULA ZA VLÁDY ŽIGMUNDA LUXEMBURSKÉHO

Vplyv pražskej univerzity. Českí duchovní v bratislavskom exile

Francúzsky vplyv na pápežskú politiku viedol k avignonskému exilu pápežov, ktorý vyvrcholil schizmou (od roku 1378 rozdelenie cirkvi na dva tábory – jeden podriadený pápežovi rímskemu a druhý avignonskému). Rozkol sa dotýkal všetkých krajín, diecéz a farností, pobúrenie vyvolávalo dvojité obsadzovanie cirkevných úradov pápežskými protikandidátmi, ale aj rozsah a metódy vymáhania finančných dávok kúriami.

S oslabením autority pápeža poklesla aj autorita duchovenstva. V tejto situácii boli silnou inšpiráciou radikálne myšlienky oxfordského teológa Jána Viklefa († 1384) o cirkvi predestinovaných, ktorá má žiť v stave milosti a v apoštolskej chudobe. Viklefove názory nachádzali živnú pôdu najmä v Čechách, kde hlavnú vinu za hlbokú spoločenskú krízu, v ktorej sa Čechy ocitli na prelome 14. a 15. storočia, vzdalanci prisudzovali cirkvi. Tá sa podľa nich vzdialila od biblických ideálov a dávala prednosť hromadeniu majetku a mocenským ambíciám.

Kritika cirkvi zaznievala v Čechách nielen z úst kazateľov, tzv. predchodcov Jána Husa – Konráda Waldhausera († 1369), Jána Milíča z Kroměříža († 1374), Mateja z Janova († 1394) – ale aj z katedrií na pražskej univerzite.¹⁸⁶ V náväznosti na Viklefove učenie sa začalo znovu presadzovať realistické poňatie o ideách. Realisti v známom scholastickom spore o univerzálie (všeobecné pojmy) vyhlasovali tieto pojmy za reálnejšie než jednotlivé veci (*res* – *vec*). Odvolávali sa na Platónovu náuku o ideách ako vzore všetkých vecí, čiže pozemský svet bol len odrazom dokonalého sveta božských ideí. Naopak podľa nominalistov reálne existujú iba jednotlivé veci s ich individuálnymi vlastnosťami a všeobecné pojmy sú len menami (*nomina*) v našom intelektu. V praktickom živote tak realisti rešpektovali cirkevnú autoritu iba vtedy, ak vyhovovala ich morálnym kritériám. Nijaký človek v stave ťažkého hriechu nemôže zaujať vedúce miesto v kresťanskej spoločnosti – nielen pápež, biskup či kňaz, ale aj panovník stráca vladársku moc, ak žije v smrteľnom hriechu. Kým významná časť českých magistrův a doktorův, zástancův realizmu, Viklefovú filozofiu prijímala, odmietali ju najmä zahraniční profesori, stúpenci nominalizmu.

Okrem názorovej polarizácie sa pražská trojfakultná univerzita (pod vedením artistův a teológův) zmietala aj v národnostných rozporoch. Tie vyvrcholili vydaním Kutnohorskeho dekrétu roku 1409 Václavom IV., na základe ktorého českému univerzitnému

¹⁸⁶ Výberovo k dejinám pražskej univerzity – SVATOŠ, Michal (Ed.): Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48 – 1622. Praha 1995; ŠMAHEL, František: Die Prager Universität im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze/The Charles University in the Middle Ages. Selected Studies. Leiden 2007; Tenže: Počátky pražského obecného učení. In: Český časopis historický (ďalej ČČH) 96, 1998, s. 253 – 291; MORAW, Peter: Die Universität Prag im Mittelalter. Grundzüge ihrer Geschichte im europäischen Zusammenhang. In: Die Universität zu Prag. München 1986 (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaft und Künste 7), s. 9 – 134; MORAW, Peter: Prag. Die älteste Universität in Mitteleuropa. In: Stätten des Geistes. Hg. Alexander Demandt. Köln – Weimar – Wien 1999, s. 127 – 146; STOČES, Jiří: Hlavní směry současné historiografie středověkých univerzit. Přehled středoevropské historické produkce po roce 1989 s důrazem na předhusitské pražské univerzity. In: ČČH 102, 2, 2004, s. 342 – 371.

národu patrili tri hlasy a príslušníkom cudzích národov len jediný hlas. Na protest proti bezprecedentnému zásahu do akademických slobôd odišli zahraniční profesori a študenti z Prahy, predovšetkým na novozaloženú univerzitu do Lipska.¹⁸⁷ V tomto období sa jednou z vedúcich osobností univerzity stal Ján Hus, ktorý otvorene kritizoval predstaviteľov cirkvi za postoj k majetku, odpustkovú prax a i.¹⁸⁸ Teologická fakulta vyhlásila jeho názory (hlavou cirkvi nie je pápež, ale Kristus, meradlom pravovernosti učenia *Biblia* a i.) za heretické – neskôr sa práve proces s Husom stal tragickým vyvrcholením Kostnického koncilu.¹⁸⁹ Na tomto mieste sa nebudeme venovať vývoju a recepcii husitskej ideológie, či príčinám krízy univerzity, len možno poznamenať, že pretrvávajúce husitské smerovanie univerzity naštartovalo úpadok jej významnej intelektuálnej pozície v strednej Európe.

Kritika zosvetštelej cirkvi, ktorá pôvodne zaznievala z radov vzdelancov, začala v Prahe splyvať s kritikou a nespokojnosťou rôznych sociálnych skupín. Keď pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburku nariadil spáliť Viklefove spisy, vzbudilo to vlnu pouličných nepokojov. Arcibiskup musel z Prahy utiecť a z Roudnice vyhlásil kľatbu nad Husom a jeho prívržencami. Husove reformné krídlo však malo v tomto období ešte podporu kráľa Václava IV., a tak pražský arcibiskup hľadal útočisko u kráľa Žigmunda. Na úteku za Žigmundom Zbyněk Zajíc v Bratislave 28. septembra 1411 zomrel.¹⁹⁰

Do uhorského exilu nasledoval Zbyňka Zajíc aj jeho nástupca na arcibiskupskom stolci Žigmund Albík z Uničova (podľa niektorých údajov zomrel v Bratislave roku 1426),¹⁹¹ ktorý bol zároveň lekárom kráľa Žigmunda.¹⁹² Bratislava sa stala dočasnou exilovou rezidenciou aj pre jedného z najaktívnejších odporcov husitov – olomouckého biskupa Jána Železného († 1430).¹⁹³ Presnú informáciu o jeho odchode do Uhorska poskytuje katalóg

187 F. Šmahel doložil početný nárast pražských študentov aj na iných univerzitách. ŠMAHEL, František: Pražské univerzitní studentstvo v předrevolučním období 1399 – 1419 (Rozpravy ČSAV 77/3). Praha 1967, s. 71 – 81.

188 K. J. Husovi napr. SEIBT, Ferdinand (Hg.): Jan Hus. München 1997; DRDA, Miloš – HOLEČEK, František J. – VYBÍRAL, Zdeněk: Jan Hus na přelomu tisíciletí. Husitský Tábor Supplementum 1, Tábor 2001, s. 35 – 56.

189 Zaujímavý pohľad právneho historika – KEJŘ, Jiří: Husův proces. Praha 2000.

190 ČORNEJ, Petr: Velké dějiny země Koruny české, V. (1402–1437). Praha – Litomyšl 2000, s. 134, 135. BARTŮNĚK, Václav: Náhlá smrt v exilu. In: Duchovní pastýř, 14, 1964, s. 9 – 10.

191 Pozri napr. článok CUŘÍNOVEJ Ludmily z Národnej lekárskej knižnice v Prahe: Zikmund Albík z Uničova. www.zdravcentra.cz/cps/rdc/xchg/zc/xsl/63_1771.html, 17. 5. 2006.

192 K. Albíkovi z Uničova – ŘÍHOVÁ, Milada: Dvorní lékař posledních Lucemburků: Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský. Praha 1999.

193 Písomné doklady k jeho pobytu v Bratislave podrobne zmapoval ELBEL, Petr: Kapitoly z dějin katolické církevní správy na Moravě v době husitské (1408 – 1457). Disertační práce, Historický ústav Filosofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno 2007, s. 98 – 99. Napr. na začiatku r. 1428 písali bratislavskí župani Štefan a Juraj z Rozhanoviec Mikulášovi z Perína a informovali ho o situácii v Čechách a na Morave, ktorú im sprostredkoval olomoucký biskup Ján. V júni 1430 získal Ján Železný na príhovor Žigmunda uprázdnené biskupstvo vo Vacove, kam sa presťahoval so svojou kúriou, zomrel však už 11. 9. 1430. Ján Železný bol poverený aj konaním vo veci pozostalosti českej kráľovnej vdovy Žofie v Bratislave. KOPIČKOVÁ, Božena: Doplnující informace k testamentu královny Žofie s přihlédnutím k pozůstalostnímu inventáři. In: Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití. Ed. Kateřina Jiřiová – Eva Doležalová. Praha 2006, s. 127, 128.

olomouckých biskupov (*Granum catalogi presulum Moravie*), jediná dochovaná „kronika“ olomouckého biskupstva, ktorá po opisani ťažkého osudu katolíckeho kňazstva za husitských vojen konštatuje, že i biskup Ján Železný „*bol nútený nasledovať najjasnejšieho pána Žigmunda, kráľa rímskeho, uhorského a českého, do Uhorska*“.¹⁹⁴ V Bratislavskej kapitule od konca 14. storočia až do 40. rokov 15. storočia tvorili vplyvnú skupinu prepošti a kanonici z Českého kráľovstva,¹⁹⁵ ktorí svoje úrady získali najmä vďaka pôsobeniu v službách kráľa Žigmunda.¹⁹⁶ Od vypuknutia husitskej revolúcie v Prahe (1419) sa Bratislava stala zároveň miestom ich exilu.¹⁹⁷

Preto bolo veľmi dôležité, že sa husitom nepodarilo zmocniť Bratislavy. Sprisahanie vedené moravským šľachticom Petrom Kutejom, ktorý nadviazal tajné styky s husitskými prívržencami v meste, bolo včas odhalené (1432).¹⁹⁸ Pôvodne bol Kutej v službách kráľa Žigmunda, ktorý ho vyslal do Bratislavy kvôli obrane mesta.¹⁹⁹ Doposiaľ verný služobník sa však postavil na stranu husitov a po neúspešnom pokuse o vydanie Bratislavy do ich rúk zomrel v bratislavskom väzení. Po smrti Petra Kuteja sa o pozostalosť („*zbožie neb statek i zbroj*“) zaujímal jeho brat Juraj z Břeclavi.²⁰⁰ Majetok však musel urgovať až u kráľa Žigmunda, lebo mesto ho odmietalo vydať. O týchto udalostiach sa vo svojom liste zaslanom z Bazilejského koncilu bratislavskej mestskej rade zmieňuje aj bývalý kňaz Pražskej diecézy, bratislavský kanonik **Jakub Jakšo z Nymburku** (*Jaxo de Newenburg*).²⁰¹ Pramene z mestského archívu obsahujú aj celú škálu opatrení magistrátu proti očakávanému husitskému sprisahaniu, informácie o zatýkaní poslov podozrivých zo špehovania, o zabezpečovaní opevnenia a podobne. Bratislava si vzhľadom na škody spôsobené husitmi viedla záznamy, z ktorých vyplýva, že jej straty dosiahli roku 1435 až 11 000 zlatých.²⁰² Zachované písomnosti a rukopisná zbierka Bratislavskej kapituly však

194 ELBEL, Kapitoly, s. 97.

195 Členmi Ostrihomskej kapituly českí kanonici v tomto období neboli. KOLLÁNYI, Esztergomi, s. 73 – 78. Porovnaj OŽÓG, Krzysztof: Praskie studia prałatów i kanoników katedralnych metropolii gnieźnieńskiej w drugiej połowie XIV. i na początku XV. wieku. In: Duchowieństwo kapitulne w polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Ed. Andrzej Radziwiński, Toruń 2000, s. 132 – 162.

196 K českým kanonikom v Bratislavskej kapitule v 14. stor.: KROFTA, Camilli (ed.): Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia. I. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. – pontificum romanorum, Pars I. (1378 – 1396). Pragae 1903 (ďalej MVB): Ján alias Ješko z Miličina (300, 426, 534, 676, 1033), Peter, syn Blažeja z Nemoťic (426, 439), kustód *Bernaldus dictus Bernald* (426).

197 „*Vůčšina vyhnancov sa však zdržiavala v blízkosti českých hraníc, keďže počítali s návratom do vlasti.*“ KADLEC, Jaroslav: Katolíctí exulanti čeští doby husitské. Praha 1990, s. 33; ŠMAHEL, František: Pražská církevní provincie ve víru husitské revoluce. In: AUC – HUCP, Tom. XXXI, Fasc. 1, 1991, s. 107 – 115.

198 CHALOUPECKÝ, Václav: Proces proti husitským přívržencům v Bratislavě roku 1434. In: Právní obzor XIII., 1930, s. 12 – 17 uverejňuje protokol z vypočúvania svedkov tohto husitského sprisahania.

199 AMB Komorská kniha účtov I. 1434 – DF 277 057, f. 35, 51, 110, 117.

200 CHALOUPECKÝ, Václav: Středověké listy ze Slovenska: Sbíрка listů a listin, psaných jazykem národním. Sv.1, Praha 1937, č. 6. AMB č. 1 266 (18. 6. 1433, Rím): Žigmund prikazuje bratislavskému senátu, aby majetok zosnulého Kuteja odovzdali jeho bratovi Jurajovi.

201 AMB č. 1 544 – listina nedatovaná, napísaná v čase Bazilejského koncilu, podľa opisovaných udalostí zrejme roku 1433.

202 Podrobnejšie LYSÝ, Miroslav: Ohrozenie uhorských miest počas husitskej revolúcie. In: Acta historica Posoniensia 8, 2008, s. 32 – 46.

nenaznačujú, že by husitské myšlienky ovplyvnili prostredie kapituly. Práve naopak – českí katolícki duchovní našli v Bratislave „ortodoxné“ útočisko. V nedávno objavenom rukopise, ktorý bol určitý čas vo vlastníctve Bratislavskej kapituly, nachádzame tejto situácii zodpovedajúce traktáty – anonymný spis *O prijímaní pod obojím spôsobom*, ďalej *Traktát proti husitom* od Petra Reichera z Pirchenwurtu (dnes obec v okrese Gänserndorf v Dolnom Rakúsku) a *List Jánovi Husovi* od Mikuláša z Dinkelsbühlu.²⁰³ Intelektuálny obzor kapituly sa vďaka českým exulantom obohatil o nové duchovné vplyvy (výrazným sprostredkovateľom smeru *devotio moderna* pre Bratislavskú kapitolu boli práve kontakty s českým duchovenstvom), do kapitulskej knižnice pribudli študijné rukopisy z českého prostredia – aj vďaka štúdiu kanonikov nečeského pôvodu z Bratislavskej kapituly v Prahe či osobnými kontaktami s inými cirkevnými inštitúciami, najmä reholnými, na Morave a v Čechách.

Poslucháčom pražskej Právnickej univerzity bol na konci 14. storočia bratislavský prepoš (1381 – 1401) Vavrinec Zambo, syn Martina z Mezóľaku († pred 24. 7. 1402).²⁰⁴ Vavrinec patril k bohatým študentom, bežný poplatok na Právnickej univerzite bol 14 grošov, pričom Vavrinec zaplatil 1 zlatý a 1 groš. Od šľachticov a vysokých cirkevných hodnostárov sa očakávali vyššie imatrikulačné (a možno aj iné) poplatky, za ktoré dotýčný získal právo sedieť v prestížnych laviciach (tzv. *scamna nobilium*). Túto možnosť radi využili i niektorí mešťania, ktorí tým demonštrovali svoj sociálny vzostup, na druhej strane nie každý šľachtic si zaplatil toto privilégium za požadovaných 24 alebo viac grošov.²⁰⁵

Neskôr Vavrinec pokračoval v štúdiu na Viedenskej univerzite²⁰⁶ a svoje kánonickoprávne vzdelanie využil nielen pri riešení vnútorných problémov komunity, v rámci cirkevných záležitostí mesta, ale aj za hranicami diecézy (stal sa subdelegátom Sv. stolice na synode biskupov v Pasove).²⁰⁷ Ešte v pozícii bratislavského kanonika, viceprepošta a kaplána pápežského legáta sa roku 1381 zasadzoval o znovupostavenie kostola alebo kaplnky

203 *De communione sub utraque specie (contra articulos Iacobelli de Misa)* s incipitom *Quamquam varii sint errores Wiclefisticorum sive Hussitarum hereticorum* (72r – 82v), *Tractatus contra Hussitas*, v registri pripísaný Petrovi Reicherovi *de Pirchenwurt* (312r – 368v), Mikuláš z Dinkelsbühlu: *Epistula ad Iohannem Hus* (368v – 387v). DANIEL, Natalia – SCHOTT, Gerhard – ZAHN, Peter: Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Folioreihe, Hälfte 2. Wiesbaden 1979, s. 167: Cod. ms. 678.

204 VARSÍK, Branislav: Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku. In: Sborník FFUK IV, 45, 1926, s. 546, č. 143 (rok 1383); Monumenta Universitatis Pragensis II/1, Album seu matricula facultatis iuridicae Universitatis Pragensis (1372 – 1418). Pragae 1834, (ďalej MUPr II.) s. 37 – 38: *Dns. Laurencius, prepositus Pozoniensis*.

205 Podrobnejšie STOČES, Jiří: K otázce sociální mobility chudých studentů středověké pražské právnické univerzity. Několik příkladů ze saského univerzitního národa. In: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII. – XV. Ed. Pavel Krafl. Opera Instituti historici Pragae, series C – Miscellanea, volumen 19. Praha 2008, s. 459 – 467. K univerzitným poplatkom SCHWINGES, Rainer Christoph: Deutsche Universitätsbesucher im 14. und 15. Jahrhundert: Studien zur Sozialgeschichte des Alten Reiches. Stuttgart 1986, s. 348 a n.

206 Roku 1384 bol Vavrinec zapísaný na Viedenskú univerzitu. MUW I/II 113, SCHRAUF II, s. 6, 152.

207 Maďarský krajinský archív v Budapešti, Diplomatická zbierka listín: Diplomatikai levéltár (ďalej DL) 42 762 (23. 3. 1401): „*Laurencius Zambo prepositus...subdelegatus a sede apostolica specialiter constitutus*.“ Pozri aj SNA, SABK, Cap. R, fasc. 1, No. 11 (2. 10. 1384); ZsO I, č. 277 (5. 11. 1387); Monumenta Vaticana Hungariae (ďalej MVH) I/IV. Ed. Asztrik Várszegi – István Zombori, Budapest 2000, č. 66 (1398), č. 513.

na mieste zrúcaného Kostola sv. Gotharda na predmestí Bratislavy (*Schewendorf alias Zeplak*).²⁰⁸ Kardinál Demeter na Vavrincovo opakované naliehanie dal povolenie k opätovnému postaveniu kostola pod podmienkou, že kostol či kaplnka bude patriť pod cirkevnú právomoc Bratislavskej kapituly.²⁰⁹

Podľa štúdie amerického knihovníka a byzantológa Davida Jenkinsa bol Vavrinec Zambo s najväčšou pravdepodobnosťou glosátorom rukopisu (Ms 189) obsahujúceho zbierku textov kánonického práva.²¹⁰ Rukopis, o ktorom sme sa dozvedeli vďaka uvedenej štúdii, bol roku 1461 už vo vlastníctve kanonika Bratislavskej kapituly *Jána z Věpu* (*de Weep*, dnešné Maďarsko)²¹¹ a zrejme v medzivojnovom období sa dostal do knižnice Harvardskej Právnickej univerzity. Tu je vystavený a obdivovaný ako *liber catenatus*, čiže rukopis so zachovanou reťazou, ktorou bol pripojený k čítaciemu pultu, čím bol chránený pred odcudzením. Rukopis sa skladá z troch častí, má 340 papierových fólií a písalo ho viacero pisárskych rúk. Prvá zložka obsahuje *Correctorium corruptorii Burgensis* od profesora Teologickej fakulty na univerzite v Erfurte Mateja Döringa a vznikla v 50. alebo 60. rokoch 15. storočia.²¹² Druhá a tretia zložka vznikli v Prahe v poslednej štvrtine 14. storočia, v čase Zambovho štúdia na pražskej Právnickej univerzite. Obsahujú aj diela Štefana z Roudnice a Viliama Horborcha, ktorí na tejto univerzite prednášali kánonické

208 AMB č. 424: „*honorabilis vir magister Laurencius viceprepositus et Canonicus Posoniensis, Capellanus noster*“. Rozobratie Kostola sv. Gotharda povolil pápežský legát a kardinál Gentilis s tým, aby sa materiál (i s prenesením patrocínia) použil na obnovu Kostola sv. Ondreja, ktorý stál „*prope muros ipsius civitatis*“ (1311). RDSI I, č. 905. RÁBIK, Mestské hradby, s. 208.

209 Na mieste zrúcaného Kostola sv. Gotharda tak vznikla s povolením pápežského legáta kardinála Demetra kaplnka zasvätená Panne Márii. STIEBEROVÁ, Die Siedlungsentwicklung, s. 88.

210 JENKINS, David: The Identification of Harvard Law School Ms 189, *Law Library Journal* 92, 1, 2000, s. 27 – 51. Štúdia je uverejnená na internete: www.aallnet.org/products/2000_3.pdf, 10. 3. 2007. Rukopis sa uvádza vo fonde ako Zbierka textov kánonického práva z 15. storočia. Podrobnejší záznam o rkp Ms 189 neexistuje, ani dátum akvizície, prírastkové číslo, ani katalogizácia. Samotný kódex neposkytuje viac údajov: nie sú tam obvyklé záznamy o pôvode, chýba prvých 7 fólií a riadky na pridoštie boli vymazané.

211 Bratislavskú provenienciu dokazujú viaceré záznamy: na titulnom fóliu je meno vlastníka rukopisu z r. 1461: „*Pertinet ad Johannem de Vebb, plebanum in ES & M.*“ Na fol. 124v sú účtovné záznamy obsahujúce sumy za rôzne stavebné práce a materiály (z mája 1468), o ktorých D. Jenkins usudzuje, že sa týkali stavebných prác na Univerzite Istropolitane.

212 *Correctorium corruptorii Burgensis* (7r – 118r), JENKINS, The Identification, s. 27.

právo,²¹³ a reflektujú praktické činnosti prepošta kapituly, ktorý sa pri ich riešení odvolával na cirkevné autority.²¹⁴

Hoci autor štúdie D. Jenkins pri diele *Casus episcopales et papales* zaznačil „autor neznámy“, domnievame sa, že podľa incipitu *Sciendum est breviter pro quibus culpis* ide o časť diela augustiniána kanonika Štefan z Roudnice *Quaestinculae*.²¹⁵ *Questinculae* sú najrozšírenejším českým právnickým dielom na spovednú a pastoračnú prax, ktoré Štefan zostavil na popud arcibiskupa Arnošta z Pardubic.²¹⁶ V záujme prepošta Vavrince bolo, aby sa vrátil z univerzity s textmi potrebnými v pastoračnej praxi, ktoré zahŕňali problematiku sobášneho a manželského práva, exkomunikácie, interdiktu, vedenia či potrestania podriadeného duchovenstva. O tom konkrétne svedčí aj odporúčenie spovedníkom na konci textu, podľa ktorého ak chcú spovedať v Bratislave v obvyklé sviatky, mali by *Casus episcopales et papales* ovládať „od slova do slova“.²¹⁷ Prepošt Vavrincec prispôbil text realite, do ktorej sa vrátil: identický text nachádzame v kópii rukopisu *Casus episcopales et papales* v Lipsku, len namiesto *in sancta ecclesia Posoniensi* sa uvádza *in ecclesia Pragensi*.²¹⁸ Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že od čias, keď IV. lateránsky koncil pre členov cirkvi nariadil povinnosť každoročnej spovede, z náboženského úkonu sa stal aj akt právnej záväznosti. Duchovní sa stretávali s rozmanitými prípadmi, v ktorých mali rozhodnúť, uložiť pokánie a poskytnúť útechu i radu. Táto individuálna stránka sa vždy nedala predvídať, ani nejestvovali všeobecne platné normy, ktorými sa mal spovedník riadiť.²¹⁹

213 KEJŘ, Dějiny pražské právnické, s. 164. BOHÁČEK, Miroslav: Literatura středověkých právních škol v rukopisech kapitulní knihovny olomoucké. Praha 1960.

214 Texty nie sú kompletnými komentármi, ale čiastkovými pojednaniami:

125r – 133v Galvanus z Bologne *Casus, qui iudicis arbitrio relinquuntur*

133v – 151v Galvanus z Bologne *Contrarietates glossarum juris canonici*

151v – 154r Galvanus z Bologne *De differentiis legum et canonum*

154r – 158r Ján Andreae *Summa de sponsalibus et matrimonio*.

158v – 159v neznámy autor *Casus episcopales et papales*

161r – 208v Ján z Lignana *Commentarius in Decretales. Super IV. Libro*

211r – 212r Pavol de Liazariis *Divisio decreti*

212r – 233v Ján de S. Georgio *Casus summarii decretorum non benestatu*

238r – 244v Ján Calderinus *De cohabitatione clericorum et mulierum*

245r – 276r Ján z Lignana *Commentarius in Decretales* (excerpts)

276v – 285r Viliam Horborch *Repetitio decretalis* (*Debitores* X 2. 24. 6)

285r – 306v neznámy autor *Repetitiones decretales*

306v – 332v neznámy autor *Distinctiones decretalium*

332v Pavol Ungarus *Summa de poenitentia*

215 KEJŘ, Jiří: *Summa confessorum* a jiná díla pro foro interno v rukopisech českých a moravských knihoven. Praha 2003, s. 94 – 95. Názov *Summa confessorum* označuje druh stredovekého písomníctva, určeného na teoretické poučenie a praktické potreby spovedníkov.

216 NODL, Martin: Farář. In: Člověk českého středověku. Ed. Martin Nodl – František Šmahel. Praha 2002, s. 196. ZELEŇÝ, Rostislav: *The Quaestinculae of Stephan of Roudnice*. Roma 1966. Najnovšie SVOBODA, Jiří: Štěpán z Roudnice a jeho *Quaestinculae*. In: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII. – XV.* Ed. Pavel Krafl. Opera Instituti historici Pragae, series C – Miscellanea, volumen 19. Praha 2008, s. 379 – 384.

217 „*Quicumque in sancta ecclesia Posoniensi circa festa consueta confessiones fidelium Christi audire voluerint supra scriptas casus scire de verbo ad verbum intelligere debent.*“ Ms 189, *Casus episcopales et papales*, 159v.

218 Lipsko, Universitätsbibliothek, sg. UB 487.

219 KEJŘ, *Summa confessorum*, s. 13.

A tak kánovníci právníci spisovali penitenciálne sumy (diela o spovedi a pokání), v ktorých spovedníkov predložili vzor, aké otázky má pri spovedi klášt a súčasne odporučili aj druhy pokánia za jednotlivé hriechy. Tie sa obvykle zatriedovali podľa rôznych sociálnych skupín – remeselníkov, obchodníkov, roľníkov, a zvláštnu pozornosť venovali aj hriechom intelektuálov.²²⁰

Vidno, že prepoštovi Vavrincovi ležala úroveň pastoračnej, najmä spovednej starostlivosti v Bratislave veľmi na srdci. Na potreby spovedníkov dal pisárovi Jánovi Rýnskemu (1386) odpísať aj úplné znenie diela *Summa casuum constientiae*, vytvoreného talianskym dominikánom Bartolomejom de Sancto Concordio počas jeho pobytu v Pise roku 1338 (odtiaľ zaužívaný názov *Summa Pisana*).²²¹ Z pozície predstaveného kapituly vydal Vavrinec nariadenia, ktoré ostrihomský arcibiskup Ján potvrdil roku 1398. V nich sa uvádza, že kedykoľvek sa v dôsledku smrti, zrieknutia sa či vstupu do rehole uprázdni kanonikát a prebenda, novoprijatý kanonik je povinný prisahať, že v priebehu jedného roka odovzdá 12 zlatých na kapy, potrebné posvätné predmety alebo na iný úžitok kostola. Ak to nový kanonik nesplní, poruší prísahu a z jeho príjmov bude Bratislavská kapitula zrážať uvedenú sumu.²²² Podobné ustanovenia boli pre dómy a kostoly pri kláštoroch obvyklé a aj vďaka tomuto nariadeniu prepošta Vavrince obsahuje súpis klenotov Dómu sv. Martina z roku 1425 veľký počet liturgických rúch.²²³ V kapitole o dejinách Bratislavskej kapituly sme spomenuli sťažnosti kanonikov na snahy prepošta Vavrince obmedziť ich práva na úkor súkromného majetku. Keď si však predstavíme nové poriadky a nariadenia právne vzdelaného prepošta, ktoré zavádzal v prospech kostola a kapituly, sťažnosti podriadených kanonikov sa dostávajú do iného svetla. Neprekvapí nás, že prepoštove nároky sa nestretávali s nadšením členov kapituly.

V období pred búrlivými zmenami na pražskej univerzite (pred a roku 1408) študoval na Fakulte slobodných umení *Tomáš z Beluše*,²²⁴ ktorý sa stal bratislavským kanonikom a o vyše desaťročie neskôr ho nachádzame na štúdiách vo Viedni, kde dosiahol titul magistra. Keďže pokračoval v štúdiu (asi kánovníckeho práva), zostal tu na Fakulte slobodných umení prednášať ako *magister regens* (1422).²²⁵

220 KEJŘ, Prameny, s. 58.

221 V knižnici Bratislavskej kapituly sa nachádza *Summa Pisana* zo 14. stor. SOPKO I č. 87, aj č. 56, SOPKO I č. 55: *Excerpta de Summa Pisana. Adnotationes. Exempla* (1r – 10v), z roku 1392.

222 SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 194 (= ZsO II/1, č. 4 835): confirmácia nariadení prepošta Vavrince (1398) z roku 1406.

223 Predmetom prílohy v štúdií HLAVAČKOVÁ, Oltárne, s. 97 – 98, je edícia inventára dómskych klenotov z AMB, Prvá hospodárska kniha, sg. 3a1, fol. 26r – 29r. Podrobný rozbor jednotlivých kategórií klenotov z tohto inventára uverejnila WETTER, Evelin: Sakrálné poklady v 14. a rannom 15. storočí: náčrt fragmentárnej tradície na Slovensku. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Ed. Dušan Buran. Bratislava 2003, s. 183 – 195.

224 „*Thomas de Byeluss scholaris ac membrum studii alme universitatis Pragensis Nyitriensis dioc.*“ TADRA, Ferdinand: Soudní akta konsistoře pražské. Z rukopisu archivu kapitolsního v Praze, VI. (1407 – 1408). Praha 1900, s. 191 a 236 – 238.

225 Wiener Artistenregister 1416 bis 1447. Acta Facultatis Artium II., Personen-Nennungen im Zusammenhang mit Prüfung, Graduierung und Verteilung der Vorlesungsthemen (1416 bis 1447). Nr. 3 233 bis 9 262. Ed. Thomas Maisel – Ingrid Matschinegg. Wien 2007, č. 3 630, 4 326, 4 381, 4 650.

Je možné, že práve vďaka kontaktom z pražskej univerzity pôsobil ako bratislavský kustód bývalý rektor tamojšej trojfakultnej univerzity **Ján z Mýta** zvaný Sofista (1402 – † 1403)²²⁶ ktorý zomrel v Bratislave.²²⁷ Tento učiteľ Jána Husa patrilo spolu so Štefanom z Kolína a s Mikulášom z Litomyšle k najvýznamnejším teológom svojej generácie. Ján z Mýta je autorom prejavov (tzv. rekomendácie), ktoré sa prednášali v závere promócií nových bakalárov.²²⁸ Promócia na stredovekej univerzite mala zrejme slávnostnejší ráz než v súčasnosti. Budúci bakalár si vybral niektorého z magistrov, obvykle zo svojho národa, ako promotora. Ten ho predstavil dekanovi a prehlásil, že kandidát preštudoval všetky povinné knihy a zaslúži si príslušnú akademickú hodnosť.²²⁹ Z bakalárskych prejavov Jána z Mýta k promócií Hieronyma Pražského, Jána Husa i Jakoubka zo Stříbra získavame obraz o vtedajšej mentalite, o tom, čo toto obdobie prevzalo z antiky, ako aj o intelektuálnych prioritách vysokoškola 14. storočia.²³⁰ Kvestia Jána z Mýta *Utrum dictis sanctorum patrum*²³¹ zdôrazňovala jedinečnú záväznosť *Bible* oproti ostatným cirkevným autoritám, odmietala však (na rozdiel od stúpcov Jána Husa) jej preklady do národných jazykov. Inak sa Ján z Mýta používaniu národných jazykov nebránil – roku 1400 bol slávnostným kazateľom v nemčine a češtine pri korunovácii kráľovnej Žofie.²³² Českého, resp. moravského pôvodu bol v tomto období aj kanonik **Andrej Wykardi z Bíteše** (*de Bitescha*), ktorý sa udomácnil na území Slovenska – okrem bratislavskej prebendy získal aj farnosť v Bošáci (*Halusicz*) v Nitrianskej diecéze.²³³ Na začiatku 15. storočia pôsobili v čele Bratislavskej kapituly po sebe dvaja prepošti z Čiech. Prvým z nich bol **Ján z Ústí nad Labem** (*Iohannes de Uski*), ktorého menovanie za bratislavského prepošta (1402 – 1406?) po smrti Vavrinca Zamboa na žiadosť kráľa potvrdil pápež Bonifác IX.²³⁴ Keďže Ján už mal v držbe dve benefíciá, žiadal od pápeža

226 „*Johannes de Muta – 1387 magister in artibus, examinador ab a. 1391, decanus facultatis artium 1394, rector universitatis pragensis 1395, baccalarius theologiae et plebanus in Wolina 1400, praepositus s. Apollinaris, canonicus s. Viti et custos in Posonio 1400. Obiit a. 1402.*“ TRÍŠKA, Josef: Literární činnost předhusitské university. Praha 1967, s. 87. V Bratislave sa uplatnil zrejme aj v inštitúcii hodnoverného miesta: SNA, SABK, Cap. B, fasc. 2, No. 10, 11 (= ZsO II/1, č. 655, 27. 11. 1400); AMB č. 689 (12. 11. 1401): *Johanni custodi.*

227 RIMELY, Capitulum, s. 254, spomína náhrobok Jána z Mýta: „*mortuus est ut tabella testatur 1403*“, ktorý sa nezachoval.

228 NECHUTOVÁ, Jana: Latinská literatúra českého stredoveku do roku 1400. Praha 2000, s. 223.

229 MAZÁČOVÁ, Pavlína: Univerzitní rekomendace Jana z Mýta. In: Flores scholarium. Sborník konference ve Šlapanicích u Brna 1999. Ed. Jana Nechutová – Drahomíra Baránková. Brno 1999, s. 68, 73. K promóciám v Prahe naposledy SVATOŠ, Michal: Formy promoce na pražské univerzitě v letech 1348 – 1622. Kus kulturní a intelektuální historie českých dějin. In: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narodeninám profesorky Lenky Bobkové. Praha 2006, s. 400 – 411.

230 Podrobnejšie RYBA, Bohumil: Promoční promluvy mistrů artistické fakulty Mikuláše z Lytomyšle a Jana z Mýta na Univerzitě Karlově z let 1386 a 1393. Praha 1948 a TRUHLÁŘ, Josef: Catalogus Codicum manu scriptorum latinorum, I. Pragae 1905, č. 422.

231 Kvestia (z lat. *quaestio*) prebiehala nielen formou diskusie, ale mohla to byť aj úvaha na danú tému, začínajúca sa otázkou *utrum* (či), s odpoveďami vo forme diskutabilného uvažovania. SPĚVÁČEK, Jiří: Václav IV. (1361 – 1419). K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986, s. 402.

232 NECHUTOVÁ, Latinská, s. 223.

233 MVB V/II, č. 2050. ZsO II/1, č. 2 256 (1403). Ako študent pražskej univerzity doložený nie je.

234 MVH I/IV, č. 513; ZsO II/1, č. 1 794.

dišpenz, aby mohol zastávať aj tretie – Bratislavské prepošstvo. A tak pápež Jánovi povolil súčasne Pätkostolské prepošstvo, ktoré je hodnosťou hneď po biskupstve,²³⁵ Farnosť Panny Márie v Budíne a k tomu Bratislavské prepošstvo na tri roky.²³⁶

Do Žigmundových služieb sa zrejme Ján dostal ako pražský klerik a študent pražskej Právnickej univerzity,²³⁷ čo potvrdzuje aj jeho činnosť kráľovského kancelára (tajný kancelár kráľa Žigmunda, 1402 – 1403),²³⁸ vyslanca a právneho zástupcu.²³⁹ Aj po Žigmundových proklamáciách o neudelovaní cirkevných a svetských hodností cudzincom zotrval v kráľových službách, viackrát referoval v kráľovskej rade, v rokoch 1402 – 1403 sprevádzal kráľa počas jeho pobytu na Morave i v Čechách a inšpiroval Žigmundovu cirkevnú politiku po upokojení vzbury magnátov.²⁴⁰ V mene kráľa viedol viaceré rokovania s pápežom, benátskymi vyslancami, s janovským dóžom, zúčastnil sa na príprave Kostnického koncilu, na ktorom potom sprevádzal panovníka.²⁴¹

Kráľ Žigmund sa nádejal, že novozvoleného pápeža Jána XXIII. (1410 – 1415) získa pre myšlienku zvolat všeobecný koncil, pomocou ktorého sa mu podarí urovnať rozkol v cirkvi. Ján XXIII. (jeden z troch vtedajších pápežov) bol pripravený považovať Žigmunda za svojho spojenca a dopomôcť mu ku korune rímskeho cisára. Prípravné rokovania v rokoch 1410 a 1411 úspešne viedol Ján z Ústí v pápežskej kúrii v Bologni.²⁴² Popri rokovaniach si musel Ján usporiadať svoje – z cirkevnoprávneho hľadiska – „iregulárne“ pomery, v akých žil. Beneficiá (budínsku faru a Pätkostolské prepošstvo) totiž získal od pápeža Bonifáca IX. pod podmienkou, že ich nebude mať v držbe dlhšie než sedem rokov, ale Ján užíval ich výnosy aj po uplynutí tejto lehoty. V tieni kráľovského trónu sa nemusel trápiť nad tým, aký názor má pápežská kúria na jeho postoj. Teraz však bolo nanajvýš nutné dať veci do poriadku. Ján pred pápežom oľutoval svoje konanie, uznal, že porušil cirkevné predpisy a zriekol sa oboch beneficií. Od hlavy cirkvi dostal rozhrášenie a pápežským *motu proprio*

235 K najbohatším a najvýznamnejším diecéziam v Uhorsku patrilo Veľkoveľvaradínske biskupstvo, Ostrihomské a Kaločské arcibiskupstvo a Pätkostolské biskupstvo. ENGEL, Pál: Szent István bírodalma. A középkori Magyarorszáგ története. Budapest 2001, s. 42.

236 MVH I/IV, č. 513.

237 Na pražskú univerzitu sa zapísal roku 1378 (kňazom bol od roku 1372), roku 1380 bol oltárnikom v Kostole sv. Michala na Starom Meste Pražskom. TRÍŠKA, Josef: Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348 – 1409. Praha 1981, s. 319; samotná imatrikulácia MUPR II, s. 33: Johannes de Ust super Albea, zaplatil obvyklých 14 grošov.

238 ENGEL, Pál: Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457, I. Budapest 1996, s. 90. ZsO II/1, č. 1 802: „De mandato domini regis Iohannes prepositus Quinqueecclesiensis secretarius cancellarius“ (1402).

239 V literatúre sa o ňom uvádza, že bol notárom a kaplánom vojvodu Stibora zo Stiboric (1396), ale priamu spojitosť Stiborovho notára Jána spomínaného v listinách a Jána z Ústí nemožno preukázať. BÓNIS, György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon, Budapest 1971, s. 9, odvoláva sa na listinu, v ktorej je uvedený: „na základe oznamu vojvodu Stibora, prostredníctvom jeho notára Jána.“ DVORÁKOVÁ, Daniela: Diplomatická produkcia Stiborcov I. In: SA 2, XXIX, 1994, s. 44.

240 MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 75.

241 BAUM, Wilhelm: Císař Zikmund. Graz – Wien – Köln 1993, s. 99. Pred notármi sa splnomocnení pápeža Jána XXIII. a kráľa Žigmunda dohodli, že si za miesto konania koncilu zvolia Kostnicu. Medzi svdkami tejto dohody bol aj pätkostolský prepoš Ján z Ústí: ZsO IV, č. 1 238.

242 GOELLER, Emil: König Sigismunds Kirchenpolitik vom Tode Bonifaz IX. bis zur Berufung des Konstanzer Konzils (1404 – 1413). Freiburg im Breisgau 1902, s. 140. FRAKNÓI, Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összekötötésai a Római Szent-székkal a magyar királyság megalapításától a Konstanczi zsinatig, I. Budapest 1901, s. 334.

(z vlastnej iniciatívy pápeža) získal splnomocnenie opäť užívať výnosy z týchto benefícií do konca života.²⁴³ Okrem vyjasnenia minulosti a upravenia pomerov v prítomnosti, myslel Ján aj na svoju budúcnosť. Od pápeža požadoval, aby mu do budúcnosti prideliť uprázdnené kanonikáty v Meissene, Olomouci, Vroclave, v Prahe pri Kostole sv. Apolinára, ako aj na Vyšehrade.²⁴⁴ Šikovný diplomat nezabudol ani na svoje príbuzenstvo – pápež v ten istý deň udelil bývalému pražskému farárovi a súčasnému bratislavskému kanonikovi **Blažejovi z Ústí** benefíciá v Pražskej a Olomouckej diecéze.²⁴⁵ Keďže Ján bol na začiatku 15. storočia aj bratislavským prepoštom, je zrejme, že Blažej z Ústí (azda brat alebo blízky príbuzný) sa dostal k bratislavskému kanonikátu s jeho podporou. Mimoriadnu ústretovosť rímskej kúrie voči Jánovi z Ústí si môžeme vysvetliť jeho diplomatickými úspechmi a angažovanosťou v kráľovských službách.²⁴⁶

K náprave svojich pomerov pristúpil Ján z Ústí aj druhýkrát. V obsiahlej supplike z 11. januára 1418 žiadal pápežskú kúriu o vyjadrenie, či sa v minulosti nedopustil priestupku, keďže do zvolenia Jána XXIII. vlastnil tri benefíciá (tu uvádza okrem budínskej fary a Pätkostolského prepoštvá aj Bratislavské prepoštvá) bez kánonického povolenia. „*Pre zanepřázdnenosť v službách kráľa*“ sa totiž nedozvedel o nariadení pápeža, že nik nesmie zastávať viac než dve nezlučiteľné prebendy súčasne.²⁴⁷ Podľa znenia suppliky by bol Ján z Ústí bratislavským prepoštom od roku 1402 až do roku 1410, ale 17. 1. 1407 už vystupuje ako bratislavský prepoš **Ján Jubar** (*Iohannes Iubar*).²⁴⁸ Podľa E. Mályusza by sme si mohli žiadosť Jána z Ústí vysvetliť súčasne ako prosbu o odpustenie toho, že napriek zákazu Bonifáca IX. zastával dlhšie než povolené tri roky aj Bratislavské prepoštvá.²⁴⁹ Jeho postup v cirkevnej hierarchii, na kráľovskom dvore, prítomnosť na najdôležitejších rokovaníach a kontakt s najvýznamnejšími osobami tých čias (pápež a kráľ) sme uviedli napriek tomu, že po roku 1407 už nepôsobil ako bratislavský prepoš.²⁵⁰ Kariéra Jána z Ústí dokumentuje, ako sa klerik meštianskeho pôvodu vďaka svojim schopnostiam a diplomatickému nadaniu presadil v kráľovskej službe, hoci na druhej strane sa možno pýtať, či jeho úrady, vrátane bratislavského, neboli skôr titulárnymi.

243 ZsO II/2, č. 7 612. MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 85.

244 ZsO II/2, č. 7 613. O tieto kanonikáty viedol spory ZSO IV, č. 556, 1 190 (1413).

245 ZsO II/2, č. 7 610; ZsO IV, č. 1 100. ERŠIL, Jaroslav (Ed.): Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas acvi prachussitici et hussitici illustrantia, Pars I., Praha 1980, č. 460: „*Blasio de Uski, canonico ecclesiae s. Martini Posoniensis, unum vel duo beneficia ecclesiastica, ad collationem episcopi Olomucensis nec non capitulorum ecclesiarum Olomucensis ac ss. Cosmae et Damiani Boleslaviensis spectancia, reservantur.*“

246 ZsO VI, č. 669: „*de nostre maiestatis mandato in curia Romana tanquam ambasiator et nunciuss noster specialis.*“

247 LUKCSICS I č. 31.

248 ZsO II/2, č. 5 240. Problém však spôsobuje aj totožné krstné meno nasledujúceho prepošta Jána Jubara a Jána z Ústí *Johannes prepositus*, ktorým sa niekedy obaja titulovali v listinách bez doplňujúcich údajov (ZsO III, č. 152).

249 MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 84.

250 ZsO III, č. 903, 1 269, 1 474, 1 880, 2 042, 2 148, 2 225, 2 345, 2 507, 2 835; ZsO IV, č. 556, 1598; ZsO V, č. 640, 664, 781, 871, 959, 960, 1 727; ZsO VI, č. 425, 669, 971, 1 361, 1 362, 1 392, 1 413. MVB VII/II, č. 233.

Ján Jubar (*de Bohemia*)²⁵¹ svoj úrad aktívne zastával do roku 1421²⁵² a stopy jeho pôsobenia môžeme sledovať nielen na základe listín majetkovoprávnej povahy, v ktorých figuruje,²⁵³ ale i na základe súkromného listu adresovaného ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi (7. 1. 1416). Svojmu predstavenému sa prepošť Ján sťažuje, že hoci sa verne usiluje riadiť tých, ktorí sú mu zverení, duchovní mu protirečia, nevšímajú si jeho oznamy ani predvolania, nenavštívia ani synodu v Ostrihome. A tak sa v duchu vtedajšej rétoriky obracia o pomoc k arcibiskupovi: „*Nežiadam duchovný meč, aby som zabíjal mne podriadených, ale ak ich k poslušnosti nezapálila Božia láska, nech ich pohne k náprave aspoň ľudský strach.*“²⁵⁴

Nevieme, nakoľko bola apelácia starostlivého prepošta účinná, ale úpadok morálky bol v časoch vyhrotenej politickej situácie badateľný nielen medzi duchovenstvom. Roku 1416 ostrihomský generálny vikár exkomunikoval troch Bratislavčanov, lebo napadli duchovných, a o rok neskôr musel Žigmund nariadiť richtárovi a mestskej rade, aby neznepokojovali bratislavský klérus.²⁵⁵ Bratislavská kapitula sa na čele s prepoštom Jubarom viackrát sťažovala na mestskú radu a mestskú komunitu, ktorá poškodzovala kapitulú v jej právach, slobodách a dávnych zvyklostiach. Práv kapituly sa zastával nielen jej kráľovský patrón Žigmund, ale exkomunikáciou hrozil aj ostrihomský arcibiskup.²⁵⁶ Po diplomatovi Jánovi z Ústí, „reformátorovi“ Jubarovi a kontroverznom Ladislavovi Šošovi nastúpil na prepoštský stolec lekár. Nie je náhoda, že „*hlavný lekár*“ kráľa Žigmunda *Siegfried (Seiffriedus) Degenberg* z Bavorska sa stal bratislavským prepoštom

251 SOPKO II č. 212. Na prednej predsádke *Žaltára*, ktorého autorom a vlastníkom bol kanonik Bratislavskej kapituly Blažej, Juraj Šedivý pomocou UV-lampy identifikoval časť textu o uvedení Jána Jubara do kanonikátu v Pražskej kapitule: „*Nos igitur Hunko (al. Hynko?) episcopus comissimus et (...) attentius sub nostrorum Nicolai de Masezow et Johanne Jubar prestitis debitis iuram ab in huiusmodi resignatione (...) inter corruptelam preactam resignationem per ipsum Nicolaum ut premissum est in manibus nostris factam recepimus et acquisimus (...) et prebendam extinctionem valore annuum ut ipse dominus Johannes de Jubar asserit (...) reverendissimum patrem et dominum... archiepiscopum Pragensem ..prepositum..decanum singulis ac canonicis et capitulum (...) auctoritate apostolica nobis in hac parte comissa (...) requirimus et (...) precipiendo mandamus, quatenus infra sex dierum (...) dominus Johannes Jubar (...) prebende iuri... predictorum inductus et in canonicatum (...) recipiat.*“ ŠEDIVÝ, Juraj: Vývoj gotického knižného písma na príklade rukopisov Bratislavskej kapituly. Dizertačná práca, FFUK Bratislava, Katedra archívnictva a pomocných vied historických, Bratislava 2002, s. 108. ZsO VI, č. 2 278 (1418).

252 Ján Jubar sa naposledy spomína 26. 7. 1421: SNA, SABK, Cap. R, fasc. 3, No. 118 (= ZsO VIII, č. 822).

253 ZsO III, č. 3, 171, 1 178, 1 581, 2 246; SNA, SABK, Cap. R, fasc. 3, No. 112 (= ZsO III, č. 849); ZsO V, č. 1 308, ZsO VI, č. 125, 447, 752, 781; ZsO VII, č. 1 758, SABK, Cap. R, fasc. 1, No. 12; SNA, SABK, Cap. S, fasc. 2, No. 43; ZsO VIII, č. 789, 795, 796.

254 AMB č. 843 (= ZsO V, č. 1 409), 2 235, 2 302. K synodám – KRAFL, Pavel: Synody a statuta Oľomoucké diecéze období stredoveku. Praha 2003, s. 37: Diecézna synoda sa pre obdobie vrcholného stredoveku dá definovať ako zhromaždenie kléru diecézy zvolávané diecéznym biskupom. Na synode sa riešili záležitosti cirkevnej správy, otázky života kléru, vzťahu k svetskej moci.

255 AMB č. 853, 866. Por. OSLANSKÝ, František: Cirkev v stredovekej Bratislave. In: HČ 41, 2, 1993, s. 113–122.

256 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 2, No. 40 (= ZsO VI, č. 365); SNA, SABK, Cap. G, fasc. 3, No. 54, 55, 61 (= ZsO VI, č. 925), 64 (= ZsO VI, č. 460), 67; AMB č. 860, 861, 862, 863, 866, 867, 882, 884.

v čase, keď sa v Bratislave zdržiaval aj kráľ (1429 – 1431).²⁵⁷ Ten vedel starostlivosť o svoje telo a dušu náležite oceniť – v októbri 1421 žiadal veľmajstra nemeckého rádu Michala Küchenmeistera, aby pomohol jeho hlavnému lekárovi Siegfriedovi Degenbergovi pri získaní prebendy v pruskom Frauenburgu, v biskupstve Heilsberg (dnes Frombork v Poľsku).²⁵⁸ Siegfried, ktorý mal úzky vzťah ku kléru z Uherského Hradišťa,²⁵⁹ bol aj vrocavským kanonikom (Kostola sv. Jána aj Svätého kríža)²⁶⁰ a prepoštom na Vyšehrade v Prahe (s ročným výnosom 100 hrivien).²⁶¹ Po Žigmundovej smrti vstúpil do služieb kráľa Albrechta ako jeho lekár a familiár.²⁶²

Z vôle kráľa Žigmunda menoval ostrihomský arcibiskup do bratislavského kanonikátu vyššie spomenutého Jakuba Jakša z Nymburku, kňaza Pražskej diecézy (1433). Verejnototársky inštrument spísal verejný notár Václav, syn Václava z Třebone, pričom nechýba zmienka o obvyklej prísaha novovymenovaného kanonika na *Bibliu* za prítomnosti viceprepošta, celej kapituly a svedkov.²⁶³ Jakub sa stal kanonikom z pozície kaplána kráľovnej Žofie († 1428).²⁶⁴ Česká kráľovná Žofia, ktorá v Prahe navštevovala kázne Jána Husa v Betlehemskej kaplnke, bola totiž po smrti manžela Václava IV. (1419) donútená žiť v Bratislave pod „ochranou“ svojho švagra kráľa Žigmunda. Tu jej v Dóme sv. Martina postavili oratórium, ktoré sa dodnes nazýva Kaplnka českej kráľovnej. Napriek tomu, že si kráľovná želala byť pochovaná v Bavorsku a na zádušné sväté omše vyhradila 2 500 zlatých, z ktorých mal plynúť ročný plat pre kaplána vo výške 250 zlatých, kráľ Žigmund jej želaniam nevyhovet.²⁶⁵ Kaplnku českej kráľovnej, s klenbou v tvare štvoramennej hviezdy so svorníkom, na ktorom sú spojené erby Českého a Uhorského kráľovstva, spravoval Jakub Jakšo aj po kráľovnej smrti.²⁶⁶

257 HOENSCH, Jörg K.: Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368 – 1437. Warendorf 1995, s. 115, (3. 4. 1429 – 6. 3. 1430). 27. 2. 1429 bol ešte prepoštom L. Šoš: SNA, SABK, Cap. H, fasc. 8, No. 139; od 27. 10. 1429 sa uvádza ako bratislavský prepošt Degenberg: SNA, SABK, Cap. E, fasc. 6, No. 183, 186; SNA, SABK, Cap. E, fasc. 6, No. 188; AMB č. 1 123 (1430). Dlh bratislavského meštana 40 zlatých prepoštovi Siegfriedovi a celej kapitule: SNA, HMBK, Cap. 36, Fasc. 1, No. 11 (18. 5. 1431).

258 ALTMANN, Wilhelm (Ed.): Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410 – 1437). Holdesheim 1968 (ďalej RI XI), č. 4 656, 4 657, 4 679. V auguste 1421 ďakoval Žigmund veľmajstrovi nemeckého rádu za dobré prijatie svojho lekára Siegfrieda Degenberga: RI XI, č. 4 600.

259 KOLLER, Heinrich: Das Reichsregister König Albrechts II. Wien 1955, č. 18 (máj 1438, Viedeň).
260 Spor o tento vrocavský kanonikát r. 1423: Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Regesten und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation. Bd. 4, Martin V. (1417–1431), I. (A–H) Hg. Karl A. Fink. Berlin 1943, II. Teilbd. (I, J, Y) Hg. Karl A. Fink. Berlin 1957, III. (L–Z) Hg. Karl A. Fink. Berlin 1958 (ďalej RG), RG IV/2, s. 1 569, RG IV/3, s. 3 351. K Degenbergovi pozri MVB VII/II, č. 674, 1 041, 1 065, 1 280, 1 396, 1 408, 1 535, 1 583, 1 605, 1 606, 1 898, 2 139 (21. 2. 1430).

261 LUKCSICS I č. 1 360 (21. 2. 1430).

262 KOLLER, Das Reichsregister König Albrechts II., s. 37.

263 SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 174.

264 Z listu kráľa Žigmunda richtárovi a rade mesta Bratislavy (1430): „...lieben getreuen fur uns ist komen Jaksso ettlbann der Kuniginn von Beheim unser swester seligen Capplan von wegen seiner mitgesellen, die zu der Capellen gehören und hat uns zu erkennen geben, wie ir sy mit der münz und mit kleynem gelt wollet ausrichten...“ RIMELY, Capitulum, s. 334, 335.

265 KOPIČKOVÁ, Doplnující informace, s. 127, 128.

266 Erhard Sneider je dlhý „herrn Jaksen capplan der Behaimischen kunigin capellen 100 fl. auri auf jerlich dienst“. AMB, Pozemková kniha sg. 4. l. 3, fol. 127v.

Jakub Jakšo sa tak ako aj iní prepošti a kanonici Bratislavskej kapituly v službách kráľa zúčastnil na koncile v Bazileji (1431 – 1449). Spomínali sme už list, ktorý počas koncilu „vo veľkej zime“ napísal rade mesta Bratislavy.²⁶⁷ Z dôveril sa v ňom s množstvom rôznorodých informácií a správ – od problémov s dedičstvom Petra Kuteja prešiel k bojom proti kacírom v Čechách²⁶⁸ a nezabudol ani na aktuálne správy z koncilu: „pápež sa už zjednotil s koncilom... a bulou odvolal to, čo proti nemu podnikal.“²⁶⁹ K správam z koncilových rokovaní pohotovo pripojil informáciu aj o tom, že v krátkom čase príde do Uhorska kráľ.²⁷⁰

Na Bazilejskom koncile, ktorý preložili do Ferrary a nakoniec do Florencie, prebiehali okrem iného rokovania s českými husitmi o štyroch pražských artikulách a s predstaviteľmi východnej cirkvi o únii (jedným z hlavných bodov bolo uznanie pápežského primátu aj vo východnom kresťanstve). Žigmund snahy o úniu s ortodoxnou gréckou cirkvou podporoval, a hoci po jeho smrti došlo k jej uzatvoreniu (1439), mala len krátke trvanie. Únia totiž nevznikla z vnútorného presvedčenia, ale skôr z politickej vypočítavosti a zo strachu pred Turkami. Východný cisár očakával najmä úniu vojenskú a nie úniu duchovnú a náboženskú. Zásluhou nicejského metropolitu Bessariona († 1472)²⁷¹ – neskôr sa výrazne zapísal do dejín Uhorska a budeme sa ním ešte zaoberať – sa uzavrela dohoda o sporných otázkach týkajúcich sa napríklad ponímania očistca, užívania nekvaseného chleba v liturgii a pápežského primátu.²⁷²

Rokovania s husitmi nakoniec vyvrcholili prijatím tzv. kompaktát, ktoré povoľovali na území Čiech a Moravy prijímanie pod obidvoma spôsobmi, teda aj z kalicha. V českých krajinách sa tak každý človek mohol rozhodnúť, či sa prihlási k husitskému či ku katolíckemu spôsobu vysluhovania sviatostí. Komplikáciou pre medzinárodné uznanie husitov bol však fakt, že kompaktáty a autonómne postavenie husitov v rámci rímskej cirkvi pápež neschválil. Tento problém sa naplno prejavil o takmer tridsať rokov, keď pápež vyhlásil kompaktáty za zrušené a nič nestálo v ceste vyhláseniu križiackej výpravy proti „kacířskym“ Čechám. Ale nepredbiehajte udalosti.

Okrem prepoštov a kanonikov českého pôvodu pôsobili pri bratislavskom kapitulskom kostole kazatelia, oltárnici a verejní notári z Českého kráľovstva, ktorí úzko spolupracovali s kapitulou pri spisomňovaní právnych aktov (potvrdzujúcich vstup kanonika do

267 AMB č. 1 544. Na konanie koncilu v Bazileji vypísal Žigmund zvláštnu taxu – Bratislavská kapitula mala odovzdať ostrihomskému arcibiskupovi 100 zlatých (2. 2. 1437). SNA, SABK, Cap. H, fasc. 8, Nr. 141.

268 AMB č. 1 544: „Heretici adhuc iacent ante plznam et nostri de castro radyne cum Drsscka captiwaverunt eis duos capitaneos et unum interfecerunt, unius nomen Twaroh.“

269 Tamže: „Item unus presbyter hereticorum est in concilio et querit mandatum communionis sub utraque specie;...sed pro certo sciatis, quod iam conclusum est, quod non admittetur communio sub utraque specie.“

270 Tamže: „Eciam famatur, quod dominus imperator omnibus modis proponeret venire ad Ungariam in brevi tempore.“

271 Basilius Bessarion, od r. 1437 nicejský arcibiskup, účastník delegácie na koncile vo Ferrare a Florencii, kardinál (od 1439). Po dobytí Konštantínopola Turkami sa presťahoval do Talianska. Podrobnejšie MOHLER, Ludwig: Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann. 3 Bde., Paderborn 1923 – 1924.

272 Nepriatelia únie vyhlasovali, že sa radšej poddajú Turkom ako Rímu, čo sa roku 1453 aj stalo, keďže Konštantínopol padol do rúk Turkov a na kupole Hagie Sofie vymenili kríž za moslimský polmesiac. Porov. ŠPIRKO, Jozef: Cirkevné dejiny. 1943, s. 37.

kapituly, pri dohodách týkajúcich sa oltárnych benefícií). Verejným notárom bol v 40. – 50. rokoch 15. storočia kňaz Václav Eysner z Brna, prebendár vo Farnosti sv. Martina.²⁷³ Pisárom kódexu (Mikuláš Velký z Javora: *Konkordancie s postilou* – Viliam Perault: *Suma o cnostiach*) a vlastníkom kódexu (Jakub de Voragine: *Kázne*), ktoré sa stali súčasťou knižnice Bratislavskej kapituly, bol farár Kostola Všetkých svätých v Brne **Kristián**,²⁷⁴ ktorý bol pravdepodobne v 30. rokoch 15. storočia bratislavským kanonikom.²⁷⁵

Kánonové ukrižovanie
(Bratislavský misál VI.)

Prítomnosť kanonikov resp. pisárov z územia po česky hovoriacich, dokumentujú okrem prírastkov kapitulskej knižnice českej proveniencie²⁷⁶ i prípisky zo začiatku 15. storočia v kalendáriách bratislavských misálov z konca 14. a zo začiatku 15. storočia.²⁷⁷ Aj

273 „Wenczla Eysner pfruntner der Hamboten stiftung zu Sand Merten pfarrkirchen gesessen daselbs auf dem Freythoff in der stat Prespurg.“: PT 75v – 76r. Pozri aj SNA, SABK, Cap. H, fasc. 2, No. 2 (11. 5. 1438); SNA, SABK, Cap. F, fasc. 2, No. 52 (29. 11. 1439); SNA, SABK, Cap. R, fasc. 1, No. 2 (5. 10. 1445).

274 SOPKO I č. 16 (1r – 192v; 349r – 406v) a č. 66 („Cristani Henrici, plebani Omnium sanctorum in antiqua Brunná“, f. 200v), napísané v rokoch 1420 – 1423.

275 V rokoch 1430 – 1439 figuruje v kapitule kanonik Kristián (*Cristan*). AMB č. 1 123 (1430); SNA, SABK, Cap. H, fasc. 2, No. 2 (11. 5. 1438); DL 13 330 (1. 5. 1439); DL 13 360 (28. 5. 1439). V archíve mesta Bratislavy sa zachoval nedatovaný fragment, predtým použitý ako obal bližšie neurčenej knihy, v ktorom nemenovaný autor z príkazu pápeža Jána XXIII. nariaďuje kňazovi Olomouckej diecézy Kristiánovi, farárovi Kostola všetkých svätých v Brne, aby odovzdal všetky majetky a príjmy farárovi Mikulášovi Worczarovi: AMB č. 840. 1 (1415).

276 Zrejme pražský pôvod má tzv. *Ganoisova Biblia* (kanonik Bratislavskej kapituly **Václav Ganois**) – SOPKO II č. 205, f. 546v: „Qui me scribebat Wenczeslaus nomen habebat etc.“ Bratislavský misál VIII. (v súčasnosti len fragmenty) podľa zachovaného nápisu na fol. 1r zase naznačuje moravský pôvod: „Incipit liber missalis secundam novam rubricam Olomucensem.“ SOPKO I č. 40.

277 BURAN – ŠEDIVÝ, *Písmo*, s. 174.

najnovšie muzikologické výskumy potvrdzujú výrazný vplyv českej notačnej školy vo viacerých liturgických kódexoch Bratislavskej kapituly.²⁷⁸ Možno doplniť, že zo štýlovej perspektívy charakterizuje v gotickom umení tento časový úsek tzv. krásny sloh, ktorého korene siahajú do Prahy, cisárskeho centra za vlády Karola IV., no rozvinul sa najmä za jeho syna Václava IV.²⁷⁹

Duchovní, pochádzajúci z Českého kráľovstva alebo študujúci na prelome 14. a 15. storočia v Prahe, pôsobili v Bratislavskej kapitule v pastorácii, v službách hodnoverného miesta pri kapitule, ale aj v kráľovskej kancelárii a diplomacii. Pozornosť si zasluhujú aj rukopisy, ktoré do prostredia Bratislavskej kapituly priniesli kanonici študujúci na pražskej univerzite alebo českí exulanti. Vďaka ich darom sa kapitulská knižnica obohatila najmä o právnické a teologické diela.²⁸⁰

Viedenská univerzita a Bratislavská kapitula v prvej polovici 15. storočia

Na prelome 14. a 15. storočia – aj v období pred husitským nasmerovaním pražskej Karlovej univerzity – uprednostnili bratislavskí kanonici alebo budúci kanonici Bratislavskej kapituly štúdium na blízkej Viedenskej univerzite a táto situácia sa nezmenila počas celého 15. storočia, čoho výrečným dokladom sú univerzitné matriky.²⁸¹

V privilégiách zakladateľa Viedenskej univerzity Rudolfa IV. (12. 3. 1365 a 16. 3. 1365) sa dočítame o jej úzkom prepojení s Kapitulou pri Dóme všetkých svätých a sv. Štefana. Jedna tretina kanonikátov bola rezervovaná pre profesorov univerzity a úrad kancelára univerzity zastával prepošť Kapituly sv. Štefana.²⁸² O pár mesiacov po založení univerzity však Rudolf IV. zomrel a univerzita upadla. Obnoviť jej organizáciu sa podarilo vojvodovi Albrechtovi III. (1384), ktorý sa postaral o bohaté dotácie, pričom zariadil, aby aj učiteľia teológie dostávali pevný plat a neboli odkázaní len na obvyklé finančné zabezpečenie – cirkevné prebendy.²⁸³ Podľa parížskeho a pražského vzoru založil tzv. *Collegium*

278 Na Slovensku sa zachoval jeden kódex, úplne notovaný českým notačným systémom – *Bratislavský Antifonár V*, ktorý tu nevznikol, ale používala ho Bratislavská kapitula. VESELOVSKÁ, Eva: Die böhmische Notation in der Slowakei im 14. und 15. Jahrhundert. In: *Musicologica Istropolitana – Universitas Comeniana Facultas Philosophica*. Bratislava 2007, s. 9 – 57.

279 BURAN – ŠEDIVÝ, Písmo, s. 174. Pražský štýl sa uplatnil napr. na kánonovom liste neznámeho bratislavského misála v zbierke Múzea krásnych umení v Budapešti alebo na miniatúre s bratislavským patrónom sv. Martinom (vytvorenej medzi r. 1420 a 1440), ktorej maliar zaiste vyšiel z okruhu pražského *Martyrologia Usuardi*.

280 Podrobnejšie v kapitole Knižnica Bratislavskej kapituly.

281 Vo Viedni len do polovice 15. stor. študovalo vyše 3 000 študentov z Uhorska, z ktorých bola veľká časť zo Slovenska. KUČERA, Matúš: Študenti zo Slovenska na Viedenskej univerzite do r. 1530. In: *Humanizmus a renesancia v 15. – 16. storočí*. Ed. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava, s. 174. Podrobne k vzniku a dejinám Viedenskej univerzity pozri štúdie P. Uibleina zhromaždené v zborníku *Die Universität Wien im Mittelalter. Beiträge und Forschungen von Paul Uiblein*. Hgs. Kurt Mühlberger – Karl Kadletz. Wien 1999.

282 Konkrétne z 24 kanonikátov kapituly bolo 8 rezervovaných pre profesorov univerzity, ďalším štyrom magistróm slobodných umení financovalo mestské zastupiteľstvo učiteľské miesta na mestskej škole sv. Štefana, pričom jeden z týchto magistróv bol rektorom školy.

283 ASCHBACH, Geschichte, s. 184.

ducale s ubytovaním pre dvoch doktorov teológie a 12 magistrov slobodných umení, z ktorých jeden mal byť bakalárom teológie a ostatní mali nastúpiť teologické štúdiá.²⁸⁴ Viedenská univerzita reprezentovala parížsky typ univerzity. Rektor predsedal konzistoriu zloženému z prokurátorov štyroch univerzitných národov a dekanov fakúlt, ako aj univerzitným zhromaždeniam, na ktorých sa zúčastňovali len učitelia. Sťažnosti a námietky museli študenti predkladať prostredníctvom svojho zástupcu (prokurátora alebo magistra).²⁸⁵ Aj vylúčenie študentov z týchto záležitostí poukazuje na organizáciu univerzity podľa parížskeho vzoru. Vďaka bohatým dotáciám získala Viedenská univerzita stabilitu, značne sa zvýšila jej návštevnosť a podobne ako univerzity v Kolíne nad Rýnom a Lipsku patrila k lacnejším univerzitám, navštevovaným aj nemajetnými poslucháčmi.

Na Viedenskú univerzitu pritiahli veľký počet poslucháčov najmä prírodnofilozofické štúdiá na základe Aristotelových spisov, matematika a astronómia, prednášané v rámci kvadrívia na Fakulte slobodných umení. V týchto odboroch sa tu preslávili Ján z Gmundenu († 1442), neskôr Juraj Aunpeck z Peuerbachu († 1461) a Ján Müller z Königsbergu, známy pod pseudonymom Regiomontanus († 1476), ktorého za prednášajúceho získala Univerzita Istropolitana. Ostatní dvaja astronómovia však budú predmetom nášho záujmu až v súvislosti s ňou.

Prvý zo spomínanej slávnej trojice astronómov Ján z Gmundenu sa stal na Viedenskej univerzite prvým odborným profesorom astronómie a matematiky (od roku 1408). Študentom prednášal o astronomických a matematických poznatkoch z antiky a z diel arabských vzdelancov. Poslucháč sa na týchto prednáškach dozvedel, že kozmos má totožne so Zemou tvar gule zloženej z niekoľkých nebeských sfér. Najbližšie k Zemi je sféra Mesiaca, potom Slnka, planét a stálic, nad ktorými sa nachádza kryštálová sféra. Nad ňou je sféra prvotného hýbateľa a empyreum, sídlo anjelov a blažených. Kým všetko, čo sa nachádza pod sférou Mesiaca, je podrobené stálej zmene, vo vyšších oblastiach sú len pravidelné pohyby, ktoré vyludzujú harmonickú hudbu sfér.²⁸⁶ Zjednodušene možno povedať, že stredovekí učitelia prevzali antický obraz sveta a ten potom prispôbili biblickým koncepciami. Aj podľa dobových encyklopédií je stredom vesmíru Zem, utvorená zo štyroch prvkov: zeme, vody, vzduchu a ohňa. Znalosti o kozme, ale aj o priestore, čase a pohybe čerpali študenti najmä z Aristotelovej *Fyziky* a *Meteorologiky*. Doplnal ich traktát Jána Sacrobosca *De sphaera mundi seu sphaera materialis* (označovaný jednoducho *Sphaera materialis*). V odpise tohto textu (1430) s komentármi poslucháča pražskej univerzity Martina z Lenčice sa navyše dočítame, že celý svet sa skladá z dvoch priestorov, elementárneho a éterického. Éterický priestor je svetlý. Celé nebo sa točí od východu k západu, ako to dokazujú napr. hviezdy, ktoré vychádzajú na východe v rovnakej vzdialenosti od seba, dosahujú vrchol sveta a rovnako vzdialené aj zapadajú.²⁸⁷

284 WAGNER, Universitätsstift, s. 113.

285 KINK, Geschichte, s. 39.

286 DINZELBACHER, Peter: Poslední věci člověka: nebe, peklo, očistec ve středověku. Praha 2004, s. 18.

287 Národní knihovna v Praze, sgn. X. E. 19.

Už storočia predtým, ako Martin z Lenčice okomentoval Sacroboscov traktát, sa vo fyzike objavila vlna originálnych myšlienkových experimentov. Vedcov trápili otázky typu: Čo by sa stalo, keby sme do skleneného valca bez vzduchu pustili perie a kameň? Dopadli by na dno v rovnakej chvíli? Ako by vyzerali nebeské telesá, keby bola rýchlosť svetla nekonečná?²⁸⁸ S potrebou doplniť myšlienkové experimenty empirickými pozorovaniami a pokusmi prišli v 14. storočí františkáni Viliam Ockham († 1349) a teológ i fyzik Ján Buridan († po 1358). Buridan, Ockhamov najslávnejší žiak, aplikoval dynamiku životnej sily (*impetus*) aj na nebeské sféry: „*Dá sa povedať, že Boh, keď stvoril svet, uviedol podľa svojej vôle do pohybu každú z nebeských sfér a vložil do každej z nich životnú silu, ktorá ňou pohybuje doposiaľ.*“ Po stvorení zostávalo Bohu len „*schváliť všetky javy (...) a zveriť stvoreným veciam ich vzájomné príčiny a následky.*“²⁸⁹ Buridanove výklady Aristotelových kníh, najmä teórie o pohybe, ovplyvnili výučbu vo Viedni aj na ostatných univerzitách a prispeli k rozkladu Aristotelovho učenia o mechanike.

Rukopis s Buridanovým dielom *Kvestie o Aristotelovej Fyzike* sa stal v 15. storočí súčasťou knižnice Bratislavskej kapituly.²⁹⁰ Napísal ho roku 1398 študent Viedenskej univerzity, na začiatku 15. storočia sa dostal do vlastníctva Bratislavčana Juraja Tievescha, ktorý v ňom dvakrát zaznamenal svoje meno. Tento rukopis však nie je pre nás zaujímavý len pre autora, nominalistu Buridana. Prvý vlastník rukopisu doň zapísal predmety (vrátane vyučujúcich profesorov) štandardne prednášané v tomto období na fakultách slobodných umení: logika, fyzika, etika a metafyzika, gramatika, *computus cyrometralis* (príručka na výpočet času, zostavená okolo roku 1330 Jánom z Erfurtu). V rámci trívia sa prednášali logické spisy Aristotela (*Parva logicalia*, *Vetus ars*, *Libri priorum*, *Libri posteriorum*, *Obligatoria et insolubilia*), ako aj dielo *Summulae logicales* Petra Hispánskeho, ktorý sa neskôr stal pápežom Jánom XXI. (1276 – 1277). Nasledovali klasické gramatické učebnice – tretia časť *Doctrinale* od Alexandra de Villa Dei, Donatova gramatika a *Graecismus* Eberharda z Bethune.²⁹¹ V rámci kvadrívia pisár zaznamenal okrem Aristotelovej *Fyziky* aj geometriu a aritmetiku z latinského prekladu trinástdielnej gréckej učebnice od Euklida – *Základy (Elementa)*.²⁹² Pre racionálny výklad sveta sa stala matematika nenahraditeľnou. Zvládnutie matematicky orientovaného kvadrívia malo viesť – ako pri iných vedných disciplínach – k poznaniu Stvoriteľa, veď ako hovorí Thierry zo Chartres: „*Stvorenie čísel je stvorením vecí.*“²⁹³

Slobodné umenia vo Viedni vyučovali aj budúci bratislavský prepoš **Michal z Prividze** (1441 – 1454)²⁹⁴ a kanonik Tomáš z Beluše. Michal bol počas štúdia na Artistickej fakulte (od roku 1422) veľmi úspešným študentom, vyznamenaným vavrínovým vencom. Svo-

288 SORENSEN, Roy: A Brief History of the Paradox. Philosophy and the Labyrinths of the Mind. New York 2003, s. 187 – 199 (Kapitola 14: Ockham and the Insolubilia). Pozri www.ostium.sk, 25. 7. 2008.

289 CROMBIE, Alistair – NORTH, John: Vesmír. In: Encyklopedie středověku. Ed. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt. Praha 2002, s. 862.

290 SOPKO I č. 11.

291 SOPKO, O školstve, s. 185.

292 Podrobne sa výučbe a vyučujúcim na Fakulte slobodných umení vo Viedni venuje LHOTSKY, Alphons: Die Wiener Artistenfakultät 1365 – 1497. Wien 1965.

293 CROMBIE – NORTH, Vesmír, s. 859.

294 AMB č. 2 998: „*Nos magister Michael de Prividia, licenciatu in decretis, prepositus Posoniensis.*“

jimi schopnosťami presvedčil aj vedenie univerzity, ktoré ho prijalo za člena univerzitnej rady. Roku 1430 pokračoval v štúdiu kánonického práva a zároveň prednášal v rámci trívia *Graecismus* a výklad Boethiovej *Útechy z filozofie*.²⁹⁵ Po päťročnom štúdiu dosiahol licenciát z kánonického práva.²⁹⁶ Predtým, než sa stal bratislavským prepoštom, pôsobil ako lektor v Spišskej kapitule (1440)²⁹⁷ a svoje právne znalosti uplatnil aj v službách kráľovnej Alžbety († 1442), cisára Fridricha III. († 1493) a grófov z Celje. Počas jeho trinásťročného pôsobenia na čele Bratislavskej kapituly významne prosperovala tiež samotná kapitula.²⁹⁸

Pred Michalom z Prievidze prednášal na Artistickej fakulte bratislavský kanonik magister Tomáš z Beluše aritmetiku z Euklida (1424).²⁹⁹ Svedectvom toho, že Bratislavská kapitula podporovala vzdelávanie svojich členov, ktorí nemuseli dodržiavať rezidenciu v kapitule, je aj kvitancia spomínaného Tomáša. V nej potvrdzuje, že mu kapitula vyplácala 12 zlatých na štúdium vo Viedni.³⁰⁰

Na Viedenskej univerzite sa veľká pozornosť venovala verejným dišputám. Raz do roka, na sviatok sv. Kataríny, patrónky Artistickej fakulty, sa konali dišputy na ľubovoľnú tému (*de quolibet*) pod vedením zvoleného magistra. Tieto dišputy dávali fakulte príležitosť predviesť vedecké schopnosti nielen pred celou univerzitou, ale aj pred veľkým počtom čestných hostí. Takáto situácia nastala v novembri 1445, keď položili v prítomnosti cisára Fridricha III. a jeho dvora niekoľko otázok úradníkovi kráľovskej kancelárie a poetovi Aeneovi Silviovi Piccolominimu, neskoršiemu pápežovi Piovi II. (1458 – 1464).³⁰¹ Taliansky humanista Piccolomini sa okrem rôznych diplomatických úloh snažil zároveň ovplyvniť smerovanie Viedenskej univerzity v humanistickom duchu. V príhovore pred Právnickou fakultou, ako aj neskôr vo svojom diele *Dejiny panovania cisára Fridricha III. (Historia Friderici III. imperatoris, známom aj ako Historia Australis)* sa kriticky vyjadril o prehnanom zaoberaní sa logikou na úkor rétoriky a poézie.³⁰² Proti formalistickej scholastike sa vyslovil dokonca aj na Bazilejskom koncile. Tu Viedenskej univerzite vyčítal neplodné dišputy, štúdium Aristotela z komentárov, a nie z originálov, absenciu štúdia gréčtiny, zanedbávanie poetiky a rétoriky.³⁰³ Aj na scholastickú Viedenskú univerzitu však prenikali teórie Viliama Ockhama, poznatky racionalistickej prírodovedy, prebie-

295 ASCHBACH, Geschichte, s. 616.

296 SCHRAUF II, s. 53 (1422), s. 130 (1430), s. 134 (1434): *Magister Michael de Priuidia pro baccalariatu*: platil 1 zlatý, s. 135: *Mag. Michael de Priuidia pro licencia*: 3 zlaté.

297 DF 208 837.

298 V období prepoštvania Michala z Prievidze bola ukončená stavba trojlodia Dómu sv. Martina, ktoré 10. 3. 1452 konsekroval generálny vikár ostrihomského arcibiskupa Gregor, a pri tejto príležitosti posvätil aj štyri oltáre. SNA, SABK, Cap. I, fasc. 1, No. 7. Roku 1453 získala kapitula oslobodenie od mýta na potraviny. SNA, SABK, Cap. C, fasc. 3, No. 29.

299 Wiener Artistenregister, č. 4 650.

300 SNA, SABK, Cap. H, fasc. 3, No. 33 (28. 12. 1422). V čase spomínaného procesu kanonikov s prepoštom Šósom (1424 – 1425) opäť poslal svoje vyjadrenie z Viedne. SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 11.

301 LHOTSKY, Die Wiener, 139 n.

302 Tamže. PICCOLOMINI, Aeneas Silvius: *Historia Bohemica*. Hgs. Joseph Hejnic – Hans Rothe. B. 1. Historisch – kritische Ausgabe des lateinischen Textes. Köln – Weimar – Wien 2005.

303 JANKOVIČ, Vendelín: Bratislavská univerzita – Universitas Istropolitana v kultúrnych dejinách Slovákov. In: Literárnomuzejný letopis 23, Martin 1990, s. 98.

hali nekonečné dialógy medzi stúpecami rôznych smerov (ockhamistami, scotistami, tomistami).³⁰⁴ „Tým, že realistickí scholastici začínali všeobecným a snažili sa z neho vyvodit individualitu,“ ako hovorí Ockham, „zapriahali kone obrátene a všetko začínali naopak.“³⁰⁵ Podľa neho len jednotlivé je skutočné, všeobecné je naopak tým, čo je potrebné vysvetliť. Z oblasti rozumového chápania Viliam vyňal celú teológiu. Tvrdil, že existenciu Boha nemožno dokázať rozumom, len vierou („Boh nie je poznateľný rozumom prostredníctvom skúmania stvoreného, ale vierou v Božie zjavenie“). V dôsledku Viliamovho nominalizmu sa prakticky prerušilo spojenie medzi filozofiou a teológiou, medzi vierou a poznaním, také charakteristické pre scholastiku.

Teologickej fakulte, podobne ako právnickej, bývali v čase koncilov zverené cirkevno-politické problémy. Univerzity totiž na koncile zastupovali vyslanci, ktorí neboli len svedkami rokovaní, ale rozhodujúcim spôsobom spoluurčovali názorové postoje a štýl rokovaní. Výsledkom Kostnického koncilu, ktorý predchádzal Bazilejskému, bolo ukončenie 40-ročného rozkolu v cirkvi zvolením jediného pápeža Martina V. (1417). Už na tomto koncile bolo výrazné zastúpenie graduovaných, čo komentovala Parížska univerzita takto: „Nielen kardináli, arcibiskupi a preláti sú potrební na koncile, ale aj doktori teológie, kánonického a rímskeho práva, najmä však teológie, keďže sú povolani vyučovať kresťanstvo po celom svete a kázať.“³⁰⁶

V čase Bazilejského koncilu zastupoval Viedenskú univerzitu doktor teológie Tomáš Ebendorfer, ktorý sa v rokoch 1433 – 1436 zúčastnil ako vyslanec koncilu na rokovaníach s husitmi v Prahe, Regensburgu, Stoličnom Belehrade aj v Bratislave, o čom spísal podrobné *Diarium*.³⁰⁷ Prostredníctvom Ebendorfera sa tak do Bratislavy dostali aj myšlienky čoraz populárnejšieho konciliarizmu. Tzv. konciliárna teória, ktorá v tom období rezonovala v cirkevných kruhoch i na univerzitách, hlásala nadradenosť koncilu nad pápežom. Konciliaristi zastávali názor, že koncil môže pápeža súdiť, zbaviť ho funkcií a zosadiť v mimoriadnych prípadoch, ako je heréza, zatvrdilosť v hriechu, rozkol, a v dôsledku schizmy bola pridaná pochybnosť o legitimitate súperiacich pápežov. Podľa konciliaristov síce pápež vykonáva najvyššiu moc, ale môže byť podrobený kontrole, obmedzeniam a pravidlám zo strany všeobecnej cirkvi a koncilu, ktorý ju zastupuje tak, ako zbor kanonikov kontroluje biskupovu moc alebo akademický zbor kontroluje dekana fakulty.³⁰⁸ Kardinál Mikuláš Kuzánsky, ktorý sa rôznorodými cirkevno-politickými aktivitami snažil o obnovu jednoty cirkvi, napísal počas Bazilejského koncilu dielo *Concordan-*

304 Scotizmus – podľa Jána Dunska Scota († 1308). Ten zastával názor, že naše prirodzené poznanie je isté len vtedy, ak sa môže opierať o zmyslové nazeranie. Na presnejšie poznanie tej oblasti, ktorá nie je prístupná prirodzenému rozumu, potrebujeme zjavenie. Tomizmus – podľa Tomáša Akvinského († 1274), ktorý uznával, že teológia môže nadviazať na pravdy rozumu, ktoré sú predmetom filozofie. Filozofia nie je v rozpore s teológiou a jej pravdami zjavenia.

305 STÖRIG, Hans Joachim: *Malé dejiny filozofie*. Praha 1991, s. 197.

306 MÁLYUSZ, Das Konstanzer, s. 21.

307 EBENDORFER, Thomas: *Diarium*. In: *Monumenta conciliorum generalium saeculi XV.*, 1. Bd. Ed. Ernst Birk. Wien 1857, s. 701 – 783. Vo Viedenskej Národnej knižnici je v rukopise Cod. 4 680, fol. 308 – 309 zachytený Ebendorferov príhovor v Bratislave ku kardinálovi Jánovi Železnému. BARTOŠ, František M.: *Z bratislavské schůzky krále Zikmunda s husitskými vůdci roku 1429*. In: *Časopis Matice moravské* 49, 1925, str. 171 – 196.

308 FOIS, Mario: *Ekleziologie konciliarismu*. In: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*. Husitský Tábor Supplementum 1. Ed. Miloš Drda, František J. Holeček a Zdeněk Vybíral. Tábor 2001, s. 187 – 205.

tia catholica, venované kráľovi Žigmundovi a kardinálovi Cesarinimu. V ňom sa vyslovil, že v čase schizmy patrí rozhodujúce slovo koncilu. Rímsku kúriu ostro kritizoval pre svätokupectvo a zdôraznil, že „*súčasná cirkev musí byť reformovaná návratom k pôvodnému kresťanstvu*“.³⁰⁹ Protichodným smerom bol papalizmus, ktorého prívrženci sa usilovali presadiť rozhodujúcu autoritu pápeža. Hoci Teologická fakulta Viedenskej univerzity bola prevažne konciliárne orientovaná, profesor Huntzpichler († 1478), neskorší radca pri vzniku Univerzity Istropolitany, bol zásadný papalista. Podľa neho „*plnú moc odovzdal Kristus priamo pápežovi, bez sprostredkovania cirkvi*“.³¹⁰

K najvýznamnejším profesorom a zároveň autorom teologických traktátov patrili Henrich z Langensteinu, Henrich Totting z Oyty, Leonard Huntzpichler, Mikuláš z Dinkelsbühlu a jeho žiak, Tomáš Ebendorfer z Haselbachu, ktorých diela sa stali veľmi populárnymi a početne zastúpenými v knižnici bratislavských kanonikov.³¹¹ Prepojenie s Bratislavskou kapitulou nájdeme aj v rámci Teologickej fakulty. Dekanom fakulty a rektorom Viedenskej univerzity bol na začiatku 15. storočia doktor teológie Michal Suchenschatz z Hausleitenu v Dolnom Rakúsku († 1424), kanonik Bratislavskej kapituly.³¹² Roku 1386 prešiel ako bakalár slobodných umení z Prahy do Viedne, kde pokračoval v štúdiu teológie.³¹³ Stal sa rektorom celej univerzity (1409), v rokoch 1411, 1413 a 1416 jej vicekanclárom.³¹⁴ Na Fakulte slobodných umení pritom prednášal z učebnice astronómie Jána Sacrobosca, okrem toho vysvetľoval Aristotelovu *Meteorologiku*, *Fyziku* a na základe diela *O šírke foriem (Latitudines formarum)* od Mikuláša z Oresme aj geometriu.³¹⁵ Tieto prednášky boli obligátnou povinnosťou študenta vyššej fakulty, pričom Suchenschatzovou prioritou zostávala teológia. Napísal viacero spisov, ktoré prezrádzajú záujem o exegézu *Bible*, dogmatiku i homiletiku, ale i to, že ich autor bol výrazným mariánskym ctiteľom. Roku 1420 – „*mysliac na svoju spásu*“ – zanechal financie a „*niekoľko kníh*“ konventom

309 Podľa Viliama Ockhama pápežovi patrí *plenitudo potestatis* len vo veciach duchovných a nad pápežom a biskupmi stojí všeobecný koncil: reprezentačné zhromaždenie veriacich s Kristom ako hlavou cirkvi. BAUM, Císar, s. 330. STUDDT, Birgit: Papst Martin V. (1417 – 1431) und die Kirchenreform in Deutschland. (Forschungen zur Kaiser – und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. BÖHMER, Regesta Imperii). Köln – Weimar – Wien 2004.

310 WOHLMUTH, Josef: Verfassungsrechtliche und wissenschaftstheoretische Einflüsse der Universitäten auf die Konzilien von Konstanz und Basel. In: Scientia und ars im Hoch- und Spätmittelalter, 2. Halbband. Hgs. Ingrid Craemer-Ruegenberg – Andreas Speer. Berlin – New York 1994, s. 881.

311 LHOTSKY, Alphons: Thomas Ebendorfer. Ein österreichischer Geschichtschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts. (Schriften der Monumenta Germaniae Historica 15), Stuttgart 1957. MADRE, Alois: Nikolaus von Dinkelsbühl. Leben und Schriften. (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters 40, Heft 4), Münster 1965. Podrobnejšie pozri kapitolu tejto knihy *Devotio moderna v zrkadle rukopisov kapitulskej knižnice*.

312 ZsO III, č. 1 861, 2 140 (1412), 1 812: „*Su(e)chenschacz Michael sacre pagine professor et in artibus magister, canonicus ecclesie sancti Martini Posoniensis*.“ FUCHS, Adalbertus Franciscus: *Necrologia Germaniae V. Dioecesis Pataviensis II*. Wien 1913, s. 322.

313 UIBLEIN AFT I, s. 4, 5, 10, 12, 15, 16, 18, 24, 25, 34. SCHRAUF II, s. 29. Roku 1405 bol licenciátom teológie, nasledujúci rok doktorom teológie. GÖHLER, Hermann: Das Wiener Kollegiatnachsals Domkapitel zum hl. Stephan in seiner persönlichen Zusammensetzung in den ersten zwei Jahrhunderten seines Bestandes 1365 – 155. Wien 1932, v rkp. vydaní (Universitätsarchiv Wien), s. 203 – 205.

314 UIBLEIN AFT II, s. 432.

315 ASCHBACH, Geschichte, s. 416.

vo Viedni.³¹⁶ Pri jeho aktivitách sa však zdá, že sa zdržiaval vo Viedni a v Bratislave len poberal výnosy z kanonickej prebendy.

Meno Michala Suchenschatza figuruje aj medzi profesormi, ktorí podávali sťažnosť na blízkeho spolupracovníka Jána Husa, Hieronyma Pražského, za šírenie kacírstva. Tento „*magister slobodných umení, preniknutý viklefovskými bludmi*“, svojimi názormi pobúrili učiteľov Viedenskej univerzity a vikár Pasovského biskupstva proti nemu začal cirkevný proces.³¹⁷ V podobných záležitostiach i počas koncilových rokovaní Teologická fakulta úzko spolupracovala s Právnickou fakultou. Tá mala podľa zakladacích listín a štatútov plniť dvojité úlohu: vyučovať kánonické a rímske právo, ale na viac než storočie sa výučba obmedzila na právo kánonické (*facultas iuris canonici*). Príčiny boli okrem vplyvu parížskeho vzoru (kde bolo roku 1218 rímske právo zakázané) aj v nedostatku učiteľov civilného práva – povolanie profesorov z Talianska bolo nad finančné možnosti Viedenskej univerzity – a v skutočnosti, že rímske právo malo skôr vedecký ako praktický význam v protiklade ku kánonickému právu, ktoré malo v tom čase veľmi širokú platnosť. Čítali a komentovali sa štandardné kánonickoprávne diela, ktoré sme predstavili v prvej kapitole (*Graciánov dekrét, Liber extra, Liber sextus, Klementíny* a i.) Až za Maximiliána I. (1459 – 1519) bola zriadená profesúra pre rímske právo, ktorú roku 1494 obsadil taliansky humanista, básnik a budúci bratislavský prepošť **Hieronym Balbo** (1515 – 1522).³¹⁸

Lekárska fakulta Viedenskej univerzity bola až do počiatku 15. storočia v úzadí. Situácia sa zmenila príchodom Galeazza di Santa Sofia z Talianska († 1427), ktorý zaviedol anatómiu a chirurgiu ako učebné predmety a uskutočnil prvú pitvu severne za Alpami na účely vyučovania (1404).³¹⁹ Štúdium medicíny vychádzalo z humorálnej náuky, ktorú podrobnejšie rozvinuli arabskí lekári a v európskej lekárskej teórii a praxi prevládala v 14. i v 15. storočí. Podľa humorálnej teórie sú životodarným prvkom ľudského organizmu štyri šťavy s ich základnými vlastnosťami – studená, teplá, vlhká a suchá. Štavy, čiže krv (*sanguis*), čierna i žltá žľč (*melas a cholé*) a hlien (*phlegma*), sa v ľudskom tele miešajú v rôznych

316 Quellen zur Geschichte der Stadt Wien, I. Abt., IV. B. (Regesten aus dem Archive des hochw. Metropolitan-Capitels zum heiligen Stephan in Wien). Hg. Franz Wimmer. Wien 1901, č. 3 723, 3 726, 3 738, 3 739, 3 740, 3 741, 3 743. UNTERKIRCHER, Franz: Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich. Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis zum Jahre 1450. II/1 (Texte), Wien 1971, č. 4 319.

317 UIBLEIN, Paul: Ein Niederösterreicher als Magister der Sorbonne Peter Pergöchsel von Arnsdorf († 1414). In: Die Universität Wien im Mittelalter. Beiträge und Forschungen von Paul Uiblein. Hgs. Kurt Mühlberger – Karl Kadletz. Wien 1999, s. 198. Pozri aj ZsO II/2, č. 7 999, 8 000.

318 PLÖCHL, Willibald M.: Das Kirchenrecht in der ältesten Studien und Prüfungsordnung der Wiener Rechtsfakultät. In: Studia Gratiana 2, 1954, 567 – 581. Okrem pedagogického pôsobenia Hieronyma Balba v Prahe, Paríži a vo Viedni možno vyzdvihnúť jeho diplomatickú činnosť v zastúpení kráľa Vladislava Jagelovského počas rokovaní Prvého viedenského kongresu v Bratislave a vo Viedni (1515). V súvislosti s protitureckým angažovaním sa vystúpil aj na ríšskom sneme vo Wormse (1521). Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI. Pod osmanskou hrozbou. Ed. Ján Lukačka. Bratislava 2004, s. 296 – 299. Práce H. Balba vydal RETZER, Joseph: Hieronymi Balbi Veneti Gurcensis olim episcopi opera poetica, oratoria et politica-moralia, Bd. 1 – 2. Wien 1791 – 1792; TOURNOY, Gilbert: The literary production of Hieronymus Balbus at Paris. Gutenberg – Jahrbuch 53, 1978, s. 70 – 77.

319 Podrobnejšie HÖRMANN, Fritz – WIDMANN, Martin (Hgs.): Ärzte, Bader, Chirurgen. Medizinisches Handwerk im Spiegel der Astronomie. (Schriftenreihe des Museumsvereins Werke 15). Werfen 2001.

pomeroch.³²⁰ Prevládajúca štava zároveň určovala jeden z ľudských temperamentov: flegmatik, sangvinik, choleric a melancholik. Zdravie bolo dané vyváženosťou týchto telesných štiav. Príčiny chorôb spočívali naopak v porušení ich rovnováhy, ale záviseli aj od ročného obdobia a kozmických vplyvov. Pri určovaní terapie teda medici využívali aj poznatky z astrológie a matematiky (*iatroastrológia*).³²¹

Spôsoby liečenia (omamné látky, byliny, cvičenie, pokojný život) mali telu pomôcť potlačiť nadbytočnú štavu a obnoviť prirodzený súlad.³²² Budúci medik si na univerzite vypočul siahodlhé lektúry o chorobách, postihujúcich jednotlivé časti tela – od hlavy až po päty. Učil sa o rôznych druhoch horúčok, o pulze, moči, kritických dňoch choroby a o zostavovaní pacientovej životosprávy. Pri každej chorobe sa uvádzali príznaky, príčiny, liečba i prognóza, na ktorú sa kládol veľký dôraz. Diagnóza sa mala stanoviť počúvaním, pohmatom, pohľadom alebo skúmaním telesných výlučkov. Skúmanie moču bolo po celý stredovek najdôležitejšou diagnostickou metódou, o ktorej význame svedčí aj to, že lekári boli na dobových ilustráciách často zobrazení s nádobkou na moč v ruke.

Terapia spočívala v úprave životného štýlu, stravy, v podávaní vhodných medikamentov, pripravených z rastlín, nerastov, zo živočíchov, z masťi a olejov. Aj preto musel študent navštevovať prednášky z botaniky a farmakológie. Časté bolo púšťanie žilou alebo prikladanie pijavíc. Úspešná prognóza – okrem toho, že vzbudila dôveru u pacienta a odradila lekárových neprajníkov – mala spoľahlivo predpovedať vývoj choroby. Preto bola medzi stredovekými vzdelancami z hippokratovských spisov po *Aforizmoch* (aforizmus vo vtedajšom ponímaní vymedzoval dôležitý poznatok alebo zásadu vedného odboru) najčítanejším dielom práve *Prognostika*.³²³

Žigmundov lekár a bratislavský prepoš doktor medicíny *Ján Halbhauer* (*Halphawer*) z *Hammelburgu* (1432 – 1441),³²⁴ študoval nielen na Viedenskej, ale aj na prestížnej Padovskej univerzite, ktorá pestovala intenzívne kontakty s Viedňou.³²⁵ Po promócii na doktora medicíny sa vrátil späť na domovskú Viedenskú univerzitu (1412), kde ho zvolili za dekana Lekárskej fakulty (1414).³²⁶ Počas Kostnického koncilu, ktorého sa niektorí viedenski magistri zúčastňovali ako poslovnia, aj Ján Halbhauer doručoval listy a peniaze

320 SOPKO, Július: Stredoveké prírodovedné a zdravotné rukopisy zo Slovenska. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku VIII. 1977, s. 37.

321 SCHÖNER, Christoph: Arithmetik, Geometrie und Astronomie/Astrologie an den Universitäten des Alten Reiches: Propädeutik, Hilfswissenschaften der Medizin und praktische Lebenshilfe. In: *Artisten und Philosophen*. Hg. Rainer Christoph Schwinges. Basel 1999, s. 83.

322 Podrobnejšie POUCHELLE, Marie-Christine: Lékařství. In: *Encyklopedie středověku*. Ed. Jacques Le Goff – Jean-Claude Schmitt. Praha 2002, s. 333.

323 RILEY, Mark T.: Hippokratés. In: *Velké postavy západního myšlení*. Ed. Ian P. McGreal. Praha 1997, s. 35.

324 LUKCSICS, Pál: XV. századi pápák oklevelei, II (IV. Jenő pápa 1431 – 1447, V. Miklós pápa 1447 – 1455). Budapest 1938 (ďalej LUKCSICS II), č. 780.

325 SCHRAUF, Karl: *Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis*. I. 1399 – 1435, Wien 1894; II. 1436 – 1501, Wien 1899; III. 1490 – 1558, Wien 1904 (ďalej SCHRAUF AFM) I, s. 21. UIBLEIN, Paul: *Beziehungen der Wiener Medizin zur Universität Padua im Mittelalter*. In: *Römische historische Mitteilungen* 23 (1981), s. 271 – 286.

326 MUW II. R 37: 1402 magister. UIBLEIN AFA, s. 531; SCHRAUF AFM I, s. 21, 24, 27, 33, 41, 53, 96; SCHRAUF AFM II, s. 103 n.

z Viedne do Kostnice a späť.³²⁷ Vďaka testamentu, v ktorom zanechal svoje knihy Lekárskej fakulte a stručne uviedol aj ich názvy, si môžeme utvoriť približný obraz, z akých prameňov čerpal univerzitne vzdelaný lekár v tom období.³²⁸

V Halbhauerovej súkromnej knižnici boli Aristotelove diela *Zoológia*, *Biológia* a Aristotelovi mylne pripisované *Problemata*. Spisu *Problemata* sa venoval *Komentár* Petra de Abana (nazyvaného aj z Padovy, † 1316),³²⁹ pričom s jeho dielom sa Ján mohol zoznámiť počas štúdia v Padove. Nasledovali viaceré Galénove spisy (konkrétne sa uvádza *O pulze*), Avicennove diela (*O silách srdca*) a bestseller lekárskej spisby *Aforizmy*, pripisovaný Jánovi z Damasku. Ich pôvodným autorom však bol kresťanský lekár Abú Zakariya zo Sýrie, ktorý pre svojho žiaka zozbieral 132 medicínskych a filozofických aforizmov najmä z Galéna a Aristotela. Ďalšími uvedenými dielami sú *Komentár k Aforizmom* a vyššie spomínaná *Prognostika* od Hippokrata. V Jánovej bibliotéke nechýbala ani príručka všeobecnej medicíny *Breviarium Medicinae* od sýrskeho lekára Serapiona, ktorú z arabčiny preložil Gerhard z Cremony. Praktické použitie mala stručná príručka pre lekárov na cestách *Viatikum* od Konštantína Afrického aj s komentárom k tomuto dielu od Gérarda z Berry (*Super Viatico Constantini*).³³⁰ Práve Konštantín Africký v 11. storočí horlivo zhromažďoval súbor Hippokratových a Galénových textov.

Členovia Bratislavskej kapituly mali teda v prvej polovici 15. storočia pedagogické zastúpenie na Fakulte slobodných umení (prepošt Michal z Prievidze a kanonik Tomáš z Beluše), na Teologickej fakulte (Michal Suchenschatz) i na Lekárskej fakulte (Ján Halbhauer) Viedenskej univerzity. Kvôli úplnosti, aj keď mimo časového horizontu tejto kapitoly možno zopakovať, že na konci 15. storočia vyučoval na Právnickej fakulte aj budúci bratislavský prepošt Hieronym Balbo.

* * *

Členovia Bratislavskej kapituly študujúci na konci 14. a na začiatku 15. storočia na Viedenskej univerzite.

Je samozrejmé, že pri výbere univerzity bratislavské duchovenstvo volilo geograficky najbližšiu univerzitu vo Viedni. Identifikovanie kanonikov so zapísanými študentmi v matrike Viedenskej univerzity je na konci 14. a na začiatku 15. storočia sťažené, keďže

327 FRANZEN, August – MÜLLER, Wolfgang: Das Konzil von Konstanz. Freiburg – Basel – Wien 1964, s. 269.

328 SCHRAUF AFM II, s. 103 – 104.

329 Peter z Padovy bol lekár, filozof a astrológ, profesor medicíny na univerzite v Padove. Pre jeho orientáciu na Averroa a novoplatonikov sa dostal do rozporu s cirkvou a počas inkvizíčného procesu zomrel vo väzení. Podrobne PASCHETTO, Eugenia: Pietro d'Abano: Medico e filosofo. Firenze 1984.

330 „(1) In primo fuerunt Libri Aristotelis de animalibus et plantis et propleumata Aristotelis in uno volumine in pergamento. (2) In secundo libro fuit commentum Petri de Ebano in pergamento super propleumatus Aristotelis in bona littera. (3) In tercio fuerunt Afforismi Damasceni, Galenus de pulsibus cum pluribus aliis in pergamento. (4) In quarto fuerunt scripta super Viatico in pergamento. (5) In quinto commentum super afforismis et pronosticis in papiro. (6) In sexto de diuisione februm et plura alia. (7) In septimo fuit breuiarium Serapionis in pergamento in bona litera. (8) In octauo Auicenna de viribus cordis et plures simul in pergamento. (9) In nono fuit Viaticus Constantini in pergamento et plures alii in uno volumine. Qui libri sic fuerunt nominati coram facultate.“ SCHRAUF AFM II s. 103 – 104.

prevažovalo označenie krstným menom, prípadne s uvedením otcovho mena. Preto je problematické priradiť študentov zapísaných v matrike Viedenskej univerzity s menami *Ľubek*,³³¹ *Štefan*,³³² *Michal*,³³³ *Ulrich*³³⁴ z Bratislavy z konca 14. storočia ku kanonikom s rovnakými krstnými menami pôsobiacimi na začiatku 15. storočia v Bratislavskej kapitule, hoci ich identita je vysoko pravdepodobná. Podobne musíme brať s rezervou, že študenta Mikuláša zo Sečian³³⁵ priradíme ku kanonikovi magistrovi *Mikulášovi Malému (Parvus) zo Sečian (de Schetzen alebo Zechen)*, ktorý bol zvláštnym vyslancom kráľovskej kúrie.³³⁶ Identifikáciu uľahčuje, ak je pri mene študenta okrem rodiska uvedený jeho úrad (kanonikát, oltárnictvo), či aspoň krstné meno otca. Po prvom desaťročí 15. storočia postupne k menám pribúdajú tieto orientačné znaky a prírmenia.

Na Artistickej fakulte Viedenskej univerzity študovali bratislavský a záhrebský kanonik *Henrich z Bratislavy*, syn Petra (1387), a kanonik *Peter de Novacivitate*, syn Jána (1400), obaja po získaní kanonikátu.³³⁷ Bratislavský kanonik *Štefan*, zapísaný roku 1377 už ako magister, pokračujúci v štúdiu na niektorej z vyšších fakúlt, sa uplatnil v službách kráľa Žigmunda ako jeho kaplán a blízky spolustolovník.³³⁸

Už sme spomínali, že reformné požiadavky a synodálna prax požadovali absolvovať fakultu slobodných umení nielen od členov kapituly, ale aj od mestských farárov.³³⁹ Odzrkadlilo sa to aj na poste mestského farára Dómu sv. Martina a Kostola sv. Vavrinca. Práve svojho rodáka *Martina Kvepodena z Bratislavy*, syna Pavla (*Martino Pauli Kvepoden*), ktorý vo Viedni získal titul bakalára slobodných umení (1385),³⁴⁰ si patróni dómu zvolili za farára v Dóme sv. Martina (od roku 1401 až do jeho smrti pred rokom 1437).³⁴¹ Martin bol zapísaný na Viedenskú univerzitu ako chudobný (*pauper*), takže bol oslobodený od imatrikulačných poplatkov. Svoju chudobu musel študent odprisahať, pričom súčasníkovi môže napadnúť, či imatrikulovaní svoju biednu situáciu nepredstierali, aby nemuseli za imatrikuláciu platiť.³⁴² Tu sa však opäť dostávame k stredovekému vnímaniu, keďže krivou prisahou by človek ťažko zhrešil a riskoval tak večné zatratenie. Rovnako

331 SCHRAUF II, s. 2 (1377), 3 (1377), 17 (1394).

332 SCHRAUF II, s. 11 (1389), 14 (1392).

333 SCHRAUF II, s. 3 (1377).

334 SCHRAUF II, s. 158 (1391).

335 SCHRAUF II, s. 23 (1411).

336 AMB č. 742. 1 (1406); SNA, SABK, Cap. C, fasc. 10, No. 112 (3. 9. 1407); ZsO II/1, č. 2 803 (*Nicolaus Parvus*), 3 510 (*Magister Nicolaus de Zechen*), 3 772. ZsO II/2, č. 4 506 (*Nicolaus Zecen*); ZsO IV, č. 1 626 (1414).

337 SCHRAUF II, s. 8, 22; ZsO II/2, č. 5 784 (1407). Monumenta Vaticana Slovaciae, Registra supplicationum ex actis pontificum Romanorum res gestas Slovacas illustrantia, Series secunda, Tomus primus (1342 – 1420). Ed. Vladimír Rábik, Trnava – Rím 2009 (rkp), č. 524 (22. 11. 1378): „*Helias episcopus de Chalons (Chathalauiensis) supplicat, ut Henrico Petri de Bratislava (Posonio), clerico Strigoniensis dioecesis, de beneficio ecclesiastico cum cura vel sine cura, spectante ad collationem praepositi et capituli ecclesiae sancti Martini, Posoniensis dioecesis (sic), provideatur.*“

338 SCHRAUF II, s. 3.

339 MEYER, Andreas: Das Wiener Konkordat von 1448 – eine erfolgreiche Reform des Spätmittelalters. In: Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken 66, 1986, s. 131.

340 SCHRAUF II, s. 7.

341 AMB č. 689 (1401), 742. 1 (1406), 753 (1407), 1 004 (1427), 1 061 (1428), 1 396, 1 397, 1 399 (1435), 1 522 (1437): testament.

342 STOČES, K otázce, s. 460.

si treba uvedomiť, že verejným priznaním k chudobe sa vo vtedajšej spoločnosti značne deklasoval.³⁴³

Členom kapituly bol aj Martinov brat **Ján Kvepoden z Bratislavy**, syn Pavla, ktorý pred získaním kanonikátu na konci 14. storočia pôsobil ako farár Kostola sv. Michala a od roku 1389 študoval na Viedenskej univerzite.³⁴⁴

Po smrti farára Kostola sv. Vavrince, magistra Štefana (1415), si patróni zvolili nového farára šľachtica magistra **Mikuláša Lista z Trnavy**, syna Kolomana,³⁴⁵ ktorý bol vikárom kapituly (*vicario ecclesie Posoniensis*).³⁴⁶ Roku 1430 pokračoval na Viedenskej univerzite v štúdiu kánonického práva, potrebného na výkon úradu vikára.³⁴⁷

V prácach, ktoré uverejňujú životopisné údaje členov cirkevných komunít v stredoveku (tzv. prozopografie) sa zvyčajne konštatuje, že oltárnici a rôzni prebendári nebývali univerzitne vzdelaní. Farské školy im dali elementárne poznatky, základy slobodných umení a najmä im sprostredkovali znalosti potrebné na služby pomocníka pri liturgii (pri čítaní na svätej omši, uchovávaní relikvií, zabezpečení liturgických kníh a paramentov). Pri výskume oltárnych benefícií v Dóme sv. Martina však vysvitlo, že medzi správcami oltárov boli zastúpení poslucháči Viedenskej univerzity – Jakub Waschan,³⁴⁸ Martin Kunigsfelder, Ján Aspner, Vavrinec Mischinger – všetci z Bratislavy.³⁴⁹ Okrem Bratislavčanov, na ktorých výber do správcovstva oltárnej základiny mali vplyv patróni, teda najmä mešťania a členovia Bratstva Božieho tela, tu boli aj prebendári aj z Dolného Rakúska (Juraj Fesler, Augustín Engnesdorfer, Michal Tullner, Alex Oder, Wolfgang

343 Tamže. Napriek tomu sa asi nedá jednoznačne tvrdiť, že nedochádzalo k zneužitiu tohto *privilegia pauperitatis*, či aspoň k skreslenému subjektívnemu sebahodnoteniu.

344 SCHRAUF II, s. 11.

345 AMB č. 838 (= ZsO V, č. 616): „*Venerabiles et providi viri domini de capitulo eiusdem ecclesie Sancti Martini necnon iudex et Iurati civis civitatis Posoniensis ad quos Iurepatronatus spectat.*“

346 Podobne ako predošlý farár sľuboval úctu a poslušnosť Bratislavskej kapitule, na sv. Vavrince mal každý rok zaplatiť 8 libier denárov. ZsO V, č. 585, 587, 616, 714 (1415), 1 415, 2 212 (1416); AMB č. 927; SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 181; ZsO VI, č. 446; ZsO VII, č. 757, 2 321, 2 373, 2 400. Pôsobil ako vicrohodná osoba vysielaná kapitulou a roku 1419 sa spomína aj ako dekan v Stoličnom Belehrade ZsO VII, č. 331; ZsO IX, č. 25 (1422). PT 29v (1429): „*Niclassen den List, ettwan pfarrer Sand Laurentzen kirichen in der vorstat der stat czu Prespurg.*“

347 MUW I. 28, 1430: *Dominus Nicolaus Colomanni de Tirnavia*. Platil poplatok 8 grošov.

348 V Bratislavskom misáli IV. je už na fol. 288v uvedený ako licenciát: SOPKO I č. 20.

349 AMB, Pozemková kniha, sgn. 4. l. 2, fol. 455r, tiež ZsO V, č. 587 (1415). SCHRAUF II, s. 24: *Jacobus filius Johannis Waschan de Posonio*, platil poplatok 2 groše (1401); SCHRAUF II, s. 33: *Johannes Aspner de Posonio* (1412), najskôr bol správcom Oltára Božieho tela. AMB, Protokol Bratstva Božieho tela, sgn. E. L. 3, fol. 10v (1425), potom sa stal kanonikom Bratislavskej kapituly a správcom druhej základiny Bratstva Božieho tela. AMB, Prvá hospodárska kniha, sgn. 3 a 1, fol. 13r, AMB č. 983, 2 133. SCHRAUF II, s. 148: magister *Martin Kunigsfelder*, zapísaný na štúdium práva, AMB č. 3 014 (20. l. 1455). SCHRAUF, Károly: A Bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453- tól 1630- ig. IV. Budapest 1902 (ďalej SCHRAUF IV), s. 478: *Laurentius Mischinger*, PT 267v – 268r.

Chreusboder) – mohli to byť čakatelia na kanonikát alebo si týmito prebendami vylepšovali svoju finančnú situáciu.³⁵⁰

Dolnorakúsky vplyv sa v Bratislave začal markantne prejavovať nielen vďaka študentom na Viedenskej univerzite. Badateľný je v hospodárskych, cirkevných, ale aj v kultúrnych kontaktoch: možno vyzdvihnúť spoluprácu majstrov viedenskej svätoštefanskej huty na stavbe Dómu sv. Martina.³⁵¹ Paralelu vidno aj v knižnej malbe z okruhu Bratislavskej kapituly, keď česko-moravskú orientáciu zo začiatku 15. storočia už okolo 30. rokov tohto storočia strieda výrazný rakúsky akcent.³⁵² Orientácia na Dolné Rakúsko na sklonku 15. storočia prerástla v tejto oblasti do priamej závislosti od viedenských iluminátorov³⁵³ a aj v dejinách Bratislavskej kapituly sa napokon stala dlhodobou konštantou.

Členovia kapituly v službách kráľa Žigmunda

Ktovie, či sa pri výbere familiárov, svojich najbližších služobníkov, riadil kráľ Žigmund radami svojho otca cisára Karola IV., zachytenými v jeho *Moralitách*. Cisár poučený vlastnými skúsenosťami vraví: „Prislúcha kráľovi, keď chce, aby mu slúžil niekto z jeho dvoranov, poznať najskôr jeho mravy a ako ovláda seba, svoj dom a svojich druhov. A ak zistí, že má dobrú povahu, je dobrým správcom svojich vecí, zachováva zákony a trpezlivo znáša nepriaznivé udalosti, ktoré sa mu stanú, nech si ho získa do služby.“³⁵⁴

Prepošti a kanonici Bratislavskej kapituly, ktorých si kráľ Žigmund vybral ako členov kancelárie, dvorských kaplánov, osobných lekárov a radcov, mali navyše aj potrebné vzdelanie. Sledovali sme už osudy pätkostolského prepošta, budínskeho farára a istý čas aj bratislavského prepošta Jána z Ústí, ktorý bol dôverným radcom a tajným kancelárom kráľa, pôsobiacim najmä v diplomatických službách – práve v období, keď boli vzťahy s pápežskou kúriou veľmi intenzívne. Vďaka vzdelaniu, jazykovým schopnostiam a medzinárodnému rozhľadu sa v diplomatických „vodách“ najlepšie orientovali práve duchovní. Okruh ich pôsobnosti sa neobmedzoval len na kráľovský dvor, kde rokovali s cudzími predstaviteľmi, ale súčasne vystupovali ako členovia rôznych posolstiev – pri uzatváraní svadobných dohôd a spojeneckých zväzkov. Panovník sa obklopil zahranič-

350 AMB č. 3 706: prebendár J. Fesler z Pasovskej diecézy, správca Oltára Božieho tela v Dóme sv. Martina; AMB č. 4 097: farár Pasovskej diecézy A. Engnesdorfer, správca Oltára sv. Wolfganga v Dóme sv. Martina; AMB, Prvá hospodárska kniha, sgn. 3 a 1, fol.13v: M. Tullner z Neusidel, prebendár Bratstva Božieho tela; AMB č. 3 712, 3 713, 3 825: A. Oder z Ansee, správca tretej základiny Bratstva Božieho tela; AMB č. 3 788: W. Chreusboder z Langenleubs, správca Oltára sv. Jána Krstiteľa v Kostole sv. Vavrinca.

351 BURAN, Dušan: Zu den künstlerischen Beziehungen zwischen Wien und Preßburg/Bratislava im späten 15. Jahrhundert am Beispiel der illuminierten Handschriften der Preßburger Kapitelsbibliothek. In: Die Länder der Böhmisches Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige. Ed. Evelin Wetter, Stuttgart/Ostfildern 2004, s. 307 – 321.

352 BURAN, Antifonár, s. 60. K umeleckým vplyvom Bratislavy a Viedne v oblasti knižnej a tabuľovej malby pozri GERÁT, Ivan: Die künstlerischen Beziehungen zwischen Wien und Preßburg im Spiegel der Buch- und Tafelmalerei. In: Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg (1387 –1437). Hg. Imre Takács, Katalogbuch Budapest – Luxemburg 2006, s. 536 – 543.

353 BURAN – ŠEDIVÝ, Písmo, s. 174.

354 KAVKA, František: Život na dvoře Karla IV. Praha 1993, s. 52 – 53.

nými expertmi, ktorým pomohol získať miesto v Bratislavskej kapitule, ale na druhej strane členovia kapituly pôsobili aj v zahraničných službách. Český historik Ivan Hlaváček hovorí o „mozgovom truste“, ktorý sa v dlhodobejšom vývoji pretváral na kráľovskú radu.³⁵⁵

Možno zdôrazniť, že pokiaľ ide o celkové postavenie Bratislavskej kapituly v rámci Uhorského kráľovstva, šlo o kráľovskú kapitulú (s kráľovským patronátom), ktorá bola dokázateľne už od 13. storočia v úzkych zväzkoch s kráľovskou kanceláriou. So vzrastajúcimi medzinárodnými kontaktmi a zintenzívneným fungovaním správy za čias kráľa Žigmunda vzrastali aj nároky na členov kancelárie: na vyšších kancelárskych úradníkov, notárov a protonotárov, ktorí často mali titul radcov či sekretárov.³⁵⁶ Podliehala im početná skupina pisárov, registrátorov a poslov.

Významné miesto v kráľovskej kancelárii zaujímal kancelár. Obsadzovanie tohto úradu si vyžadovalo zvlášť veľkú dôveru panovníka, keďže kancelár bol zasvätený do jeho najtajnejších akcií. Kancelárovou hlavnou povinnosťou však nebolo zabezpečenie každodenného chodu kancelárie, ale plnenie diplomatických úloh, ktorými ho poveril kráľ.

Uhorskú kanceláriu v Budíne rozšíril Žigmund o ríšsku kanceláriu (1411), kde dosadil svojich osvedčených spolupracovníkov. Kancelárom sa stal ostrihomský arcibiskup Ján z Kaniže, hoci tento úrad tradične patrilo mohučskému arcibiskupovi.³⁵⁷ Vedenie ríšskych registrov prevzal vicekancelár, bakalár slobodných umení **Ján z Ostrihoma**,³⁵⁸ od roku 1397 prepošťa Kapituly sv. Štefana v Ostrihomi a bratislavský kanonik (od 1406).³⁵⁹ Na základe kráľovho odporúčenia mu pápež Bonifác IX. povolil držbu jágerského a veľkovaradínskeho kanonikátu, stal sa vikárom ostrihomského arcibiskupa (1404) i vyberačom arcibiskupských desiatkov v Bratislave.³⁶⁰ Jánovi z Ostrihoma udelil pápež aj titul pápežského notára, právo na výber vlastného spovedníka a na prenosný oltár. Okrem toho Jána splnomocnil, aby založil kaplnku v ostrihomskom Kostole sv. Štefana.

Spolu s Jánom z Ústí bol svedkom uzatvorenia mieru kráľa Žigmunda s Benátkami (1413), ako ríšsky vicekancelár sa zúčastnil na Kostnickom koncile, kde patrilo k najbližším radcom panovníka.³⁶¹ Často práve kanonici vo funkcii radcov, kancelárov či dvorských kaplánov získali kráľa pre myšlienky reformy, na druhej strane sa im zase popri účasti na koncilových rokovaníach vďaka novým kontaktom podarilo rýchlejšie stúpať po rebríčku cirkevnej kariéry. Počas koncilu Ján z Ostrihoma zomrel (vďaka autorovi kroniky o Kostnickom

355 HLAVÁČEK, Ivan: Dvořan – diplomat. In: Člověk českého středověku. Ed. Martin Nodl – František Šmahel. Praha 2002, s. 132.

356 KARPAT, Jozef: Die Bedeutung der Protonotare für die Gelehrsamkeit in der Rechtsgeschichte Ungarns. In: Die juristische Bildung in der Slowakei und Ungarn bis zum J. 1848 (Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianae). Bratislava 1968, s. 132.

357 BAUM, Císař, s. 113

358 KOLLÁNYI, Esztergomi kanonokok, s. 75. HOENSCH, Jörg K.: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368 – 1437. München 1996, s. 469. TRÍŠKA, Životopisný slovník, s. 311 – eviduje dvoch bakalárov pražskej Artistickéj fakulty s menom *Johanes de Strigoni (-a)*: jeden bol prijatý ku skúške roku 1381, druhý bol promován roku 1384 (môže ísť o toho istého Jána).

359 SNA, SABK, Cap. D, fasc. 1, No. 7, 8 (8. 6. 1412).

360 Ostrihomský prepošťa Ján napomína vyberačov desiatkov v Bratislave, aby nepoškodzovali v starých právach a príjmoch prepošťa a Bratislavskú kapitulú, ktorí bezprostredne podliehajú právomoci ostrihomského arcibiskupa. ZsO II/2, č. 7 321 (1410).

361 ZsO IV, č. 949. BAUM, Císař, s. 99.

koncile mešťanovi Ulrichovi z Richentalu vieme, že Uhri mali vo zvyku počas pohrebu hlasno nariekať a bedákať, čo sa naplno prejavilo práve pri Jánovom pohrebe).³⁶²

Ako je vidno, panovníci a najvyšší cirkevní hodnostári trávili veľkú časť života na cestách, ktorých trasy boli určované kráľovskými alebo dynastickými záujmami. Ak nahliadneme do itinerára cisára Žigmunda, dostaneme obraz horlivého cestovateľa. Z Kostnice cestoval na konci júla 1415 cez Bazilej, Ženevu a južné Francúzsko do Perpignan, kde sa stretol s pápežom Benediktom XIII. i s aragónskym kráľom Ferdinandom. Cez Narbonne a Avignon sa prepravil so svojim sprievodom ďalej do Lyonu a odtiaľ pokračovali cez Paríž do Calais. Tu sa nalodili a preplavili do Anglicka, kde Žigmund strávil skoro štyri mesiace, kým sa vydal na cestu späť do ríše.³⁶³

Kráľ Žigmund Luxemburský na Kostnickom koncile

S panovníkmi cestovala aj časť kancelárskeho personálu (niektorý z protonotárov s niekoľkými notármi a pisármi dvorskej kancelárie). O tom, s akými prekážkami sa stretávali na cestách, píše v pasáži svojho listu „*O biede dvoranov*“ sekretár cisára Fridricha III. Aeneas

362 DVOŘÁKOVÁ, Rytier, s. 312. KOLLÁNYI, Esztergomi, s. 75: v marci 1418 pápež Martin V. dovoľuje ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi vybrať vhodnú osobu na miesto prepošta Kapituly sv. Štefana, do kanonikátu v Ostrihomskej a vo Vacovskej diecéze, ako aj do kanonikátu Kapituly sv. Martina v Bratislave, uprázdneného smrťou Jána z Ostrihoma, apoštolského notára v Kostnici.

363 HLAVÁČEK, Ivan: Sigismund von Luxemburg und sein Anteil an der Reichsreform. In: Reform von Kirche und Reich zur Zeit der Konzilien von Konstanz (1414 – 1418) und Basel (1431 – 1449). Hgs. Ivan Hlaváček – Alexander Patschovsky. Konstanz 1996, s. 69.

Piccolomini (1444). Keď sa dvor premiestňoval z jedného miesta na druhé, bolo sa treba postarať aj o kone či zbrane. Na cestách sa dvorania brodili hlbokými riekami, prechádzali cez chatrné mosty, pričom jazdili v noci, v daždi, vo vetre i v snehovej búrke. Kopytá koní sa zabárali do blata, šmýkali sa na ľade, nezriedka hľadeli na dno priepasti a unikali zlodejom a nepriateľom. A to všetko v ustavičnej neistote – „Človek nevie, kedy si kráľ zmyslí odísť... Ak sa však pripravíš na cestu, zmení sa plán. Ak ani nemáš pomyslenie na odchod, vtedy kráľ vyhlási, aby ho ostatní čo najrýchlejšie nasledovali. A to sa najčastejšie stáva vtedy, ak si chorý, užívaš lieky a púšťajú ti žilou, alebo keď sú tvoje kone a služobníctvo najmenej pripravené na cestu.“³⁶⁴

V sprievode kráľa nechýbali ani duchovní. V dôsledku častého cestovania im preto pápež udelil povolenie na praktickú pomôcku – prenosný oltár, aby mohli slúžiť svätú omšu „na vhodnom mieste a vo vhodnom čase, aj pred svitaním, za uzavretými dvermi, s vylúčením exkomunikovaných a bez zvonenia – aj na tých miestach, ktoré sú postihnuté interdiktom“.³⁶⁵ Počas dlhších zastávok sa k sprievodu postupne pripájali šľachtici a mešťania z krajín, ktorými sa prechádzalo, a pri tejto príležitosti predkladali kráľovi svoje žiadosti. V úspešnom prípade sa žiadateľ dočkal vypočutia a vybavenia svojej záležitosti aj s následným spísomnením. Aj list bratislavského prepošta Jubara adresovaný ostrihomskému arcibiskupovi odovzdal posol počas arcibiskupovej cesty do Kostnice: „Počul som, že Vaša dôstojnosť už je skutočne na ceste do Kostnice, z čoho sa úprimne teším a prajem Vašej dôstojnosti, aby ste s Božou milosťou opľývali telesnými silami...“ Prepošt Jubar zároveň zdôraznil arcibiskupovi, že doručiteľ listu, bratislavský mešťan Ján, „chce vo Vašom sprievode predstúpiť pred rímsky majestát v akomsi jeho spore“.³⁶⁶

Vráťme sa však k Žigmundovým úradníkom. Notárom Žigmundovej väčšej kancelárie, spomínaným v rokoch 1406 a 1411, bol magister **Fabián**, pätkostolský a bratislavský kanonik.³⁶⁷ Ten sa osvedčil najmä pri právnom zastupovaní prepošta Jubara a kapituly v procese so svätoujurskými grófmi, ale pôsobil aj ako vierohodná osoba, kráľom vyslaný splnomocnenec v majetkovoprávnych záležitostiach.³⁶⁸ Spolu s ďalším zástupcom kapituly alebo konventu mal právomoc vykonávať uvedenie do majetku, obchôdzky hraníc, revízie majetkov a spoločné vyšetrovanie predvolaných stránok. Vierohodné osoby pred kapitulou zložili prísahu – ak by sa niekto z nich proti zloženej prísaha prehrešil alebo by podal falošnú správu, členovi kapituly hrozila strata benefícia alebo večné väzenie, kráľovský zmocnenec by prišiel o hlavu (*poena capitis*) a o celý majetok.

Významnou osobnosťou Žigmundovej tajnej kancelárie bol od roku 1410 bratislavský kanonik Tomáš z Méry (Sedmohradsko).³⁶⁹ Tomáš získal hevešský archidiakonát, jagerský a bratislavský kanonikát,³⁷⁰ pričom žiadal pápeža o povolenie užívať výnosy z archidiakonátu a iných benefícií na dobu desať rokov, keďže zaneprázdnený službou u kráľa

364 PICCOLOMINI, Enea Silvio: Über Österreich. Hg. Felix Kucher. Wien 2002, s. 97 – 98.

365 Z povolenia pápeža Jána XXIII. (17. 1. 1414) na prenosný oltár pre prepošta Jána z Ústí ZsO IV, č. 1 606. Inou listinou zároveň Jánovi z Ústí povolil, aby mu ním zvolený spovedník raz za života a pred smrťou udelil plnomocné odpustky: ZsO IV, č. 1 607.

366 AMB č. 843 (= ZsO V, č. 1 409).

367 AMB č. 742. 1 (1406); ZsO III, č. 753 (1411).

368 SNA, SABK, Cap. D, fasc. 10, No. 82; Cap. R, fasc. 2, No. 54, 55.

369 ZsO II/2, č. 7 617 (1410).

370 LUKCSICS I č. 68. SNA, SABK, Cap. R, fasc. 2, No. 73 (= ZsO VII, č. 331); ZsO VI, č. 1 441, 1 442, 1 785, 1 779, 1 644, 1 645 (1418); ZsO VII, č. 1 519, 1 700 (1420).

vo funkcii sekretára (roku 1415 sprevádzal svojho pána do Aragónska, potom na Kostnický koncil) nemôže zachovávať rezidenciu.³⁷¹ Na príkaz kráľa verboval armádu proti Turkom a „*iným nevercom*“. Nezostalo však len pri verbovaní. Zo žiadosti o dišpenz kvôli dosiahnutiu vyšších svätení (august 1418) vyplýva, že z príkazu kráľa šiel bojovať proti bosnianskym Turkom. Nikoho síce nezabil, ale v sebaobrane okyptil nejakého kresťana (*quendam laicum christianum*), s ktorým sa dostal do sporu, a to sa stalo prekážkou dosiahnutia jeho vyšších svätení.³⁷² Z opisu týchto dobrodružných udalostí vyplýva aj to, že hoci ešte nebol vysvätený za kňaza, bol mu pridelený hevešský archidiakonát a viaceré kanonikáty, ktoré striedal (zrejme podľa osobných záujmov). Pre neustále sprevádzanie kráľa na cestách Tomáš z Méry nezachovával rezidenciu ani pri Bratislavskej kapitule, ale poberal príjmy z prebendy. V liste adresovanom Bratislavskej kapitule (1419) sa sťažoval, že z jeho príjmov, ktoré podľa spoločnej dohody zaňho preberá ostrihomský prepoš Peter, neoprávnene odrátali 12 zlatých na kapu, ktoré však už predtým zaplatil, o čom v Stoličnom Belehrade predložil svedectvo bratislavskému kustódovi a dekanovi. Za svoje minulé, prítomné aj budúce služby v prospech kapituly si teda žiada vyplatiť očakávaných 16 zlatých.³⁷³ Po skončení Kostnického koncilu sprevádzal kráľa do Uhorska, počas košického pobytu (1419) vyhotovil viacero kráľovských dekrétov.³⁷⁴ Dlhoročná a nadmieru honorovaná služba Tomáša z Méry poukazuje na to, že zaujímal vedúcu pozíciu medzi notármi tajnej kancelárie.

Všetci dvorskí úradníci i významné osobnosti šľachtického či duchovného stavu sa stávali dvoranmi. Najpočetnejšiu skupinu tvorili tí, ktorí boli označení len titulom *familiaris*, prípadne titulom *domesticus* – domáci a *specialis* – špeciálny spoločník.³⁷⁵ Vyšším stupňom bol familiár spolustolovník (*commensalis*).³⁷⁶ Titulom *familiaris domesticus specialis* poctil Žigmund pisára svojej kancelárie *Michala z Mailbergu* (1417),³⁷⁷ ktorý sa snažil správcovstvo Kaplnky sv. Jakuba na cintoríne Kostola sv. Vavrinca v Bratislave doplniť kanonikátom v Kapitule sv. Jána Krstiteľa v Neumünsteri vo Würzburškej diecéze.³⁷⁸ Kráľ Žigmund pápežovi odporučil Michala ako vhodného kandidáta aj na kanonikát v Bratislavskej kapitule, ale o tento úrad sa súdil s klerikom Rábskej diecézy (Ráb – dnešný Győr) Pavlom Molnárom zo Žitného ostrova (*de Schuta*).³⁷⁹ Za Pavla sa prihovárал v Ríme u pápeža jeho protektor rábsky biskup, ktorý prosil pápeža, aby jeho šľachtickému fami-

371 LUKCSICS I č. 93 (14. 5. 1418).

372 LUKCSICS I č. 135 (= ZsO VI, č. 2 264).

373 SNA, SABK, Cap. F, fasc. 2, No. 73 (= ZsO VII, č. 331).

374 Posledný dekrét o razení mincí s jeho podpisom je z roku 1427. BÓNIS, A jogtudó, s. 113.

375 KAVKA, Život, s. 27.

376 Systému familiarity sa podrobne venovala Daniela Dvořáková – DVOŘÁKOVÁ, Rytier, s. 107 – 118.

377 „*Michael Maurperger rector capelle sancti Iacobi fundate in cimiterio ecclesie parochialis Beati Laurentii extra muros posonienses, strigoniensis diocesis, nostre cancellarie scriptor et familiaris domesticus specialis*“: SNA, SABK, Cap. F, fasc. 1, No. 30 (= ZsO VI, č. 1 243, r. 1417); ZsO VI, č. 1 883.

378 LUKCSICS I č. 7 (1417). Kráľ Žigmund poveril ostrihomského arcibiskupa Jána, aby zakročil, lebo Michal sa mu sťažoval, že niektorí poplatníci Kaplnky sv. Jakuba neplatia census: ZsO VI, č. 1 243. RI XI, č. 2 389 (1417 Kostnica): Žigmund na žiadosť kanonika Michala z Mailbergu, svojho pisára a služobníka, potvrdzuje privilégia kapituly „*am neuen Munster St. Johan*“ (Würzburg). RG IV/1, s. 409; RG IV/3, s. 1 418, 2 795.

379 LUKCSICS I č. 88, pozri aj č. 280, 281, 287. ZsO VII, č. 1 657, 1 662.

liárovi Pavlovi udelil rábsky a vesprímsky kanonikát, hoci sa v Ríme súdi o kanonikát bratislavský.³⁸⁰ Keďže v priebehu súdnych rokovaní Pavol Molnár zomrel, nestáli Michalovi v ceste ku kanonickej prebende žiadne prekážky. Do úradu bol menovaný po smrti kanonika **Štefana Schrynera** († pred 7. 5. 1418), ktorý bol aj kaplánom bohatého bratislavského patricija Jakuba Ventúra.³⁸¹ Roku 1421 sa už magister Michal spomína ako bratislavský a aj würzburgský kanonik.³⁸² Po smrti cisára Žigmunda prešiel Michal takisto ako bratislavský prepoš a Žigmundov lekár Siegfried Degenberg do služieb kráľa Albrechta II. Habsburského ako jeho kaplán.³⁸³

Dvorskí kapláni mali pôvodne dbať o spásu duše panovníka a jeho rodiny. Viedli liturgické úkony, modlitby pri stole, žehnali jedlo a pitie, predčítali žalmy a modlitby hodiernik počas dňa i pred uložením k spánku. Panovnícku rodinu nielen spovedali, ale aj sprevádzali k bohoslužbám mimo paláca a rozdeľovali almužny žobrákom. Neskôr šlo o čestný titul a kráľovskými kaplánmi, teda prakticky kráľovými sekretármi bývali väčšinou právnicki vzdelaní klerici – veď ak bol za dvorského kaplána menovaný vyšší cirkevný hodnostár, dokonca biskup, ťažko si môžeme predstaviť, že by zastával povinnosti vyplývajúce z tejto funkcie.³⁸⁴ Zdá sa, že hodnosť dvorského kaplána bola len odrazovým mostíkom ďalšej kariéry na panovníckom alebo arcibiskupskom dvore.

Kanonik Bratislavskej kapituly magister **Štefan**, farár Kostola sv. Vavrinca, pôsobil ako špeciálny Žigmundov spolustolovník a kaplán († 1415).³⁸⁵ Pre svoju funkciu správcu majetku stavebnej dielne (*fabricae ecclesiae*) bol označovaný aj ako Štefan *Baumeister*.³⁸⁶ Túto funkciu vykonával podľa zaužívaných zvyklostí zároveň s jedným mešťanom.³⁸⁷ Aj v 30. rokoch 15. storočia mal Žigmund kaplána z radu bratislavských kanonikov. Vo svo-

380 ZsO VI, č. 1 878. Pavol Molnár prosil 11. 5. 1418 z Kostnice pápeža, aby mu udelil bratislavský kanonikát, o ktorý sa súdi s Michalom z Mailbergu.

381 ZsO II/1, č. 2 998 (19. 2. 1404).

382 ZsO VII, č. 1 711, ZsO VIII, č. 1 050. Roku 1438 sa uchádzal o správcovstvo Oltára sv. Jána Krstiteľa v Dóme sv. Martina (4 hrivny), uprázdnené po kustódovi **Ľakubovi**, okrem toho mal výnosy z bratislavského kanonikátu, Farnosti sv. Osvalda v Ansfelde v Pasovskej diecéze a z Kaplnky na hrade Stein vo Würzburgskej diecéze. RG VI/1, 3 č. 6 792.

383 KOLLER, Das Reichsregister, č. 254 (1. 5. 1439). RI XII, č. 897: „*Capellanatus Michaheli Johannis Caseatoris de Maurperg. Item data est littera capellanatus honorabili Michaheli Johannis Caseatoris de Maurperg canonico Posoniensi.*“

384 KAVKA, Život, s. 38, 39.

385 Štefana spolu s bratislavským kanonikom, vicekancelárom Jánom z Ostrihoma Žigmund tituluje „*nostrri capellani speciales et commensales*“. SNA, SABK, Cap. B, fasc. 3, No. 17 (= ZsO IV, č. 612, r. 1413).

386 K Štefanovi pozri SNA, SABK, Cap. C, fasc. 11, No. 128 (23. 4. 1406); ZsO III, č. 68 (21. 1. 1411), ZsO V, č. 150, 585, 587, 616, 714 (1415). ZIEGLER, Arne: Actionale Protocollum. Das älteste Stadtbuch von Bratislava/Pressburg aus den Jahren 1402 – 1506. Bratislava 1999, s. 68, 71 – 72, s. 106. Na prebiehajúcu prestavbu Dómu venoval kanonik Štefan financie za predaj svojho domu, stojaceho na bratislavskom predmestí *Spytal Newsidel*: ZsO III, č. 1 733 (1412).

387 SABK, HMBK Cap. 64, fasc. 1, No. 1, r. 1404 (= ZsO II/1, č. 3 468). Testamentárny odkaz bratislavského mešťana Bartolomeja, syna Jána z Trnavy v prospech stavebnej dielne, ktorú spravujú Štefan a Ján Lachhutl „*pro nunc vitricis et provisoribus fabricae ecclesie*“. KUBINYI, András: Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon. Budapest 1999, s. 283 – 284; Tenž: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest 1999; ENDRÓDI, Gábor: Kapitoly z dejín hlohoveckého reliéfu Narodenia Krista. In: Galéria – Ročenka SNG 2001, s. 16.

jom liste spomína, že sa jeho kaplán *Tomáš* v mene prepošta a kapituly sťažoval na okupačné zásahy svätajurského grófa.³⁸⁸

Na dvoroch panovníkov sa stretávame nielen s kaplánmi, právnikmi, ale aj s lekármi (*physici*). Postavenie kráľovského osobného lekára bolo vrcholným postom, ktorý sa dal v lekárskom povolání dosiahnuť. Lekárskych odborníkov z cirkevných radov si dokonca cenili dvojnásobne, lebo z pohľadu chorých v sebe zlučovali pozemské znalosti s nadprirodzenou silou.

Kráľ svojich lekárov odmeňoval nielen príjmami a majetkami, ale aj úradmi – kráľovskí lekári sa tak stávali vlastníkami viacerých prebiend.³⁸⁹ Hoci existovala konkurencia v podobe liečiteľov, ktorí neabsolvovali univerzitu, na dvore kráľa bol zvyčajne titulovaný lekár, často zároveň pôsobiaci ako profesor univerzity.³⁹⁰ Najdôležitejšou úlohou kráľovho osobného lekára bolo vypracovať pre kráľa preventívne opatrenia, pravidlá životosprávy (*Regimina sanitatis*), ktoré mali zlepšiť jeho kondíciu a viesť k dlhovekosti. Tieto pravidlá boli najrozšírenejším žánrom stredovekej medicínskej literatúry, pričom ich jadrom neboli pokyny na liečenie jednotlivých ochorení – na rozdiel od traktátov o more, horúčke, púšťaní žilou –, ale preventívne rady k zachovaniu telesného a psychického zdravia.³⁹¹ Dôležitou súčasťou pravidiel bolo aj základné minimum o liečivých rastlinách a ich správnom využívaní.

Lekár českého kráľa Václava IV. a neskôr aj jeho brata Žigmunda Albík z Uničova, pôsobiaci na pražskej univerzite, bol dobrým pozorovateľom a obľúbeným terapeutom. Kráľovi Žigmundovi, ktorého by sme rozhodne nezaradili k askétom, zrejme konvenovalo jeho krédo: „*Nie je vhodnejší nápoj ako víno, vhodnejší pokrm ako mäso a vhodnejšia radosť ako žena.*“³⁹² Napriek tomuto nadnesenému výroku nabádal Albík kráľa na zmenu spôsobu života a životosprávy – mal sa vyhýbať tučnému mäsu, silnému vínu a častému pohlavnému styku, ktoré zhoršovali kráľove ochorenie – dnu.

Okrem regimín bývalo obľúbeným traktátom v kráľovskej knižnici *Tajomstvo tajomstiev* (*Secreta secretorum*), napísané vo forme listu Aristotela Alexandrovi Veľkému. Viaceré rady tohto diela, vychádzajúce z humorálnej náuky, majú platnosť aj v súčasnosti: odporúčajú pohyb na čerstvom vzduchu, rannú rozcvičku, pokojný spánok, pričom sa odporúča spať hodinu na pravom a hodinu na ľavom boku, zakazuje sa piť voda počas jedenia atď.

Z traktátov o stravovacom režime pacienta, upravenom podľa temperamentu a ročných období, vidno, ako blízko malo k medicíne kulinárstvo. Na kráľovskom stole dominovala hydina, divina, vtáky, ale aj slimáky, v pôstnych dňoch si pochutnávali na rôznych druhoch rýb, rakoch i rôznorodom ovocí. Dôležitou súčasťou jedál na kráľovskom dvore bolo korenie, ktorému sa tiež pripisovali liečivé účinky. Zvlášť odporúčaným nápojom

388 SNA, SABK, Cap. B, fasc. 5, No. 36 (18. 3. 1431).

389 Podrobnejšie ŘÍHOVÁ, Milada: Královští lékaři. Lékaři na dvoře posledních Lucemburků. In: Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil. Documenta Pragensia XXII, Praha 2004, s. 332.

390 Svetskému duchovenstvu na synode v Budíne zakázali chirurgickú prax (1279). PÉTERFY, Carolus: Sacra Concilia Hungariae. Posoniae 1741, Synodus Budensis, Tom. I. 108.

391 ŘÍHOVÁ, Milada: Středověká pražská regimina sanitatis. In: Sborník lékařský 98, 1, 1997, s. 39 – 43.

392 SPĚVÁČEK, Václav IV., s. 507.

bolo víno, ktoré podľa lechnických kartuziánov „čistí zrak, posilňuje žalúdok, vracia veselú myseľ, zbavuje vnútro škodlivých pár, relaxuje črevá, cibrí rozum a ulavuje sluchu.“³⁹³ Ak to však človek preženie, škodí pečeni, mozgu, nervom, spôsobuje mŕtvicu a tras. V prípade, ak bol niekto zvyknutý na vysokú konzumáciu vína, toho stredovekí lekári nabádali k dodržiavaniu zabehaných zvyklostí, aby telo nebolo šokované prudkou zmenou.

V stredoveku sa stierali hranice medzi klasickou medicínou, ľudovým liečiteľstvom a vierou v zázračné uzdravenia. Jedným z názorov, ktorý si vtedajší človek osvojil, bol aj ten, že choroba je odplatou za hriech alebo naopak skúškou Bohom vyvolených ľudí. Uzdravenie spočívalo predovšetkým v milosti Božej, a tak sa chorí obracali s prosbou o príhovor na svätcov. V období moru a vojen sa šírila najmä úcta k 14 svätým pomocníkom v núdzi, v Bratislave bola živá úcta k sv. Wolfgangovi z Regensburgu, orodovníkovi pri dne, úplavici, obrne a mŕtvici. Nesmieme zabudnúť ani na kult Panny Márie – pomocnice kresťanov a sv. Alžbety Uhorskej (Durínskej), ktorú stredoveký dominikán, autor knihy o jej živote, smrti a zázrakoch nazval „nebeskou lekárkou“.³⁹⁴ Časté bolo vzývanie patrónov lekárov a lekárnikov – Kozmu a Damiána. Aj spomínaný lekár kráľa Žigmunda Ján Halbhauer súčasne s knihami odkázal v testamente finančný obnos na výročné zádušné sväté omše, ktoré si želal odslúžiť práve na sviatok sv. Kozmu a Damiána.³⁹⁵

Aj kráľovskí lekári sprevádzali svojho panovníka na cestách. Bratislavský prepošť a lekár kráľa Žigmunda Siegfried Degenberg bol so Žigmundom na Kostnickom koncile, jeho meno nájdeme v obsiahlom zozname medzi tými, u ktorých sa Žigmund počas koncilu zadĺžil: „Magistrovi Siegfriedovi, nášmu lekárovi,“ kráľ dlhoval 212 rýnskych zlatých.³⁹⁶ Hlavnou úlohou kráľovských lekárov bola, samozrejme, liečba kráľa či dvoranov, ale príležitostne pôsobili ako panovníkovi radcovia alebo vyslanci. Napríklad roku 1437 Žigmund požiadal vrocavských radných pánov o vrátenie strieborných predmetov patriacich vyšehradskému kostolu, ktoré u nich uschoval (azda pred husitmi?) jeho lekár a v tom čase už vyšehradský prepošť Siegfried.³⁹⁷

O tom, že počas koncilov a vyslaní na ríšske snemy sa neriešila len politika, ale aj súkromné záležitosti, sa dočítame z inštrukcií Konráda z Weinsbergu pre dvoch vyslancov k cisárovi Fridrichovi III. (1440). Konrád uviedol, že lekár Ján Halbhauer mu poradil kúpiť na jeho reumatické ochorenie dve ryby – vyzy (kedysi ich lovili rybári aj v Dunaji a dodávali na kráľovský stôl, dnes už u nás nie sú rozšírené).³⁹⁸ Konrád nepoprosil

393 SOPKO, Stredoveké prírodovedné, s. 35.

394 SOPKO, Július: O živote a smrti aj o zázrakoch svätej Alžbety. In: Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov. Ed. Richard Marsina. Budmerice 1997, s. 145 – 228.

395 SCHRAUF AFM II, s. 103 – 104.

396 RI XI, č. 3 180.

397 RI XI, č. 11 822. SEDLÁČEK, August: Zbytky register kráľův římských a českých z let 1361 – 1480. Praha 1915, č. 1 043 b. Roku 1420 (17. 4.) dal kráľ Žigmund do zálohu dvom vrocavským mešťanom strieborné klenoty a nádoby, pozlátené i nepozlátené, v hodnote 11 077 uhorských zlatých a dovolil im predať ich, keby ich do sv. Havla nevyplátil.

398 HERRE, Hermann: Deutsche Reichstagakten unter Kaiser Friedrich III. 1 Abteilung (1440 – 1441). Göttingen 1957, s. 499.

o radu hocijakého lekára, ale bývalého lekára a familiára kráľa Žigmunda Jána Halbhauer z Hammelburgu³⁹⁹

Žigmund z pozície patróna Bratislavskej kapituly dopomohol Jánovi Halbhauerovi dostať sa do jej čela (1432) po predošlom prepoštví lekárovi Siegfriedovi.⁴⁰⁰ Pôvodne pápežským *motu proprio* získal Ján Halbhauer aj kanonikát a prebendu v Kostnici, (okrem prepoštva v Bratislave a výnosov z farnosti Galgweis v Pasovskej diecéze), ale Kostnická kapitula vzniesla námietku, že podľa zvykov a štatútov kapituly nemôže benefícium zastávať muž, ktorý nepochádza z diecézy a ešte k tomu nie je ani šľachtic.⁴⁰¹

Na rozdiel od Kostnice nezohrával jeho nešľachtický pôvod nijakú úlohu pri vstupe do Bratislavskej kapituly. Kráľ Žigmund sa obklopoval vzdelanými mešťanmi, aj tajný kancelár Ján z Ústí či ríšsky vicekancelár Ján z Ostrihoma mali meštiansky pôvod. Kráľovými spolupracovníkmi boli mešťania takisto ako šľachtici, vďaka intelektuálnej činnosti v službách kráľa sa spôsob ich života a zmýšľania zjednocoval a nadobúdali znaky novej sociálnej skupiny, inteligencie. Hoci neboli byrokratmi v dnešnom zmysle slova, usilovali sa o postup v kariére (napríklad z notárov na protonotárov), s čím sa spájal nielen spoločenský, ale aj majetkový vzostup. Vďaka povoleniam pápežskej stolice boli duchovní v týchto hodnostiach navyše oslobodení od povinnosti zdržiavať sa pri ich farských či kanonických sídlach, a tak mohli bez zábran poberať výnosy zo svojich prebiend.

Aj vďaka zásluhám svojich služobníkov z radov Bratislavskej kapituly oslobodil kráľ Žigmund kapitulou od rôznych táx i daní a neúnavne sa zastával jej práv voči mestu či okolitej šľachte.⁴⁰² Pramenný materiál zachytáva pôsobenie bratislavských prepoštov a kanonikov kontinuitne aj v službách uhorských kráľov Albrechta Habsburského, Ladislava Pohrobka, Mateja Korvína a dvaja prepošti sa zároveň stali blízkymi radcami cisára Fridricha III.

„Pro salute animae meae...“ K vzťahu kapituly a mesta

Život stredovekého človeka mal eschatologický rozmer – žil v očakávaní posledného súdu a následného večného života. V kázňach počúval o „štyroch posledných veciach“ (smrti, súde, nebesiach a pekle) častejšie ako o radosti a nádeji na nebeské kráľovstvo.⁴⁰³ Takmer každý gotický kostol mal svoj portál alebo fresku s výjavom posledného súdu, na ktorom bol usporiadaný nebeský Jeruzalem oproti chaotickému peklu. Na nástenných maľbách sa zobrazoval anjel s váhou ako symbolom súdu, na drevorytoch sa vyní-

399 LUKCSICS II č. 385 (23. 8. 1435): „Johannes de Hamelburg, in medicina magister, physicus et familiaris Sigismundi regis.“

400 SNA, SABK, Cap. P, fasc. 1, No. 15 (1432).

401 LUKCSICS II č. 377. UIBLEIN, Paul: Dokumente zum Passauer Bistumsstreit von 1423 bis 1428. Fontes rerum Austriacarum, Band 84. Wien 1984, s. 57. O tento kanonikát videl Ján z Hammelburgu spor. RG V/1. 2, č. 4 708.

402 SNA, SABK, Cap. B, fasc. 3, No. 17 (20. 5. 1413). Žigmund z pozície tútora Bratislavskej kapituly („*tutor et specialis protector dicte ecclesie*“) žiada bratislavských županov, aby chránili jej práva a slobody. SNA, SABK, Cap. B, fasc. 5, No. 36 (Norimberg, 18. 3. 1431).

403 Napríklad analýza neskorostredovekých kázní zo severného Francúzska ukázala, že smrť, diabol, posledný súd, pekló a očistec boli témou kazateľov približne tridsaťkrát častejšie ako nebesá a raj. DINZELBACHER, *Poslední věci*, s. 10.

mali tance smrti. Aj v divadelných hrách, odohrávajúcich sa na námestiach, vystupovali postavy vykúpených a prekliatych. Svoj budúci údel tak mal stredoveký človek stále pred očami. U literátov, čiže ľudí schopných čítať, sa stal populárnym nový žáner – knižky o umieraní (*ars moriendi*).⁴⁰⁴ Strach zo smrti sa odrážal i v životopisoch kniežat a svätcov či vo víziách z druhého sveta. Prítomný je aj vo veršoch služobníka kráľa Žigmunda, básnika Osvalda z tyrolského Wolkensteinu († 1445):

*„Moje srdce sa zvíja
v tele a puká od veľkej obavy,
keď pomyslím na trpkú smrť,
vo dne, v noci, ráno –
ach beda, tá bieda, tá úzkosť!
Ani neviem, kam moja úbohá duša odíde.“*⁴⁰⁵

Podľa vtedajších predstáv museli duše väčšiny kresťanov pretrpieť určité obdobie v očistci, kde prijímali pomoc žijúcich ľudí vo forme modlitieb, svätých omší a almužien chudobným. Konceptia očistca ako miesta medzi nebom a peklom bola od 13. storočia oficiálnou cirkevnou dogmou a modlitba za zosnulých sa stala súčasťou liturgie.⁴⁰⁶ Keďže smrť sa nevnímala ako koniec života, ale ako prechod k existencii v inom svete, bolo potrebné sa na tento životný krok náležite pripraviť. „Sprievodcami“ veriacich na pozemskej púti boli duchovní. Pre väčšinu Bratislavčanov to boli práve kanonici Bratislavskej kapituly, keďže kapitulský Dóm sv. Martina bol zároveň farským kostolom. Farári poskytovali mešťanom náboženské služby – slúžili sväté omše, spovedali najmenej raz do roka vo veľkonočnom období, krstili deti, udeľovali sviatosti umierajúcim, asistovali pri uzatváraní manželstiev, organizovali procesie, úzko spolupracovali s náboženskými bratstvami a vyučovali v kapitulskej škole. Aj podľa výskumov maďarského historika J. Köblösa bola pastoračná starostlivosť v Bratislavskej kapitule intenzívnejšia než v Ostrihomskej.⁴⁰⁷

Je zaujímavé, že v privilegii kráľa Ondreja III. (1291), ktorým bola Bratislava vyňatá spod právomoci hradného župana a stala sa samosprávnou mestskou komunitou na čele s vlastným richtárom a mestskou radou, sa neuvádza právo slobodnej voľby mestského farára, čo patrilo medzi hlavné práva slobodných kráľovských miest.⁴⁰⁸ Voľbu farára v kráľovských mestských privilegiách z 13. storočia nenachádzame zakotvenú len vtedy, ak už boli skôr potvrdené mestské privilegia, ale sa nezachovali, alebo kde tomuto právu stál v ceste predchádzajúci cirkevno-právny vývoj, napríklad ak mesto bolo sídlom biskupa alebo farské práva vlastnila kráľovská kolegiálna kapitula.⁴⁰⁹ Táto situácia nastala

404 Dva rukopisy tohto druhu vlastnil aj spomínaný mestský pisár Liebhart Egkenfelder. PT 93r.

405 DINZELBACHER, Poslední věci, s. 30.

406 K formovaniu názorov o očistci v stredoveku: LE GOFF, Jacques: Zrození očistce. Praha 2003.

407 KÖBLÖS, Az egyházi, s. 69. Napr. v ostrihomskej katedrále roku 1397 ešte nebolo zvykom kázať počas svätej omše, situácia sa zmenila v nasledujúcom storočí.

408 HORVÁTH, Vladimír: Zlatá bula bratislavská. Bratislava 1991.

409 KUBINYI, András: Stadt und Kirche in Ungarn im Mittelalter. In: Stadt und Kirche (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas, Band XIII.). Hg. Franz-Heinz Hye. Linz – Donau 1995, s. 187 – 188. SYDOW, Jürgen: Bürgerschaft und Kirche im Mittelalter. Probleme und Aufgaben der Forschung. In: Bürgerschaft und Kirche. Hg. Jürgen Sydow. Sigmaringen 1980, s. 9 – 25.

aj v Bratislave, kde kapitulský Kostol sv. Martina a Najsvätejšieho Spasiteľa bol farským kostolom už od čias jeho existencie na hrade.

Roku 1302 sa pri riešení otázky voľby farára síce stretli zástupcovia mesta, prepošt a členovia kapituly, ale vplyv predstavených mesta na výber vhodného kandidáta bol ohraničený na okruh kapituly. Mestského farára tak mohli voliť richtár a mešťania len z radu kanonikov, pričom zvoleného kandidáta potvrdzoval prepošt. Farár musel uznávať prepošta za svojho ordinára, ctiť si spolukanonikov, starať sa o bohoslužby a duchovnú správu. Ak by sa voči tomu previnil, prepošt ho mohol po predbežnom napomenutí a vypočutí kanonikov, mešťanov a farníkov bez súdneho pokračovania zosadiť a pozbať úradu.⁴¹⁰ Okrem povinnosti zachovávať rezidenciu sa od každého farára vyžadovala určitá suma znalostí, predpísaný kanonický vek a najneskôr do jedného roka po získaní fary mal dosiahnuť kňazské svätenie.⁴¹¹

Kanonikov pôsobiacich ako mestskí farári nielen v dóme, ale aj v Kostole sv. Vavrinca uviedli do nového úradu ceremóniou, o ktorej sa nám zachovala správa z roku 1438.⁴¹² Nastupujúci farár držal v ruke listinu od arcibiskupského vikára potvrdzujúcu zvolenie do úradu. Kanonik, ktorý bol poverený jeho uvedením, sa obrátil na zhromaždenie veriacich s výzvou vyrieknutou „*po nemecky*“, aby novozvolenému farárovi zachovávali poslušnosť a platili príslušné dávky. Potom symbolicky odovzdal farárovi kľúč od dverí kostola a sprevádzaný chórom spievajúcim *Te Deum laudamus* a hlaholom zvonov, ho viedol pred hlavný oltár. Ku koncu obradu položil na oltár obetné dary pre nového farára.⁴¹³

Na výber vhodných kandidátov do úradu mestského farára dbalo z pozície patrónov Kostolov sv. Martina i sv. Vavrinca aj predstavenstvo mesta. Patróni pritom do vlastnej duchovnej správy a disciplíny kléru nezasahovali, ale na základe patronátneho práva mali okrem oprávnení hospodárskeho rázu aj prezentačné právo, čiže právo navrhovať vhodného kandidáta na uprázdnené benefícium. Je pochopiteľné, že pri výbere mali absolventi univerzity oproti tým bez titulu v očiach patrónov a reprezentantov farskej obce väčšiu hodnotu.⁴¹⁴ Otázka vzdelania u kandidátov na miesto farára bola predmetom rokovaní aj na Kostnickom koncile. Vyplýva z nich, že nároky na farárov vo veľkých mestách boli veľmi vysoké: farské úrady mali obsadiť najmenej licenciáti kánonického práva alebo bakalári teológie, o menšie fary sa mohli uchádzať aj magistri slobodných umení či medicíny.⁴¹⁵ Nakolko tieto nároky zodpovedali skutočnosti sa presne nedozvieme, ale rozdiely medzi vzdelanostnou úrovňou farárov v mestách a na farách v malých mestečkách či na vidieku boli značné.

410 RDSI I, č. 97.

411 ERŠIL, Kurie, s. 76.

412 SNA, SÁBK, Cap. F, fasc. 10, No. 198. FEJÉR, CD XI/1, č. 91. Pozri aj ŠOTNÍK, Stanislav: Hospodárske a majetkovoprávne vzťahy pri správe fár na Slovensku do polovice 14. stor. In: SA 36, 1, 2001, s. 46.

413 Mestský farár Kostola sv. Martina a Kostola sv. Vavrinca poberal kanonický plat, plat mestského farára (v úrade farára mal Ulrich z Mistelbachu ročný plat 4 viedenské funty: DL 44 375, 26. 7. 1444), štólové poplatky, čiže poplatky za rôzne kňazské služby: krsty, pohreby (1 zlatý) i svadby. Čiastky za čítané omše boli nízke – 8 denárov. PT 180r, AMB č. 689, 994.

414 Porovnaj NODL, Farár, s. 199.

415 OEDIGER, Um die Klerusbildung, s. 158.

Mestskí farári mali k dispozícii kazateľov, spovedníkov, kaplánov i prebendárov.⁴¹⁶ Tí ich v prípade neprítomnosti zastupovali na konventnej omši i pri modlitbe breviára. Neprítomnosť na liturgii muselo duchovenstvo zdôvodniť arcibiskupovi. Za racionálny dôvod absencie sa považovala choroba, staroba, hriech, trápenie svedomia, prítomnosť na kráľovskej rade, ale i dozor pri zbere hrozna.⁴¹⁷ Tento dôvod mal svoju váhu v bratislavskom vinohradníckom prostredí – v čase obračiek chodili do vinohradu podľa starodávnych zvykov Bratislavskej kapituly dozerať na zber hrozna žiaci zo školy, oltárnici i kanonici kvôli svojmu desiatku, čo trvalo 12 – 14 dní (1425). Napriek tomu, ako dosvedčoval vtedajší prepošť (a jeho tvrdenie sa rozchádzalo s tvrdením kanonikov), hlavná omša a spievané večery neboli zanedbávané.⁴¹⁸ Prepošťovu neprítomnosť na matutíne a prime obhajoval aj jeho prokurátor kanonik magister **Gregor**,⁴¹⁹ ktorý sám vykonával tieto oficiá s odôvodnením, že „skúsenosť je základom úspechu“, ako ich poučoval prepošť.⁴²⁰

Farníci využívali služby kapituly ako hodnoverného miesta, ďalším styčným bodom mesta a kapituly bola mestská kapitulská škola, pričom postupne silneli tendencie mešťanov určovať pravidlá a presadzovať svojho kandidáta na miesto učiteľa.⁴²¹ Kompetenčné spory medzi mestom a kapitulou sa vyhrotili, keď si za vlády kráľa Žigmunda kapitula uplatňovala právo na voľbu nového učiteľa, ktorý sa mal so svojimi žiakmi každodenne zúčastňovať na bohoslužbách a ranných žalmoch. Odpor mestskej vrchnosti proti snahám kapituly prerástol do násilných konfliktov. Mestských predstaviteľov nezastavila ani posvätnosť chrámového priestoru – bez zábran rušili priebeh modlitby hodinek, ktoré v dóme odbavovali rektor školy so žiakmi.⁴²² V neskoršom období sa situácia zopakovala, keď richtár Peter Jungattel s mestskou radou a ozbrojenými komplicmi vtrhli do dómu, odkiaľ vyhnali modliacich sa žiakov aj s učiteľom a zabránili im modliť sa hodinky „od primy až po kompletórium“, čiže od rána až do neskorého večera (1452).⁴²³

416 Farár sv. Martina bol povinný pohostiť členov Bratislavskej kapituly na sviatok Najsvätejšej Trojice a Všetkých svätých a farár Kostola sv. Vavrinca mal túto povinnosť na sv. Vavrinca. SNA, SABK, Capsa 43, č. 120, Conscriptio decima.

417 Ostrihomská vizitácia z roku 1397 a bratislavské štatúty kapituly z roku 1521 poskytujú údaje o praxi zastupovania, keď si kanonici našli za seba náhradu a nezapájali sa do každodennej pastoračnej činnosti. Záhrebskí kanonici sa museli zúčastniť na konventných omšiach, náhradníci ich mohli suplovať okrem nedele a prikázaných sviatkov. Ten, kto sa v tomto čase nedostavil na konventnú omšu, večery a matutínium a neodôvodnil to, platil pokutu. Podrobnejšie KOLLÁNYI, Ferencz: Visitatio capituli E. M. Strigoniensis anno 1397. Budapest 1901.

418 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 12.

419 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 7.

420 „*Experientia, que est magistra rerum efficacum, ipsa nos edocuit.*“ SNA, SABK, Cap. G, fasc. 1, No. 12.

421 Podobné spory prebiehali na území stredovekého Poľska. STOPKA, Szkoły, s. 73. Viedenská škola pri Dóme sv. Štefana bola pod patronátom mešťanov od roku 1296, tí sa starali o plat učiteľov i prestavby. LHOTSKY, Alfons: Umriss einer Geschichte der Wissenschaftspflege im alten Niederösterreich im Mittelalter. Wien 1964, s. 49.

422 ZsO VI, č. 325 (1417).

423 Na opakované sťažnosti členov Bratislavskej kapituly pred Ostrihomskou kapitulou i gubernátorom Jánom Huňadym pohrozil arcibiskup Dionýz predstaviteľom mesta interdiktom za narušovanie práv udelených kapitule Žigmundom. Gubernátor prikázal županom Jurajovi Šóšovi a Michalovi Wathimu, aby chránili práva kapituly: DL 107 549, DL 107 550, DL 107 551, SNA, SABK, Cap. F, fasc. 10, No. 199; SNA, SABK, Cap. G, fasc. 3, No. 57.

K podobným konfliktom dochádzalo, keď sa mestská rada snažila zasahovať do kapitulských záležitostí, napríklad násilne vymáhala od kapituly dane z domov, viníc a vína.⁴²⁴ Pre svoju vinohradnícku produkciu boli prepošt a kapitula tŕňom v oku mestu a mešťanom, ktorí sa snažili odstrániť konkurenciu. Podľa uznesenia Ostrihomskej synody kanonici nemali predávať a čapovať víno vo svojich domoch a obydliach. Preto prepošt a kapitula potrebovali buď vlastný výčap alebo sprostredkovanie iných mešťanov. Uvedené rozpory sa snažil odstrániť kráľ Žigmund (1417), keď nariadil mestu, že nemá brániť prepoštovi a kapitule slobodne predávať v domoch laikov a nemá ich nútiť čapovať víno v kapitulských domoch.⁴²⁵ (Ktovie, aká bola situácia na konci 15. storočia, keďže kanonik *Gašpar Rómer* vo svojom testamente odkázal svojej slúžke aj stôl na čapovanie vína, ktorý nazýva i so svojimi lavicami ako „*krčmový stôl*“.)⁴²⁶

Na násilnosti mešťanov reagoval ostrihorský arcibiskup vyhlásením interdiktu, kráľ sa snažil mierniť a riešiť konflikty, ktoré medzi mestom a kapitulou vznikali, aktuálnymi nariadeniami. Napríklad stanovil, že prepošt a kapitula mali platiť mestu daň z tých domov, na ktoré sa táto povinnosť vzťahovala. Ďalej potvrdil, že cirkevné inštitúcie majú telá chudobných pochovávať bez žiadania poplatkov a nesmú prijímať dary za pochovanie vrahov. Mešťania zase nemajú brániť prepoštovi a kanonikom slobodne predávať, čapovať či skladovať vína u ktoréhokoľvek obyvateľa mesta (1421).⁴²⁷ Všeobecná predstava, že duchovní nemali v meste daňovú povinnosť je mylná, aj keď na druhej strane z vlastníctva mestských nehnuteľností pre nich pravdepodobne neplynuli rovnaké povinnosti ako pre iných mešťanov.⁴²⁸ Predstavenstvo mesta sa začiatkom 15. storočia obrátilo listom na bratislavského a záhrebského kanonika Henricha z Bratislavy, ktorý bol v tom čase v Ríme, s otázkou, či môže vymáhať poddanské dávky z pozemkov patriacich cirkevným benefíciám. Podľa Henricha ak šlo o vinice podliehajúce mestskému zdaneniu, sú benefíciáti povinní platiť.⁴²⁹ Pri stanovovaní kompetenčných hraníc medzi mestským a cirkevným právom sa postupne vykrystalizovala prax, podľa ktorej sa procesy mešťanov konali pred mestským súdom, v súdnych konaniach cirkevného charakteru bol zase kompetentný konzistoriálny súd pri Ostrihomskom arcibiskupstve.

Konzistoriálny súd sa roku 1416 zaoberal nevšednou a dramatickou kauzou, v ktorej boli vypočúvaní aj bratislavskí kanonici. Dňa 15. júna toho roku totiž vrchnosť mesta Bratislavy na čele so županom Petrom Kapplerom podnikla útok na farský Kostol sv. Mikuláša v Podunajských Biskupiciach, aby sa zmocnila dvoch zločincov, ktorí sa tam ukryli.⁴³⁰ Obvinení vrah odcudzili z kráľovskej soľnej komory 60 zlatých a ukradli zbrane postačujúce na vyzbrojenie štyroch mužov. Podľa svedkov bratislavský richtár, prísažní

424 ZsO V, č. 55 (13. 1. 1415 Kostnica).

425 AMBROŠ, Postavenie, s. 59. SNA, SABK, Cap. G, fasc. 2, No. 41.

426 Svojej slúžke odkázal 3 stoly s lavicami: jeden stôl umiestnený v hornej izbe (*in stuba*), druhý v komore (*in camera*), tretí slúžil na čapovanie vína (*valens pro ducilo vinorum*). Nazýva ho „*Schenkisch cum artis suis scamnis*“. NEMEŠ, Testament, s. 122.

427 AMBROŠ, Postavenie, s. 60. SNA, SABK, Cap. G, fasc. 2, No. 44.

428 NODL, Farář, s. 212. Porovnaj KOCZERSKA, Maria: Związki kanoników katedry krakowskiej z mieszczaństwem Krakowa w XV. wieku. In: Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym. Ed. Hanna Zaremska – Halina Manikowska. Warszawa 2002, s. 161 – 174.

429 AMB č. 1 243, nedatovaná listina.

430 CSUKOVITS, Enikő: Dobýjanie kostola v Biskupiciach. In: Vojenská história 6, 1, 2002, s. 95n.

a mestská obec vtrhli ozbrojení na majetok arcibiskupa v Podunajských Biskupiciach, kde kušami, mečmi a kopijami zaútočili na kostol, vyломili dvere a oboch zločincov, Juraja a Mikuláša, vyvedli z kostola. Hoci im sľúbili beztrestnosť, zajali ich, priviazali ku koňom a odviekli do Bratislavy. Tam ich mučili, svetským súdom odsúdili na smrť a obešili.⁴³¹ Predmetom sporu sa stalo to, že obvinení boli údajne klerikmi. Svedectvá vypovedávajúcich sa ale v tomto bode rozchádzali – niektorí ich označili za duchovných a iní za svetské osoby. Napríklad bratislavský kanonik *Pavol*, u ktorého Mikuláš pôsobil tri roky ako familiár a v ktorého dome sa našla ukradnutá výzbroj, uviedol, že Mikuláš nebol klerikom, ale Juraj mal nižší stupeň kňazského svätenia. Bratislavský kanonik Filip zase vypovedal, že obvinení nosili svetské oblečenie. Podľa ostrihomského arcibiskupa Jána z Kaniže mesto Bratislava nerešpektovalo jurisdikčnú právomoc cirkvi: okrem porušenia azylového práva odsúdili svetským súdom obvinených, ktorí spadali pod cirkevné súdnictvo (podľa niektorých výpovedí boli totiž klerikmi).

Azylové právo spočívalo v rešpektovaní nedotknuteľnosti posvätných priestorov Božieho chrámu a jeho najbližšieho okolia, ktorým mal veriaci preukazovať úctu. Vzťahovalo sa rovnako na zločincov, ako aj na tých, ktorí sa do nebezpečnej situácie dostali bez vlastného zavinenia. Ostrihomský arcibiskup tak začal proti mestu Bratislava proces pre znesvätenie biskupického kostola a pre Bratislavčanov požadoval exkomunikáciu. Na druhej strane mestský sudca tvrdil, že dvaja popravení neboli klerikmi, preto s nimi zaobchádzali ako s obyčajnými zločincami a lotrami. Bratislavčania sa pritom mohli odvolať aj na Žigmundov mandát (1405), ktorý umožňoval mestu Bratislava súdiť aj tých, čo hľadali azyl v domoch prepošta a kapituly, pričom zločincov mali právo vyvieť odtiaľ aj násilím.⁴³²

Žiaľ, nepoznáme konečné rozhodnutie v tejto kauze. Pravdepodobne posledným dokumentom, ktorý sa týka tohto prípadu, je prísľub kráľa Žigmunda z Kostnického koncilu, že sa bude touto záležitosťou zaoberať po svojom návrate do Uhorska.⁴³³ Zdá sa však, že na príslušnosť k duchovnému stavu si obžalovaní spomenuli až v čase, keď museli utekať pred svetskou mocou a hľadať v kostole azyl... Problematika vzťahu svetskej moci ku klerikom a k cirkevnej moci, bezpečnosť a imunita kléru a cirkevného majetku našla odraz aj v synodálnych štatútoch, dokonca sa v nich stala veľmi frekventovanou tematikou.⁴³⁴

Je obvyklé, že v prameňoch sú zachytené okrem majetkových transakcií najmä konflikty medzi kapitulou a mestom, ale musíme mať na zreteli, že v chápaní ľudí mestská a cirkevná obec splývali. Aj pomerne častá kritika nebola útokom na cirkev ako takú, ale skôr pokusom o obnovenie náboženských ideálov. Veď mešťania vo vlastnom záujme podporovali Bratislavskú kapitolu, mestská rada vystupovala ako ochranca viery a morálky, keďže od mravného zmysľovania obyvateľstva záviselo blaho mesta, obrana počas nepoko-

431 PŮSPŮKI – NAGY, Péter: Podunajské Biskupice. Bratislava 1969, s. 65 – 66. Podrobne pozri súdne protokoly AMB č. 852, 853, 855, 857.

432 CSUKOVITS, Dobýjanec, s. 98; AMB č. 732.

433 AMB č. 885. HRNČIAROVÁ, Daniela: K otázke uplatňovania práva azylu v Uhorsku v 13. – 15. storočí. In: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII – XV. Ed. Pavel Krafl. Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, volumen 19. Praha 2008, s. 214 – 223

434 KRAFL, Synody, s. 57.

jov, hladomoru, epidémií a vonkajších nepriateľov. Mestský život bol preniknutý náboženským duchom, mestská právna kniha (1457) napríklad určuje, aké vlastnosti má mať člen mestskej rady: mal byť bohabojný vo všetkom konaní, so zmyslom pre spravodlivosť. Urážky náboženstva sa trestali veľmi prísne.⁴³⁵

Na vianočnej omši, na sviatok Jána Krstiteľa, pašijové hry na Veľkú noc či pri organizovaní procesií Božieho tela mala popredné miesto mestská vrchnosť. Sviatok Božieho tela, slávený vo štvrtok po sviatku Najsvätejšej Trojice sa stal aj v Bratislave dôležitou súčasťou liturgického roka. Pápež Urban IV. tento sviatok zaviedol v čase (1264), keď veriaci mohli prijímať Eucharistiou len veľmi obmedzene, aby zdôraznil jej význam.⁴³⁶ Stredobodom sviatku bola procesia s Božím telom – Eucharistiou. Slávnostná procesia s konsekrovanou hostiou, ktorú niesol farár, sa presúvala ku štyrom oltárom, postaveným v uliciach. Pri oltároch sa sprievod zastavil, odspieval začiatky štyroch evanjelií do štyroch svetových strán a prijal slávnostné požehnanie. Poprední mešťania niesli nad cirkevným hodnostárom so sviatostou ozdobený baldachýn. Funkcia nosiča bola ctou a vyznamenaním, baldachýn väčšinou niesli predstavení mestskej rady.⁴³⁷ Z mohučského procesného poriadku (okolo roku 1400) sa dozvedáme, že „*kanonici si majú obliecť tie najlepšie liturgické rúcha a každý poniesie v rukách skrinku s relikviou*“.⁴³⁸ V procesii viedenskej Farnosti sv. Štefana kanonici takisto niesli veľký počet relikvií a podobný zvyk predpokladáme aj v Bratislave.⁴³⁹

Stredoveká procesia bola hierarchicky usporiadaná: každý mal určené miesto, od tých najvýznamnejších až po najchudobnejších, dbalo sa na vhodné farby a insígnie. Podľa stupňov hodností sa v 14. storočí presadilo aj na univerzitách, že v procesii majú kráčať na prvom mieste teológovia, na druhom právnici, na treťom medici a nakoniec filozofi.⁴⁴⁰ V procesii na sviatok Božieho tela sa medzi honoráciou Viedenskej univerzity spomína aj bratislavský prepošt, v tom čase Ján Jubar (30. 5. 1415).⁴⁴¹ Okrem sviatku Božieho tela sa procesie s oltárnou sviatostou konali len pri výnimočných udalostiach: pri oslave víťaz-

435 ORTVAY, Geschichte II/2, s. 145, II/ 3, s. 207.

436 Najskôr sa zaviedlo pozdvíhovanie hostie (okolo r. 1200 v Paríži) a potom kalicha (14. stor.) ako prejav viery v skutočnú prítomnosť Krista. Veriacich zvolával do kostola zvuk zvonov, aby sa poklonili sviatosti, čo bolo náhradou za sväté prijímanie. Neskôr sa konali teoforické procesie (s Oltárnou sviatostou). FILIPEK, Andrej: Liturgika. Bratislava 1997, s. 163. MEYER, Hans Bernhard: Die Elevation im deutschen Mittelalter und bei Luther. In: Zeitschrift für katholische Theologie 85, 1963, s. 190.

437 RUBIN, Míri: Symbolwert und Bedeutung von Fronleichnamspessionen. In: Laienfrömmigkeit im späten Mittelalter. Ed. Klaus Schreiner. München 1992, s. 312.

438 BROWE, Peter: Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter. München 1932, s. 118. V štatútoch poľskej Wieluńskiej kapituly bolo zakotvené, že neúčast kanonikov na procesii sa trestá exkomunikáciou, zdôrazňovalo sa oblečenie *superpellicea*, čiže tuniky z bavlny alebo lanu a použitie biretu ako pokrývky hlavy. RADZIMIŃSKI, Życie, s. 77 – 78.

439 OPLL, Ferdinand: Nachrichten aus dem mittelalterlichen Wien. Wien – Köln – Weimar 1995, s. 132. Pri príležitosti konania procesie sa udeľovali odpustky, 25. 11. 1510 udelil ostrihomský arcibiskup Tomáš odpustky účastníkom procesie, ktorú viedol prepošt Bratislavskej kapituly *Mikuláš zo Šankoviec*: AMB č. 4 413.

440 HÜLSEN – ESCH, Andrea: Gelehrte im Bild. Representation, Darstellung und Wahrnehmung einer sozialen Gruppe im Mittelalter (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, B. 201). Göttingen 2006, s. 56.

441 UIBLEIN AFA, s. 448.

stva, v období moru, hladu a podobne. Procesie v Bratislave zabezpečoval najskôr akýsi organizačný výbor, z ktorého sa vyvinulo Bratstvo Božieho tela.

Bratstvá, remeselné cechy a predstavitelia mestskej samosprávy zakladali oltáre, kaplnky, omšové nadácie, budovali hospice a iné charitatívne zariadenia. V 15. storočí sa zvyšoval počet omšových základín – takmer v každom testamente figurujú prosby o slúženie zádušných svätých omší, 30 gregoriánskych omší alebo bohoslužieb čítaných, spievaných *Requiem* či *Salve Regina* – podľa úmyslov zakladajúcich.⁴⁴² Stredoveký človek totiž nezabúdal na svoju smrť, a tak „*pri plnom vedomí, po slobodnom rozhodnutí a bez prinútenia*“ nadiktoval pred svedkami svoj testament. V úlohe svedkov sa stretávame s mestským hodnostárom, mestským farárom, kanonikom či kazateľom, v ktorého mali zomierajúci dôveru.⁴⁴³ Oblúbeným a častým svedkom pri spísaní testamentov mešťanov bol v rokoch 1401 – 1437 kanonik a farár dómu Martin Kvepoden z Bratislavy, ktorý vo svojom testamente založil bohatú nadáciu pre Oltár Panny Márie, sv. Štefana a Ladislava. Okrem liturgického príslušenstva venoval aj vlastný obraz s maľbou Panny Márie a strieborný pozlátený kríž s relikviou.⁴⁴⁴ V zozname členov Bratstva Božieho tela (1424) sa jeho meno uvádzalo na čestnom prvom mieste.⁴⁴⁵

Bratstvo Božieho tela sa staralo o doručenie viatika k chorým a umierajúcim aj o pohrebné obrady svojich členov.⁴⁴⁶ Ak člen bratstva zomrel, spolubratia sa zhromaždili na vigíliu (nočné bdenie) v dóme, zúčastnili sa na rannej omši a s horiacou sviečkou v ruke aj na zádušnej omši. Na pôsobivejší účinok postavili pri zádušnej omši v kostole katafalk, potiahnutý čiernym súknom a obklopený 12 horiacimi sviečkami.⁴⁴⁷ Smútočný obrad sa odohral na tretí, siedmy a tridsiaty deň od smrti spolúčlena: spomienka na mŕtvych na

442 Notár svätajurských a peziňských grófov Jakub Werbart v testamente (1466) uvádza, že kustódovi zveril strieborný pás a dva klenoty: jeden zlatý s cennými kameňmi a druhý pozlátený strieborný, ktorý má odovzdať jeho žene a deťom, aby ho manželka predala za hodnotu, za ktorú sa bude financovať jeho pohreb, zádušné obrady („*missas et divina officia pro anima mea*“) a 30 zádušných svätých omší bez prerušenia („*triginta missas continuas sine intermissione mittat celebrare*“). PT 121r (1466). Podrobnejšie HLAVAČKOVÁ, Oltárne, s. 89 n.

443 Významná úloha pripadala v stredovekom kánonickom práve vykonávateľom závetu. Preto testátori obvykle zverovali túto úlohu osobám, ktorým maximálne dôverovali, spravidla svojim najbližším priateľom. ELBEL, Petr: Testament olomouckého probošta Pavla z Prahy († 1441). In: Časopis Matice moravské, CXXIII, 1, 2004, s. 12.

444 AMB č. 689 (12. 11. 1401). Vikár ostrihomského arcibiskupa Matúš de Vicedominis potvrdzuje voľbu Martina za farára Dómu sv. Martina po smrti predošlého farára Michala. Farár Martin a jeho nasledovníci mali slúžiť zádušné sväté omše za nebohú šľachticňu Magdalénu z Riesenburgu, bývalú manželku Materna z Mladej Vožice (*de Wozicze*), pochovanú v dóme, na čo bola určená základina 20 zlatých. AMB č. 1 005 (1427). Roku 1435 sa mešťan Mikuláš z Trnavy zaväzuje, že bude splácať dlh 10 zlatých farárovi Martinovi Kvepodenovi a jeho nasledovníkom: AMB č. 1 396. Podobne Ján Henglweiner so synom majú splácať dlh 10 zlatých Martinovi Kvepodenovi tak, že mu ročne vyplatia 1 zlatý: AMB č. 1 397 (27. 6. 1435). K farárovi Martinovi Kvepodenovi pozri aj SNA, SABK, Cap. R, fasc. 1, No. 6, 8, 13, ERŠIL, Acta summorum I., č. 97, AMB č. 753 (1407), 1 004; ZsO II/1, č. 3 468 (1404), ZsO III, č. 5 482 (1407). ZIEGLER, Actionale, s. 29, 188. PT 7r (1432).

445 AMB, Protokol Bratstva Božieho tela, sgn. E. L. 3, fol. 3, fol. 14; ZsO III, č. 1733 (1412). Okrem neho sú tu z radov kanonikov uvedení magister Juraj, **Jakub Perrlin**, Michal, Tomáš.

446 Viatikum – starokresťanský výraz, znamená prijať Eucharistiu zomierajúcim ako pokrm na cestu ku Kristovi.

447 AMB č. 1 528 (25. 7. 1437).

tretí deň sa zdôvodňovala Kristovým zmŕtvychvstaním (okrem toho v stredoveku existovalo presvedčenie, že duša zosnulého ešte tri dni zotrúva na tomto svete), siedmy deň bol pamiatkou na Stvoriteľov odpočinok a tridsiaty deň pripomínal plač a smútok Izraelitov nad smrťou Mojžiša.⁴⁴⁸

Meštania sa intenzívne starali o výchovu svojich budúcich klerikov a farárov. Zriaďovali oltárne základiny, do budúcnosti vyhradené niektorému z neženatých synov donátora, z ktorého sa mal stať kňaz.⁴⁴⁹ V slávnostnom duchu sa potom meštania zúčastnili na udeľovaní stupňov svätenia v dóme, ktoré sa konali počas kántrových dní (streda, piatok a sobota), teda cez pôstne dni na začiatku štyroch ročných období. Streda a piatok slúžili na predstavovanie a skúšanie kandidátov, sobota bola určená na kňazskú vysviacku.⁴⁵⁰ Sobota sa slávila vigíliou až so šiestimi čítaniami, medzi ktoré sa vkladali jednotlivé ordinácie, čiže vyššie svätenia na subdiakona, diakona alebo kňaza.⁴⁵¹

448 „Item Tercio ordino et statuo genitores meos, ratione sepulture funeris mei, primo, septimo, videlicet et tricesimo et tribus campanis pulsandis illi tunc genitores mei ordinabunt prout eis melius videbitur expediri.“ PT 297r (1504).

449 Testament Gašpara Adlera PT 110rv (1463): „Item dem Pörtelme des Gretzen vetter schaff ich zehen fl. auri, so das er wil werden zu priester. Wer aber sach, das er nicht wolt zu priester werden, so schaff ich das gelt ainem anndern armen priester.“

450 Kántrové (alebo kvatembrové dni, z lat. *quattuor temporum* – štyri ročné obdobia): tri dni na začiatku štyroch ročných období. Ide o pôvodné starokresťanské pôstne dni vychádzajúce z rímskej liturgie. Kántrové dni sú adventné – po tretej adventnej nedeli, pôstne – v prvom veľkopôstnom týždni, turíčné – prvý týždeň po Turíciach, septembrové – v týždni po sviatku Povýšenia Svätého kríža (14. sept.).

451 Genézu kňazských svätení v stredoveku približuje listina bratislavského prepošta a nitrianskeho biskupa **Antona zo Šankoviec**, v ktorej je zaznamenaný postup, ako má prijať svätenia v nitrianskej katedrále Juraj, syn Andreja Slováka z Velkej Bytče (19. 12. 1495): DL 72722. V listine sú uvedené incipy úvodných spevov svätých omší počas kántrových dní, keď sa mali vysluhovať tieto ordinácie: *Caritas Dei diffusa est* – prislúcha turíčnym kvatembrovým dňom (sobota), keď sa má stať Juraj Slovák akolytom. *Venite adoremus Deum, et procidamus* – prislúcha septembrovým kvatembrovým dňom (sobota, po nich bola prestávka až do pôstu), keď sa z akolytu stane subdiakonom. *In tret oratio mea in conspectu tuo* – prislúcha pôstnym kvatembrovým dňom (sobota, potom prestávka až do adventu nasledujúceho roka), stane sa diakonom. *Veni, et ostende nobis faciem tuam* – prislúcha adventným kvatembrovým dňom (sobota), kedy bude vysvätený za kňaza.

V stredovekom chráme

Počas obradov mohli veriaci vnímať sakrálnu umenie na oltároch a stenách dómu v duchu známej myšlienky pápeža Gregora Veľkého: „Čím je pre čitateľa kniha, tým je pre negramotného obraz, na ktorý hľadí.“⁴⁵² Ikonografia umiestnená v správnom poradí – život činorodý a život rozjímavý, cnosti a neresti v ľudskej podobe – zdobila portály a poskytovala kazateľom ilustráciu k mravným ponaučeniam.⁴⁵³ Prostredníctvom kazateľovho prejavu a nástenných malieb sa knižná vzdelanosť, ktorá bola v tom období prevažne doménou duchovenstva, dostávala k širším vrstvám. Archívne výskumy potvrdzujú, že mestská obec, ktorá považovala farský kostol za najdôležitejšiu reprezentačnú stavbu stredovekého mesta, sa veľmi aktívne zúčastňovala na zveľadovaní chrámových priestorov a bola štedrým donátorom.⁴⁵⁴ Práve obdobie Žigmundovej vlády patrí k najproduktívnejším obdobiam kultúrneho a umeleckého rozvoja Bratislavy. Žigmund sa často a rád zdržiaval v Bratislave, kde budoval hrad ako svoju kráľovskú rezidenciu. V tomto období prebiehala čulá stavebná činnosť nielen na hrade, ale zároveň aj na prepoštskom a farskom Kostole sv. Martina.

452 DUGGAN, Lawrence G.: Was art really the „book of the illiterate“? In: *Word & Image*, 5, 1989, s. 227 – 251; STABER, Josef: Die Bildhaftigkeit der spätmittelalterlichen Eucharistiepredigt. In: *Beiträge zur altbayerischen Kirchengeschichte* 21, 3, 1960, s. 102 – 115.

453 LE GOFF, *Kultura*, s. 329.

454 V posledných rokoch niekoľko štúdií poukázalo na význam mestskej obce pri financovaní cirkevnej stavby. GERBER, Roland: Finanzierung und Bauaufwand der ersten St. Oswaldskirche in Zug (1478 – 1486). Der Einfluss der Baufinanzien auf die gebaute Architektur. In: *Unsere Kunstdenkmäler* 43, 1992, s. 51 – 66. ZAHLTEN, Johannes: Mittelalterliche Sakralbauten der südwestdeutschen Stadt als Zeugnisse bürgerlicher Repräsentation. In: *Stadt und Representation*. Hgs. Bernhard Kirchgässner – Hans P. Becht. Sigmaringen 1995, s. 75 – 91. BOOCKMANN, Hartmut: Mäzenatentum am Übergang vom Mittelalter zur Reformationszeit. In: *Stadt und Mäzenatentum*. Hgs. Bernhard Kirchgässner – Hans P. Becht. Sigmaringen 1997, s. 31 – 44.

S tým súviseli reprezentačné mestské a cirkevné donácie iluminovaných rukopisov pre kapitulu alebo zlatníckych diel pre chrámový poklad.⁴⁵⁵

Z dnešného pohľadu sa možno pozastaviť nad množstvom zbožných nadácií (oltárne benefíciá, kaplnky), odkazmi pre chudobných obyvateľov, príspevkami na vzdelanie ďalšej generácie, na špitály. Výsadné práva zakladateľov pritom uvádzali požiadavku, aby sa tí, ktorí ich budú používať, modlili za spásu duší svojich dávno zosnulých dobrodincov. Až keď Boh vypočuje tieto modlitby, zmierni utrpenie hriešnika v očistci a povolá si ho k sebe. Otázka spásy duše bola teda nielen hlavným cieľom života stredovekého človeka, ale aj dôležitou motiváciou v konaní charitatívnych činov, vďaka ktorým sa k tomuto cieľu dostával bližšie.

455 BURAN, Dušan: Hof – Rathaus – Kapitel. Bemerkungen zu den Wappenbriefen oberungarischer Städte im 15. Jahrhundert. In: Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa, (Studia Jagellonica Lipsiensia 1). Hgs. Jiří Fajt – Markus Hörsch. Ostfildern 2006, s. 230 – 231. ČERNÁ – STUDNIČKOVÁ, Milada: A művészeti élet és kapcsolatai Pozsonyban, Zsigmond király uralkodásának idején. In: Ars hungarica 1, 1984, s. 29 – 49.

V. BRATISLAVSKÁ KAPITULA V DRUHEJ POLOVICI 15. STOROČIA

Po smrti Žigmunda Luxemburského sa na uhorský trón dostal Albrecht II. Habsburský, manžel Žigmundovej dcéry Alžbety (korunovaný v Stoličnom Belehrade 1. januára 1438). V tom čase bolo čoraz naliehavším problémom stredoeurópskej politiky turecké nebezpečenstvo. Jeho odvrátenie bolo výzvou aj pre novozvoleného kráľa. Na protitureckých vojenských výpravách však Albrecht na jeseň 1439 zahynul a boj proti tureckému vojsku pri Varne (1444) sa stal osudným aj pre jeho nasledovníka na uhorskom tróne Vladislava I. Jagelovského.

Na rozdiel od svojich predchodcov sa uhorský kráľ Ladislav V., s prímenním Pohrobok (narodil sa 4 mesiace po otcovej smrti), na protitureckých bojoch nezúčastnil, či skôr nestihol zúčastniť. Už jeho nástup na uhorský trón sprevádzali komplikácie. Vďaka unikátnemu denníku dvornej dámy kráľovnej Alžbety, Heleny Kottanerovej, vieme o jej odvážnom skutku, keď pre budúceho kráľa Ladislava Pohrobka ukradla uhorskú svätostefanskú korunu z Vyšehradu (Visegrád v Maďarsku).⁴⁵⁶ Táto nanajvýš riskantná akcia sa však neskončila očakávaným úspechom. Korunováciu malého kráľa (1440) vyhlásili na sneme v Budíne za neplatnú – hoci mal Ladislav nespochybniteľné nároky na uhorský trón – a za uhorského kráľa uznali Vladislava I. Jagelovského. Ladislav V. a Vladislav I. sa tak stali protikráľmi. Väčšina uhorskej šľachty sa postavila za Vladislava, lebo predstavoval istú záruku v boji s Turkami a súčasne bol aj zábezpekou poľsko-uhorského spojenectva.

So zosadením syna Ladislava sa energická kráľovná Alžbeta nezmičila. Za pomoci českého žoldnieria Jána Jiskru z Brandýsa sa pustila do otvoreného boja proti Vladislavovi I. Spojencom kráľovnej sa stal nemecký kráľ Fridrich III. (od roku 1452 rímsky cisár), na ktorého dvore vo Viedenskom Novom Meste Ladislav vyrastal. Alžbeta Fridrichovi III. odovzdala s dieťaťom aj uhorskú korunu, ktorú zálohovala za 2 500 zlatých (pre nebezpečné pomery v Uhorsku) a ktorú o vyše dvadsať rokov po dlhých náročných rokovaniach získali naspäť bratislavský prepošťa Juraj Peltel zo Schönbergu († 1486) a jeho nástupca v hodnosti prepošta Anton zo Šankoviec († 1500).

Bratislava, kam sa kráľovná presťahovala z Rábu, sa stala strediskom jej vytrvalých snáh o zabezpečenie trónu pre svojho syna.⁴⁵⁷ V zložitom období rokovanií o poručníctve nad dieťaťom Ladislavom Alžbeta využila služby bratislavského prepošta, licenciáta kánonického práva Michala z Prievidze. Ten pôsobil ako vyslanec a pisár v kráľovnej kancelárii.⁴⁵⁸ Ročný plat bratislavského prepošta Michala bol 200 zlatých, odmenu však dostal aj

456 MOLLAY, Karl (Hg.): Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin (1439 – 1440). Wiener Neudrucke 2. Wien 1971.

457 KARTOUS, Peter: Habsbursko-jagelovské dvojládíe v Uhorsku v rokoch 1440 – 1444 (Začiatky Jiskrovej vojenskej činnosti na území Slovenska). In: Historické štúdie XXIV, 1980, s. 231.

458 HERRE, Deutsche Reichstagakten, s. 67: Z listu zástupcu nemeckého rádu na Florentskom koncile Dr. decr. Jána Karschawa veľmajstrovi Pavlovi z Rusdorfu (27. 1. 1441): „...applicuit nuper nuncius domine mee Elisabeth Ungarie etc. Regine magister Michael de Prividia, in decretis licenciatus ejusque cancellarie scriptor, una cum litteris sue serenitatis, apportavit et michi litteras domini mei Frederici Cilie etc. Comititis et sui cancellarii atque episcopi Zagrabienis, in quibus michi scribit, quod domina mea regina per totum est unita cum domino rege Romanorum...“

od cisára, u ktorého krátko pôsobil ako radca, a od Fridricha z Celje za služby kaplána.⁴⁵⁹ Neprekvapí nás teda, že meno prepošta Michala sa v bratislavskom prostredí často skloňuje v rôznych finančných transakciách, pôžičkách a kvitanciách.⁴⁶⁰

Roku 1442 kráľovná Alžbeta zomrela a o dva roky po nej skončil aj kráľ Vladislav Jageľovský. Na jar 1445 uznal uhorský snem nároky Ladislava Pohrobka na uhorský trón, pričom český snem prijal obdobné rozhodnutie o rok skôr. Do obdobia, kým kráľ nedosiahne plnoletosť, za regenta Uhorského kráľovstva vymenovali (1446) viacnásobného víťaza v bojoch proti Turkom, Jána Huňadyho.

Medzitým sa mladý kráľ Ladislav stal bábkou v rukách kráľa Fridricha, ktorý ho využíval na presadenie svojich mocenských záujmov. Rokovania uhorských, ale aj českých a rakúskych stavov s Fridrichom III. o vydaní Ladislava Pohrobka boli veľmi zdĺhavé. Až začiatkom septembra 1452, po vojenskom nátlaku, vydal Fridrich III. Ladislava Pohrobka grófovi Ulrichovi z Celje (uhorskú korunu si však ponechal). Grófi z Celje boli najbližšími príbuznými kráľovnej Alžbety, ktorej matka Barbora Celjská bola manželkou cisára Žigmunda. Celjskí boli aj hlavnou oporou jej uhorskej politiky – najmä Ulrich III., syn Fridricha. Je preto pochopiteľné, že za kaplána si gróf Fridrich z Celje vybral práve prepošta Michala z Prievidze, teda človeka, ktorý poznal pozadie udalostí uhorskej politickej scény a mal jeho plnú dôveru. O blízkom vzťahu Celjských k Michalovi svedčí aj to, že po Michalovej smrti Ladislav V. nariadil z Viedne (21. 3. 1455) bratislavskej mestskej rade, aby odovzdali truhlicu, v ktorej sú „*rôzne písomnosti a strieborné veci*“ nebohého prepošta, Andrejovi, sekretárovi Ulricha z Celje.⁴⁶¹

Nasledujúci bratislavský prepošt Juraj Peltel zo Schönbergu vstúpil do služieb Ladislava Pohrobka po štúdiu na Viedenskej univerzite, kde získal titul bakalára slobodných umení. Stal sa kráľovým dôverníkom a notárom kráľovskej kancelárie, pričom hodnosť prepošta Bratislavskej kapituly zastával vyše tridsať rokov (1455 – 1486).⁴⁶² Jeho životné osudy svedčia o tom, že bol mimoriadne činorodým človekom. Na prelome rokov 1455 a 1456 a potom opäť na jeseň 1456 sa zdržiaval v Ríme, kde ho menovali za pápežského protonotára.⁴⁶³ Po návrate z Ríma sa zúčastňoval na rôznych diplomatických misiách, dokonca ich sám viedol, v službách kráľov Ladislava Pohrobka, Mateja Korvína i cisára Fridricha III.

459 AMB č. 2 984 (13. 8. 1454). KÖBLÖS, *Az egyházi*, s. 450.

460 Richtár a rada mesta Bratislavy si od prepošta požičali 1 900 uhorských zlatých, ktoré sa mu zaviazali splácať po 300 zlatých ročne: AMB č. 2 573 (13. 11. 1450). K Michalovi z Prievidze pozri aj DL 44 610 (1451), AMB č. 1 843, 1 856, 1 867, 2 184, 2 299, 2 421, 2 587. Dňa 2. 5. 1443 žiadal Michal z Prievidze o uznanie správcovstva Oltára sv. Juraja a Vojtecha, mučeníka, v Dóme sv. Martina a Oltára 12 apoštolov v Kostole Panny Márie v Kremnici (16 hrivien), uprázdnených rezignáciou predošlého prepošta Jána z Hammelbergu, ktoré Michal už *auctoritate ordinaria* zastával. Okrem toho mal v držbe Prepošstvo sv. Martina (10 hrivien) a lektorát na Spiši (8 hrivien). LUKSICS II č. 780.

461 AMB č. 3 027.

462 Na Viedenskú univerzitu sa zapísal roku 1446 a o dva roky neskôr získal titul bakalára slobodných umení. MUW I *Natio Austriae* 26, 1446, 14. 4.: *Georius Peltel de Scho(e)mberg*, platil 4 groše. Podrobnejšie HLAVAČKOVÁ, Miriam: Bratislavský prepošt Juraj zo Schönbergu a jeho doba, *Studia Archaeologia Mediaevalia Slovaca* V, 2006, s. 207 – 220; SNA, SABK, Cap. G, fasc. 7, No. 169: „*Georgius de Schonberg prepositus ecclesie Posoniensis ac cancellarie nostre hungaricalis notarius*“ (6. 5. 1455).

463 AMB č. 3 603.

Kráľ Ladislav V. bol voči svojmu služobníkovi od počiatku ústretový – na žiadosť prepošta a z pozície patróna kapituly sa viackrát zastal práv kapituly proti svätajurským a peziniským grófam, povolil týždenný trh a výročný trh na sviatok sv. Štefana v kapitulskej dedine Trhová Hradská, oslobodil tri kapitulske dediny od platenia kráľovskej dane.⁴⁶⁴ Postaral sa aj o prepoštovu živobytie, keď nariadil mestskej rade, aby prepoštovi vyplátili 100 zlatých za jeho prácu v kráľovskej službe z výnosu kráľovských tridsiatkov (9. 1. 1457).⁴⁶⁵

Kráľ Ladislav poveril prepošta Juraja, aby v auguste 1456 odovzdal správu o víťazstve nad tureckým vojskom pri Belhrade milánskeho kniežatu Francescovi Sforzovi.⁴⁶⁶ Koncom roka 1457 už prepošt patrilo k dvanásťčlennej skupine vyslanej z Prahy do Francúzska, aby požiadala o ruku dcéry Karola VII. pre kráľa Ladislava Pohrobka.⁴⁶⁷ Hovorcom posolstva bol kaločský arcibiskup Štefan, ktorý zdôrazňoval tradíciu vzťahov českých a uhorských kráľov s Francúzskom: ak je Francúzsko stĺpom kresťanstva, je kráľ Ladislav jeho štítom: „*Kto odolá spojenej moci týchto ríš?*“⁴⁶⁸ Spoločné plány však zmarila nečakaná smrť 17-ročného Ladislava Pohrobka (1457), o ktorej sa členovia posolstva dozvedeli vo Francúzsku, a Juraj zo Schönbergu o tejto udalosti s veľkým pohnutím referoval v liste bratislavskej mestskej obci.⁴⁶⁹ Historici sa desiatročia domnievali, že Ladislava na pražskom cisárskom dvore otrávil, ale výskumy v 20. storočí ukázali, že príčinou jeho smrti bola leukémia. Po Ladislavovej smrti prešiel prepošt Juraj do kancelárskych a radcovských služieb cisára Fridricha III. a pravdepodobne sa stal aj kaplánom cisárovnice.⁴⁷⁰

Smrťou Ladislava Pohrobka sa uprázdnil uhorský a český trón, ako aj rakúske vojvodstvo. V nasledujúcom roku bol v Uhorsku za kráľa zvolený mladší syn gubernátora Jána Huňadyho Matej Korvín, ktorého sprevádzala povest' otcových vojenských úspechov dosiahnutých v bojoch proti Turkom. Keďže Matej ubezpečoval pápežských legátov, že Uhorsko je „*hradbou západného kresťanstva proti Turkom*“, získal na svoju stranu, aspoň v prvých rokoch svojej vlády, aj samotného pápeža. Na rozdiel od Mateja Korvína mal novozvolený český kráľ Juraj Poděbradský neporovnateľne ťažšie medzinárodné postavenie. Pre Európu bol nielen mužom pochybného pôvodu, ale aj „*husitským kacírom*“, ktorého priami predkovia patrili k stúpencom Jána Husa a Jána Žižku.⁴⁷¹ Hoci zamýšľal vydajom dcéry Kataríny s Matejom Korvínom zabezpečiť výhodné spojenectvo so svojim východným susedom, jeho plány stroskotali – Katarína zomrela (1464) a jeho nádejní zať sa obrátil proti nemu.

Obdobie vlády Mateja Korvína nebolo poznačené len medzinárodnými konfliktmi medzi panovníkmi, ale aj odbojom domácich magnátov, podporujúcich cisára Fridricha III.

464 SNA, SÁBK, Cap. G, fasc. 7, No. 166 a 170, Cap. C, fasc. 2, No. 23.

465 AMB č. 3 120. Dňa 20. 1. 1457 prepošt potvrdil, že prijal od mesta Bratislavy z kráľovských tridsiatkov 50 zlatých: AMB č. 3 122.

466 THALLÓCZY, Lajos – ÁLDÁSY, Antal: Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Budapest 1907, s. 217, č. 242.

467 KAPRINAI, Stephani: Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae. I. Vindobonae 1767, s. 236.

468 URBÁNEK, Rudolf: Konec Ladislava Pohrobka. Praha 1924, s. 141.

469 AMB č. 3180.

470 HEINIG, Paul Joachim: Kaiser Friedrich III. (1440 – 1493). Hof, Regierung und Politik, 1. Teil. Köln – Weimar – Wien 1997, s. 802.

471 Dějiny zemí koruny české I. Ed. Petr Čornej, Praha 1993, s. 181.

v zápase o uhorský trón. Pri riešení problémov domácej i medzinárodnej politiky Matejovi pomáhali vzdelanci v dvorských i diplomatických službách.⁴⁷² Uhorský kráľ, odvolávajúci sa na patronátne právo, totiž dosadzoval svojich kandidátov do cirkevných úradov v diecézach – biskupské či prepoštstské príjmy im potom slúžili ako plat nezávisle od situácie v kráľovskej pokladnici. A tak najmä vďaka pôsobeniu ostrihomského arcibiskupa Jána Vitéza († 1472), pätkostolského biskupa Jána z Čazmy, zvaného Pannonius († 1472) a dvoch prepoštov Bratislavskej kapituly – Juraja Peltela zo Schönbergu a Antona zo Šankoviec – zasahovali spleť medzinárodné dejiny do vnútorných dejín kapituly.⁴⁷³

Vďaka tomu, že aj prepošt Juraj sa podieľal na rokovaní o návrate svätostefanskej koruny do Uhorska, získala Bratislavská kapitula viaceré privilégia.⁴⁷⁴ Matej Korvín musel totiž dlhodobo od cisára Fridricha III. vyjednávať vrátenie pohraničných pevností a korunovačných klenotov. Cisár sa nakoniec uspokojil so zmluvou z Viedenského Nového Mesta (1463), keď mu Korvín za vydanie hradov a svätostefanskej koruny poskytol štedrú finančnú náhradu a potvrdil následníctvo v prípade vlastného úmrtia.

Hneď v prvých rokoch pôsobenia v cisárových službách sa Juraj zo Schönbergu dostal do centra konfliktu medzi cisárom Fridrichom III. a jeho bratom arcivojvodom Albrechtom VI., nespokojným s dedičským podielom.⁴⁷⁵ Spolu s cisárom sa Juraj ocitol v obklúčenom Viedenskom hrade, odkiaľ ich vyslobodila rýchla vojenská pomoc Juraja Poděbradského

472 K českým osobnostiam v službách Mateja Korvína, k medzinárodným vzťahom Uhorska a Čiech uverejnil hodnotné štúdie A. Kalous: KALOUS, Antonín: Služba Boskovických u Matyáše Korvína. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 33, 2007, s. 83 – 99. Tenže: Matyáš Korvín a moravská kráľovská města. In: Korunní země v dejinách českého státu. II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel v 14. – 16. století. Ed. Lenka Bobková – Jana Konvičná, Praha 2005, s. 97 – 129. Tenže: Jan Filipec v diplomatických službách Matyáše Korvína. In: Časopis Matice Moravské 125, 2006, s. 3 – 32. Tenže: Čtyři Janové z Varadína. In: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup. Praha 2004, s. 269 – 280.

473 Po skúsenostiach v kráľovskej kancelárii (protonotár) a v cirkevných úradoch (prepoštstvo v Záhrebe a vo Veľkom Varadíne) sa stal Ján Vitez vicekancelárom kancelárie krajinskej rady. S podporou Vitéza, ktorý sám nemal možnosť študovať na univerzite v Taliansku, vyštudoval vo Ferrare a v Padove jeho synovec Ján Pannonius, ktorý sa v Taliansku preslávil svojimi básňami. Získal doktorát kánonického práva (1458) a stal sa biskupom v Pätkostolí. Od tých čias sa stal partnerom svojho strýka v správnom systéme nového uhorského kráľa a jedným z najvýznamnejších politikov prvej polovice Matejovej vlády. KALOUS, Čtyři Janové, s. 271. O prehodnotení ich úlohy v uhorskej politike sa pokúsil SZAKÁLY, Ferenc: Vitez János, a politikus és államférfi: Pályavázlat – kérdőjelekkel. In: Vitez János emlékkönyv, Annales Strigonienses. Esztergom 1990, s. 9 – 38. Pozri aj BIRNBAUM, Marianna D.: Jannus Pannonius. Our Contemporary. In: Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe. Ed. Tibor Klaniczay – József Jankovics. Budapest 1994, s. 49 – 59. KUBINYI, András: Vitez János és Janus Pannonius politikája Matyás uralkodása idején. In: Humanista műveltség Pannóniában. Ed. István Bartók – László Jankovits – Gábor Kecskeméti. Pécs 2000.

474 SNA, SABK, Cap. B, fasc. 3, No. 19, 20. Kráľ Matej oslobodil viaceré majetky kapituly od kráľovskej dane za „*verné služby prepošta Juraja, ktoré preukázal najmä pri návrate kráľovskej koruny a pri riešení sporov s cisárom Fridrichom III.*“

475 V 60. rokoch 15. stor. sa bratislavský prepošt často zdržoval vo Viedni, DL 44 869, AMB č. 3 215, SNA, SABK, Cap. R, fasc. 3, No. 83. Magyar Levelestár. Matyás király levelei (1460 – 1490). Ed. Sándor Kovács. Bratislava 1986, s. 10.

(1462). Za neskoršiu konšpiračnú činnosť na strane cisára dal Albrecht prepošta Juraja zajať, dokonca mučiť a uväzniť.⁴⁷⁶ Ďalší vývoj ovplyvnila nečakaná smrť Albrechta VI. v decembri 1463. Cisár prevzal vládu nad Dolným i Horným Rakúskom a Juraja, ktorý sa po siedmych mesiacoch väzenia dostal na slobodu, bohato odmenil.⁴⁷⁷ Cisár Fridrich III. vedomo nadviazal na tradície svojho veľkého predchodcu na cisárskom tróne – na Ota Veľkého a udeľoval vysoké cirkevné úrady sebe oddaným mužom.⁴⁷⁸ V tomto zmysle svojho verného radcu a „kmotra“ (*gevatter*)⁴⁷⁹ Juraja Peltela zo Schönbergu odmenil farnosťou v Hütteldorfe vo Viedenskom lese (1462)⁴⁸⁰ a prepoštvom v Kapitule Panny Márie vo Wetzlar (1469).⁴⁸¹ Za jeho verné služby s nasadením vlastného života mu malo mesto Viedeň vyplatiť odškodné 7000 zlatých a ročne mu umožniť doviezť (v rozmedzí rokov 1465 – 1480) lodný náklad uhorského vína do Viedne bez cla.⁴⁸²

Napriek tejto satisfakcii začal Juraj po roku 1468 vystupovať ako blízky spojenec Mateja Korvína, hoci svojich kontaktov s cisárom a ríšou sa úplne nevzdal. Zastupoval uhorského kráľa na snemoch, zabezpečoval mu kontakt s ríšskymi kniežatmi – a naopak na budínskom dvore bol sprostredkovateľom záujmov ríšskych kniežat.⁴⁸³

Rovnako ako jeho predchodcovia na uhorskom tróne, i Matej Korvín sníval o cisárskej korune, o ovládnutí stredoeurópskeho priestoru, schopného vzdorovať Osmanskej ríši. Keď pápež po neúspešných rokovaniach v otázke kompakttát vyzval kresťanov na križiacku výpravu proti Čechám (1466), postavil sa Matej do jej čela. V prípade podmanenia si Čiech tak mohol svoje politické snahy odôvodniť náboženskými motívmi. Je

476 EBENDORFER, Thomas: *Chronica Austriae*. Hg. Alphons Lhotsky. Berlin – Zürich 1967, s. 577. ANONYMUS: *Rerum Austriacarum historia*, Anonyme Chronik 1454 – 1467. Hg. Adrian Rauch. Wien 1794, s. 99 – 100. BACHMANN, Adolph: *Urkunden und Aktenstücken zur österreichischen Geschichte in Zeitalter Kaiser Friedrichs III. und König Georgs von Böhmen 1440 – 1471* (*Fontes rerum Austriacarum* II/42). Wien 1879, s. 356.

477 PERGER, Richard: *Beziehungen zwischen Pressburger und Wiener Bürgerfamilien im Mittelalter*. In: *Städte im Donauraum*. Hg. Richard Marsina. Bratislava 1993, s. 154.

478 ZAISBERGER, Friederike: *Geschichte Salzburgs*. Wien 1998, s. 58.

479 Predpokladáme, že ide o priateľskú formu oslovenia, ktorá nemusí indikovať príbuzenské väzby.

480 PICHLER, Gerd – KALTENBERGER, Alice – MÜLLER, Michaela: *Die Nikolaikapelle im Lainzer Tiergarten in Wien*. Wiener Archäologische Studien, Band 4, Wien 2002, s. 18. SCHOLZ, Gottfried: *Geschichte der Pfarre Hütteldorf*. Wiener Dissertationen aus dem Gebiete der Geschichte 2. Wien 1964, s. 44.

481 Prezentačné právo do úradu wetzlarského prepošta mal pre seba vyhradené cisár, takže sa na čele Kapituly Panny Márie vystriedali cisárovi kancelári, radcovia, familiári. KOLLER, Heinrich: *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440 – 1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet, Die Urkunden und Briefe aus den Archiven der Regierungsbezirke Darmstadt und Gießen*, Heft 8. Hg. Dieter Rübsamen, Wien – Weimar – Köln 1993, č. 294. CSÁSZÁR, Az Academia, s. 38 mylne uvádza, že wetzlarským prepoštom bol Juraj zo Schönbergu už roku 1455. Pred Jurajom bol wetzlarským prepoštom Peter Knorr. KIST, Johan: *Dr. Peter Knorr aus Kulmbach, ein geistlicher Diplomat des 15. Jahrhunderts*. In: *Berichte des Historischen Vereins Bamberg* 92, 1952/53, s. 350 – 364.

482 PERGER, Beziehungen, s. 154. CHMEL, Joseph: *Regesta chronologico-diplomatica Friderici III. Romanorum regis* (Auszug aus den im k. k. geheimen Haus- Hof- und Staats – Archive zu Wien sich befinden Reichsregistraturbüchern vom Jahre 1440 – 1493), 1. Abt. 1440 – 1452. Hildesheim 1962, č. 6 585.

483 Je možné, že práve vďaka týmto kontaktom prepošt Juraj získal aj úrad trevírskeho prepošta: „*Georgius, sedis apostolice prothonotarius, Wetzlariensis, Treverensis ac Posoniensis Strigoniensis diocesis ecclesiarum prepositus*.“ AMB č. 3 603 (19. 5. 1470).

možné, že paralyzovanie kacírskych vplyvov zo susedného Českého kráľovstva sa stalo aj jedným z dôvodov, pre ktorý sa Matej rozhodol zvoliť za miesto novozaloženej univerzity strategicky výhodne ležiacu Bratislavu. Bratislavská univerzita mohla zároveň poskytnúť vzdelanie aj katolíckym študentom z Moravy a Čiech.

Diplomatické schopnosti prepošta Juraja a zároveň už aj vicekancelára Bratislavskej univerzity využil kráľ Matej aj v tomto období: roku 1468 bol v Ríme ako vyslanec uhorského kráľa, pravdepodobne s úlohou oznámiť protičeské ťaženie.⁴⁸⁴ K nadviazaniu ďalších politických kontaktov poslal kráľ prepošta k bavorským Wittelsbachovcom, saským Wettincom a k brandenburským Hohenzollernovcom.⁴⁸⁵ Zo sprievodných listov pre prepošta Juraja nevyplýva obsah jeho poverení. Dá sa predpokladať, že sa usiloval dosiahnuť podporu nemeckých kniežat proti Čechám a informoval sa o ich postoji na nadchádzajúcom ríšskom sneme, ktorý sa mal konať vo februári 1469 v Regensburgu. Stredobodom snemových rokovaní, na ktorých sa zúčastnil aj bratislavský prepošt, bol spoločný postup ríšskych stavov s Uhorskom proti „zatordilému kacírovi“ Jurajovi Poděbradskému.

V niekoľkoročnej vojne, v ktorej český kráľ hájil husitský odkaz, sa šťastie striedavo nakláňalo na obe strany. Roku 1469 sa dal Matej zvoliť katolíckymi stavmi v Olomouci za českého kráľa, pričom jeho titul uznali predstavitelia oboch Lužíc, Sliezska i väčšia časť Moravy. Jurajovi Poděbradskému zostala faktická moc v kališnických oblastiach Čiech.⁴⁸⁶ Toto dvojvládie pretrvalo aj po Poděbradského smrti (1471) a nástupe Vladislava II. Jageľovského na český trón.

Cisár Fridrich III. najprv podporoval kandidatúru Vladislava II., neskôr pristúpil na mierové rokovania a uznal Mateja za českého kráľa (1477).⁴⁸⁷ K sprostredkovateľom tejto mierovej dohody medzi Matejom a Fridrichom III. patrilo opäť bratislavský prepošt Juraj.⁴⁸⁸

Matejove protičeské výboje, nedostatočné angažovanie sa v protitureckej obrane a neustále zdaňovanie narazili na odpor domácej magnátskej opozície vedenej Jánom Vitézom a Jánom Pannoniom, ktorí ponúkli uhorský trón poľskému princovi Kazimírovi. Sprisahanie opozície však bolo odhalené. Svojho vychovávateľa Jána Vitéza odsúdil Matej do domáceho väzenia, kde roku 1472 zomrel. Pannoniovi sa sice podarilo utiecť

484 KÖBLÖS, Az egyházi, s. 468.

485 ACKERL, Isabella: König Mathias Corvinus. Wien 1985, s. 64.

486 Podrobnejšie k politickej situácii v Čechách – ČORNEJ (Ed.), Dějiny země I., s. 184 n.

487 FRAKNÓI, Vilmos: Mátyás király levelei I. – II. Budapest 1893 – 1895, 22, 236. CHMEL, Joseph: Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilians I. Band II. Wien 1855, s. 530, 546.

488 NEHRING, Karl: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. München 1975, s. 91, 95. Zmluva Matejovi priznávala 100 000 zlatých odškodného, najmä však právo (ak cisár nedodrží splátkové termíny) vydobýť si splatenie akoukoľvek cestou. Okrem hlavnej mierovej dohody z Korneuburgu medzi Korvínom a Fridrichom III. (1477) došlo k tajnej dohode, podľa ktorej mal cisár odmeniť syna neapolského kráľa Fridricha ríšskym vikariátom Milánom, voľným od zavraždenia vojvodu Galeazza Maria Sforzu, a do 3 rokov s ním zasnúbiť svoju dcéru. Ak by Fridrich III. tento plán podporil, Matej sľúbil, že sa zriekne zmluvného odškodnenia. To, že šlo o tajnú dohodu, je zrejmé z diplomatického listu (*Kredenzbrief*) pre Juraja zo Schönbergu. Podľa toho mal Gabriel z Verony s Fridrichom III. rokovať „*super secretis illis articulis apud Gmunden conceptis*“. V zahraničnej politike dosiahol kráľ Matej ďalšie úspechy, keď sa prepoštovi Jurajovi a Jakubovi Renetzhauerovi podarilo uzavrieť aj 10-ročnú mierovú zmluvu so Švajčiarmi (26. 3. 1479).

do cudziny, ale zomrel ako jeho strýko a spojenec v tom istom roku. Uväznenie Jána Vitéza, v tom čase už kancelára novej univerzity, malo – ako uvidíme neskôr – nepriaznivý vplyv na samotný chod Univerzity Istropolitany.

Posledné desaťročie vlády kráľa Mateja bolo vyplnené najmä bojmi v Rakúsku. Po smrti tureckého sultána Mohameda II. (1481) a uzavretí prímeria s Turkami začal uhorský kráľ vojensky obsadzovať Dolné Rakúsko. Počas niekoľkokomesačného obliehania miest (Hainburg: marec – september 1482, Korneuburg: apríl – december 1484, Viedeň: január – jún 1485) nahrávalo Matejovi do karát, že v mestách, ktoré márne očakávali pomoc od cisára, silneli porazenecké nálady a volanie po vyjednávaní o podmienkach kapitulácie.⁴⁸⁹ Keďže cisár Fridrich nezískal od ríšskych stavov takmer nijakú podporu, bol nútený svojmu súperovi prenechať takmer celé Dolné Rakúsko, časti Štajerska, Kranska a Korutánska. Dňa 1. júla 1485 vpadol Matej Korvín do Viedne a dal sa titulovať „*arcivojvoda rakúsky*“.⁴⁹⁰

Ktovie, ako sa k Matejovým snahám o ovládnutie Dolného Rakúska staval Juraj zo Schönbergu. Ten bol do posledných dní svojho života aktívny, hoci musel čeliť viacerým nepríjemným skutočnostiam. Otočili sa mu chrbtom vlastní spolukanonici, ktorí proti nemu vzniesli na súde viaceré obvinenia. Spor plánoval rozsúdiť kráľ, ale nakoniec „*zanepřázdnený vážnymi udalostami*“ – poveril prešetrením prípadu modrušského biskupa Krištofa z Raguzy. Ten vylúčil z kapituly sedem kanonikov, ktorí „*sa sprisahali proti svojmu prepoštovi*“ a prikázal im, aby do desiatich dní opustili svoje kanonické domy. Okrem toho mali pred cirkevnými a svetskými osobami do 10 dní prepošta verejne odprosiť.⁴⁹¹ (Je možné, že kanonici nakoniec dostali kráľovskú milosť, keďže s ich menami sa stretávame v písomnostiach kapituly aj ďalej.)

Aká bola pravda, sa dnes už nedozvieme, ale Juraja zo Schönbergu mohli aspoň povzbudiť slová spriazneného budínskeho prepošta Ladislava Káraiho, ktorý vo svojom liste (9. mája 1485) vyjadril radosť z toho, že spor, ktorý viedol jeho bratislavský kolega pred kráľom, sa skončil v Jurajov prospech, a dodal, že tak ako doteraz robil všetko, čo bolo v jeho silách aj odteraz je ochotný konať v Jurajovom záujme.⁴⁹²

489 MATIJEK, Peter: K politickým konfliktom Mateja Korvína a cisára Fridricha III. In: MEDEA. Studia mediaevalia et antiqua, IV. 2000, s. 78.

490 KRIEGER, K. Friedrich: Habsburkové ve středověku. Praha 2003, s. 204. Od začiatku dobývania Rakúska sa kráľovná Beatrice usilovala o sprostredkovanie mierovej dohody s cisárom. Juraj zo Schönbergu sa mal snažiť prostredníctvom rokovaní so salzburským arcibiskupom Jánom Beckensloerom dohodnúť ukončenie druhej invázie uhorských vojsk do Rakúska (1482). BERZEVICZY, Albert: Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia (Monumenta Hungariae historica I., 39). Budapest 1914, s. 50 n. NEHRING, Matthias Corvinus, s. 153 – 154.

491 SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 172, 173.

492 KNAUZ, A pozsonyi káptalannak, s. 65 – 66.

Náhrobok prepošta Juraja zo Schönbergu v Dóme sv. Martina

Juraj Peltel si však uvedomoval, že svetská sláva je pomínutelná, ako vyjadril v epitafe patriacom k jeho náhrobku: „Hla, kedysi som bol slávny cirkevný hodnosťár, ktorého si vážili veľké kniežatá, teraz ležím v hrobe, rozožieraný ako potrava červov.“⁴⁹³

Náhrobok prepošta, ktorý si dal postaviť vo viedenskej dielni 16 rokov pred svojou smrťou (z dnešného pohľadu bol práve v tomto období na vrchole svojej kariéry), dnes umenovedná literatúra považuje za prelomové dielo, ktoré „patrí medzi práce stredoeurópskeho významu“ a jeho pôvod treba hľadať v rakúskej dielni.⁴⁹⁴ Ešte počas života si teda prepošt sám určil – ako bolo v tom čase u duchovných zvykom – vzhľad náhrobku a nápis na ňom. Slová na náhrobku mali nabádať k príhovorom za zosnulého, pripomínať ho živým, preto obsahoval meno, spoločenský stav a ďalšie životopisné podrobnosti, ktoré za života pribúdali. Tradovalo sa, že kto taký náhrobný nápis rozlúšti, vytrhne menovaného zo zabudnutia, čo sa podľa stredovekých predstáv rovnalo sprítomneniu – životu.⁴⁹⁵

Po smrti svojho služobníka, bratislavského prepošta Juraja (30. 9. 1486), vymenoval Matej Korvín za nového prepošta Antona zo Šankoviec („*Nobilis magister Anthonius de*

493 Dnes je tabuľa osadená v stene pri náhrobku Juraja Peltela zo Schönbergu v Kaplnke sv. Anny v Dóme sv. Martina.

494 K náhrobku prepošta Juraja zo Schönbergu pozri LUXOVÁ, Viera: Memento mori: formy náhrobnej skulptúry. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Ed. Dušan Buran. Bratislava 2003, s. 332 – 333, CHAMONIKOLASOVÁ, Kaliopi: Recepčia diela Nicolausa Gerhaerta van Leyden na Slovensku v poslednej tretine 15. storočia. In: Ibidem, s. 374, Katalóg z výstavy Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458 – 1541. Schallaburg, 1982, s. 325 – 327.

495 OHLER, Norbert: Umírání a smrt ve středověku. Praha 2001, s. 43.

*Schankfalwa notarius cancellarie*⁴⁹⁶).⁴⁹⁶ S jeho predchodcom ho spájal podobný osud – pôsobil ako notár kráľovskej kancelárie, dvorský kaplán, diplomat a v poslednom desaťročí 15. storočia ako nitriansky biskup.⁴⁹⁷ Anton zo Šankoviec po absolvovaní Fakulty slobodných umení Viedenskej univerzity pokračoval v právnickom štúdiu v Padove (1478).⁴⁹⁸ Zrejme tu získal titul doktora kánonického práva, hoci sám v písomnostiach dosiahnutý titul neuvádzal.⁴⁹⁹ Nákladné štúdium si mohol dovoliť aj vďaka tomu, že poberal prebendy z bábškeho aj vacovského kanonikátu.

Pôvodný a nový erb Antona zo Šankoviec

Roky 1486 a 1487 sa pre Antona niesli v znamení neustálych rokovaní. V čase uhorského obsadzovania Dolného Rakúska ho kráľ Matej vyslal do Paríža vyjednávať kvôli spojenectvu tvoriacemu sa proti kráľovi Maximiliánovi I. Habsburskému.⁵⁰⁰ Spolu s veľkoveradínskym biskupom a kráľovským kancelárom Jánom Filipcom bol Anton poverený sprostredkovať na francúzskom dvore vydanie Džema, mladšieho brata tureckého sultána Bajazida II. Džem vyšiel z boja o moc so svojím bratom ako porazený a z vôle

496 DL 16 742.
497 Anton pochádzal z gemerského šľachtického rodu, jeho príbuzný Mikuláš dostal Šankovce ako donáciu od panovníka Žigmunda Luxemburského (1421) za odboj proti husitom. V pôvodnej erbovej listine udelenej Štefanovi zo Šankoviec kráľom Ladislavom V. (1455) bola zobrazená opica sediacia na trojvrší (vzhľadom na motív patrí k najzaujímavejším erbom udeleným Ladislavom). Zrejme tento erb Antonovi nevyhovoval a požiadal Mateja Korvína o udelenie iného. Nová erbová listina z roku 1489 spomína jeho 26-ročnú činnosť v službách kráľa (rokovanie o návrate uhorskej koruny, vyslania ku kráľom v Sicílii, vo Francúzsku, v Poľsku, na dvory vládcov v Miláne a Benátkach). DL 11 041 a 16 742.

498 MIU II/I. 21. 35: roku 1453 platil *Anthonius de Sanchualva*, zapísaný do *natio Hungarica*, 4 groše, roku 1454 – 4 denáre. SCHRAUF IV, s. 92. VERESS, Endre: *A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai*. Budapest 1915, s. 17.

499 Matej Korvín oslovuje Antona zo Šankoviec ako: „*Magistrum Antonium, decretorum doctorem, nuntium et capellanum nostrum*“. BÖNIS, A jogtudó, s. 237.

500 Podľa Antonovej správy z 18. 8. 1486 do Milána, bolo uhorsko-francúzske spojenectvo dohovoréné 5. 8. 1486. Antona do Uhorska sprevádzal francúzsky vyslanec Krištof de Plailly kvôli ratifikovaniu dohody. WOLF, Susanne: *Die Doppelregierung Kaiser Friedrichs III. und König Maximilians (1486 – 1493)*. Köln – Weimar – Wien 2005, s. 152.

svojho brata sa stal nedobrovoľným väzňom v pápežskom paláci a neskôr na dvore francúzskeho kráľa (Bajazid II. za jeho zadržiavanie dokonca platil pápežovi 40 000 zlatých ročne). Džema chcel využiť proti Bajazidovi v období hroziacej tureckej expanzie aj Matej Korvín, ale tento plán mu nevyšiel.

Ďalšou úlohou Jána Filipca a Antona zo Šankoviec bolo dohovoriť na milánskom dvore sobáš Matejovho nemanželského syna Jána Korvína (pre ktorého sa Matej usiloval medzinárodne potvrdiť legitimitu) a vojvodkyne Bianky Márie, sestry vládcu Milána Giangaleazza Sforzu (1487).⁵⁰¹ Aj keď sa im sobáš podarilo dohodnúť, svadba sa neuskutočnila a Bianka sa neskôr stala druhou manželkou Maximiliána I.

Na konci 15. storočia prepošta Antona vzdelaného v kánonickom práve zamestnávala problematická a dlhotrvajúca kráľovská manželská kauza. Na jej začiatku bola mimoriadna snaha manželky Mateja Korvína zmocniť sa vlády v Uhorsku. O snahách Beatrice Matej informoval aj jej otca – v liste, ktorý niesol do Neapola na jar 1489 Anton zo Šankoviec, uvádza: „*Kráľovná chce dosiahnuť, aby sa stala našim následníkom na tróne... Ale Uhi sa skôr nechajú zabiť, než by nad sebou zniesli nadvládu ženy.*“⁵⁰²

Dňa 6. apríla 1490 kráľ Matej Korvín vo Viedni podľahol mozgovej mŕtvici a za nového kráľa bol zvolený Vladislav II. Jagelovský.⁵⁰³ Tým sa však kráľovnin zápas o vládu v Uhorsku neskončil. Jej cieľom bolo stať sa Vladislavovou manželkou a nestratiť pozíciu uhorskej kráľovnej. Pod nátlakom uhorských stavov uzavrel kráľ Vladislav s bezdetnou Beatricou formálne manželstvo, ale podľa kánonického práva svadba konaná v Ostrihome nebola platná, lebo uhorský kráľ už bol ženatý.⁵⁰⁴ V čase tureckej expanzie sa stali úskoky okolo Vladislavovej svadby na konci roku 1491 európskym škandálom. Na uhorskom sneme zazneli otvorené návrhy, aby kráľ zrušil svoje sľuby a Beatricu vyhnal z dvora i krajiny. Beatrica sa obrátila o pomoc do svojho rodiska Neapola, odkiaľ poslali do Budína zvláštne posolstvo a žiadali o vysvetlenie i dodržanie manželského sľubu. Odovzdať v Neapole nepríjemnú správu, že kráľ Beatricu poníma ako „*dobrá sestru, bude si ju ctiť ako sestru, ale nie ako manželku*“, bol opäť prepošt Anton.⁵⁰⁵

Vladislav II. vyslal roku 1492 bratislavského prepošta a od tohto roku už aj nitrianskeho biskupa Antona zo Šankoviec v tejto záležitosti do Ríma k pápežovi Alexandrovi VI.⁵⁰⁶ Tzv. *Apológia kráľa Vladislava*, spísaná práve Antonom zo Šankoviec, sa na podklade zásad

501 Ján Filipec uzavrel v mene Jána Korvína svadbu s Biankou Máriou, tento zväzok však pápež Alexander VI. zrušil. KALOUS, Jan Filipec, s. 11. K osobnosti Jána Filipca pozri MĚŠTÁNEK, Tomáš: Biskup Jan Filipec (1431 – 1509) a stredoevropská politika. Uherské Hradiště 2003.

502 MACEK, Josef: Tři ženy krále Vladislava. Praha 1991, s. 85.

503 Podľa bratislavskej dohody (7. 11. 1491) Vladislav II. priznal Habsburgovcom nárok na uhorský trón v prípade, ak by zomrel bez dedičov.

504 Oficiálne sa za jeho manželku považovala Barbora, dcéra brandenburského kurfirsta Albrechta Achillea z rodu Hohenzollernovcov (svadobnú zmluvu podpísali v zastúpení roku 1476), hoci zmenená politická situácia spôsobila, že ďalšie kroky vedúce k skutočnej svadbe sa neuskutočnili a Barbora Vladislava nikdy nevidela. MACEK, Tři ženy, s. 117.

505 BERZEVICZY, Albert: Aragoniai Beatrix. Okiratok. Budapest 1914, č. 157 (24. 3. 1492). V liste Bartolomeja Castiglioniho sa dočítame o iniciatívach kráľovnej, ktorá z Ostrihoma vyslala viacero vyslancov v snahe podporiť manželstvo s kráľom Vladislavom.

506 V januári 1493 platil prepošt Anton annáty Rímskej kúrii vo výške 43 a pol zlatého. KÖRMENDY, József: Annatae e regno Hungarie provenientes in Archivo secreto Vaticano 1421 – 1536. Budapest 1990, č. 183.

kánonického práva snažila dokázať, že Vladislavovo manželstvo uzatvorené pod nátlakom a z politických pohnútok, pričom existovali záväzky k inej žene, nie je platné.⁵⁰⁷ Až roku 1500 vyniesol pápež definitívny verdikt: manželský zväzok Vladislava s Beatricou bol neplatný a pápež vyviazol Vladislava Jagelovského aj z manželského sľubu, ktorý dal dcére brandenburského markgrófa Barbore.

Pre čoraz väčšie turecké nebezpečenstvo a rozviazanie sobáša musel Vladislav II. častejšie posilať do Ríma svojich vyslancov. Počas týchto ciest získal Anton, rovnako ako prepošt Juraj, hodnosť apoštolského protonotára (1491).⁵⁰⁸ Protonotári boli pôvodne pomocníkmi vicekancelára (*vicecancellarius sancte Romane ecclesie*), v 15. storočí sa stávala ich funkcia skôr titulatúrnou, čestnou.⁵⁰⁹ Cirkevných hodnostárov s právnickým vzdelaním obvykle poverili prijatím diplomatických úloh na pápežskom dvore – často bezprostredne po voľbe za biskupa –, čo je aj prípad Antona zo Šankoviec. V Ríme sa Anton zapísal do pôvodne francúzskeho laického, neskôr mníšskeho špitálskeho rádu Bratstvo Ducha svätého.⁵¹⁰ Bratstvo Ducha svätého vlastnilo v 14. storočí vyše tisíc domov v celej Európe. Od reorganizácie bratstva pápežom Eugenom IV. získavali jeho členovia v hodine smrti úplné odpustky a raz za život mohli pri spovedi požiadať o rozhrešenie z najťažších hriechov, ktoré inak patrilo len pápežovi.⁵¹¹

Na jar 1492 zastupoval Uhorsko pri Svätej stolici ešte vašvársky prepošt Ladislav z Körmenu, na konci tohto roka ho vystriedal Anton zo Šankoviec.⁵¹² Antonov učiteľ, sedmohradský kanonik a neskôr nitriansky biskup Ján Lazinec (*Lazinec, Lászai, Lazai*) sa stal dokonca pápežským spovedníkom v Ríme (od roku 1517). Jeho náhrobok sa nachádza v Chráme San Stefano Rotondo s príznačným nápisom: „*Roma est patria omnium.*“⁵¹³ Okrem pútnikov z Uhorska, ktorých počet na konci 15. storočia narastal, možno teda hovoriť o aktívnom diplomatickom zastúpení Uhorska pri Apoštolskej stolici.

507 TRUHLÁR, Catalogus I. č. 143: *Epistolae Bouslai De Lobkowitz et Opusculum de miseria humana*, f. 98 – 133: „*Apologia regis Wladislai. Antonio episcopo Nitriensi Wladislai regis oratori.*“

508 DF 228 281.

509 FRENZ, Thomas: *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471 – 1527)*. Tübingen 1986, s. 203 – 204. SCHUCHARD, Christiane: *Die Deutschen an der päpstlichen Kurie im späten Mittelalter (1378 – 1447)*. Tübingen 1987, s. 94.

510 „*Ego Antonius de Sankfalva canonicus ecclesie Vacienis de utroque parente de nobili genere procreatus hanc sanctam confraternitatem Sancti Spiritus de vigesima prima juni 1482 intravi, ut indulgentiarum et aliarum, que in bulla desuper confecta continentur, mediante dei gratia particeps esse mereatur.*“ *Monumenta Vaticana V. I. Liber confraternitatis sancti Spiritus de urbe. 1446 – 1523*. Ed. Asztrik Várszegi – István Zombori. Budapest 2000, s. 8.

511 Členov bratstva zapisovali do zvláštnej knihy – matriky. Vstupov bolo spočiatku málo pre pomerne vysoký vstupný poplatok a zapísať sa za člena sa dalo len osobne. Táto situácia sa zmenila, keď pápež Sixtus IV. zachoval privilégiá bratstva, no vstupnú taxu pozmenil na dobrovoľný príspevok a umožnil prihlasovať sa doň aj prostredníctvom splnomocnenecov (1477). Podrobne – CSUKOVITS, Enikő: *Középkori magyar zárandokok*. Budapest 2003.

512 KUBINYI, András: *Magyarok a késő – középkori Rómában*. In: *Történelmi Tanulmányok, Studia Miskolciensia 3*. Miskolc 1999, s. 83 – 84.

513 Ján Lászai bol kaplánom kráľa Mateja. Až dvakrát bol ako pútnik v Jeruzaleme (1483 a 1500). MÁLYUSZ, Egyházi, s. 93. O priebehu púte napísal denník jeho priateľ a spolupútnik dominikán Félix Faber z Ulmu. SOLLBACH, Gerhard E.: *In Gottes Namen fahren wir... Felix Faber: Reise in das Heilige Land A. D. 1483*. Kettwig 1990, 78 – 79. ENTZ, Géza: *A gyulafehérvári székesegyház*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958, s. 118.

Anton sa však nepodielal len na riešení medzinárodných problémov. Zložitá situácia bola aj v jeho diecéze. Roku 1488 mu adresoval ostrihomský arcibiskup Hypolit mandáty, v ktorých nariadil, aby zakročil proti tým farárom jeho archidiakonátu, ktorí žili v konkubinate, a vykonal vizitáciu u všetkých kňazov dištriktu. V krajnom prípade mohol nevhodne sa správajúcich kňazov aj exkomunikovať.⁵¹⁴ Pápež Inocent VIII. (1484 – 1492) zase vyzval prepošta Antona, aby rázne zakročil proti kacírom (1490).⁵¹⁵

Ťažisko prepoštových aktivít sa však v nasledujúcich rokoch prenieslo z Ríma a Bratislavy do Nitry, kde zorganizoval diecéznu synodu (1494), ktorej závery nás informujú o problémoch v katolíckej cirkvi na konci 15. storočia.⁵¹⁶ Na synode sa riešili vieroučné, liturgické a disciplinárne otázky najmä v súvislosti s predchádzajúcim obdobím šírenia husitizmu. Prvé kapitoly sa zaoberali sviatostami, ďalšie disciplínou kléru, prebendami, cirkevnými sviatkami a náboženskými povinnosťami veriacich. Zvlášť prísne boli disciplinárne opatrenia proti neposlušným kňazom: prijatie kňazského svätenia v Ríme bez „*litterae dimissoriae*“ ordinára malo byť potrestané suspendovaním,⁵¹⁷ kňazom sa zakazovali svetské obchody, čapovanie nápojov ako aj nosenie zbraní – s výnimkou ohrozenia života. Veľmi prísne tresty hrozili kňazom žijúcim v konkubinate. Beneficiáti, ktorí by nedodržali viac ako tri mesiace záväzok rezidencie, mali prísť o svoje prebendy. Synoda ustálila aj vekovú hranicu na uzavretie manželstva u dievčat na 12, u chlapcov na 14 rokov.⁵¹⁸

Biskup Anton nezabúdal ani na cirkevný život v Bratislave. Vo svojom liste napomínal mešťanov, aby nerobili problémy bratislavskému duchovenstvu, zachovávali katolícku vieru a neprijímali herézu ako niektoré mestá v Čechách (1490).⁵¹⁹ Keďže prepošt Anton musel absolvovať početné diplomatické cesty, o praktické záležitosti chodu kapituly sa staral jeho vikár – Bratislavčan Gašpar Rómer († 1517).⁵²⁰

Roku 1500 bratislavský prepošt a nitriansky biskup Anton zo Šankoviec zomrel. Ešte predtým venoval novozriadenému Oltáru sv. Antona v katedrálnom chráme na Nitrianskom hrade svoj kamenný dom v Budíne a vinicu na Zobore.⁵²¹ Po Antonovi zo Šankoviec sa do čela Bratislavskej kapituly dostal zrejme jeho príbuzný **Mikuláš Zele zo Šankoviec** (do roku 1514), ktorý v službách kráľa Vladislava II. pokračoval v tradícii predošlých prepoštov zamestnaných na kráľovskom dvore.⁵²²

514 SNA, SABK, Cap. A, fasc. 1, No. 5; SNA, SABK, Cap. A, fasc. 10, No. 103.

515 Podľa tohto privilégia môže prepošt znova posvätiť miesta poškvrnené heretikmi (napr. cintorín). Pápež pripojil ešte jednu výsadu, a to možnosť získať 40-dňové odpustky účasťou na prepoštovej pontifikálnej omši. SNA, Cap. A, fasc. 1, No. 2 (1490 Rím).

516 STRÁNSKY, Albert: Dejiny biskupstva Nitrianskeho od najstarších dôb až do konca stredoveku. Nitra 1933, s. 171 – 172. ADRIÁNYI, Gabriel: Die ungarischen Synoden. In: *Annuaire Historiae Conciliorum*, 8, 1976, s. 548.

517 *Litterae dimissoriae*: dokument, ktorý musí dostať kandidát na kňazské svätenie od svojho ordinára, aby mohol byť vysvätený v inej diecéze.

518 Rozhodnutia nitrianskej diecéznej synody boli publikované za Antonovho nástupcu Pavla Bornemiszu. STRÁNSKY, Dejiny, s. 175, s. 548.

519 SNA, SABK, Cap. G, fasc. 3, No. 73.

520 AMB č. 4 098.

521 Ako biskup dal koncom 15. stor. vykonať obchádzky hraníc viacerých biskupských majetkov, aby tak zabránil možným sporom. LUKAČKA, Nitra, s. 181.

522 SNA, SABK, Cap. A, fasc. 13, Nr. 4.

Juraja zo Schönbergu a Antona zo Šankoviec spájali nielen diplomatické skúsenosti, kontakty s pápežskou kúriou, kráľom Matejom Korvínom i arcibiskupom Vitézom, ale i zápas o zabezpečenie existencie Univerzity Istropolitany.

Bratislavská kapitula a Univerzita Istropolitana

„Vskutku, nedávno nám prednesená požiadavka pre územie nášho v Kristu drahého syna Mateja, uhorského kráľa, spočívala v tom, že v Uhorskom kráľovstve, hoci priam slávnom a bohatom, neprekvitá nijaká univerzita. Poniektorí obyvatelia samotného kráľovstva, ktorí majú veľké nadanie a túžia po štúdiu, pre vlastnú chudobu a dlhú cestu, nebezpečenstvo na cestách a vznikajúce ťažkosti s jazykom nepúšťajú sa často putovať na miesta, kde univerzita prosperuje...“⁵²³

Týmito slovami pápež Pavol II. 19. 5. 1465 odsúhlasil iniciatívu cirkevných hodnostárov arcibiskupa Jána Vitéza zo Sredny, pätkostolského biskupa Jána Pannonia a kráľa Mateja Korvína, ktorý potreboval v správe krajiny vzdelaných ľudí. Hlavný podiel na zabezpečení chodu jedinej univerzity v Uhorsku v tom období mala práve Bratislavská kapitula. Pre Bratislavskú univerzitu sa v literatúre zaužívalo pomenovanie *Academia Istropolitana*, napriek tomu, že v predpokladanom období existencie univerzity 1465 – 1489 sa v pápežských, kráľovských a arcibiskupských listinách tento názov vôbec nevyskytoval. V zakladacích dokumentoch sa hovorí všeobecne o „*studium generale*“, neskôr sa používa termín „*universitas*“ s prívlastkom „*Posoniensis*“, „*Histropolitana*“, „*in opido Histropolitano*“ alebo „*in Istropoli alias Pozonio*“.⁵²⁴ V knihách mestských účtov sa uvádza ako „*Hochschull*“, „*Hohe Schuel*“.⁵²⁵ S výrazom „*academia*“ sa stretávame iba raz, na konci 15. storočia (1490), a to v liste talianskeho humanistu Pontica Virunia Tadeášovi Ugolettimu, knihovníkovi a knihkupcovi kráľa Mateja. Od 40. rokov 16. storočia sa v literatúre ujal výraz *Academia Istropolitana*.⁵²⁶ Na rozdiel od univerzity však boli akadémie 15. storočia voľnejšími, súkromnými inštitúciami, bez práv a privilégií patriacimi univerzite, a preto sa z uvedených dôvodov prikláňame k termínu Univerzita Istropolitana.

Od schvaľovacej buly Pavla II. k skutočnému fungovaniu univerzity uplynuli dva roky (1467), počas ktorých organizácia univerzity i získavanie profesorov spočívali na huma-

523 Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI. Pod osmanskou hrozbou. Ed. Ján Lukačka, Bratislava 2004, s. 71 – 72.

524 DL 45 260 (18. 7. 1467). Ján Vitéz posielal učiteľov na Univerzitu Istropolitana, pričom používa termíny „*studium generale*“, „*in illa universitate*“.

525 JANKOVIČ, Vendelín: Vznik a účinkovanie prvej bratislavskej univerzity – *Academia Istropolitana*. In: HČ 12, 4, 1964, 547n.

526 CSÁSZÁR, Mihály: Az *Academia Istropolitana*, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Pozsony 1914, s. 101n. CSIZMADIA, Andor: Vysoké školstvo v Uhorsku v 14. – 15. storočí. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 100 – 117. DOMONKOS, Leslie. S.: The Problems of Hungarian University Foundations in the Middle Ages. In: Society in Changes. Studies in Honor of Béla K. Király. Ed. Steven Béla Vardy – Agnes Huszar Vardy. New York 1983, s. 371 – 389. GABRIEL, L. Astrik: The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony. Notre Dame, Ind. – Frankfurt a. Main 1969. KLANICZAY, Tibor: Egyetem és politika a magyar középkorban. In: Eszmetörténeti tanulmányok, Budapest 1984, s. 35 – 44.

nisticky orientovanom kancelárovi Vitézovi⁵²⁷ a jeho vicekancelárovi, bratislavskom prepoštovi Jurajovi Peltelovi zo Schönbergu. Ten svoje kontakty získané v pápežskej kúrii, na viedenskom či budínskom kráľovskom dvore naplno využil práve v Bratislave.

Začiatok existencie Istropolitany charakterizovala tak ako v Prahe, vo Viedni či v Krakove provizórnosť a improvizácia (napr. v Krakove sídlila univerzita priamo na Waweli, a nie v plánovanej univerzitetnej štvrti v Kazimieri).⁵²⁸ Spočiatku mohol plniť úlohu prednáškovce a zhromažďovacej siene študentov a profesorov Dóm sv. Martina. V súvislosti s tým prebiehali v tomto období z iniciatívy vicekancelára Juraja intenzívne práce na výstavbe nového monumentálneho presbytéria. Svedčia o tom štedré testamentárne odkazy mešťanov a odpustkové listiny pre tých, ktorí v uvedené sviatky „zbožne navštívia bratislavský Kostol sv. Martina a sv. Salvatora a prispejú na jeho obnovu“.⁵²⁹

Je pravdepodobné, že tak ako v Prahe boli univerzitné štatúty zostavené podľa vzoru univerzity v Bologni, aj v prípade Istropolitany slúžili ako predloha bolonské štatúty z prvej polovice 14. storočia, ktoré vlastnila kapitulská knižnica.⁵³⁰ Väčšina univerzít strednej Európy prevzala štatúty bolonskej univerzity ako sústavu univerzitných predpisov, akýsi „univerzitný zákonník,“ čo však neznamená, že museli byť organizované podľa bolonského modelu. Na základe analógie s okolitými univerzitami, spôsobu zabezpečenia platov prostredníctvom benefícií a kancelárových kompetencií šlo aj v Bratislave skôr o zmiešaný typ správy, ak nie priamo o parížsky model podľa vzoru Viedenskej univerzity.⁵³¹

Na čele univerzity bol kráľom vymenovaný kancelár. Kancelár mal právo promócie a súdnej kompetencie. Tú už roku 1469 delegoval na vicekancelára Juraja, ktorý sa stal vikárom v duchovných záležitostiach (*in spiritualibus*), pričom sa jeho súdna právomoc vzťahovala okrem členov univerzity aj na obyvateľov severozápadnej časti Ostrihomskej diecézy.⁵³² Vicekancelárovo postavenie sa posilnilo i tým, že mu pápež udelil právo nosiť pontifikálne insígnie (mitra, biskupská palica, pálium a i.) počas bohoslužobných obradov na jemu podriadenom území.⁵³³

Pod vplyvom pápežského legáta kardinála Bessariona z Trapezuntu, ktorý sa v Bologni vo funkcii rektora podieľal na reorganizácii univerzity, zveril kráľ uskutočnenie cirkevnej

527 K Vitézovej knižnici pozri CSAPODI – GÁRDONYI, Klára: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. In: *Studia Humanitatis* 6, Budapest 1984, s. 23 – 27.

528 STOČES, Jiří: Když školu řídili studenti. Boloňský univerzitní model a jeho ozvěny ve střední Evropě. In: *Dějiny a současnost* 3, XXV, 2003, s. 40.

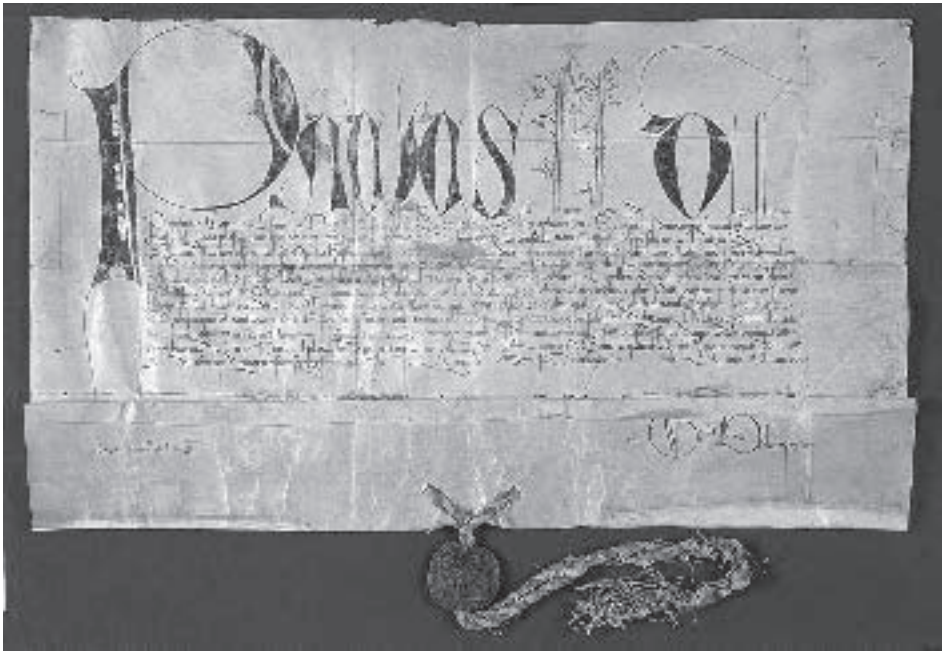
529 Počas svojich diplomatických ciest do Ríma sa Juraj zo Schönbergu zaslúžil o získanie odpustkov pre Dóm sv. Martina – veriaci sa mali zúčastniť na bohoslužbách na sviatok Najsvätejšej Trojice, Všetkých svätých a sv. Martina v dome a prispieť na jeho obnovu SNA, SABK, Cap. I, fasc. 3, No. 11; SNA, SABK, Cap. I, fasc. 8, No. 36. Z iniciatívy prepošta udelil pápežský legát Marko Barbo počas svojho pobytu 1473 vo Viedni odpustky k Oltáru Sv. kríža (v Kaplnke českej kráľovnej) SNA, SABK, Cap. I, fasc. 2, No. 10.

530 SOPKO I č. 38.

531 „Napriek pápežskému potvrdeniu sa Istropolitana podobala viac francúzskym a nemeckým univerzitám.“ BÓNIS, György: Repertorium und Bibliographie für die Ungarischen Universitäten bis 1500. In: *IUS ROMANUM MEDII Aevi*, Pars II, Mediolani 1966, s. 3 – 5.

532 SNA, SABK, Cap. A, fasc. 3, No. 12 a 13. Biskupi (arcibiskupi) zverovali časť právomocí svojim zástupcom – vikárom, z ktorých bol jeden arcibiskupovým pomocníkom v duchovných záležitostiach (*in spiritualibus*) a druhý vo svetských záležitostiach (*in temporalibus*).

533 SNA, SABK, Cap. A, fasc. 1, No. 1.

Privilégium pápeža Pavla II. pre vicekancelára Univerzity Istropolitany

reformy v Uhorsku dominikánom. Tí mali dôležitú poradnú úlohu pri vzniku univerzity v Bratislave aj v samotnom vyučovacom procese. Kancelár univerzity Vitéz si v otázkach organizácie univerzity vyžiadal mienku dominikána, profesora teológie Leonarda Hunt-pichlera, ktorému už predtým kráľ zveril reformu dominikánskej rehole v Uhorsku. Pri svojom pobyte sa Hunt-pichler presvedčil, že „Uhorské kráľovstvo naliehavo potrebuje univerzitu, aby pomohla odstrániť rôzne cirkevné problémy“ – túto nádej vyjadril aj pápež Pavol II. vo svojej zakladacej listine pre univerzitu.⁵³⁴

Zo slov Hunt-pichlerovho dobrozdania pre novú univerzitu, z jeho literárnej tvorby a celoživotného úsilia o cirkevnú reformu je zrejmé, že pre dominikánov stála vtedajšia univerzita celkom v službách obnovy náboženského života. Hlavným Hunt-pichlerovým cieľom bola „reforma kléru a náboženského povedomia prostredníctvom pozdvihnutia vzdelanostnej úrovne duchovenstva.“⁵³⁵ Čo sa však týka zabezpečenia univerzity, bol Hunt-pichler realistický: v dobrozdani Vitézovi radil, že pre rozsiahly farský obvod nemôže fungovať

534 FRANK, Isnard Wilhelm: Das Gutachten eines Wiener Dominikaners für die Universität Pressburg aus dem Jahre 1467. In: Zeitschrift für Ostforschung 16, 1967, s. 418 – 439. O tom, akú veľkú autoritu mal Hunt-pichler, svedčí aj to, že zohral dôležitú úlohu pri rehabilitácii Jany z Arcu. Bol autorom viacerých kázni, príhovorov, listov, gramatických, filozofických a teologických diel, napríklad *Tractatus de auctoritate ecclesiastica*, *Tractatus de Communione sub utraque specie*. FRANK, Isnard Wilhelm: Leonhard Hunt-pichler O. P. († 1478), Theologieprofessor und Ordensreformer in Wien. In: Archivum Fratrum Praedicatorum XXXVI, 1966, s. 333, 341.

535 Hunt-pichler mohol mať na mysli aj pôsobenie Viedenskej univerzity na obnovu rehoľného života. Okolo pol. 15. stor. vstúpil do dominikánskych kláštorov nezanedbateľný počet študentov, silný bol príliv do kartúzy v Gamingu. Vplyv Viedenskej univerzity bol výrazný aj na dôležité centrum benediktínskej reformy – kláštor v Melku. FRANK, Das Gutachten, s. 420.

ako kancelár sám a má sa postarať o spoľahlivého vicekancelára, od ktorého šikovnosti bude závisieť stav univerzity. K „*zvlášť šťastnému výberu*“ prepošta Juraja zo Schönbergu „*muža znamenitej povesti, veľkého dobrými skutkami, váženého u všetkých*“ pridal mnohovravnú poznámku, že ak by bol tento muž prepoštom viedenského Kostola sv. Štefana (teda aj univerzitným kancelárom), bol by schopný zabrániť nezhodám medzi vysokou školou a cisárom, ako aj ťažkej situácii mesta Viedne.⁵³⁶

Z týchto slov sa nedá jednoznačne usúdiť, či chcel Huntpichler len oceniť prepoštovu kvality, alebo skutočne podniknúť kroky na obsadenie viedenského prepoštvstva Jurajom zo Schönbergu. V rokoch 1465 – 1480 bolo totiž prepoštvstvo uprázdnené a vedené len správcami. O to viac sa musí ceniť Jurajova osobnosť, lebo v Huntpichlerovom reformnom koncepte zohrával výnimočnú úlohu práve výber vhodných a schopných ľudí.⁵³⁷

Huntpichler zastával názor, že v Uhorsku by mala byť univerzita prístupná slovanským krajinám, ale aj Grécku. Na prvý pohľad môže znieť táto požiadavka prekvapujúco, ale v období, keď sa cirkev usilovala okrem uskutočnenia vnútornej reformy podporiť grécku cirkev v jej existenčnom zápase s islamom, a v súvislosti so snahami získať na Univerzitu Istropolitanu gréckych humanistov je tento zámer pochopiteľný.

Kráľ Matej žiadal florentskú signoriu (9. 4. 1471), aby povolila gréckemu humanistovi, učiteľovi gréčtiny vo Florencii Argiropulovi prísť vyučovať na Istropolitanu, ten však pozvanie neprijal.⁵³⁸ Hlavní pozvaní profesori Univerzity Istropolitany patrili k okruhu gréckeho kardinála Bessariona – Martin Bylica z poľského Olkusza († 1493), Regiomontanus a Bessarionov familiár, dominikánsky teológ a právnik Ján Gattus († 1484), ktorý kardinála sprevádzal aj počas pobytu v Bologni a na tamjšej univerzite vyučoval teológiu.⁵³⁹ Vitezov humanistický spolok mal v 40. rokoch 15. storočia gréckeho člena Filipa Podocatara, ktorý Vitéza učil po grécky a medzi menami možných profesorov sa objavuje aj Georgius Trapezuntius, ktorého zať Georgius Polycarpus bol kedysi Vitézovým sekretárom.

Kardinál Bessarion horlivo obhajoval zjednotenie dlho oddelených cirkví – gréckej ortodoxnej a rímskokatolíckej, a to aj napriek tomu, že v Konštantínopole z neho táto politika urobila nepopulárnu osobu. Vytýčil si dve veľké misie: zachovať na Západe kultúrne dedičstvo byzantskej civilizácie a iniciovať veľkú križiacku výpravu kresťanských krajín proti Turkom.⁵⁴⁰ Hoci sa mu podarilo zhromaždiť v Ríme spoločenstvo helenistov a veľkú zbierku gréckych rukopisov (v jednom liste v súvislosti s gréckymi rukopismi

536 FRANK, Isnard Wilhelm: Der antikonziliaristische Dominikaner Leonhard Huntpichler. Ein Beitrag zum Konziliarismus der Wiener Universität im 15. Jahrhundert. (Archiv für österreichische Geschichte, Band 131), Wien 1976, s. 378.

537 FRANK, Leonhard Huntpichler, s. 313.

538 Magyar Levelestár, č. 37.

539 KLANICZAY, Tibor: *Mattia Corvino e l'umanesimo italiano*. Roma 1974, s. 12.

540 CHAPMAN, Allan: *Bohové na nebesích. Astronomie, náboženství a kultura od starověku až po renesanci*. Praha 2003, s. 176. Bessarion má veľké zásluhy na sprostredkovaní gréckej filozofie latinskému Západu – do latinčiny preložil Aristotelovu *Metafyziku*, diela Teofrasta a Xenofóna. Bol žiakom gréckeho učenca Georgia G. Plethona († 1452) a obhajoval platonizmus proti arisotelizmu.

napísal: „*Ak by Gréci mali stratiť aj toto, onemejú a nebudú sa líšiť od barbarov*“),⁵⁴¹ druhý cieľ sa mu napriek veľkému diplomatickému úsiliu dosiahnuť nepodarilo.

Podľa hypotézy maďarskej historičky A. Ritoók-Szalay mohol byť plán na založenie univerzity načrtnutý už pri stretnutí Bessariona a Vitéza vo Viedni (1460 – 1461). Do novej univerzity vkladali nádej, že by mohla prispieť k znovuzjednoteniu oboch cirkví.⁵⁴² Napriek týmto veľkolepým zámerom sa Istropolitana stala skôr regionálnou univerzitou, a hoci poznáme pôvod len malého počtu študentov, aj ten nasvedčuje, že sa zoskupovali z Uhorska.⁵⁴³

Po založení univerzity v Bratislave sa zintenzívnili Vitézove styky so stredoeurópskymi humanistami, ktoré rozvíjal ako veľkvaradínsky biskup. Situácia sa zmenila po odhalenom sprisahaní Vitéza, keď Istropolitanu opustili profesori zvučných mien Galeotto († 1497), Gattus, Regiomontanus a Bylica. Po odchode týchto profesorov musela univerzita mobilizovať vlastné sily – chod i materiálne zabezpečenie univerzity ostalo na pleciach vicekancelára. Pre dlhotrvajúci úspech univerzity bolo rozhodujúce, v akom objeme sa mu podarí presunúť cirkevné prebendy na financovanie prednášajúcich.

Medievisti Michael Borgolte a Frank Rexroth, ktorí analyzovali založenia univerzít v Prahe, vo Viedni, v Heidelbergu, v Kolíne nad Rýnom, vo Freiburgu a v Bazileji, konštatovali, že na základe stredovekej motivácie dosiahnuť spásu duše boli so zbožným úmyslom zakladané nielen kaplnky, kláštory, špitály, kostoly, ale aj univerzity.⁵⁴⁴ Univerzity boli kvôli dotáciám spojené s kolegiálnymi kapitulami, v ktorých boli kanonikáty vyhradené profesorom, pričom stupeň pričlenenia kapituly k univerzite bol rozličný. Tieto funkcie univerzitných základní s ich rôznymi podobami nie sú vo výskume doteraz uspokojivo spracované, a keďže v prípade Univerzity Istropolitany chýba aj pramenná základňa (nezachoval sa žiadny priamy písomný materiál, štatúty, protokoly ani účtovné knihy), musíme hľadať paralely s ostatnými univerzitami. Napríklad Erfurtská univerzita (založená 1392) mala v Kapitule Panny Márie vyhradené 2 kanonikáty, kým v Prahe, Heidelbergu a Greifswalde došlo k úplnej inkorporácii kapituly na univerzitnú základinu.⁵⁴⁵

541 KLANICZAY, Mattia, s. 12.

542 RITOÓK – SZALAY, Ágnes: Der Humanismus in Ungarn zur Zeit von Matthias Corvinus. In: Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation. Hgs. Eberhard Winfried – Alfred A. Strnad. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 164.

543 DL 88 497: študenti Benedikt *de Polyan* (Veľká Poľana alebo Poľany v Zemplínskej župe), Ludovít z Pakosa (Toľnianska župa), Ján *de Zenthmihal* (asi Michal na Žitnom Ostrove), Ján *de Zenthgurg* (asi Sv. Jur alebo Borský Jur v Bratislavskej župe) – „*studentes in eadem alma universitate hystropolitana testibus fidedignis ad premissam vocatis specialiter et rogatis*“ boli svedkami pri spore o dievčenskú štvrtku a venné, čo spadalo pod cirkevné súdnictvo. Dalších študentov z Bratislavskej župy a okolia uvádza KLANICZAY, Tibor: Egyetem Magyarországon Mátyás korában. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1990, s. 590 a CSÁSZÁR, Az Academia, s. 64, 69.

544 BORGOLTE, Michael: Stiftungen des Mittelalters im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft. In: Memoria in der Gessellschaft des Mittelalters. Hgs. Dieter Geuenich – Otto Gerhard Oexle. Göttingen 1994, 267 – 285; REXROTH, Frank: Deutsche Universitätstiftungen von Prag bis Köln. Köln – Weimar – Wien 1992.

545 WAGNER, Universitätsstift, s. 113. V Prahe takto fungovala kolegiátna Kapitula Všetkých svätých na Pražskom hrade, ktorej 25 miest bolo obsadzovaných členmi – seniormi Kolégia Karla IV., až sa postupne vytvorilo nové spoločenstvo s vlastným domom, nazvaným Kolégium Všetkých svätých. ZILYNSKÁ, Blanka: Pražská univerzita – patron cirkevných benefícií? In: AUC – HUCP, Tom. XLVII, Fasc. 1 – 2, 2007, s. 77.

Pri zakladaní univerzity vo Würzburgu (1402) sa biskupovi pre odpor duchovenstva nepodarilo dosiahnuť pre univerzitu potrebný počet prebiend.⁵⁴⁶ K prepojeniu kapituly a univerzity došlo aj v prípade blízkej Viedenskej univerzity, ktorá priamo ovplyvňovala založenie Bratislavskej. Hermann Göhler na základe vysokého počtu vzdelaných kanonikov v kapitule pri Dóme sv. Štefana vo Viedni usudzuje, že kapitula bola „univerzitnou kapitulou“, pričom kanonikáty kapituly neboli kompletne rezervované pre univerzitných magistratov ako v prípade Prahy a Heidelbergu.⁵⁴⁷ V kapitule sa tak stretli akademicky vzdelaní právnici a teológovia s „obyčajnými“ kanonikmi, ktorí sa uspokojili s absolvovaním nižšej fakulty slobodných umení. Právny historik Nikolaus Grass, ktorý skúmal prepojenie Viedenskej univerzity a kapituly, poukázal na kancelársky úrad prepošta, univerzitné kanonikáty, Kostol sv. Štefana ako univerzitný kostol a sakristiu dómu ako pokladnicu a archív univerzity.⁵⁴⁸

Na základe prozopografického výskumu členov Bratislavskej kapituly je zjavné, že bratislavský vicekancelár sa snažil rezervovať z obvyklého počtu 14 kanonických prebiend určitý počet pre profesorov Univerzity Istropolitany za účelom ich financovania. Do kanonikátu vstupovali kanonici dolnorakúskeho pôvodu, absolventi Viedenskej univerzity s dosiahnutým teologickým či právnickým titulom, ktorí sa mohli uplatniť na univerzite. Práve v súvislosti s týmto zámerom získal od kráľa Mateja súhlas (pred rokom 1479), že môže obsadzovať cirkevné benefícií v rámci kapituly slobodne, čím sa cítili byť ohrození tí kanonici, ktorí neboli zapojení do vyučovacieho procesu.⁵⁴⁹ Z toho by sa dalo usudzovať, že profesorské platy neboli lukratívne ani trvalo zabezpečené.

Kanonici neboli ochotní tolerovať vicekancelárovi a svojmu prepoštovi účelové obsadzovanie kanonikátov a benefícií. Zaoberali sme sa už tým, že medzi prepoštom a členmi kapituly došlo k súdnemu sporu. V 12. bode obžaloby sa kanonici sťažovali, že si prepošt prisvojil patronátne právo kapituly nad oltárom Všetkých svätých.⁵⁵⁰ Aj príjmy zo spravovania oltárnych benefícií mohli slúžiť – v záujme zabezpečenia chodu

546 Aj začlenenie kanonikátov v Zofingene a Zürichu v prospech univerzity v Bazileji stroskotalo na odpore členov kapitúl. HESSE, Christian: Pfründen, Herrschaften und Gebühren. Zu Möglichkeiten spätmittelalterlicher Universitätsfinanzierung im Alten Reich. In: Finanzierung von Universität und Wissenschaft in Vergangenheit und Gegenwart. Hg. Rainer Christoph Schwinges. Basel 2005, s. 61. K využitiu prebiend kvôli univerzite v Bazileji – MARCHAL, Guy P.: Die Statuten des weltlichen Kollegiatstifts St. Peter in Basel. (Quellen und Forschungen zur Basler Geschichte 4). Basel 1972, s. 103.

547 GÖHLER, Das Wiener, s. 4. SCHUBERT, Ernst: Motive und Probleme deutscher Universitätsgründungen des 15. Jahrhunderts. In: Beiträge zu Problemen deutscher Universitätsgründungen der frühen Neuzeit. Ed. Notker Hammerstein – Peter Baumgart (Wolfenbütteler Forschungen 4), 1978, s. 13 – 74.

548 GRASS, Nikolaus: Zu Rechtsgeschichte des Allerheiligen – Pfalzkapitels. Wien 1967, s. 482 – 492.

549 RATKOŠ, Vzťah, s. 82.

550 SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 172, 173. V dlhej obžalobe (11. 2. 1485) kanonici svojmu predstavenému vyčítali zneužívanie právomocí – svojvoľné disponovanie kanonikátmi a prebendami, zatažovanie poddaných kapituly neoprávnenými daňami, obchádzanie práv kapituly pri vymenovaní správcov oltárov, nárokovanie si štyroch hlasov z titulu svojich funkcií a i.

univerzity – tým, ktorí prednášali na univerzite. Takéto snahy sa prejavili už pri Pátkostolskej univerzite.⁵⁵¹

Pri vzniku Univerzity Istropolitany sa rozvinula aj intenzívna spolupráca mesta a kapituly. Mesto sa nepodieľalo na úprave budov len v začiatkovej fáze, ale zabezpečovalo tesárske a murárske práce až do zániku univerzity.⁵⁵² Mešťanom záležalo na vlastnej univerzite, lebo vzdelanie poskytlo ich synom možnosť cirkevnej, lekárskej či právnickej kariéry. Vo viacerých mestách sa zároveň prejavili snahy mestskej vrchnosti získať univerzity pod svoju kontrolu.⁵⁵³ V prípade „našej“ univerzity sa však tieto ambície mešťanov nemali kedy naplniť.

„Dobrý lekár musí byť aj dobrým astrológom.“ **Fakulty na Univerzite Istropolitane**

Ferrarský humanista a dejepisec Lodovico Carbone († 1482) píše vo svojej básni zo 70. rokov 15. storočia, že ho uhorskí vyslanci pozvali do Uhorska, aby učil humanistické štúdiá a rétoriku. Z lásky k svojej drahej Fontaníne však musel, aj napriek sľubovaným veľkým odmenám, pozvanie odmietnuť.⁵⁵⁴ Keďže v Uhorsku bola vtedy jediná univerzita – Univerzita Istropolitana, je zjavné, že Carboneho pozývali vyslanci práve sem. Ďalším pozvaným bol florentský humanista Bartolomeo Fonzio († 1513), ktorý v dialógu svojho diela *O pokání* (1468) napísal o Vitézovi (*theologus eruditissimus*), že sa ho častými listami a posolstvami snažil presvedčiť, aby prišiel do Uhorska. Možné je, že pozvanie sprostredkoval arcibiskupov príbuzný a Fonziov priateľ, nitriansky kanonik Peter Garazda, ktorý študoval vo Florencii, Ferrare a Padove (ako významný humanista mal prístup aj na medickej dvor).⁵⁵⁵ Medzi pozvanými súčasne figuroval florentský humanista Ján Argiropulos, ktorý bol Fonziov učiteľ, takže na univerzite sa mohla stretnúť elita spriaznených humanistov. Žiaľ, títo poeti a rétori uprednostnili pred vyučova-

551 CSIZMADIA, Die Universität Pécs, s. 18.

552 AMB, Komorská kniha účtov 1467, DF 277 092, na fol. 37 – 40 sa uvádzajú výdavky mesta na prestavbu Gmaitlovho domu, aby mohol slúžiť účelom vysokej školy. CSÁSZÁR, Az Academia, s. 104 – 105, 106 – 108, 122 – 123.

553 NARDI, Paolo: Die Hochschulträger. In: Geschichte der Universität in Europa, Bd. 1. Hg. Walter Rüegg. München 1993, s. 105. MORAW, Peter: Heidelberg: Universität, Hof und Stadt im ausgehenden Mittelalter. In: Studien zum städtischen Bildungswesen des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit. Hgs. Bernd Moeller – Hans Patze – Karl Stackmann. Göttingen 1983, s. 524 – 552.

554 „*Legati veniunt finibus ungaris
Quaerentes aliquem ducere praeditum
Humanis studiis, rhetoricum bonum,
Aptum legitimas tradere literas,
Qui linguam valeat pellere barbaram:
Hortantur capiam tale negotium,
Promittuntque mihi praemia maxima
Affirmantque brevi me fore divitem.
Fontanina vetat insita pectori,
Quae fixa est animo et visceribus meis.
Magnis principius hanc ego praefero.*“.

KLANICZAY, Tibor: Egyetem Magyarországon, s. 583.

555 KUZMÍK, Jozef: Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu I. Martin 1976, s. 374.

ním na novej univerzite v ďalekom Uhorsku iné priority. Venujme sa teda tým, ktorých nezastavili nijaké prekážky a pozvanie prednášať na Univerzite Istropolitane prijali.

Do výučby na **Fakulte slobodných umení (Artistickej fakulte)** sa začlenili odbory trívia a kvadrívia, pričom veľkej popularite sa tešila najmä astronómia či astrológia (vo vtedajšej terminológii boli hranice medzi nimi veľmi pohyblivé). Tejto vede sa budeme venovať obšírnejšie, keďže po identifikácii troch ďalších učiteľov Univerzity Istropolitany, doposiaľ známych ako Ján z Kupferbergu, Ján z Krakova a Štefan z Brucku a. d. Leitha sa zdá, že práve astronómia mala na tejto fakulte rozhodujúci význam.

Panovníci čoraz viac využívali služby astrológov na plánovanie dôležitých, najmä politických rozhodnutí. Uhorského kráľa Mateja Korvína často sprevádzali znalci hviezd počas vojenských ťažení na Moravu a do Sliezska.⁵⁵⁶ Dnes môžeme len hádať, na aké otázky z budúcnosti chcel kráľ poznať odpoveď, keď nariadil rade mesta Bratislavy, aby neodkladne poslala astronómov Marzia Galeotta a Martina Bylicu za ním do tábora v Hradišti (24. júla 1468).⁵⁵⁷ Z úst svojich radcov si kráľ mohol pri týchto príležitostiach vypočuť, že ak je Mesiac v súhvezdí Škorpióna, nesmie vstúpiť na loď, a ak sa predsa vydá na cestu, treba sa vyhýbať bojiskám a vojenským pohromám. Ak vidno Mesiac v súhvezdí Kozorožca, loď môže vyplávať na more, a ak v súhvezdí Raka, nastal najpríhodnejší čas kúpiť si majetok, dopriať si pitie a v prípade cestovania bola zaručená bezpečnosť na cestách.⁵⁵⁸ Jednotlivé planéty pritom vplývali na osud ľudí určitého postavenia a povolania. Saturn bol znamením ľudí nízkeho pôvodu a pustovníkov, Jupiter jemných, pôvabných a nábožných ľudí. Naproti tomu Mars bol znamením bojovníkov, rytierov a zápasníkov, Slnko kráľov, kniežat i magnátov. Venuša bola znamením krásnych žien a hudobníkov a napokon Merkúr znamením mudrcov, astrológov, spisovateľov a znalcov zákonov.⁵⁵⁹

Na astrológiu sa pri predpovedaní vývoja choroby spoliehali aj lekári. O úzkom prepojení profesie lekára a astrológa svedčí Regiomontanov výrok: „*Dobrý lekár musí byť aj dobrým astrológom.*“⁵⁶⁰ Sám Regiomontanus zdokonalil astrologický systém rozdelenia znamení horoskopu, vydal tabuľky priaznivých dní na „*nové podnikanie, púšťanie žilou, sadenie a pestovanie révy, či dokonca na kúpeľ a strihanie vlasov.*“⁵⁶¹ Napokon, astrológiu uznávali filozofi – novoplatonici (prívržencom novoplatonizmu bol napr. Ján Gattus), ktorí chápali kozmos ako živý systém zložitých a nepredvídateľných vplyvov, a nie ako sústavu mechanických vplyvov.⁵⁶²

556 FISCHER, Karel: Astronomie na Academii Istropolitane. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ludovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 62. Politickú konšteláciu na základe hviezd objasňovali aj traktáty právnikov, napr. Giovanni de Legnano. HÜLSEN – ESCH, Gelehrte im Bild, s. 343.

557 AMB č. 3 562.

558 Astrologický zborník, používaný v stredoveku v Levoči, dnes uložený v Alba Iulii (R I 86). SOPKO, Stredoveké prírodovedné, s. 22.

559 Tamže, s. 28.

560 Tamže, s. 33.

561 CAVENDISH, Richard: Dějiny magie. Praha 1994, s. 114.

562 KIECKHEFER, Richard: Magie ve středověku. Praha 2005, s. 155.

Astronomicko-medicínsky kalendár

Na fakulte spočiatku prednášali európske „špičky“ – dvorný astronóm kráľa Mateja Martina Bylica a Regiomontanus, ktorý mohol vyučovať v rámci trívia gréčtinu⁵⁶³. Regiomontanus začal svoje štúdiá vo Viedni (1450 – 1460) a do roku 1465 pôsobil ako familiár kardinála Bessariona. Bessarion, ktorý počas svojho pobytu vo Viedni sám prejavoval záujem o matematiku a astronómiu, pozval Regiomontanovho učiteľa Juraja Aunpecka z Peuerbachu, ktorý pripravoval dielo s názvom *Theoricæ novæ planetarum*, aby ho spre-

563 Martin Bylica študoval v Krakove – magistrom Artistickej fakulty sa stal r. 1459, pôsobil na tamjšej univerzite, neskôr v Bologni (1460 – 1465). ZATHEY, Jerzy: Martin Bylica z Olkusza, profesor Academie Istropolitany. In: Humanizmus a renesancia v 15. – 16. storočí. Ed. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 49, 51. Podrobnejšie o Regiomontanovi pozri UIBLEIN, Paul: Die Wiener Universität, ihre Magister und Studenten zur Zeit Regiomontans. In: Die Universität Wien im Mittelalter. Beiträge und Forschungen von Paul Uiblein. Hgs. Kurt Mühlberger – Karl Kadletz. Wien 1999, s. 409 – 442.

vádzal do Talianska.⁵⁶⁴ Bessarionove pozvanie prijal Juraj Aunpeck pod podmienkou, že s ním pôjde aj mladý Regiomontanus. Do svojej smrti stihol Aunpeck spracovať z trinástich len prvých šesť kníh *Theoricae*, v ktorých sa opieral o poznatky z Ptolemaiovho *Almagestu* a rozvíjal teóriu o tom, že planéty sa nachádzajú v kryštálových sférach a ich pohyb určuje Slnko.⁵⁶⁵ Dielo ukončil Regiomontanus, ktorý zostal v Ríme do roku 1465, potom prijal Vitézovo pozvanie učiť kvadrívium na Univerzite Istropolitane.⁵⁶⁶

Arcibiskup Vitéz poveril Regiomontana, aby zostavil zrozumiteľné tabuľky pre výpočet pohybu planét a stanovenie hraníc tzv. astrologických „domov“ (*Tabulae directionum*), a tak Regiomontanus získal zároveň na arcibiskupskom dvore v Ostrihome existenčné zabezpečenie. V úvode k týmto tabuľkám, ktoré dokončil na Vianoce 1467, píše, že Vitéz dal bez ohľadu na náklady upraviť hrad v Ostrihome na astronomické pozorovania. Aj z toho vidno, že astronómovia sa na Univerzite Istropolitane tešili priazni a podpore arcibiskupa, u ktorého našli aj vhodné podmienky na astronomický výskum.⁵⁶⁷ So zostavením tabuliek, ktoré si na objaviteľskú plavbu neskôr vzal aj Krištof Kolumbus, pomáhal Regiomontanovi Bylica. Ten na univerzite v Bratislave spísal *Prognosticon* o kométe, na základe ktorej predpovedal pápežovi Pavlovi II. a kráľovi Matejovi nebezpečenstvo (1468). „Aby som neznechutil mojich čitateľov, porozprávam radšej o budúcich dejoch kométy, namiesto dlhého rozprávania o jej veľkosti alebo pozícii na nebi,“ hovorí Martin Bylica v ďalšom *Prognostikone o kométe* (1472). V knihe promócií Krakovskej univerzity je pri jeho mene okrem dosiahnutého titulu magistra slobodných umení pripísaná lichotivá poznámka: „najväčší z astrológov“.⁵⁶⁸

Regiomontanus v Budíne zostavil predpoveď polohy najdôležitejších nebeských telies pre jednotlivé dni na roky 1475 – 1506 (*Ephemerides*), ktoré sa okamžite začali používať pre kalendáre a úspešne sa šírili ďalej po vynájdení kníhtlače.⁵⁶⁹ Regiomontanovo i Bylicovo pôsobenie na univerzite bolo však krátkodobé a nepochybne súviselo s Vitézovým uväznením. Bylica sa stal od roku 1472 v Budíne dvorným astrológom kráľa Mateja a neskôr Vladislava II., Regiomontanus od roku 1471 pôsobil v Norimbergu, kde zriadil najmodernejšie observatórium tých čias. Roku 1475 ho pápež Sixtus IV. (1471 – 1484) povolal na spoluprácu na reforme kalendára do Ríma, kde o rok nato zomrel.⁵⁷⁰ Môžeme

564 UIBLEIN, Die Wiener Universität, s. 441.

565 Pôvodná grécka verzia *Almagestu* sa dostala do Európy z Byzantska v polovici 15. stor., stala sa veľmi žiadanou učebnicou na európskych univerzitách a astronóm či astrológ používal tabuľky *Almagestu* na zistenie polôh planét. FISCHER, Astronomie, s. 55.

566 FISCHER, Astronomie, s. 63. Za rukopisy so vzťahom k Univerzite Istropolitane považuje K. Fischer 3 rukopisy z Budapeštianskej národnej knižnice a 2 rukopisy z Ostrihomskej metropolitnej knižnice. K týmto tvrdeniam polemicky SOPKO, Stredoveké prírodovedné, s. 18.

567 Hrad bol zničený počas tureckých výbojov, ale z vykopávok je zrejmé, že vo freskovej výzdobe prevládali astronomické motívy. FISCHER, Astronomie, s. 60.

568 Poľský preklad diela *Prognosticon o kométe* (1472) od Anny Z. Kozłowskej: <http://www.wiwi.pl/astrologia/eseje/historia/marcin/c1.asp>, 10. 5. 2008. V krakovskom rukopise Cod. Cracow 1839, fol. 311r – 318v sú jeho poznámky o pozorovaní zatmenia mesiaca (15. 8. 1467). Z hľadiska hmotného zabezpečenia mal príjmy z archidiakonátu v Gore, kanonikátu v Jágri a fary v Budíne. FISCHER, Astronomie, s. 60.

569 FISCHER, Astronomie, s. 58, 63. Ešte v rokoch 1580 – 1589 vydával Gašpar Héltai v Kluži (Kolozsvár) pod Regiomontanovým menom tzv. *Cisio* – astrologický almanach.

570 MÜLLER, Humanismus, s. 270.

len domýšľať, ako by sa astronomický boom na Istropolitane rozvíjal ďalej, nebyť osudného politického zvratu...

Vďaka súdnym listinám týkajúcim sa sporu dvoch rodín Olgyayovcov a Sterháziouvcov máme ďalšie mená v mozaike vyučujúcich na Fakulte slobodných umení na Univerzite Istropolitane. Ako svedkovia sporu boli ustanovení dekan Fakulty slobodných umení magister Ján z Krakova (1470) a magister Ján z Kupferbergu (Bavorsko).⁵⁷¹ V osobe magistra Jána z Kupferbergu možno identifikovať Jána Reibela z Kupferbergu, Regiomontanovho krajana a zároveň súčasne žiaka Juraja z Peuerbachu, pri ktorého mene bolo (v matrike rýnskeho národa) podobne ako u Bylicu poznačené: „*najusilovnejší z hvездárov*.“⁵⁷² Ján z Kupferbergu študoval na Teologickej fakulte Viedenskej univerzity (roku 1461 bol *cursor biblicus*) a zároveň prednášal predmety kvadrívia na Artistickej fakulte.⁵⁷³ Predpokladá sa, že je pisárom kódexu s Regiomontanovými *Tabulae directionum*.⁵⁷⁴ V záznamoch Artistickej fakulty Viedenskej univerzity sa o ňom uvádza, že viedol dišputy nepretržite tri týždne a „*pre svoju veľkú chudobu*“ dostal odmenu dva zlaté (1476). Neskôr ho fakulta opäť odmenila štyrmi zlatými, lebo jej daroval opisy kníh, medzi ktorými bolo šesť duplikátov Euklidových *Základov*. Od roku 1474 už pravdepodobne pôsobil na Viedenskej univerzite, ak neberieme do úvahy, že mohol istý čas súčasne prednášať aj na Univerzite Istropolitane. Zaujímavým údajom je aj to, že zomrel roku 1509 ako farár v Kremnici.⁵⁷⁵

Jánom z Krakova je zrejme Ján Glogowita z Krakova (1445 – 1507), v prameňoch nazývaný aj *Johannes Glogoviensis, Glogowczyk, de Cracovia*, ktorý získal titul bakalára teológie na Jagelovskej univerzite v Krakove. Na Fakulte slobodných umení tu s prestávkami prednášal 40 rokov (od roku 1468), súčasne bol kanonikom Kapituly sv. Floriána v Krakove. Zaoberal sa najmä astronómiou, ale je aj autorom početných prác z teológie a logiky.⁵⁷⁶ V Krakove bola astronómia a matematika na vysokej úrovni, ako zhodnotil na konci 15. storočia dvorský historik kráľa Mateja Antonio Bonfini, „*Krakov sa hemží astrológi*.“⁵⁷⁷ Ján z Krakova, spomínaný roku 1470 ako dekan Fakulty slobodných umení na Univerzite Istropolitane, tak mohol byť ďalším významným reprezentantom krakovskej astronomickej školy v Bratislave.

571 DL 88 494 (26. 3. 1470): „*magistrum Johannem de Cracovia artium facultatis magistrum eiusdem facultatis decano*“.

572 ASCHBACH, Geschichte, s. 482.

573 UIBLEIN, Die Wiener Universität, s. 413. Jeho prednášky vo Viedni zahŕňali *theorice planetarum* (1456 a 1474), prvú Euklidovu knihu *Základy* (1457, 1458, 1461 a 1475), *centiloquium Ptolemaia* (1477), *spera materialis* (1479). UIBLEIN AFT I, s. 141, 142.

574 Knižnica opátstva Seitenstetten, Cod. 63.

575 UIBLEIN, Die Wiener Universität, s. 412 – 413.

576 *Exercitium novae logicae seu librorum Priorum et Elenchorum, Introductorium in tractatum sphaerae Joannis de Sacrobosco, Defensio astrologiae, Introductio in artem numerandi, Computus chirometralis, Questiones librorum de anima* a i. SZELIŃSKA, Waclawa: Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI wieku. Wrocław – Warszawa – Kraków 1966, s. 176 – 182n. MARKOWSKI, Mieczysław: Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971.

577 Podrobnejšie pozri KNOLL, Paul: Literary Production at the University of Cracow in the Fifteenth Century. In: The Development of Literate Mentalities in East Central Europe. Ed. Anna Adamska – Marco Mastert. Turnhout 2004, s. 217 – 246.

V Huntlichlerovom dobrozdaní uvádzaný *Stephanus de Prugh* je viedenský kanonik Štefan Molitoris z Brucku a. d. Leitha († pred 4. 5. 1476), ktorý prednášal na Viedenskej univerzite geometriu, aritmetiku, o sférach podľa Sacrobosca a Aristotelove dielo *O nebi*.⁵⁷⁸ V čase, keď ho pozvali prednášať do Bratislavy, bol bakalárom sentenciárom a podobne ako Ján Reublin z Kupferbergu študentom Teologickej fakulty Viedenskej univerzity. V Huntlichlerovom dobrozdaní sa spomína ako „*vzdelanec dobrých mravov*“, čo sa však týka pedagogických schopností mladého prednášateľa Štefana, Huntlichler vyjadril pochybnosť.⁵⁷⁹

V rámci kvadrívnia sa vyučovalo aj ďalšie dielo J. Sacrobosca – *Tractatus de algorismo*, čiže úvod do počítania s indicko – arabskými číslami.⁵⁸⁰ Toto dielo patrilo k štandardu výučby na univerzitách od polovice 15. storočia, vo svojich štatútoch ho zaznamenáva aj Viedenská univerzita. Spomínané diela na základe analógie nielen s Viedenskou, ale i s ostatnými stredoeurópskymi univerzitami, tvorili základ výučby kvadrívnia aj na Univerzite Istropolitane.

Arcibiskup Vitéz ustanovil pre Fakultu slobodných umení aj prednášajúceho kanonika Bratislavskej kapituly *Mikuláša Schrickera* z rakúskeho *Hüttendorfu* (1471 – † 1481).⁵⁸¹ Titul licenciáta teológie u tohto znalca gréčtiny nás oprávňuje predpokladať, že učil aj na Teologickej fakulte, hoci Huntlichlerovo dobrozdanie ho odporúča ako učiteľa Artistickej fakulty.⁵⁸² O Schrickerovi, ktorý strávil na Viedenskej univerzite ako žiak a neskôr prednášajúci takmer tridsať rokov, sa Leonard Huntlichler vo svojom dobrozdaní pre Univerzitu Istropolitanu vyjadril: „*Je to muž striedmy, pokojamilovný, skromný, vzdelaný na oboch fakultách, neuprednostňujúci nijaké osoby ani národy (univerzitné), skúsený v riadení Fakulty slobodných umení, bol aj užitočným a odporúčaným dekanom a prokurátorom svojho národa.*“⁵⁸³ V Bratislavskej kapitule pôsobil v rokoch 1478 – 1480 ako vikár bratislavského prepošta.⁵⁸⁴

Astronómii sme sa venovali na úkor ostatných odborov trívnia a kvadrívnia – gramatiky, rétoriky, logiky, aritmetiky, geometrie a hudby. Tie sa prednášali z kníh, štandardne používaných aj na iných univerzitách, ktorými sme sa už prv zaoberali. Pri svojom vzniku univerzity zvyčajne nemali žiadne knižné zbierky. Z toho dôvodu využívali profesori vlastnú

578 UIBLEIN, Die Wiener Universität, s. 412. UIBLEIN AFT I, s. 141, 142.

579 FRANK, Das Gutachten, s. 430.

580 SCHÖNER, Arithmetik, s. 85.

581 RIMELY, Capitulum, s. 257 uvádza, že bratislavským kanonikom bol od roku 1459, ale prvé údaje o jeho kanonikáte sú zo 70. rokov. CSÁSZÁR, Az Academia, s. 116, 119.

582 Mikuláš Schricker sa r. 1437 zapísal na Viedenskú univerzitu, o dva roky sa stal bakalárom slobodných umení, r. 1442 magistrom. Popri prednášaní na Artistickej fakulte pokračoval v štúdiu na Teologickej fakulte (r. 1456 je bakalár *formatus*). ASCHBACH, Geschichte, s. 618. MUIW I/1 26, 196. MUIW II/ 1.151. UIBLEIN AFT I, s. 127, 128, 232, 238, 239, 253; 23. 9. 1448 – „*admissi et presentati sunt... ad cursus magister Andreas de Schärding, cui assignatum est ewangelium Marci, magistro Nicolao de Hittendarff epistola ad Romanos, magistro Iacobo de Stubach de ordine Predicatorum prima quinquagena psalmorum*“; 26. 6. 1449 „*magistro Nicolao de Hikkendorf liber Osee prophete.*“

583 V rokoch 1456 – 1460 bol dekanom viedenskej Fakulty slobodných umení a roku 1467 sa stal licenciátom teológie. UIBLEIN AFT I, s. 281. JANKOVIČ, Vendelín: Stredoveká bratislavská univerzita vo svetle nových prameňov. In: HČ 40, 1992, 2, s. 162.

584 AMB č. 3 771, 3 776, DL 18 015.

príručnú zbierku kníh, z ktorej čerpali pri vyučovaní a ktorú mohli poskytovať aj poslucháčom. Vo väčšine prípadov rozptýlené zbierky predchádzali veľkú zjednotenú zbierku kníh. Knižnice vznikali aj o niekoľko desaťročí neskôr po založení univerzity (počty v tisícoch sa objavujú obvykle až v čase kníhtlače).⁵⁸⁵ Roku 1992 vyslovil historik Vendelín Jankovič domnienku, že knižnicu, ktorú vlastnilo Bratstvo Božieho tela, pravdepodobne používali na Univerzite Istropolitane.⁵⁸⁶ Podľa inventára zachovaného z roku 1501, boli knihy konkrétne majetkom kultového oltára bratstva v dóme – Oltára Panny Márie, sv. Anny, kráľov sv. Štefana a Osvalda a Erazma, mučeníka. Inventár rukopisov a inkunábul zachytáva diela študijného charakteru – niektorých duplicitne – s právnickou, antickou, teologickou a filozofickou tematikou v 96 zväzkoch, čo je netypické pre vlastníctvo oltárneho benefícia.⁵⁸⁷ Z majetkových súpisov oltárnych základín sa zvyčajne dozvedáme o vlastníctve klasických liturgických kníh potrebných na slúženie svätých omší. Okrem toho knižnica nevznikala postupne z odkazov členov bratstva, bratstvo nekupovalo knihy, takže knižný fond získalo darovaním, čo sa pokúsime objasniť neskôr.

Pri výučbe trívia mohli z tejto knižnice využiť 13 zväzkov filozofickej a antickej literatúry (3 duplikáty Cicera, Terentia, Valeria, ďalej tam bol Lívius, Seneca a i.),⁵⁸⁸ ako aj viacero exemplárov odborných výkladových slovníkov.⁵⁸⁹ V súčasnosti sa hypotéza V. Jankoviča potvrdzuje – na základe obsahového rozboru knižnice je zrejmé, že tieto kódexy a inkunábuly využívali študenti Univerzity Istropolitany, a to nielen Fakulty slobodných umení, ale aj Právnickej fakulty.

Na základe humanistického vzdelania profesorov, ktorí študovali v Bologni, Padove, Ferrare, Florencii a pod., sa doposiaľ v literatúre zdôrazňovalo jednoznačné humanistické smerovanie univerzity. V počiatkoch existencie Univerzity Istropolitany bola snaha o jej humanistický ráz, najmä na Fakulte slobodných umení. Po uväznení kancelára Vitéza a následnom odchode profesorov z jeho okruhu sa Istropolitana čoraz viac dostávala pod priamy vplyv Viedenskej univerzity. Ak vezmeme do úvahy jej scholastickú orientáciu s nepravidelnými pokusmi niektorých prednášateľov „prepašovať“ do výučby Cicera, Vergília alebo Horácia, dá sa skôr predpokladať, že na univerzite v Bratislave sa stretla stredoveká konzervatívna tradícia s novými humanistickými prúdmi.

V štúdiách, ktoré vznikli pri príležitosti 500. výročia Univerzity Istropolitany, sa na jednej strane preceňovala Právnická fakulta, ktorej sa pripisovala okrem výučby kánonického práva aj výučba rímskeho práva, na druhej strane sa spochybňovala samotná existencia

585 Artistická fakulta v Kolíne nad Rýnom r. 1474 vlastnila 342 kníh, v Heidebergu r. 1396 – 396 kníh a r. 1461 už 840 kníh, najväčšia univerzitná knižnica na Sorbonne mala r. 1338 až 1 772 kódexov. JOCHUM, Uwe: *Kleine Bibliotheksgeschichte*. Stuttgart 1993, s. 73; HARRIS, Michael H.: *History of Libraries in the Western World*. Fourth Edition. Metuchen 1995, s. 113. BUZÁS, Ladislaus: *Deutsche Bibliotheksgeschichte des Mittelalters*. (Elemente des Buch- und Bibliothekswesens 1). Wiesbaden 1975, s. 137.

586 JANKOVIČ, Stredoveká, s. 153.

587 AMB, Prvá hospodárska kniha, sgn. 3a1, fol. 14rv. Bratislavské Bratstvo Božieho tela spravovalo tri základiny s tromi kaplánmi. Pri odchode kaplánov bolo potrebné vyhotoviť inventár majetku základín. Z inventárov vieme, že základiny vlastnili len klasické liturgické knihy, potrebné na slúženie svätých omší. HLAVAČKOVÁ, Oltárne, s. 90

588 Podrobnejšie pozri kapitolu Humanizmus v prostredí Bratislavskej kapituly.

589 *Vocabularius in viridi cooperthura*, *Vocabularius Salamonis*, *Chatholikon* od Jána Balbusa, *Thortelius grammaticus vocabulista*, *Communiloquium* od Jána Gallensisa. JANKOVIČ, Stredoveká, s. 154.

tejto fakulty (K. Rebro).⁵⁹⁰ **Právnická fakulta** však bola legitímnou súčasťou vznikajúcej univerzity.⁵⁹¹ Vyučovalo sa kánonické právo, keďže v Uhorsku nehralo rímske právo takú úlohu ako na západe či v Taliansku. Kánonické právo bolo bližšie každodennému životu – nárokovalo si právomoci v personálnych a vecných otázkach. Do kompetencie personálnych otázok spadali nielen klerici, ale i účastníci križiackych výprav, študenti, chudobní, vdovy či siroty. Vecných otázok sa týkali cirkevné aj svetské záležitosti, ktoré s náboženskými aktivitami a cirkvou súviseli (manželské spory, spory o cirkevné benefíciá, cirkevný desiatok, spory o zmluvy potvrdené prísahou, patronátne právo a i.).⁵⁹² Na druhej strane aj znalci kánonického práva museli brať do úvahy predpisy rímskeho alebo domáceho práva a v rámci kánonického práva popri pápežskom práve aj miestne (diecézne) štatutárne právo.⁵⁹³

Okrem toho, že v období vzniku Univerzity Istropolitany sa univerzity obvykle zakladali so všetkými štyrmi fakultami, nás na existenciu Právnickej fakulty upozorňujú viaceré fakty a indície. Jednou z nich je významný podiel právnickej literatúry zaznamenanaj v inventári Bratstva Božieho tela: šlo o 18 zväzkov, ktoré predstavovali štandard výučby kánonického práva na právnických fakultách – *Graciánov dekrét*, dve vydania komentára k nemu od Bartolomeja z Brescie, *Dekretály* Gregora IX., *Ustanovenia* Klementa V., dve vydania *Liber sextus* od Bonifáca VIII.,⁵⁹⁴ ďalej šesť zväzkov komentárov k 1. – 5. knihe *Dekretálov* od Mikuláša de Tudeschis, traktáty Filipa Franchisa a laického právnika Jána Andreae, ktorý patril k najplyvnejším kanonistom 14. storočia. Veľmi rozšíreným bol najmä jeho výklad k štvrtej knihe *Dekretálov* Gregora IX. (nazývaný aj *Summa de sponsalibus et matrimonialis*) a s ním súvisiaca *Lectura de et super arbore consanguinitatis et affinitatis*, ktorá obsahovala podrobný výklad o stupňoch príbuzenstva a švagrovstva a prekážkach svadby, doplnený typickými obrázkami a príkladmi z praxe.⁵⁹⁵

590 REBRO, Karol: Istropolitana a Bologna. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch, Bratislava 1967, s. 5 – 23. REBRO, Karol: K dejinám Academie Istropolitany. In: SA 2, č. 1, 1967, s. 3 – 25. JANKOVIČ, Vznik, s. 535 – 551.

591 HLAVAČKOVÁ, Miriam: Univerzita Istropolitana a kapitula pri Dóme sv. Martina v Bratislave. K Právnickej fakulte na Univerzite Istropolitane. In: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII – XV. Ed. Pavel Krafl. Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, volumen 19. Praha 2008, s. 468 – 479.

592 KRAFL, Pavel: Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13. – 15. století. In: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII. – XV. Ed. Pavel Krafl. Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, volumen 19. Praha 2008, s. 96.

593 CSIZMADIA, Vysoké, s. 115.

594 Petr Elbel vysvetľuje duplicitu *Dekretálov* Gregora IX. v knižnici olomouckého prepošta Pavla z Prahy a biskupa Bohuša zo Zvole tým, že jeden exemplár bol zrejme reprezentačný, zdobený a druhý bol menšieho formátu, určený na bežné používanie. ELBEL, Petr: Testamentum meum de libris meis. Knihovna olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (1454 – 1457) opäť v centru pozornosti. In: Problematika historických knižných fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník ze 14. odborné konference, Olomouc 22. – 23. 11. 2005. Ed. Rostislav Krušínský. Brno 2006, s. 103, pozn. 54.

595 Už IV. lateránsky koncil dal podnet na šírenie *Arbores consanguinitatis et affinitatis* s pravidlami a tabuľkami na určovanie stupňov príbuzenstva. GARCÍA Y GARCÍA, Antonio: Die Rechtsfakultäten. In: Geschichte der Universität in Europa. Hg. Walter Rüegg, Bd. 1, München 1993, s. 350. Aj k rukopisu *Dekretálov* Gregora IX. z prelomu 13. a 14. stor. v kapitulskej knižnici bolo pripojené dielo Jána de Deo *Arbor affinitatis et arbor consanguinitatis*, ktoré pomocou obrazových schém poskytovalo jasnejšiu orientáciu v príbuzenských vzťahoch. SOPKO I č. 35.

Na rozhraní právnickej a morálnej literatúry boli diela od Astesana de Ast, od Bartolomeja de Sancto Concordio *Summa casum consientiae* a od Bartolomeja de Chaimis *Interrogatorium sive Confessionale*. Tieto odborné texty výkladovej literatúry už presahovali horizont bežných študentov a absolventov právnických fakúlt tých čias a slúžili v praxi duchovných osôb s biskupskou či prepoštskou právomocou.⁵⁹⁶

Aj vďaka zhodným znakom na náhrobku prepošta Juraja zo Schönbergu a ilumináciám v dvoch inkunábulách sa podarilo identifikovať, že vo vlastníctve prepošta boli diela reprezentujúce súdobú kanonistiku – od Mikuláša Panormitana de Tudeschis *Lectura super V libris Decretalium* a Astesana de Ast *Summa de casibus consientiae*, v súčasnosti uchovávané v Univerzitetnej knižnici v Salzburgu.⁵⁹⁷

Prepošt Juraj zo Schönbergu
pred pápežom Pavlom II.

V oboch inkunábulách iluminátor Ulrich Schreier zachytil erb Juraja zo Schönbergu – čierneho gryfa z profilu, so zlatou korunou na hlave. V inkunábule (s Panormitanovým dielom) namaľoval Schreier kľačiacu postavu duchovného pred pápežom Pavlom II., ktorou je vlastník inkunábuly – prepošt Juraj Peltel zo Schönbergu, čo umocňuje aj text na nápisovej páske „*Salve et succure*“, ktorým sa začína nápis na náhrobku prepošta.⁵⁹⁸ Spomenuté právne zbierky mohol prepošt Juraj využívať nielen na štúdium, ale aj na konkrétnu súdnu a správnu prax.

Totožné tituly inkunábul sú zapísané aj v inventári bibliotéky Bratstva Božieho tela. S veľkou pravdepodobnosťou bola knižnica bratstva pôvodne knižnicou prepošta Juraja

596 Porovnaj ELBEL, Testamentum, s. 95.

597 Universitätsbibliothek Salzburg W III 36 (*Lectura super V libris Decretalium*) Venedig, Nicolaus Jenson, 1477 – 1478. Universitätsbibliothek Salzburg W II 438 (*Summa de casibus consientiae*) Venedig, Leonardus Wild, 1480.

598 W III 36, f. 2r. K náhrobku patria dve tabule z červeného mramoru, obsahujúce nápis so životopisnými údajmi prepošta Juraja zo Schönbergu a s latinskými veršami, ktorých prepis najnovšie publikoval ŠEDIVÝ, Mittelalterliche Schriftkultur, s. 206. Pozri aj erb prepošta Juraja zo Schönbergu na fragmente inkunábuly: list s textom *Výkladu žalmov* a s miniatúrou kráľa Dávida – AMB, EC Lad. 2/51. BURAN, Fragmentsy, s. 162 – 163.

zo Schönbergu, o ktorej sa roku 1472 pochvalne vyslovil aj pápežský legát, diplomat a mecenáš Marko Barbo († 1491).⁵⁹⁹ Vtedy bolo zvykom, že súkromné knižnice profesorov sa využívali pri výučbe študentov univerzít. Profesori často zanechávali svoje knihy univerzite, v tomto prípade však Univerzita Istropolitana smerovala k svojmu zániku. Bratstvu Božieho tela mohol svoju knižnicu odkázať prepošť Juraj, ktorý bol popredným členom bratstva a správcom jeho kultového oltára,⁶⁰⁰ alebo sa do vlastníctva bratstva dostala po zániku univerzity.

Podľa historika Petra Ratkoša prepošť študoval kánonické právo v Ríme.⁶⁰¹ Štúdium kánonického práva dokazujú jeho vlastnoručné záznamy v rukopise *Dekretálov* Gregora IX. a v Graciánovom *Dekréte* z knižnice Bratislavskej kapituly (18. 11. 1461), kde uvádza, že ich „so súhlasom kapituly používal na univerzite aj mimo univerzity na štúdium kánonického práva.“⁶⁰² Žiaľ, zatiaľ sa nám nepodarilo doložiť na akej univerzite prepošť študoval a s akým právnickým titulom štúdium ukončil. Niektorí študenti v Ríme dosiahli titul aj *per bullam* – prostredníctvom pápežského privilégia, a nie po štúdiu na univerzite.⁶⁰³

Domnienku o Jurajovom akademickom vzdelaní možno podporiť aj oslovením v liste (1470) s právnou problematikou, v ktorom radca cisára Fridricha III., doktor oboch práv Hartung von Cappel († po r. 1476), pôvodom z Hesenska, nazýva prepošta Juraja „svojím najlepším a slávnym učiteľom“.⁶⁰⁴ Aj keď toto vznešené oslovenie evokuje mienku, že prepošť a vicekancelár Univerzity Istropolitany Juraj zo Schönbergu bol učiteľom v pravom zmysle slova, je otázne, či v duchu stredovekej rétoriky nešlo skôr o hold človeku, ktorý mohol byť aj vzorom úspešnej diplomatickej kariéry. O to viac, že roku 1433 bol Hartung už dekanom Právnickej fakulty, kým prepošť Juraj začal študovať na Viedenskej

599 Aquilejský patriarcha, kardinál Marko Barbo bol z Ríma vyslaný do nemeckých krajín, Uhorska a Poľska (1471) s diplomatickou úlohou – mal presvedčiť cisára, poľského a uhorského kráľa, aby sa svorne postavili proti tureckej okupácii a zároveň uzmiert poľského a uhorského kráľa, ktorí medzi sebou zápasili o český trón. MACEK, Josef: *Víra a zbožnosť Jagellonského veku*. Praha 2001, s. 242.

600 AMB, Prvá hospodárska kniha, sg. 3 a 1, f. 3, f. 8 z roku 1476 i 1485.

601 RATKOŠ, Vztáh, s. 80. Pápež Inocent IV. založil v Ríme vlastnú univerzitu kúrie – *Studium Curiae* (1245). Bola určená nielen pre duchovných tejto cirkevnej provincie, ale aj pre početný klérus z cudziny, zdržiavajúci sa v kúrii. Rímsku mestskú univerzitu *Studium Urbis* založil roku 1303 pápež Bonifác VIII. Ťažiskom štúdia bolo kánonické a civilné právo. SCHMIDINGER, Heinrich: *Roma docta? Rom als geistiges Zentrum im Mittelalter*. Salzburg – München 1973, s. 10.

602 *Decretales Gregorii IX., Liber sextus* : „*Iste liber est ecclesie Poseniensis, quem Georgius prepositus cum scitu capituli tum in universitate tum extra universitatem pro suo usu tenuit et recepit in octava s. Martini anno domini etc. 1461.*“ (18. 11. 1461) a v *Decretum Gratiani cum Glossa ordinaria Bartholomaei Brixiensis* : „*Item in octava sancti Martini anno (1461) ego Georgius prepositus vacavi studio sacri iuris pontifici.*“ SOPKO I č. 35, 36.

603 GARCÍA Y GARCÍA, Die Rechtsfakultäten, s. 354.

604 DL 45 399: „*preposito domino et preceptorum meo optimo et glorioso.*“ Hartung von Cappel bol dekanom Právnickej fakulty Viedenskej univerzity (1433), patrilo k viedenskému humanistickému kruhu E. S. Piccolominiho, ktorý venoval svojmu priateľovi Hartungovi (*vir doctus et perbenignus*) traktát o autorite koncilov a pápežov. HEINIG, Paul Joachim: *Der Hof Kaiser Friedrichs III. – Aussenwirkung und nach aussen wirkende*. In: *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter*. Hg. Peter Moraw, Stuttgart 2002, s. 153. KLANICZAY, Egyetem, s. 590 Hartung von Cappel mylne považoval za študenta Univerzity Istropolitany.

univerzite až roku 1446.⁶⁰⁵ Nevylučujeme však, že kánonické právo vyučoval na Istropolitane aj Juraj zo Schönbergu.

Významným prednášateľom na Teologickej a spočiatku zrejme aj na Právnickej fakulte bol dominikán z Bologne, doktor kánonického práva a teológie Ján Gattus. Ako Bessarionov familiár sprevádzal kardinála aj na misii v Nemecku, pričom nadviazal priateľské styky s viedenskými univerzitnými profesormi, ktoré naďalej udržoval počas svojho pobytu v Bratislave. Jeho pôsobenie v Bratislave však malo krátke trvanie, po roku 1471 bol už opäť na Sicílii.⁶⁰⁶

Za možných profesorov Právnickej fakulty možno označiť sudcov delegovaných ostrihomským arcibiskupom – bakalára kánonického práva na Viedenskej univerzite kanonika Andreja zo Sv. Juraja (*de Sancto Georgio*) z Rábskej diecézy a magistra Valentína z Veresmartu, kanonika Ostrihomskej diecézy („*in studio hystropolitano Strigoniensis dioecesis residentibus*“) v spore už spomínaných rodín Olgyayovcov a Sterháziocov (1469).⁶⁰⁷ Obaja uvedení sudcovia pôsobili predtým ako prokurátori uhorského národa na Viedenskej univerzite,⁶⁰⁸ Andrej sa stal kráľovským kaplánom (1475) a od roku 1480 biskupským vikárom vo Vespríme,⁶⁰⁹ Valentín z Veresmartu sa stal doktorom kánonického práva (pred 1478) a vikárom Ostrihomskej kapituly.⁶¹⁰

Podobným spôsobom možno uvažovať o ďalších dvoch cirkevných hodnostároch – magistrovi Františkovi Etheovi, farárovi z Kéthelya, a Pavlovi, mošonskom archidiaconovi („*nunc in universitate Posoniensis constitutis*“), poverenými vyniesť v tomto spore rozsudok.⁶¹¹ Keďže súdny spor prebiehal na univerzite a viacerí poslucháči vystupovali ako svedkovia procesu, možno menovaných kánonických právnikov zároveň pokladať za profesorov univerzity.⁶¹²

Na právnických fakultách stredovekých univerzít sa až do 16. storočia prednášala *Suma o teórii a praxi notárskeho umenia* od Rolandina Passageriho. V knižnici Bratislavskej kapituly nachádzame jeden jej z najstarších odpisov (autor ho napísal 1256, odpis je z konca 13. storočia), ďalej Passageriho traktát *Tractatus de notulis* a súčasťou tohto rukopisu je aj *Summa de processu iudicii* od Jána z Lignana.⁶¹³ Keďže Passageriho *Suma* sa neuvádza v pôvodnom inventári knižnice kapituly (1425), jej používanie sa dáva do súvisu práve

605 MUW I. Natio Austriae 26, 1446.

606 JANKOVIČ, Stredoveká, s. 164. REBRO, Karol: Johannes Gattus az Academia Istropolitana professzora. In : A 600 éves felsőoktatás történetéből 1367 – 1967. Studia iuridica auctoritate universitatis Pécs publicata, 60, Pécs 1968, s. 109 – 114.

607 DL 88 502, DL 88 494.

608 SCHRAUF IV, s. 36, 40, 69; s. 41: „*Sub procuracia Mag. Andree de Sancto Georgio, decretorum baccalarii, canonici ecclesie cathedralis Jauriensis*“ (1466). Mag. Valentín z Veresmartu bol prokurátorom uhorského národa na Viedenskej univerzite roku 1461 – SCHRAUF IV, s. 19, 221. Roku 1471 bol opäť prokurátorom uhorského národa už s titulom bakalára kánonického práva SCHRAUF IV, s. 33.

609 J. KÖBLÖS, Az egyházi, s. 427.

610 DL 93 478 (1474) – vikár, DF 249 283 (1478) – vicevikár.

611 DL 88 501 (15. 5. 1470), DL 88 502 (9. 5. 1470), DL 88 505 (26. 6. 1470).

612 V priebehu súdnych rokovaní bol vykonaný aj pokus o zmierenie oboch rodín – za sprostredkovateľov boli určení traja farári Dómu sv. Martina – magister Vavrínek z Kremnice, František z Kéthelya, Ján z Wetry a kanonik Ján z Pulkau: DL 88 506 (4. 7. 1470).

613 SOPKO I č. 8.

s činnosťou Univerzity Istropolitany. Prvých sedem kapitol obsahuje formuláre zmlúv, 8. kapitola formuláre testamentov, 9. kapitola formuláre k súdnemu konaniu a 10. kapitola návod na prepisovanie listín vrátane skúmania ich pravosti.⁶¹⁴ Je možné, že aj Istropolitana svojim dielom prispela k rozvoju verejného notárstva u nás.⁶¹⁵

Bratislavské právnické štúdium sa zrejme tak ako pražské stalo záležitosťou Bratislavskej kapituly, ako aj cirkevnej správy a arcibiskupského súdnicstva. Domáci profesori boli cirkevnými hodnosťami, takže sa ponúka otázka, ktorý z ich úradov bol hlavný a ktorý vedľajší? Kvalifikovali sa najprv vedecky, či boli na určitý čas delegovaní na právnické štúdium na základe arcibiskupovej vôle?⁶¹⁶ Zdá sa, že cirkevný úrad bol dôležitejší a vážnejší než úrad univerzitný, čo korešponduje aj s vtedajším spoločenským rebríčkom.

Tak ako bol pre fakultu slobodných umení autoritou Aristoteles, pre lekársku Galén a právnickú Gracián, pre **teologickú fakultu** bola základným textom *Biblia*, ktorá si vyžadovala výklad – exegézu.⁶¹⁷ Stredoveký výklad *Biblie* výrazne ovplyvnilo dielo sv. Augustína *O kresťanskej náuke* (prvé tri knihy obsahujú pravidlá k interpretácii Svätého písma). Nemenej dôležitou autoritou bol Peter Lombardský, ktorého *Sentencie* rozoberali hlavné body kresťanského učenia – v prvej knihe hovorili o Bohu a Najsvätejšej Trojici, v druhej o stvorení, v tretej o cnostiach a človečenstve Krista a v štvrtej o sviatostiach i poslednom súde.⁶¹⁸

V 15. storočí opäť ožili dve protikladné školy: realisti a nominalisti. Tieto skupiny stlesňovali dve rozličné metódy výučby na artistickej a teologickej fakulte (*via moderna* a *via antiqua*). V 13. bode svojho dobrozdania pre Univerzitu Istropolitanu doporučoval Leonard Huntepichler spolužitie týchto rovnocenných „ciest“ a za príklad kládol univerzitu v Heidelbergu. K tomuto tolerantnému stanovisku nevedli Huntepichlera vedecké dôvody, ale „*snaha po vyššom ciele: pokoji a mieri*“, lebo na iných univerzitách dochádzalo k častým sporom, od čoho chcel autor dobrozdania novú univerzitu ušetriť.⁶¹⁹ Ak by sa kancelárovi Vitézovi podarilo dosiahnuť „*jednotu a svornosť magistrov a študentov, nestala by sa univerzita v Bratislave len centrom štúdií, ale aj výborným miestom religiozity pôsobiacej na okolité krajiny.*“⁶²⁰

614 SOPKO, Najstaršia I., s. 120.

615 ZAVARSKÝ, Svorad: Verejný notariát v stredovekej Bratislave. In: Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Ed. Júlia Ragačová, Bratislava 2005, s. 174.

616 MORAW, Pražská právnická, s. 44. Profesori práva z Čiech, Moravy a Sliezska na pražskej univerzite dokazujú, že kariéra oscilujúca medzi cirkvou a univerzitou sa u kanonistov zo 14. stor. vyskytovala omnoho častejšie než čisto cirkevná dráha.

617 K štúdiu *Biblie* a jej interpretácii v staroveku a stredoveku – WIELGUIS, Stanisław: *Badania nad Biblią w starożytności i w średniowieczu*. Lublin 1990.

618 V Bratislavskej kapitulskej knižnici bol Komentár ku IV. *Knihе Sentencií* P. Lombardského (14./15. stor.) SOPKO I č. 52, 63 (15. stor.), 55: *Štyri knihy sentencií* (14. stor.).

619 FRANK, Der antikonziliaristische, s. 373. Na univerzite v Erfurte bol bakalár (1420) povinný interpretovať logické traktáty Aristotela v duchu *via moderna*, potom tento smer ustúpil do úzadia a presadil sa až po roku 1495. KADENBACH, Johannes: Zum Prüfungsstoff *ad gradum baccalaureatus in artibus liberalibus* an der Universität Erfurt nach der *collectio* von 1420. In: *Scientia und ars im Hoch- und Spätmittelalter*, 2. Halbband. Hgs. Ingrid Craemer-Ruegenberg – Andreas Speer. Berlin – New York 1994, s. 810.

620 FRANK, Der antikonziliaristische, s. 373.

Na jednotlivých univerzitách možno pozorovať rozličné spôsoby vyrovnávania sa s realizmom a nominalizmom (napr. v Padove vznikli dve teologické katedry – jedna pre realistov a jedna pre nominalistov), v druhej polovici 15. storočia však na fakultách teológie začal postupne prevládať realistický smer v tomistickej forme (podľa učenia Tomáša Akvinského).⁶²¹

Univerzity Istropolitany sa dotkli aj filozofické spory, ktoré prebiehali medzi zástancami Aristotela a Platóna. Kontroverzie rozvíril najmä grécky učenec žijúci v Taliansku Georgios Gemisthos Plethon († 1452) obranou Platóna v spise *O rozdieloch medzi Aristotelom a Platónom*. Za Platóna sa postavil i Plethonov žiak kardinál Bessarion dielom *Proti ohováračovi Platóna* (1469). Na tomto diele s Bessarionom spolupracoval Ján Gattus, ktorý vyučoval na bratislavskej Teologickej fakulte. Autori sa pokúšali nájsť odpovede na otázky, do akej miery boli obaja filozofi v protiklade v názoroch týkajúcich sa existencie Boha, učenia o Najsvätejšej Trojici, stvorenia sveta či nesmrtnosti duše. Platóna v diele predstavili ako najvýznamnejšieho metafyzika, ale uznali aj Aristotelove zásluhy vo vede, najmä fyzike.⁶²² Kým prostredníctvom spomenutých vzdelancov sa na Univerzitu Istropolitany dostávali idey novoplatonizmu, ďalší profesori, odchovanci Viedenskej univerzity Vavrínek Koch z Kropáč († 1473) a Matej Gruber z Mödlingu, mali scholastické základy.⁶²³

Rada Teologickej fakulty Viedenskej univerzity (17. 8. 1469) na žiadosť arcibiskupa Vitéza uznala Kocha a Grubera za spôsobilých prednášať *Sväté písmo*, pričom Koch prednášal v Bratislave o *Knihe múdrosti* a Gruber *Listy sv. Pavla Timotejovi a Titovi*. Dňa 20. októbra 1469 tá istá inštitúcia po zákroku arcibiskupa povolila, aby Koch mohol konať svoje prednášky v Bratislave aj napriek tomu, že na Viedenskej univerzite si robil bakalariát teológie.⁶²⁴ Keď však arcibiskup prikázal Kochovi konať prednášky o *Sentenciách* Petra Lombardského, po námietkach zo strany Viedenskej univerzity sa musel Koch zaviazat, že tri slávnostné úvodné prednášky k *Sentenciám* prednesie vo Viedni a tak získa bakalariát teológie.⁶²⁵ Bakalári Teologickej fakulty Viedenskej univerzity si teda mohli plniť svoje bakalárske povinnosti na Teologickej fakulte v Bratislave a pritom pokračovať vo Viedni. Vavrínek Koch odkázal v testamente svoju knižnú zbierku viedenskému profesovi Petrovi z Brašova (1473) s tým, že jej časť má odovzdať farskej knižnici v Kremnici, kde sa skutočne zachovali jeho dva rukopisy z druhej polovice 15. storočia (Pavol de Burgos – dodatky k *Postile* Mikuláša z Lýry a početná zbierka traktátov od Jána Gersona, ktoré naznačujú Kochov záujem o hnutie *devotio moderna*).⁶²⁶

V spomínanej knižnici Bratstva Božieho tela bola teologická literatúra zastúpená reprezentatívne – 59 zväzkami, ktoré mohli využívať študenti Teologickej fakulty – podobne ako v prípade právnických diel v súvislosti s Právnickou fakultou. Päť zväzkov tvorili

621 ASZTALOS, Die Theologische, s. 384.

622 KLANICZAY, Mattia, s. 13.

623 SCHRAUF IV, s. 32. Vavrínek Koch je zapísaný v letnom semestri r. 1449 a patril medzi chudobných študentov (*pauperes*), oslobodených od imatrikulačnej taxy. MUIW I 68. Roku 1461 bol prokurátorom uhorského národa na Viedenskej univerzite.

624 JANKOVIČ, Stredoveká, s. 164.

625 UIBLEIN AFT I, s. 293.

626 SOPKO I č. 179, 182.

komentáre k *Sentenciám* Petra Lombardského (napr. *Super Sentenciarium* od J. Duns Scoty), tri zväzky *Sumy morálnej teológie* od arcibiskupa Antonina z Florencie, zastúpené su diela realistov – Tomáša Akvinského (*Komentáre k Sentenciám, Suma teologická a Proti pohanom*), Alberta Velkého (*O sviatosťiach, Kázne* a bližšie neurčené dielo). Okrem diel patristiky – *Listy a životopis sv. Hieronyma*, od Augustína *O obci Božej*, Boethia *Útecha z filozofie*, Euzébia z Caesarey *Príprava evanjelizácie* – tu boli diela autorov vrcholnej scholastiky: *Výklad Biblie* v piatich častiach od Mikuláša z Lýry, *Výklad Knihy múdrosti* od Roberta Holcota, nechýbala tlačná *Biblia* ani *Listy apoštola Pavla*. Veľký dôraz na kazateľské umenie prezrádza kazateľská spisba, ktorá tvorila tretinu zbierky – od autorov sv. Bernarda z Clairvaux, Petra Lombardského, Leonarda z Udine, Jána Nidera, Huga zo Saint Cher a i.⁶²⁷

Najmenej početnou fakultou Univerzity Istropolitany bola **Lekárska fakulta**, preto neprekvapuje, že sa o nej zachovali iba skromné údaje. Z prvých rokov existencie Viedenskej univerzity sa takisto nezachovali nijaké správy o Lekárskej fakulte, čo sa dá odôvodniť aj tým, že najskôr bolo potrebné absolvovať Fakultu slobodných umení, až potom sa dalo pokračovať na tzv. vyššej fakulte. Podobne i v Paríži bola táto fakulta počtom najslabšia zo štyroch fakúlt. Aj učiteľské kolégium Karlovej univerzity spočiatku tvorilo päť teológov, dvaja právnici, jeden lekár a bližšie neurčený počet artistov.⁶²⁸ Na nemeckých univerzitách boli na lekárske fakultách v priemere dvaja profesori – jeden pre praktickú a druhý pre teoretickú medicínu.⁶²⁹

Kancelár Vitéz pre Lekársku fakultu v Bratislave získal doktora Petra (*doctor artium et medicinae*),⁶³⁰ ktorým by podľa historičky A. Ritoók-Szalay mohol byť humanista Peter Luder (asi 1415 – 1472), priateľ dominikána Leonarda Huntpichlera. O ňom je známe, že v rokoch 1467 – 1468 prednášal *Poetiku* v Bazileji, kde dostával plat mestského lekára. Objavujeme ho opäť po dvoch rokoch na univerzite vo Viedni, takže je možné, že tie dva roky strávil na univerzite v Bratislave.⁶³¹ Ďalším vyučujúcim bol laik, doktor medicíny Erazmus Adlman, ktorý roku 1479 spísal v Bratislave svoj testament za prítomnosti manželky Alžbety a syna Erazma.⁶³²

Na Lekárskej fakulte mohli spočiatku – do obdobia Vitézovho uväznenia – vyučovať Martin Bylica, ktorý bol aj lekárom, a básnik, historik i lekár Galeotto, ktorý predtým pôsobil v Padove, Bologni a do Uhorska prišiel z Talianska spolu s Pannoniom. Jeho dielo *O človeku*, ktoré venoval Vitézovi, sa zaoberá vonkajšími a vnútornými aspektmi ľudskej bytosti. Galeotto v ňom rozvinul vtedajšie názory o vzťahu makrokozmu a mik-

627 JANKOVIČ, Bratislavská, s. 107.

628 MORAW, Pražská právnická, s. 29. SCHULTHEISZ, Emil: Zur Geschichte des medizinischen Unterrichts in Ungarn vom frühen Mittelalter bis 1769. In: *Clio Medica* 6, 1, 1971, s. 46.

629 BERNHARDT, Markus: Gelehrte Mediziner des späten Mittelalters: Köln 1388 – 1520. Zugang und Studium. In: *Gelehrte im Reich. Zur Sozial- und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhunderts* (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 18). Hg. Rainer Christoph Schwinges. Berlin 1996, s. 131.

630 DL 45 260.

631 RITOÓK-SZALAY, Der Humanismus, s. 166.

632 PT 177v (1476): *Testamentum Erasmi doctoris facultatis medicine*. Erazmus Adlman bol členom Bratstva Božieho Tela. AMB, Protokol Bratstva Božieho tela, sign. E. L. 3. Na spísaní jeho testamentu sa zúčastnil kanonik Martin – ide o *Martina z Banskej Štiavnice (de Schemnitia)*.

rokozmu: ľudské telo – mikrokozmos je ovplyvňované vonkajším svetom – makrokozmosom, ktorý zahŕňa oblohu a zem. Jednotlivé veci sú tak obrazmi iných vecí, všetko sa odzrkadľuje vo všetkom.

Nielen Galeotto, ale aj iné osobnosti na dvore Mateja Korvína spájali medicínu s astrologiou i alchýmiou. Pre stredovekých pacientov bola otázka predpovedania budúcnosti veľmi dôležitá, pretože v tých časoch sa ľudia najviac obávali náhlejšej smrti, ktorá by ich pripravila o možnosť zaistiť si večnú spásu. Hovorilo sa o rôznych magických postupoch, ktoré vraj slúžia na predpovedanie vývoja choroby. Mágia však pre vtedajších humanistov bola – na rozdiel od súčasného chápania – religióznym javom spojeným zložitými a často rozporuplnými väzbami s tradičným kresťanstvom.⁶³³ Na druhej strane treba povedať, že napriek obľube predpovedí sa zároveň ozývali hlasy, ktoré varovali pred astrologickými prognózami, lebo vedú ľudí k bezzásadovej závislosti od hviezd. Odvolávali sa napríklad na sv. Augustína, Gregora Veľkého, Izidora Sevillekého, ktorí odmietali predstavu, že hviezdy majú v sebe determinujúcu silu, obmedzujúcu ľudskú slobodu.⁶³⁴ Už kancelár Gerson zdôraznil nadradenosť medicíny nad šarlatánstvom, chválil lekárov proti „čarodejníkom, kúzelníkom, mágom a podobným bláznom“ a vyzdvihol „doktorov medicíny, ktorí celý čas študovali v knihách to, čo vynašla a objasnila lekárska veda.“⁶³⁵

Tesné spojenie astrológie so stredovekou medicínou dokladá v súčasnosti nezvestný kódex z bratislavskej kapitulskej knižnice, ku ktorému bol pripojený latinsko-slovenský slovníček.⁶³⁶ Rukopis obsahoval rozmanité traktáty neznámych autorov, zaoberajúce sa vhodným časom na púšťanie žilou (*De tempore minucionis*), *Výkladom o žilách (Tractatus de venis)*, v ktorom bolo podľa Knauza značné množstvo slovenských glos, *O liečivých účinkoch rastlín (De virtutibus herbarum)*,⁶³⁷ *Alfabetický spis chorôb (Thabula de infirmitatibus)*. Záverečné stránky kódexu upozorňovali na šíriaci sa mor, obsahovali liečebné a astrologické rady.⁶³⁸ Žiaľ, stratený je tiež kódex so zdravotnými traktátmi, ktorý obsahoval aj veterinárnu príručku o liečení koní *Medicina equorum magistri Alberti*.⁶³⁹

V knižnici Bratstva Božieho tela, o ktorej predpokladáme, že sa využívala na Univerzite Istropolitane, sa nachádzal jeden lekársky rukopis *Liber medicinalis scriptus* a dve prí-

633 Podrobnejšie k terminológii a vzťahu mágie s kresťanstvom – SZÓNYI, G. Endre: The Occult Sciences in Early Modern Hungary in a Central European Context. In: The Role of Magic in the Past. Ed. Blanka Szeghyová. Bratislava 2005, s. 29 – 44; KIECKHEFER, Magie, s. 170.

634 KIECKHEFER, Magie, s. 152.

635 LE GOFF, Jacques: Za jiný středověk. Čas, práce a kultura na středověkém Západě. Praha 2005, s. 184.

636 SOPKO, Stredoveké prírodovedné, s. 34.

637 Zrejme ide o dielo Alberta Veľkého *De virtutibus herbarum*. Internetová stránka <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k53526s>, 10. 3. 2007.

638 SOPKO I č. 99.

639 SOPKO I č. 80. Podrobne k veterinárnej príručke – DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Kôň a člověk v stredoveku. Budmerice 2007, s. 124 – 126.

rodovedné práce Alberta Veľkého (*De proprietatibus animalium* a *De secretis mulierum et virorum*).⁶⁴⁰

Vzor cirkevných a kráľovských dvorov, kde pôsobili vzdelaní lekári, nasledovali aj mestá. Trvalo však dlhšie obdobie, kým sa tu začala vykonávať lekárska prax tak, ako ju poznáme v súčasnosti. Ako mestskí lekári pôsobili v Bratislave kanonik doktor medicíny **Wolfgang Schom** († 1461)⁶⁴¹ i laický doktor medicíny Erazmus Adlman. Ten dokonca kvôli svojej pedagogickej činnosti obdržal kanonickú prebendu v Bratislavskej kapitule.⁶⁴² Cirkevné synody síce zakazovali kňazom vykonávať chirurgické zákroky, ale tie v tom období aj tak spadali do kompetencie ránhojičov a chirurgov, združujúcich sa na remeselníckom princípe v cechoch. A tak nachádzame aktívnych lekárov (s výnimkou konania chirurgických zákrokov) medzi členmi kapituly nielen v Bratislave, ale aj v Nitre a na Spiši.

O tom, že život týchto intelektuálov, teda najmä tých, ktorí nežili na kráľovskom dvore ale naplno sa oddali vede, bol niekedy ťažký, hovorí s trpkou iróniou aj humanista Erazmus Rotterdamský: „*Teológovia hladujú, fyzici mrznú, astrológom sa kdekto vysmeje, logikov si nikto ani nevšimne. Azda len lekár je muž, ktorý vydá i za ostatných, ale aj v tomto odbore platí, že čím je menej učený, čím si počína smelšie a bez dlhého rozvažovania, tým väčšiu vážnosť požíva u mocných tohto sveta. Hneď za lekárov – niekedy i nad nich – sa zaraďujú právnici, o ktorých povolani sa však často a svorne vyjadrujú filozofi s posmechom...*“⁶⁴³

Čo sa naučil študent Ján v Bratislave.

Vzdelanostná úroveň členov kapituly počas existencie Univerzity Istropolitany

Na Fakulte slobodných umení a azda aj na jednej z vyšších fakúlt Univerzity Istropolitany študoval nádejný študent Ján Lökös z Kalló (dnes Nagykálló v župe Sabolč). S túžbou po vzdelaní pricestoval v auguste 1467 do Bratislavy spolu so svojím vychovávateľom a sluhom Tomášom. O peripetiách cesty z Budína do Bratislavy, o výdavkoch na bývanie, ale i na každodenné potreby sa dočítame v liste, ktorý písal vychovávateľ Jánovmu otcovi.⁶⁴⁴ V Budíne sa zásobili praktickými študijnými potrebami: tromi librami papiera za 24 denárov, dvoma uncami dubienky (4 denáre), živicom (3 denáre) a vitriolom (2 denáre) na výrobu atramentu. Možno doplniť, že k výbave študenta patrilo ešte rydlo, pero – zvyčajne z husi či labute, pravítko a odpichovač (*punctorium*) v tvare kružidla.⁶⁴⁵

640 Pod názvom *Liber medicinalis* poznáme viacero diel. Z 3. alebo zo 4. stor. pochádza prvá latinská didaktická báseň s lekárskou tematikou *Liber medicinalis*, ktorej autorom je Quintus Serenus. Ide o prehľad chorôb, usporiadaných od hlavy k päte, a spôsobov ich liečenia. *Liber medicinalis* z 8. stor., spísaný v benediktínskom kláštore Lorsch v Nemecku, obsahuje recepty na zhotovenie liekov. ISIDOR ZE SEVILLY : *Etymologiae* IV. Ed. Hušková Klára – Florianová Hana. Praha 2003, s. 28 a 35.

641 SNA, SABK, Cap. K, fasc. 10, No. 28. SNA, SABK, Capsa 43, 120 *Conscriptio decima*. Z testamentu kňaza Václava Eysnera – PT 76r: „*Item dem hochgelerten maister Wolfgang doctor medicine vnd korher zu Prespurgh hat er geschafft zwuo madrein kursen, dy vorhanden sein, darczu sein tuchna, ain tebich vnd sein guete chisten.*“

642 PT 177v – 178r (9. 7. 1479).

643 ROTTERDAMSKÝ, Chvála, s. 39.

644 DL 48 206.

645 SLIVKA, Michal: Stredoveké skriptória. In: *Kniha 1995 – 1996*, s. 28.

Keďže internáty, tzv. burzy ešte neboli vhodne prispôsobené na bývanie, musel sa Ján aj s vychovávateľom a sluhom ubytovať v bratislavskom hospíci. Vychovávateľ predstavil študenta Jána kancelárovi univerzity Vitezovi, ktorý ich veľkodušne prijal a vychovávateľovi zdôraznil, aby sa o svojho zverenca verne staral a obliekal ho tak, ako sa obliekajú šľachtici. Dozvedeli sa, že je potrebné ošatiť Jána do študentského habitu, dnes by sme povedali rovnošaty („*pro habitu, puta veste pro forma studentum*“), na ktorý podľa odhadu krajčírka potrebujú plátno a hodváb za desať zlatých. K tomu je vhodné zaobstarat si na zimné obdobie kabát z líščej kožušiny, dlhú tuniku po zem, podšitú kožušinou zo zajaca alebo z kuny, ktorú bude nosiť na slávnosti, mimo burzy. Na zimu je ešte nevyhnutná vesta a nohavice. Týždenné výdavky na jedlo, pitie a kúrenie boli pre tri osoby 1 zlatý a 25 denárov, z čoho vychovávateľ usúdil, že na rok potrebujú 63 zlatých. K vyúčtovaniu okrem študentských potrieb, nákladov na podkutie koňa a prepravu vychovávateľ pripísal, že zaplatil aj Jánove pôžičky – jeden a pol zlatého a deväť denárov, „*ktoré si požičal v zime bez jeho vedomia a ku ktorým sa neodvážil otcovi priznať*“. Zdá sa, že študentské „móresy“ sa od tých čias veľmi nezmenili... Žiaľ, nevieme, ako dlho Ján v Bratislave študoval a či stihol nadobudnúť akademický titul. Môžeme si len približne predstaviť, čo všetko si vypočul v rámci trívia a kvadrívia na Fakulte slobodných umení, akých prednášajúcich v tom období v Bratislave spoznal a čo ho ovplyvňovalo.

Nie je náhoda, že v čase existencie Univerzity Istropolitany sa členmi kapituly stali viacerí kanonici s titulom získaným na teologickej či právnickej fakulte a nie „iba“ bakalári či magistri slobodných umení. Títo vzdelanci (okrem dvoch kanonikov z Regensburgu, u ktorých sa nám nepodarilo zistiť miesto štúdií) boli väčšinou odchovcami Viedenskej univerzity, dolnorakúskeho pôvodu. Predpokladáme, že svoje vzdelanie využili na Univerzite Istropolitane i v mestskej kapitulskej škole. Na základe získaných akademických titulov ich však nemožno automaticky zaradiť ako profesorov k jednotlivým fakultám, keďže v tomto období bolo charakteristické, že sa vzdelanci vyznali vo viacerých vedných odboroch.

Jeden z nevelkého počtu známych študentov Univerzity Istropolitany, bakalár teológie **Žigmund Obrecht z Lenginfeldu** (v Dolnom Rakúsku), študoval na Viedenskej univerzite teológiu i kánonické právo (1436 – 1450),⁶⁴⁶ neskôr spravoval farnosť v rakúskom Stockerau.⁶⁴⁷ Roku 1473 sa stal kanonikom Bratislavskej kapituly a v štúdiu teológie pokračoval na Univerzite Istropolitane. Povinný poplatok za promócie na bakalára bol tri zlaté, ktoré Žigmund nemal, a tak namiesto poplatku daroval Teologickej fakulte Bratislavskej univerzity svoj kódex s *Komentárom k Evanjeliu sv. Matúša* (1474).⁶⁴⁸ Popri štúdiu mohol v Bratislave vyučovať dva roky na Fakulte slobodných umení, ako bolo zaužívané na Viedenskej univerzite. Po tomto dvojročnom období sa však v prameňoch Bratislavskej kapituly so Žigmundom z Lenginfeldu nestretávame. Po roku 1474 už pravdepodobne

646 MUW I/1. 192: 1436 bakalár, 1439 magister slobodných umení. UIBLEIN AFT II, s. 697, zapísaný aj na Fakulte kánonického práva (1443). UIBLEIN AFT I, s. 235 (4. 7. 1450): „*In eadem congregatione magistro Sigismundo assignata est pro 2 cursu tertia quinquagena psalmodum, ita, ut in ea legat, quantum usque ad novum ordinarium convenienter possit.*“

647 Pisomne doložené v rokoch 1458, 1463 a 1469. UIBLEIN AFT I, s. 230.

648 Nationalbibliothek vo Viedni, Cod. Lat. 4 596.

pôsobil vo Viedni, lebo roku 1484 sa zriekol benefícia vo viedenskej Kapitule sv. Štefana.⁶⁴⁹

Na Teologickej či Právnickej fakulte Univerzity Istropolitany mohol po ukončení štúdií vo Viedni prednášať bakalár teológie a kánonického práva **Ján Rauch z Luu** (*Lw*) z Regensburskej diecézy. V matrike bol zapísaný v rýnskom národe, pričom pisár neskôr dopísal, že zomrel ako kanonik v Bratislave (1486).⁶⁵⁰ Vďaka podrobnému vedeniu univerzitných záznamov vo Viedni vieme o priebehu jeho štúdia teológie aj o ním prednášaných kázňach na bohoslužbách, ktoré boli pravidelnou súčasťou univerzitného života. V apríli 1480 kázal na Zvestovanie Pána, ale kázeň na Nanebovzatie Panny Márie (15. 8.) toho roku ani nasledujúceho už neodslúžil a nahradil ho musel rehoľník z kláštora karmelitánov. V októbri 1480 ešte zaplatil Teologickej fakulte vo Viedni jeden zlatý pred začatím svojich prednášok z *Bible*, potom už v záznamoch univerzity nefiguruje. Ján Rauch sa stal kanonikom a oltaristom v Bratislave po roku 1480 pravdepodobne kvôli pôsobeniu na Univerzite Istropolitane. Do bežného chodu kapituly sa nezapájal, takže v prameňoch nájdeme o ňom zmienky sporadicky (v rozmedzí rokov 1483 – 1486).⁶⁵¹

Spomedzi teologicky vzdelaných kanonikov činnosť na bratislavskej Teologickej fakulte predpokladáme u licenciáta teológie **Mikuláša Poppa z Hüttendorfu** (1472 – †1479), doktora teológie **Erazma z Regensburgu** (1473 – 1482)⁶⁵² a licenciáta teológie **Juraja Greiffensteina z Kremsu** (1476 – 1490),⁶⁵³ ktorý v rokoch 1483 – 1484 pôsobil ako vikár bratislavského prepošta.⁶⁵⁴ Nepodarilo sa nám zistiť, akú univerzitu navštevoval Mikuláš Popp z Hüttendorfu, k bratislavskému kanonikátu sa zrejme dostal zásluhou svojho krajana Mikuláša Schrickera z Hüttendorfu.⁶⁵⁵ Títo kanonici nepatrili k tým, ktorí sa uspokojili s výnosmi z kanonikátov a v kapitule sa fyzicky nezdržovali. V uvedenom období dodržiavali rezidenciu v kapitule súčasne s tými, ktorými sa budeme zaoberať v nasledujúcich riadkoch. Svojimi intelektuálnymi, kultúrnymi a pastoračnými aktivitami ovplyvňovali nielen prostredie kapituly, mestskej kapitulskej školy, univerzity, ale i mesta.

Zaujímavou osobnosťou, ktorá sa zapísala do bratislavských dejín umenia, bol kanonik magister Ján Han z Weytry, od roku 1470 zároveň dómsky farár.⁶⁵⁶ Ján Han bol mimoriadne obľúbeným svedkom pri spísaní testamentov mešťanov, ktorí od neho požadovali

649 DAW, Liber actorum, Cod. AC II, fol. 18v.

650 UIBLEIN AFT II, s. 667. MUW I/1. 188, 195. MUW II/1. 5, 41. UIBLEIN AFT I, s. 173, 313, 315.

651 AMB č. 3 845. KÖBLÖS, Az egyházi, s. 478.

652 Nevieme, kde študoval. ELP, f. 6.

653 MUW II/1. 25: 1457 bakalár, 1462 magister slobodných umení. UIBLEIN AFT I, s. 270: „*Distribucio sermonum: In festo nativitatis virginis Marie faciet sermonem mgr. Georgius de Chremsa*“ (14. 4. 1464). Od r. 1460 prednášal na Fakulte slobodných umení Viedenskej univerzity, pričom pokračoval v štúdiu teológie. ASCHBACH, Geschichte, s. 602.

654 V rokoch 1464 – 1467 bol vikárom farára v Purktore. UIBLEIN, AFT II, s. 642. Roku 1479 bol dekanom Bratislavskej kapituly: ELP, f. 26.

655 M. Császár ich stotožňuje, ale Popp bol pred 2. 4. 1479 mŕtvy. SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, Nr. 182, Schricker sa spomína aj po tomto dátume. KÖBLÖS, Az egyházi, s. 452, ELP, f. 13.

656 Magister Ján Han nie je identický s kanonikom magistrom Jánom z Vépu, ako ich doposiaľ stotožňovali v literatúre. ELP, f. 41, 43.

odslúžiť zádušné sväté omše a zverovali mu i svoje cennosti.⁶⁵⁷ Správca Oltára Božieho tela v dóme, vzdelaný kňaz magister Vavrinc Mischinger, po vzletnom a filozoficky ladenom úvode testamentu postupne vymenoval svoje nehnuteľnosti a hnutelnosti, ktoré rozdelil rodine a priateľom. Zo svojej zbierky kníh venoval Jánovi Hanovi latinskú gramatiku *Graecismus* (k tomu malú striebornú čašu), paulínom do Marianky odkázal malý tlačенý misál, kanonikom malý cestovný breviár a veľké *Dekretály*, viazané v čiernej koži, vikárovi Gašparovi Rómerovi.⁶⁵⁸ Mešťan Hieronym Wanusch zanechal svojmu spovedníkovi Jánovi Hanovi písací stôl a skriňu.⁶⁵⁹ Mešťan Martin Nachwinter (1467) odkázal 60 zlatých na kríž, ktorý má kňaz verejne nosiť na čele procesie, a poveril Jána Hana, aby ho dal zhotoviť.⁶⁶⁰

Počas pôsobenia magistra Hana v Bratislave sa zintenzívnila činnosť skriptorov a iluminátorov. Zásľuhu na tom mali aj jeho nadštandardné vzťahy s bratislavskými mešťanmi, ktorí výraznou mierou finančne podporovali vznik liturgických kódexov. Ján Han bol objednávateľom antifonára (pravdepodobne aj vlastníkom), v ktorom bol uvedený nekrologický záznam o jeho smrti: 8. mája 1500.⁶⁶¹ Dvojzväzkový antifonár, dnes tzv. *Hanov kódex* z roku 1487, patrí k najkvalitnejším príkladom gotického knižného maliarstva vo vtedajšom Uhorsku. Vznikol vo videnskej dielni iluminátora Ulricha Schreiera zo Salzburgu.⁶⁶²

Tu možno pripomenúť, že Univerzita Istropolitana od začiatku svojej existencie pestovala veľmi čulé kontakty s videnskými dominikánmi, pre ktorých v 80. rokoch 15. storočia pracoval aj Ulrich Schreier a neskôr jeho nasledovníci. Nedá sa vylúčiť, že Schreier zamestnával aj bratislavských maliarov a spracoval naraz niekoľko zákaziek z prostredia Bratislavskej kapituly.⁶⁶³

V čase vzniku Hanovho antifonára vrcholil pre mesto i kapitulu významný stavebný počin – dokončenie svätej bratislavského dómu. Rok výzdoby kódexu 1487 sa uvádza aj pri znaku Bratislavskej kapituly v klenbe presbytéria Dómu sv. Martina. Tento letopočet je preto neraz považovaný za čas dokončenia prestavby, aj keď ju ostrihomský arcibiskup Tomáš Bakócz posvätil až na sklonku 15. storočia. V súvislosti s tým vyslovil D. Buran

657 Mešťan Lienhart Unger s manželkou platili ročnú činžu 2 zlaté zo svojho domu na Schöndorf-skej ulici magistrovi Jánovi Hanovi: AMB č. 3 950 (1492). Pozri aj AMB č. 3 949, PT 145rv, 166r, 170rv, 175v, 176r, 177r, 178v – 179r, 181v – 182r, 186v. V testamente Ján Rohrbeck uvádza, že je farárom Hanovi dlžný 11 zlatých: PT 211v (1486) a Juraj Kochermacher 40 zlatých: PT 212v (1487).

658 PT 268r (1498).

659 PT 181v (1480).

660 PT 127r (1467).

661 KNAUZ, A pozsonyi káptalannak, s. 9.

662 SOPKO I č. 6. BURAN, Antifonár, s. 45 – 66. Kodikologická analýza celého rukopisu a komentár výzdoby sú predmetom sprievodných textov k CD-ROM-ovej edícii Hanovho antifonára s kompletným obrazovým materiálom: Bratislavský antifonár II/Antiphonary of Bratislava II (Memoria Slovaciae – medii aevi manuscripta I.). Ed. Lubomír Jankovič – Dušan Buran – Jozef Hanus. Martin 2000.

663 BURAN, Dušan: Katalóg diel – 6.1.7. Bratislavský misál. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Ed. Dušan Buran. Bratislava 2003, s. 782.

hypotézu, že priamou Hanovou motiváciou na objednávku takého reprezentatívneho liturgického kódexu bolo práve blížiac sa stavebné dokončenie svätyně dómu.⁶⁶⁴

Z Bratislavského antifonára II. (Hanov kódex)

V 80. rokoch 15. storočia poveril pápežský legát kanonika Jána Hana vedením odpustkovej akcie, pričom sa zachovala tlačaná verzia odpustkovej listiny (1480), o ktorej bádatelia uvažujú, že ju vytlačili v Bratislave.⁶⁶⁵ Udeľovaniu odpustkov sa budeme venovať v jednej z ďalších kapitol, teraz sa pokúsime zamyslieť sa nad tým, kto by mohol byť tlačiarom tejto odpustkovej listiny. V tomto období v Bratislave alebo blízkom okolí pôsobil anonymný potulný tlačiar (ide o prvého tlačiaru na území Slovenska). Ten v rokoch 1477 – 1480 vytlačil štyri tituly inkunábul: spomínanú odpustkovú listinu z roku 1480 s ručne písaným „*honeste Agnes de Posonio*“, ďalej plagát, ktorý dal vyvesiť Matej Korvín vo Viedni a ktorým vypovedal vojnu Fridrichovi III. (11. júna 1477), a dve knihy, ktoré sa tematicky týkajú dominikánov (mohli byť vytlačené na objednávku bratislavských dominikánov).⁶⁶⁶ Jednou z nich je *Confessionale* Antona Florentina (1477) – podľa názvu diela vošiel jeho tlačiar do odbornej literatúry ako „*tlačiar Confessionale*“. Bádatelia sa zhodujú v tom, že typ písma pochádza

664 BURAN, Antifonár, s. 63.

665 AMB č. 3 791.

666 FRIMMOVÁ, Eva: Bratislavský tlačiar inkunábulového obdobia. Kniha 2006, Martin 2006, s. 216 – 217.

z tlačiarne doktora práv Mateja Morava z Neapola (pôvodom z Olomouca), do Uhorska sa možno dostal vďaka jeho spolupracovníkovi. Podľa Gedeona Borsu bol tento spoločník, tak ako aj Matej z Olomouca nemeckého pôvodu, čo sa zatiaľ nepodarilo dokázať.⁶⁶⁷

Ponúka sa nám azda odvážna hypotéza, či by spomínaným tlačiarom nemohol byť (zrejme takisto Nemeč) Andrej Hess. Ten totiž svoju budínsku tlačiareň založil vďaka podpore arcibiskupa Vitéza, ktorý ho povolal z Ríma do Uhorska.⁶⁶⁸ Prvého tlačeného diela z tejto tlačiarne – *Uhorskej kroniky* (5. 6. 1473), venovanej budínskemu prepoštovi Ladislavovi Káraiovi – sa Vitéz už nedožil. Za arcibiskupovým pozvaním sa mohol skrývať úmysel využiť tlačiareň v prospech Univerzity Istropolitany. Aj podľa nových štúdií európskych historikov zohrávali univerzity pri šírení kníhtlače dôležitejšiu úlohu, než sa predpokladalo.⁶⁶⁹ Je teda pravdepodobné, že kníhtlačiar sa v Bratislave zdržiaval v 80. rokoch 15. storočia práve pre existenciu univerzity. Potvrdzoval by to aj údaj v komorskej knihe účtov z rokov 1477 a 1478, kde je záznam o novoprijatom bratislavskom mešťanovi: „*maler oder aufdrucker*“ menom Andrej z Viedne.⁶⁷⁰ Či ide o Andreja Hessa, sa však nedá povedať s istotou, odpoveď azda prinesie ďalší výskum.

Humanistom a zberateľom kníh bol aj ďalší člen kapituly (od roku 1487) magister **Pankrác Rohrbeck z Laa** (dnes Laa an der Thaya pri Viedni). Po absolvovaní Artistickej fakulty Viedenskej univerzity sa stal rektorom školy vo Farnosti Panny Márie na Budínskom hrade.⁶⁷¹ V Budíne nadviazal blízke kontakty s kráľom Matejom Korvínom, čo vysvitá aj z jeho korešpondencie. V liste z roku 1483, keď sa kráľ Matej pripravoval na dobytie Viedne, prosil doktor teológie Brictius Preprost, rektor Viedenskej univerzity, Pankráca Rohrbecka, aby sa prihovril u kráľa za Viedenskú univerzitu.⁶⁷²

Pankrác vlastnil Regiomontanov kalendár už roku 1480 a do zbierky kapitulskej knižnice sa dostala jeho inkunábula právneho obsahu – *Repertorium* k dielu Mikuláša de Tudeschis.⁶⁷³ V Bratislavskej kapitule pôsobil v úrade vikárovoho zástupcu, mestského farára Kostola sv. Vavrinca a po smrti magistra Hana aj Dómu sv. Martina.⁶⁷⁴ Takisto ako magistra Hana, aj jeho si veriaci často pozývali ako svedka pri spísaní poslednej vôle.⁶⁷⁵

667 BORSA, Gedeon: Die volkssprachigen Drücke im 15. und 16. Jahrhundert in Ungarn. In: Gutenberg-Jahrbuch. Band 62, 1987, s. 104.

668 BORSA, Gedeon: A hazai könyvnyomtatás megalapítása. In: Magyar Könyvszemle 105, 1989, s. 338 – 354, Tenže: Vitéz János és a könyvnyomtatás. In: Magyar Könyvszemle 107, 1991, s. 113 – 116.

669 LE GOFF, Intelektuálové, s. 16.

670 SEGEŠ, Vladimír: Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave. Bratislava 2005, s. 36, 45.

671 MUW II/ 1. 116. BÉKEFI, A káptalani, s. 325, 501. AMB č. 4 098.

672 „*Humanissimo viro liberalium arcium professori, fundatissimo magistro Pangraccio Rorbeck ludi magistro benemerito...*“ LHOTSKY, Die Wiener, s. 171. Pankrác Rohrbeck posielal Brictiovi list (29. 6. 1483) prostredníctvom spolukanonika, bakalára teológie a kánonického práva, Jána Raucha. KÖBLÖS, Az egyházi, s. 478.

673 KOTVAN č. 29.

674 AMB č. 4 078, 4 097. SNA, SABK, Cap. H, fasc. 2, No. 23 (9. 1. 1500) farár Kostola sv. Vavrinca. ELP, f. 55 – roku 1499 bol dekanom.

675 PT 228v – 229r (1491), 240r (1494): Tomáš *Behem* zanecháva v testamente strieborný kalich a strieborný pokál „*meinem lieben hern und freund maistern Pangratzen pfarrer zu S. Lorentzen das er got für mich bite*“. Pozri aj PT 241v, 247rv, 244r, 253v, 257r, 264v, 270r, 275r, 292r. AMB č. 4 298 (18. 7. 1505).

Nevieme, či pôsobil na Istropolitane, ale vďaka kontaktom a rozhladenosti sa pričínil o zvýšenie vzdelanostnej úrovne kapitulskej školy, ako aj bratislavských mešťanov. Skvalitniť chórový spev v Bratislave sa zaiste darilo pod vedením kanonika Jána Greimela z Garsu (1479 – 1490), kantora kaplnky kráľa Mateja.⁶⁷⁶ Dvorská „Hofmusikkapelle“, v ktorej pôvodne Ján Greimel pôsobil, bola vysoko profesionálna, medzi chórových spevákov spomedzi duchovných boli zaradení aj svetskí speváci a obľubu si získal najmä franko-flámsky hudobný štýl.⁶⁷⁷ Aj dvorský farár kráľa Mateja magister Wolfgang Prechtel z Hausleitenu získal bratislavské benefícium vďaka službám na kráľovskom dvore. Po štúdiu na Viedenskej univerzite sa stal bratislavským kanonikom v rokoch 1479 – 1480.⁶⁷⁸ Titul doktora kánonického práva – súdiac podľa vypožičaných *Dekretálov* Gregora IX. z kapitulskej knižnice, na ktorých prídošti je záznam o ich výpožičke doktorom **Kal-mom z Regensburgu** – mohol tento kanonik využiť na bratislavskej Právnickej fakulte.⁶⁷⁹ Mozaiku právne vzdelaných kanonikov v tomto období dopĺňajú vikári prepošta Juraja Peltela zo Schönbergu – magister Ján z Válic (1465 – 1469)⁶⁸⁰ a Ján z Pulkau (1470 – 1471). Ján z Válic, syn Štefana nazývaného Beke, sa v prameňoch uvádza aj ako oficiál a pápežský i cisársky verejný notár.⁶⁸¹ Po ňom sa stal prepoštovým vikárom magister Ján z Pulkau.⁶⁸² Kráľ na jeho žiadosť „*pre chudobu a biedu tejto kapituly*“ potvrdil všetky donácie hnuteľných i nehnuteľných vecí od veriacich pre túto kapitolu – aj do budúcnosti.⁶⁸³ V rovnakom čase ako prepošt Juraj zo Schönbergu študoval vo Viedni aj Ján Han⁶⁸⁴ a magister **Ulrich z Ennsu** (Horné Rakúsko), kustód Bratislavskej kapituly v rokoch 1460 – 1479.⁶⁸⁵ Viacerí kanonici boli krajanovia, poznali sa práve zo štúdií na Viedenskej univerzite. Hoci pôsobili v Bratislave dlhé obdobie, niektorí v úrade mestského farára, predsa uprednostnili rodové väzby a domácu rakúsku cirkev, čo sa odráža na fundáciách

676 SNA, SÁBK, Cap. A, fasc. 3, No. 1 (8. 5. 1479). Ján Greimel z Garsu bol svedkom pri spisovaní testamentu notára Jána Fleischa (PT 225r 1490) a jeho ženy (PT 229r 1490), ktorá zanechala Jánovi z Garsu striebornú lyžicu a malý pozlátený strieborný kalich.

677 PARAVICINI, Werner: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Band 15.1, Teilb. 1.: Dynastien und Höfe. Ostfildern 2003, s. 346.

678 Je možné, že v Bratislave pôsobil najskôr ako prebendár. Dorota Harrerinová zanecháva v teste- mente vinicu „*herrn Wolfgangen Prechtlein*“. PT 149v (1471). MUW II/1. 61 (1459); SNA, SÁBK, Cap. F, fasc. 9, Nr. 182; 181v–182r (1480).

679 „*Decretales ecclesie Posoniensis, Mutuate doctori Kalmo de Ratisbona (1470) canonico eius ecclesie.*“ SOPKO I č. 37. *Decretales Gregorii IX.* (14. stor.).

680 Ján z Válic zomrel pred 30. 5. 1470, v listine s týmto dátumom sa spomína „*Iohannes de Wal canonicus et officialis ecclesie posoniensis*“ ako zosnulý: DL 16 953. Podobne – SNA, SÁBK Cap. 25, fasc. 1, No. 1.

681 Študoval na Fakulte slobodných umení Viedenskej univerzity: SCHRAUF II, s. 81 (1436). AMB č. 2 149. 1, 2 915, 3 414, 3 595, DL 44 569, SNA, SÁBK, Cap. R, fasc. 5, No. 174. Bol prokurátorom v spore o desiatkovú kvartu zo Žitného ostrova: SNA, SÁBK, Cap. R, fasc. 3, No. 120.

682 *Johannes Mercher de Pulka* študoval na Fakulte slobodných umení Viedenskej univerzity: MUW II/1. 18 (1451). Dôkazom toho, že ide o bratislavského kanonika Jána z Pulkau, je zápis v Prvej hospodárskej knihe v AMB, sgn. 3 a 1, fol. 11r: *Johannes Pulka Marhar caplan* – spravoval druhú základinu Bratstva Božieho tela roku 1472. Bol správcom Oltára Všetkých svätých v rokoch 1461 – 1464 (vtedy mal titul bakalára slobodných umení), Oltára sv. Vojtecha: DL 88 494 (1470), DF 251 927 (1470), PT 166rv (1470). ZIEGLER, Actionale, s. 339 (1472).

683 SNA, SÁBK, Cap. B, fasc. 4, No. 27 (1471).

684 MUW I/1. 250 (1446).

685 MUW I/1. 237 (zapísaný roku 1444).

zádušných svätých omši, mieste ich pochovania či finančných odkazoch. Svedčí o tom aj záznam kantora Kapituly sv. Štefana vo Viedni (1487), že kanonik a farár z Bratislavy magister Ján Han odovzdal 200 zlatých ako základinu na večné sväté omše Viedenskej kapitule.⁶⁸⁶ Po Hanovej smrti sa táto kapitula sťažovala, že nedostala peniaze z viedenského meštianskeho domu, takisto určené na výročnú svätú omšu.⁶⁸⁷ Hanove klenoty (*Kleinodien*) v hodnote 400 funtov fenigov pripadli (1508) viedenskej Kapitule sv. Štefana (cennosti tvorilo liturgické náčinie: kalich, dve ampuly, jeden pacifikál, všetko zo striebra, celé pozlátené a precízne vyhotovené, k tomu pacifikál z čistého zlata).⁶⁸⁸

Členovia Bratislavskej kapituly mali intenzívne kontakty aj s Budínom. Prispelo k tomu prepoštovo diplomatické pôsobenie v službách kráľa Mateja, blízke intelektuálne kontakty s talianskymi vzdelancami pôsobiacimi na budínskom dvore, ale aj vzťahy s Budínskou kapitulou. Jej prepošta bibliofila Ladislava Káraiho (1468 – 1487) poveroval Matej Korvín diplomatickými úlohami. Jednou z nich bolo získať podporu pre križiacku výpravu do Čiech v Ríme, pričom Ladislav dostal titul pápežského protonotára.⁶⁸⁹ V rámci plnenia týchto poverení sa jeho cesty skrížili s cestami bratislavského prepošta Juraja zo Schönbergu a ich kontakt pretrval v písomnej forme i v nasledujúcich rokoch. Vyzdvihnúť treba aj vzťahy s budínskou kapitulskou školou. O vysokej úrovni tejto školy, ktorá sa usilovala získať kvalitných profesorov, svedčí aj to, že pred Pankrácom Rohrbeckom tam učil magister Konrád Wann, ktorý na Viedenskej univerzite zároveň prednášal Aristotelovu logiku. V čase moru vo Viedni poslal univerzitný profesor Briccius Preprost svojho študenta študovať práve do Budína k Pankrácovi Rohrbeckovi.⁶⁹⁰ Budínskym farárom bol nielen Pankrác, ale aj profesor na Univerzite Istropolitane Bylica, ako aj bratislavský kustód, bakalár slobodných umení *Ján Worffenstein z Budína* (1470).⁶⁹¹ V prameňoch Bratislavskej kapituly sa na začiatku 16. storočia vyskytuje vzdelanec *Ulrich Tobriacher z Villachu*, ktorý predtým vyučoval v Budíne a podobne ako Rohrbeck a Worffenstein, aj on sa stal bratislavským kanonikom (1518 – 1529).⁶⁹²

Od polovice 15. storočia sa štúdium na univerzite stávalo čoraz dôležitejším predpokladom cirkevnej kariéry. Vytváral sa „pracovný trh“ pre absolventov univerzít – spočiatku najmä pre absolventov práva, ale stúpol aj počet titulovaných klerikov v kláštoroch,

686 WIMMER (Hg.), Quellen, č. 3 900.

687 Tamžc, č. 3 928 (1504).

688 DAW, Liber actorum, Cod. AC II, fol. 29r.

689 KÖBLÖS, Az egyházi, s. 299.

690 HUBER, Alfonz – KUBINYI, András: Egy budai iskolamester pályája a XV. század második felében. In: A magyar iskola első évszázadai (996 – 1526). Ed. Katalin Szende. Győr 1996, s. 56.

691 SCHRAUF IV, s. 69 (1455), KÖBLÖS, Az egyházi, s. 448, r. 1470.

692 HUBER – KUBINYI, Egy budai, s. 56.

kapitulách i na panovníckych dvoroch.⁶⁹³ Členovia Bratislavskej kapituly, ktorí sa stali vikármi či oficiálmi arcibiskupa alebo prepošta, notármi v kráľovskej kancelárii, väčšinou dosiahli akademickú hodnosť na právnickej či teologickej fakulte. Kanonici pôsobiaci v kapitule v úrade kustóda, dekana, scholastika či v úrade mestského farára, strávili obvykle rok alebo dva na univerzite vo Viedni.

V kariére členov Bratislavskej kapituly mala výrazný vplyv činnosť v kancelárii kráľa a styky s Apoštolskou stolicou, teologické či právnické vzdelanie, najmä v čase existencie Univerzity Istropolitany, príbuzenstvo a krajanstvo (pôvod z dolnorakúskeho regiónu a kontakty uzavreté počas štúdia na Viedenskej univerzite).

Nemožno však povedať, že so vznikom univerzity klesol význam či úroveň kapitulskej školy. Tá sa postupne stávala strednou školou a v univerzitných mestách – napríklad vo Viedni, v Prahe či v Krakove – pretrvávala súčasne popri vysokých školách. Kapitulskej škole ďalej pripravovali kandidátov na kňazstvo a tých, ktorí nemali vyššie ambície v cirkevnej či svetskej kariére. Na druhej strane boli vhodným odrazovým mostíkom pre tých, ktorí plánovali univerzitné štúdiá.

Študenti v Bratislave teda našli živé intelektuálne prostredie pre svoje štúdiá – v kapitulskej škole i na Univerzite Istropolitane. O tom, ako toto prostredie zužitkoval študent Ján Lökös, spomínaný v úvode tejto kapitoly, však pramene mlčia.

Predpokladaná prednášková činnosť profesorov Univerzity Istropolitany :

(+ áno, – nie)

<i>Meno</i>	<i>Fakulta slobodných umení</i>	<i>Fakulta teológie</i>	<i>Fakulta kánonického práva</i>	<i>Fakulta medicíny</i>
Regiomontanus	+	–	–	+
Martin Bylica	+	–	–	+
Ján Reibel z Kupferbergu	+	–	–	–
Ján z Krakova (Glogowita?)	+	+	–	–

693 V tejto súvislosti sa v západnej historiografii často hovorí o začínajúcej akademizácii a profesionalizácii. Na tento akademizačný proces vplývali v regióne najmä tri faktory: osoby, ktoré pôsobili v rôznych oblastiach na základe akademických vedomostí a schopností; priestor so svojou kultúrnogeografickou podstatou (hustota kláštorov, kapitúl, kráľovských miest, dvorov, súdov, univerzít) a napokon požiadavky zo strany panovníkov, cirkvi a miest, ktoré potrebovali profesionálov na rôzne činnosti. Porovnaj SCHWINGES, Rainer Christoph (Hg.): Gelehrte im Reich. Zur Sozial- und Wirkungs- Geschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhunderts (Zeitschrift für historische Forschung; Beihefte Bd. 18). Berlin 1966, s. 291 – 307. BAERISWYL Suze: Die graduirten Gelehrten des Alten Reiches und die Räte des Kurfürsten. Forschungen zur Geschichte der Räte des Kurfürsten Albrecht Achilles von Brandenburg – Ansbach im Rahmen des internationalen Projektes „Repertorium Academicum Germanicum“. In: Jahrbuch für Universitätsgeschichte 6, 2003, s. 170. SCHNUR, Roman: Die Rolle der Juristen bei der Entstehung des modernen Staates. Berlin 1986; REINLE, Christine: Ulrich Riederer (1406 – 1462). Gelehrter Rat Kaiser Friedrichs III. (Mannheimer Historische Forschungen 2). Mannheim 1993.

Marzio Galeotto	+	-	-	+
Ján Gattus	-	+	+	-
Vavrínek Koch z Krompách	-	+	-	-
Matej Gruber z Mödlingu	-	+	-	-
Peter (Luder?)	+	-	-	+
Erazmus Adlman	-	-	-	+
Mikuláš Schrickler z Hüttendorfu	+	+	-	-
Juraj Peltel zo Schönbergu	-	-	+	-
Andrej zo Svätého Juraja	-	-	+	-
Valentín z Veresmartu	-	-	+	-
Štefan Molitoris z Brucku a. d. Leitha	+	-	-	-
František Ethe, farár z Kéthely	-	-	+	-
Pavol, mošonský archidiakon	-	-	+	-
Žigmund Obrecht z Lengenefeldu	+	-	-	-
Ján Rauch z Luu	-	+	+	-
Mikuláš Popp z Hüttendorfu	-	+	-	-
Kalmo z Regensburgu	-	-	+	-
Erazmus z Regensburgu	-	+	-	-
Juraj Greiffenstein z Kremsu	-	+	-	-

Keď rinčia zbrane, múzy mlčia. Zánik Univerzity Istropolitany

V súvislosti s pôsobením Univerzity Istropolitany, s obdobím jej skutočného fungovania, vzniká stále viac otázok než odpovedí a pre nedostatok prameňov aj viac pochybností než overených zistení. Jedným z faktov, ktorý sa dá odvodiť z matrík uhorského národa študujúceho na Viedenskej univerzite, je ten, že v období predpokladanej existencie Univerzity Istropolitany sa neznižil počet študentov z Bratislavy i blízkeho okolia na Viedenskej univerzite.⁶⁹⁴

Keď sa zameriame konkrétne na študentov Viedenskej univerzity pochádzajúcich z Bratislavy, ktorí sa stali kanonikmi Bratislavskej kapituly (*Šimon Mettenpeck*, *Ján Niethamer*, Gašpar Rómer, *Wolfgang Stab*), prekvapí nás zistenie, že študovali vo Viedni práve v rokoch, počas ktorých Univerzita Istropolitana dokázateľne fungovala. Šimon Mettenpeck sa zapísal roku 1475 na Fakultu slobodných umení a štúdium ukončil titulom magister (1481).⁶⁹⁵ Po vyše 10 rokoch od skončenia štúdia sa stal bratislavským kanoni-

694 Zo 162 bratislavských študentov študujúcich vo Viedni v rokoch 1377 – 1530 tu v rokoch 1465 – 1490 študuje až 37. KUČERA, Študenti, s. 177. BARTL, Július: K otázke štúdia Bratislavčanov na viedenskej univerzite v druhej polovici 15. stor. In: Slavín III., 1969, s. 5 – 17.

695 SCHRAUF IV, s. 45, 77, 123, 243, 474. Roku 1475 zapísaný, r. 1479 bakalár, r. 1481 magister. PT 267v (1498), AMB č. 4 097, 4 098.

kom, tak ako magister Ján Niethamer (zvaný *Schmidl*), študujúci vo Viedni v rokoch 1475 – 1476.⁶⁹⁶ Roku 1470 začali vo Viedni študovať Gašpar Rómer⁶⁹⁷ a Wolfgang Stab, ktorým udelili magisterský titul po päťročnom štúdiu. Po ukončení štúdia získal Wolfgang Stab päťkostolský a bratislavský kanonikát (1477 – † 1499).⁶⁹⁸

To, že študenti prichádzali na univerzitu v skupinkách a poznali sa už predtým, máme aj literárne doložené v spise z nemeckého akademického prostredia *Manuale scholarium* (1481). Formou rozhovoru medzi Kamilom a Bartoldom (azda učiteľom a žiakom) *Manuál* približoval nováčikom život na univerzite. Z dialógu vyplýva, ako študenti „z lásky ku vzdelaniu“ putovali z jednej univerzity na druhú.⁶⁹⁹ Aj bakalárom z Univerzity Istropolitany, ktorí chceli získať vyššie akademické stupne na Viedenskej univerzite, boli tituly získané v Bratislave bez problémov uznané.⁷⁰⁰ V súvislosti s ich štúdiom vo Viedni v uvedených rokoch je potrebné sa zamyslieť, na akej úrovni fungovala domáca Univerzita Istropolitana.

Študenti z Bratislavy a okolia si mohli vybrať medzi dvoma blízkymi univerzitami – Viedenskou, ktorá mala dlhú tradíciu, stabilitu a známych profesorov, a Univerzitou Istropolitanou, ktorá zápasila s materiálnymi problémami, s udržaním profesorského zboru, v rámci ktorého chýbali slávne mená renomovaných prednášateľov. Práve tie však priťahovali poslucháčov, kvôli nim dochádzalo k známemu fenoménu – *peregrinatio academica* (putovanie študentov na jednotlivé univerzity). Pri uprednostnení univerzity vo Viedni mohli svoju úlohu zohrávať aj iné faktory, ale zamýšľanie sa nad nimi by sa vzhľadom na nedostatok prameňov nieslo len v rovine hypotéz.

Sprisahanie proti kráľovi Matejovi malo tragické dôsledky nielen pre samotných aktérov – kancelára Jána Vitéza a humanistického básnika Jána Pannonia – ale aj pre univerzitu. Odstavenie arcibiskupa Vitéza totiž spôsobilo, že prednášajúci, spriaznení so svojim protektorom, opustili univerzitu. Tá sa dostala do krízy, ktorú sa vicekancelár snažil preklenúť reorganizáciou kapituly na spôsob univerzitnej kapituly, presnejšie povedané udeľovaním kapitulských prebiend prednášajúcim na Univerzite Istropolitane. Prebendy Bratislavskej kapituly však boli slabým zdrojom na pokrytie plátov. Na ilustráciu možno uviesť, že profesor na Právnickej fakulte vo Viedni dostal ročný plat asi 60 – 80 zlatých

696 MUW II/1. 152, SCHRAUF IV, s. 124. PT 332r, 297rv (1504): Ján Niethamer bol tátorom Jána Eignera po smrti jeho otca Jakuba a roku 1522 kráľ Ľudovít II. nariadil, aby sa meštania, richtár a radcovia postarali o nového tútora pre Jána Eignera, lebo doterajší tútor bratislavský farár Ján Niethamer ho pre starobu požiadal o uvoľnenie z tútorstva. AMB č. 4 078, 4 079, 3 990, 4 078, 4 082, 4 058, 4 063, 4 077.

697 SCHRAUF IV, s. 43, 113. SCHRAUF IV, s. 237: prokurátor uhorského národa na Viedenskej univerzite predložil vyúčtovanie za prítomnosti svedka Gašpara Rómera.

698 SCHRAUF IV, s. 113, DF 240 638, DF 240 828, ELP, f. 45. Wolfgang („*vir ydoneus et benemeritus*“) sa stal novým správcom Oltára Panny Márie a sv. Wolfganga po rezignácii W. Prechtle (1479). Ustanovil ho za prebendára generálny vikár prepošta Juraja zo Schönbergu Mikuláš Schrickler z Hüttendorfu: AMB č. 3 771. Wolfgang Stab sa spomína ako mŕtvy 5. 2. 1499: AMB č. 4 097.

699 SCHWINGES, Rainer Christoph: Zur Prosopographie studentischer Reisegruppen im Fünfzehnten Jahrhundert. In: *Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography*. Ed. Neithard Bulst – Jean-Philippe Genet. Kalamazoo 1986, s. 335, 336.

700 Peter Vorchtinger bol prijatý na Artistickú fakultu Viedenskej univerzity ako bakalár Istropolitany: CSÁSZÁR, *Az Academia*, s. 119, č. 21 (október 1472), podobne aj Ján Flechtner z Hirsbergu „*baccalarius universitatis Histropolensis*“ (1473).

(1460). Priemerné ročné príjmy z imatrikulačných poplatkov a poplatkov za skúšky na tejto fakulte predstavovali 20 zlatých, teda asi tretina. Iná situácia bola na Artististickej fakulte v Lipsku (1500), kde prednášajúci magister zarobil ročne 8 – 20 zlatých, právnik mal plat trojnásobne vyšší. Právnici a lekári využívali možnosť vedľajších príjmov, pre právnikov bolo typické pôsobenie v úlohe radcov.⁷⁰¹

Na príklade ostatných univerzít je zrejmé, že cirkev nebola jedinou silou, ktorá zabezpečovala pokrytie prevádzky a platov. Na zabezpečenie vysokej školy prispievali rozhodujúcou mierou dary kráľovskej rodiny, šľachty, vysokých duchovných hodnostárov a bohatých mešťanov. Stačí spomenúť základiny Karola IV. pre Prahu, Rudolfa IV. a Albrechta III. pre Viedeň, Kazimíra Veľkého pre Krakov, Ruprechta I. pre Heidelberg alebo financovanie mestom vo Florencii, v Erfurte, Kolíne nad Rýnom, Lipsku, Greifswalde alebo Bazileji. V Kolíne nad Rýnom mesto dokonca spočiatku financovalo vznikajúcu univerzitu prostredníctvom peňažných výpožičiek.⁷⁰²

Hoci v tomto období patrilo aj odkázanie financií chudobným študentom k šľachtetým príspevkom na zbožné účely (*ad pios usus*) – podobne ako nadácie kláštorom alebo špitálom, príspevky bratislavských mešťanov nemohli systematicky pokryť chod inštitúcie, skôr pomohli uľahčiť sociálnu situáciu jednotlivým študentom. Univerzitný systém sa síce snažil dosiahnuť sebestačnosť prostredníctvom študijných poplatkov, ale ako sa ukázalo na všetkých európskych univerzitách, bez dodatočných prostriedkov ani to nestačilo.⁷⁰³

Ak sa aj prepošť Juraj zo Schönbergu snažil o dosiahnutie univerzitného modelu podľa vzoru okolitých univerzít v Prahe či vo Viedni, kde k účelnému zaopatreniu profesorov prispievali aj dávky z kráľovského majetku alebo fondu zakladateľa, v bratislavskom prípade narazil na nezaujímajúceho panovníka. Ten svoje sily sústredil na upevnenie mocenských pozícií v Čechách a Dolnom Rakúsku a nepostaral sa o univerzitné dotácie. Roku 1468 kráľ Matej síce podporil kapitolu, keď oslobodil od komorskej a portálnej dane jej dediny a usadlosti – môže nám napadnúť, či tým nechcel nepriamo zabezpečiť aj Istropolitánu – ale na druhej strane už pri založení univerzity mal snahu, aby fungovala na spôsob hospodársky samostatného kláštora alebo kapituly. S tým korešponduje nerealizovaný plán umiestniť do Bratislavy namiesto klarisiek dominikánov, ktorí by vyučovali na tamojšej univerzite. Tak by sa podľa kráľa riešili aj hmotné problémy univerzity pomocou majetkov, ktoré by užíval kláštor.⁷⁰⁴

Postoj kráľa Mateja zaráža o to viac, keď si uvedomíme, že bol mimoriadne vzdelaným panovníkom, s obdivuhodnými jazykovými znalosťami. Ovládal latinčinu, maďarčinu, nemčinu, češtinu aj slovenčinu a ďalšie slovanské jazyky. V 28. kapitole diela *Znameníťe*,

701 HESSE, Pfründen, s. 79 – 82.

702 MIETHKE, Studieren, s. 164, početné príklady financovania univerzít s. 166 a n.

703 Podľa historika M. Svatoša: „Bez osobného prispenia (a predovšetkým hmotnej podpory) prvého pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic mohol v lepšom prípade stretnúť pražskú univerzitu osud Krakova či Viedne, ktoré v počiatočných desaťročiach zápasili s existenčnými ťažkosťami, alebo dokonca osud zaniknutej univerzity v Pátkostolí (Pécsi).“ SVATOŠ, Michal: Sociální integrace absolventů pražské univerzity (1348 – 1419). In: Husitsví – Renesance – Reformace I. Sborník k 60. narodeninám F. Šmahela. Ed. Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová. Praha 1994, s. 163.

704 FRIMMOVÁ, Eva: Podiel dominikánov na kultúrnom vývoji v Bratislave v 2. polovici 15. storočia. In: Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku, Trnava 1994, s. 181 – 191.

múdre i žartovné výroky a činy kráľa Mateja opísal kráľove schopnosti Marzio Galeotto: „Všetky listy, ktoré posielala do rozličných krajín buď sám diktuje, alebo aspoň číta, ak ich zostavili iní. Takisto prijatú korešpondenciu prebehne očami bez akéhokoľvek otáľania, nech prišla odkiaľkoľvek. Vyzná sa totiž vo viacerých jazykoch: vie po latinsky, výborne ovláda bulharský jazyk (píšu ním Turci) a pozná ho dobre, pretože sa málo líši od slovenského... S Čechmi, Poliakmi, Rusínmi, Dalmatíncami, Bulharmi, Kuréťmi, so Srbmi, s Brenkami, Roxolanmi a ďalšími národmi sa zhovára bez tlmočníka. Nemecký jazyk sa naučil ešte ako chlapec vo väzení a zdokonalil sa v ňom už ako dospelý časťami stykmi s Nemcami.“ O niekoľko riadkov ďalej pokračuje: „Overil som si, že kráľ Matej sa vyznačuje dokonalou pamäťou, že venuje pozornosť aj maličkostiam a vzdelancov zahrňuje najväčšou priazňou.“ Marzio Galeotto žil na kráľovskom dvore, písal na objednávku kráľa, takže je pochopiteľné, že „*výroky a činy kráľa Mateja*“ sa snažil interpretovať v čo najlepšom svetle. Čo sa však týka kráľovho vzdelania, Marzio nezveličoval, veď jeho vysokú úroveň potvrdzuje množstvo iných dokladov. Od vzdelaného renesančného panovníka by sme teda právom očakávali, že bude podporovať univerzitu, ktorú sám v Bratislave založil, a aj vzdelancov na nej pôsobiach zahrnie „*najväčšou priazňou*“.

Opak bol však pravdou – Univerzita Istropolitana v kráľových mnohostranných politických aktivitách zohrávala len okrajovú úlohu. Po obsadení Viedne získal Matej aj tamojšiu univerzitu. Spočiatku ani tá nestála v centre jeho pozornosti, ale keď sa profesorský zbor priklonil na stranu nového panovníka, zabezpečil kráľ Matej platy vyučujúcich profesorov (napríklad roku 1488 poukázal na tento účel 1 000 funtov fenigov, nasledujúci rok zase 500 zlatých).⁷⁰⁵

K výraznej kríze Univerzity Istropolitany zrejme došlo po piatich rokoch jej fungovania (na prelome roka 1472 a 1473). Nasledujúce roky boli pokusmi o udržanie chodu univerzity, takže stagnácia nastala po jej necelom desaťročnom pôsobení. Situáciu nezvrátil po smrti Juraja zo Schönbergu ani jeho nástupca v úrade prepošta a vicekancelára Anton zo Šankoviec. V októbri 1488 ostrihomský arcibiskup Hypolit potvrdil pôvodné vymenovanie bratislavského prepošta za arcibiskupského vikára na západnom Slovensku a na univerzite z roku 1469. Vtedy sa ešte prepošt tituloval ako univerzitný vicekancelár.⁷⁰⁶ V listine kráľa Vladislava (1492) sa už Univerzita Istropolitana spomína ako zaniknutá, podobne v listine pápeža Inocenta VIII. z roku 1494 (ktorou potvrdil listinu pápeža Pavla II. o oprávnení bratislavských prepoštov používať biskupské insígnie) už bola z pôvodného textu zmienka o Bratislavskej univerzite vypustená.⁷⁰⁷

Je možné, že do roku 1488 fungovala univerzita s prednášajúcimi kanonikmi z Bratislavskej kapituly, uvedenými v predošlej kapitule, alebo fungovali len niektoré z fakúlt univerzity (slobodných umení? teológie?), bez pramennej základne sa však ani tieto otázky nedajú spoľahlivo zodpovedať. Po roku 1488 však nastal definitívny zánik univerzity v Bratislave.

⁷⁰⁵ MÜHLBERGER, Kurt: Das Wiener Studium zur Zeit Königs Matthias Corvinus. In: Themen der Wissenschaftsgeschichte (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, Bd. 23). Hg. Helmut Grössing, Wien 1999, s. 164.

⁷⁰⁶ SNA, SABK, Cap. A, fasc. 3, Nr. 12.

⁷⁰⁷ CSÁSZÁR, Az Academia, s. 92 – 93, 126.

Univerzita Istropolitana sa mala stať prestížnou inštitúciou kráľovstva, konkurujúcou okolitým európskym univerzitám. Kráľ sa však zamerlal na iné, mocenské ciele a univerzitu finančne nepodporoval. A tak ďalšou otázkou, ktorú si môžeme na základe fragmentárnych prameňov o Univerzite Istropolitane položiť je aj tá, či sa po odchode profesorov z Vitézovho humanistického kruhu a po tom, ako Juraj zo Schönbergu prevzal zodpovednosť za chod tejto vzdelávacej inštitúcie, nestala univerzita v Bratislave pobočkou Viedenskej univerzity. Pôvodným prianím dominikána Huntpichlera, vyjadreným v dobrozdaní, síce bolo, aby sa Univerzita Istropolitana stala sestrou (*soror*) Viedenskej univerzity, ale takéto zosobnenie Huntpichlerových slov si organizátori univerzity určite nepredstavovali...

Kapitula – „miesto stretnutia cirkvi a sveta.“

Do názvu tejto kapitoly sme si požičali výrok historika Petra Morawa, ktorý stredovekú kapitulu vidí ako „miesto, kde sa stretáva cirkev a svet“.⁷⁰⁸ Táto charakteristika v plnej miere platí aj pre Bratislavskú kapitulu. Jej členovia sa zapájali do správnych a administratívnych úloh na kráľovskom dvore, v meste i na univerzite. Pritom zostávali osobami, ktoré prijali kňazské svätenia a všetky z toho plynúce záväzky – celibát i poslušnosť predstavenému kapituly.

Členom kapituly, ktorí zastávali dôležité pozície na kráľovskom dvore, sa panovník odvdčil cirkevnými úradmi. Pri ich udeľovaní sa kráľ Matej, tak ako predtým Žigmund Luxemburský, odvolával na patronátne právo. Patronát mu týmto spôsobom dovoľoval nielen zabezpečiť platy svojho služobného personálu, ale zároveň si ho zaviazaf. Keďže získanie cirkevných úradov a s tým spojených prebiend často záviselo od kráľa, bolo aj v záujme duchovných, aby sa dostali do jeho priazne. Svojich služobníkov kráľ poveroval aj dôležitými diplomatickými úlohami. Cestovali do vzdialených krajín – do pápežskej kúrie, na kráľovské alebo kniežacie dvory, nadväzovali kontakty na ríšskych snemoch, pričom spoznávali krajiny s odlišnou kultúrou a mravmi. V poverovacích listinách ich kráľ menoval ako svojich poslov či vyslancov (*orator noster, ambaxiator, nuntius*), čo bolo po formálnej stránke v súlade s dobovou praxou ostatných krajín. Je pochopiteľné, že najmä do Talianska posielal univerzitne vzdelaných vyslancov, ktorí už mali skúsenosti zo štúdií (Ján Pannonius, Juraj zo Schönbergu, Anton zo Šankoviec).⁷⁰⁹

Hoci výrok z nadpisu kapitoly v sebe nemá kritický, negatívny nádych, možno ho doplniť aj o tento rozmer. Do kapitúl totiž preniklo uznávanie svetských hodnôt či svetských spôsobov, ktoré niekedy prevádzili nad hodnotami duchovnými. Jedným zo svetských nešvárov bola protekcia pri získavaní miest v cirkevných inštitúciách. S tým úzko súvisel

708 MORAW, Peter: Über Typologie, Chronologie und Geographie der Stiftskirche im deutschen Mittelalter. In: Untersuchungen zu Kloster und Stift (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 68). Göttingen 1980, s. 11.

709 Matej Korvín prepoštovi Jurajovi zo Schönbergu („*fidelem oratorem nostrum dilectum*“) vystavil ochranný sprievodný list na cestu do Benátok (4. 10. 1479): SNA, SABK, Cap. R, fasc. 5, No. 163. V ďalšom diplomatickom poverení ho tituluje *ambaxiator*: SNA, SABK, Cap. I, fasc. 3, No. 11, Antona zo Šankoviec, vyslaného r. 1486 ku G. Sforzovi ako *nuntius*. Porovnaj KALOUS, Jan Filipec, s. 29 – 30.

problém nepotizmu (obsadzovanie funkcií príbuznými), čo sa odzrkadlilo aj v piesňach potulných študentov, takzvaných vagantov:

„Sú tu tiež príbuzní,
kde sa – tu sa vzali,
je to zástup, ktorý by ste
ťažko spočítali.
Hovorí, že o úrad
nejaký by stáli,
a biskup im rozdáva –
tým veľký, tým malý.“⁷¹⁰

Aj príbuzenské zväzky kanonikov v Bratislavskej kapitule boli zrejme rozsiahlejšie, než je možné vyčítať z prameňov: na začiatku 15. storočia Ján a Blažej z Ústí, bratia Martin a Ján Kvepodenovci, počas prepoštvania Michala z Prievidze **Ján Gozthony z Prievidze**, prepošti zo šľachtického stavu Anton a Mikuláš zo Šankoviec, kanonici Ján a **Ulrich z Válic** (bratia?).⁷¹¹

Hoci bol v kapitule výrazný počet kanonikov dolnorakúskeho pôvodu, postupne sa situácia začala meniť a pribúdali kanonici z územia dnešného Slovenska – **František Haidener zo Senca**,⁷¹² **Martin z Levíc** (bol aj ostrihomským kanonikom a správcom tamojšieho Oltára sv. Vojtecha),⁷¹³ **Pavol Grad zo Skalice** (1467 – 1473),⁷¹⁴ Martin Neitler zo Stupavy (1460 – 1462),⁷¹⁵ **Matej z Rožňavy** (de Rosnavia),⁷¹⁶ Štefan z Dražkoviec, Ján a Ulrich z Válic, **Gašpar z Bánoviec** (1490 – 1499),⁷¹⁷ Bratislavčania Šimon Mettenpeck, Ján Niethamer, Gašpar Rómer a Wolfgang Stab, Martin z Banskej Štiavnice, **Gabriel Sorvátka z Prievidze** (1477 – 1498),⁷¹⁸ **Peter zo Šamorína** (1494 – 1511),⁷¹⁹ Mikuláš z Rece pri Galante,⁷²⁰ **Tomáš z Vydriana** pri Dunajskej Strede, ktorý pôsobil v kancelárii palatína Michala Országha z Guty (1475),⁷²¹ a napokon sám prepošt Anton zo Šankoviec.

710 KRÁTKÝ, Středověké písně, s. 149 (*Novozvolený biskup*).

711 V nemeckých kapitulách vstup do kapituly natoľko ovplyňovali rodinné zväzky, že bolo potrebné prijať právne opatrenia obmedzujúce preberanie kanonických prebiend príbuznými. Napr. v Halberstade (1324) stanovili, že nikto sa nesmie stať kanonikom, kto má brata v kapitule. RADZIMIŃSKI, Życie, s. 25.

712 DL 14 412 (1450), 14 448 (1451).

713 SCHRAUF IV, s. 68, 39, v rokoch 1453 – 1456 chodil na Viedenskú univerzitu. Keďže zanechal svoje pôsobenie v Bratislave a zrejme ostal v Ostrihome, bol zvolený iný kanonik. „*Ego doctor Rasmus canonicus Posoniensis ecclesie pro tempore anni 1473 decanus electus circa Penthecostes Domini et prius electus fuit magister Martinus de Leua canonicus Strigoniensis et posoniensis ecclesiarum, qui ex officio abiit et confusum dimisit, in die deposicionis Sancti ladislai regis feci racionem...*“ ELP, f. 6.

714 Testament Pavlovo príbuzného Osvalda Grada zo Skalice. PT 146v, 1467.

715 PT 104r – 105r.

716 DL 15 193 (1457).

717 Súčasne bol kanonikom v Nitrianskej kapitule: DL 17 082 (1470), DL 75 668 (1471), DL 103 008 (1475).

718 SCHRAUF II, s. 112, 1450. PT 224v (1490). AMB č. 4 097.

719 KÖBLÖS, Az egyházi, s. 470.

720 Na konci 90. rokov 15. stor. bol na štúdiách kanonik **František Neidiner**, o čom nás informuje záznam v knihe *Liber proventum*, keď Františka v úrade dekana zastupoval vicedekan Mikuláš z Rece (1489 – 1499). ELP, f. 32.

721 Na Fakultu slobodných umení Viedenskej univerzity sa zapísal r. 1472: SCHRAUF IV, s. 119. DL 69 056, 100 846. ELP, f. 14.

V porovnaní s Budínskou, so Stoličnobelehradskou a s Rábskou kapitulou mala Bratislavská kapitula najviac zastúpený meštiansky stav. Veľmi podobné zloženie bolo aj v Kapitule sv. Štefana vo Viedni.⁷²²

Aktivítam členov kapituly v pápežských, kráľovských a lekárskejších službách, na kapitulskej škole a Univerzite Istropolitane sme sa už venovali v predošlých kapitolách. S „cirkvou i svetom“ zároveň sa však stretávali aj tí členovia kapituly, ktorí pôsobili v službách ostrihomského arcibiskupa, ako odpustkoví komisári pápežských legátov a v právnych službách kapituly a mesta.

Ostrihomský arcibiskup disponoval podobne ako kráľ vlastným správnym a súdnym aparátom, dvorom, dvorskými hodnosťami a služobníkmi, veľkými príjmami a rozsiahlym pozemkovým vlastníctvom (najmä v povodiach Dunaja, Nitry, Žitavy, Hrona, Ipľa a Rimavy).⁷²³ Privilégium pápeža Mikuláša V. zreteľne určilo jeho postavenie v kráľovstve: „*Po kráľovi Ladislavovi V. je prvou osobou, na dôležitých rokovaniach má hneď po kráľovi prvé miesto a prvý hlas.*“⁷²⁴ V rokoch 1440 – 1465 bol ostrihomským arcibiskupom Dionýz zo Seče, ktorého možno charakterizovať ako horlivého cirkevného hodnostára: zorganizoval provinciálnu synodu, na ktorej sa usiloval o obnovu cirkevnej disciplíny, reformoval rehole, pričom podporoval najmä františkánov. V Uhorsku mal rozsiahlu sudcovskú právomoc. Čím viac sa však množili administratívne úlohy späté s dohľadom nad čistotou viery, riadnym výkonom pastoračnej starostlivosti, potvrdzovaním farských benefícií, tým častejšie zverovali arcibiskupi čiastkové právomoci svojim zástupcom – vikárom. Oficiál bol ustanovený pre oblasť cirkevného súdnicstva nad klerikmi z celej diecézy a nad laikmi v oblastiach podliehajúcich cirkevnému právu (manželstvo, lichva, ale aj herézy), generálny vikár pre oblasť duchovnej správy. Náplň činnosti oficiála a generálneho vikára bola podobná, a tak oba úrady personálne spravidla splyvali. Právne však generálny vikariát a oficialát zostali dvoma oddelenými inštitúciami.⁷²⁵

Generálnym vikárom ostrihomského arcibiskupa v duchovných záležitostiach sa stal prepošt Juraj zo Schönbergu (1469), ktorý mal právo postihovať previnenia v duchovných veciach, porušenie bohoslužobných povinností a poriadkov i kriminálne zločiny patriace do kompetencie arcibiskupa. Keďže nemajetní si nemohli dovoliť časté cestovanie, bolo pre nich výhodné obracať sa v rôznych záležitostiach na zástupcu arcibiskupa. Vzťah arcibiskupa k bratislavskému prepoštovi a k Bratislave bol veľmi srdečný, o čom svedčia slová arcibiskupa Dionýza na adresu prepošta Juraja, ktorému majú meštania

722 GÖHLER, Das Wiener, s. 4. Porovnaj PONIEWOZIK, Leszek: Mieszczenie w średniowiecznych kapitulach kolegiackich na przykładzie Sandomierza i Wiślicy. In: Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym. Ed. Hanna Zaremska – Halina Manikowska. Warszawa 2002, s. 175 – 186.

723 OSLANSKÝ, František: Sídlná Ostrihomská kapitula a stredoveké Slovensko. In: Historické štúdie 34, 1993, s. 37 – 38.

724 KUBINYI, András: Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königreichs in Ostmitteleuropa, 1458 – 1490. Herne 1999, s. 140.

725 ELBEL, Petr – PUMPR, Pavel: Finance a moravská společnost (Církev). In: Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století. Ed. Tomáš Borovský – Bronislav Chochoř, Brno 2007, s. 168.

veriť, „akoby on sám hovoril jeho ústami“. ⁷²⁶ Roku 1464 dokonca na slúženie večných svätých omši v Bratislave obetoval Dionýz zo Seče 2 000 zlatých. ⁷²⁷

Kaplánom a radcom ostrihomského arcibiskupa bol prepoš Michal z Prievidze, ⁷²⁸ služobníkom zase bratislavský a ostrihomský kanonik Ján Gozthony z Prievidze (*familiarum nostrum dilectum*), ktorý v Bratislave vyberal arcibiskupské desiatky. ⁷²⁹ Po Dionýzovej smrti (1465) sa na arcibiskupský stolec dostala charismatická osobnosť – Ján Vitéz zo Sredny. V ňom sa priam ukázkovo skĺbila svetská činnosť s cirkevnou. Hneď po nástupe do úradu sa pustil do organizácie novej univerzity, na svojom dvore prijímal vzdelancov, s ktorými vášnivo diskutoval nielen o teologických problémoch, ale i o vesmíre. Ako sme už hovorili, astronómia ho zaujímala do tej miery, že dal prispôbiť hrad v Ostrihome na astronomické pozorovania. Popritom mu nebol ľahostajný ani osud krajiny, vo svojich listoch neustále poukazoval na turecké nebezpečenstvo a potrebu obrany. Politická činnosť napokon viedla k jeho pádu – nebál sa protirečiť kráľovi, a keď nedosiahol pochopenie, za chrbtom kráľa sa postavil na čelo sprisahania, ktoré sa preňho skončilo neúspechom.

Do Vitézových služieb vo funkcii generálneho vikára prešiel po smrti predošlého arcibiskupa Juraj zo Schönbergu, o ktorom nie je známe, či v kritickom roku 1471 zastával Vitézovo presvedčenie, alebo zostal lojálny voči kráľovi. Keďže kráľ naňho v tomto období nezanevrel a využíval jeho schopnosti naďalej, uprednostnil prepoš zrejme záujmy svojho chleboдаря.

Dvoh bratislavských kanonikov a dómskych farárov Bernarda Schinagela (1462 – 1469) a Jána Hana poverili pápežskí legáti úradom odpustkových komisárov. Táto funkcia súvisela s vtedajším vnímaním odčinenia trestov za hriechy. Odpustenie viny sa totiž oddeľovalo od trestu za hriech – cez spoveď veriaci získal odpustenie, ale nezbažil sa trestu. Trest mohol prísť buď za života, vo forme rôzneho utrpenia, alebo v budúcom živote, v očistci. Odpustky boli pritom čiastočné a úplné (plnomocné). Čiastočné odpustky odstraňovali časť trestu za hriechy, úplné ho odstraňovali celý.

Kanonik Bernard pôsobil ako komisár ferrarského biskupa Lorenza Roverellu, pápežského legáta v Nemecku (1469). ⁷³⁰ Zachovali sa tri odpustkové listiny, ktoré Bernard vydal pre veriacich za ich príspevok na výpravu proti českým kacírom. ⁷³¹ Roverella sa zasadzoval za uskutočnenie križiackeho ťaženia už na ríšskom sneme v Norimbergu (1467) a z Ríma priniesol pápežskú bulu s nariadeniami týkajúcimi sa križiackej výpravy. Nariadenia ukazujú, ako sa pri tejto príležitosti udeľovali odpustky. ⁷³²

726 AMB č. 1 821 (9. 5. 1462).

727 AMB, Komorská kniha účtov 1464, DF 277 088, fol. 27: „*Innemen von Bischoff von Gran auf ewig dinst: Item zwaitausent guldein auf ewig dinst - II m fl. Auri.*“

728 BÓNIS, A jogtudó, s. 213.

729 AMB č. 1 845 (26. 9. 1442).

730 DF 277 078, fol. 330. V 70. rokoch 15. stor. bol častým svedkom pri spísaní testamentov PT 107rv, 114r, 124rv, 127r, 132v, 134r, 135r, 138v, 141r, 143r, 144r (1468), od roku 1469 keď pôsobil ako komisár, sa už ako svedok neobjavuje.

731 Odpustkové listiny: DF 250 492 (22. 4. 1469), DF 249 866 (22. 4. 1469), DL 45 364 (11. 8. 1469).

732 LASLOWSKI, Ernst: Beiträge zur Geschichte des spätmittelalterlichen Ablasswesens. Breslau 1929, s. 60.

Úplné odpustky mohli udeliť tomu, kto sa osobne zúčastnil na boji proti kacírom alebo prispel finančným obnosom, rehoľníci ich získavali modlitbami a pôstmi. Ten, kto sa zúčastnil na výprave na vlastné alebo cudzie náklady, i ten, kto počas výpravy živil šesť mesiacov križiaka, získal privilégium zvoliť si spovedníka, ktorý mu po kajúcej spovedi dal rozhrešenie aj od rezervovaných hriechov (tie, ktoré boli vyhradené Apoštolskej stolici) počas života aj v hodine zomierania.⁷³³ V kódexe bratislavského mestského pisára Egkenfeldera sa medzi rôznymi teologickými traktátmi nachádzal aj *Zoznam hriechov*, zverejňovaný na Veľký piatok, ktorých rozhrešenie ostalo vyhradené pápežovi.⁷³⁴

Pápežská bula ďalej obsahovala podrobné pokyny vzhľadom na povolenia, ktoré dostali spovedníci v čase križiackej výpravy. Rozhrešenie mohli získať tí, ktorí sa previnili odpadlivosťou od viery, incestom, čarodejníctvom, ale aj exkomunikovaní – v prípade, že svoje skutky úprimne oľutovali a aspoň pol mesiaca prispievali na najímanie križiaka. Duchovní, ktorí sa do svojho úradu dostali nečestným spôsobom, napríklad svätokupectvom, sa mohli „vykúpiť“, ak na svoje náklady živili križiaka najmenej tri mesiace. Exkomunikácia sa v 15. storočí využívala oveľa častejšie ako v novoveku, aj za menšie prečiny. Oslobodzovaním spod exkomunikácie mohol pápež poveriť aj biskupa či kňaza, exkomunikovať hriešnika mohol napríklad prepošť Bratislavskej kapituly. Hriechy rezervované pápežovi však mohol rozhrešiť len samotný pápež. Tak by sme mohli chápať z dnešného pohľadu zdanlivý nepomer, prečo za oslobodenie spod exkomunikácie bolo potrebné živiť križiaka pol mesiaca a za rezervované hriechy až pol roka.

Sám Roverella vydal nariadenia pre komisárov vymenovaných v odpustkovej akcii na pomoc výprave proti Jurajovi Podčbradskému. Podľa nariadení sa má vo všetkých mestách a dedinách prvú sobotu zvoleného mesiaca usporiadať slávnostná procesia, na ktorej sa musia zúčastniť veriaci a klérus (rehole s prísnou klauzúrou mali procesiu uskutočniť v kláštore). Po procesii sa všetci zhromaždia na určenom mieste, kde sa má konať slávnostná svätá omša, počas ktorej budú veriaci prosiť Boha o víťazstvo. Kto sa na tomto obrade s prosbami o úspech výpravy zúčastní, získa 100-dňové odpustky.⁷³⁵ Komisári mali zároveň vymenovať vhodných kazateľov, kázucich v prospech výpravy.

Čo sa týka organizácie finančných zbierok, spísal pápežský legát Roverella podrobné nariadenia, aby sa financie nedostali do nesprávnych rúk. Na základe týchto pokynov sa dá usudzovať, že v bratislavskom dóme boli uložené truhlice, od ktorých vlastnili tri kľúče kustód, vážený mešťan a odpustkový komisár. Odpustkoví kazatelia, spovedníci a organizátori križiackej výpravy mali pod trestom exkomunikácie zakázané vyberať zhromaždené príspevky.

733 Tamžc, s. 61.

734 SPIRITZA, Juraj: Curriculum vitae bratislavského mestského notára a skriptora Liebharda Egkenfeldera. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu Prof. R. Marsinu. Ed. Vincent Sedlák. Bratislava 1998 s. 10.

735 LASLOWSKI, Beiträge, s. 63. Okrem tejto hlavnej procesie sa farárom odporúčalo v ostatné soboty konať ešte malé procesie v kostole alebo okolo kostola, pri ktorých by veriaci spievali žalmy či litánie. V tomto prípade by získali 40. dňové odpustky.

Posledná časť nariadení sa venovala vojenskej organizácii výpravy, možnosti chudobných veriacich získať odpustky (desiati chudobní mohli spolu šesť mesiacov najímať križiaka, pričom každý jednotlivec získal odpustky za seba).⁷³⁶

Na podporu protitureckého ťaženia vyhláseného pápežom Sixtom IV. viedol odpustkovú akciu kanonik Ján Han. Poveril ho tým pápežský legát kardinál Ján Aragónsky, brat manželky kráľa Mateja Korvína Beatrice. Spomínali sme, že okrem rukopisných odpustkových listín⁷³⁷ sa zachovala unikátna tlačená verzia pre mešťaniku Agnešu. Vlastníci odpustkovej listiny sa zaviazali, že obetujú finančný príspevok na výpravu proti bezbožným Turkom – nepriateľom kresťanov. Ak sa kajúnci vyznali z hriechov zvolenému spovedníkovi a oľutovali ich, mohli dosiahnuť úplné odpustky raz v živote a v hodine smrti. A aby sme nezabudli na praktickú stránku, tzv. odpustkové peniaze sa vyberali z rozhodnutia pápeža, ktorý ich Matejovi prideliť z titulu „*obrany kresťanstva*“.⁷³⁸

Členov kapituly môžeme nájsť v službách tých najvyšších hodnostárov – pápeža, kráľa a arcibiskupa, ale aj v právnych službách mesta. Bratislavská kapitula a mesto (teda magistrát a mešťania) sa prinajmenšom do polovice 14. storočia ovplyvňovali a po celý stredovek spolupracovali v oblasti diplomatiky. Aj keď mesto využívalo ako hodnoverné miesta po celý stredovek aj iné inštitúcie, tak absolútnu väčšinu zlistinení vo funkcii hodnoverného miesta vydala pre Bratislavu domáca kapitula. V počiatkoch diplomatickej praxe prešlo mesto počas prvej polovice 14. storočia od nesmelých prvých pokusov až k profesionálnej kancelárii druhej polovice 14. storočia. Jej produkcia napokon v 15. storočí, čo sa týka kvality, predstihla svojho učiteľa – Bratislavskú kapitulu.⁷³⁹ V záležitostiach spadajúcich pod notariát hodnoverného miesta sa však mesto stále obracalo na služby kapituly a v prípade neprítomnosti mestského notára vypomohol pri zápise mestských udalostí aj kapitulský notár.⁷⁴⁰

Inštitúcia hodnoverného miesta pri kapitule vyhotovovala listiny pod vlastnou pečatou v právnych záležitostiach každého druhu: o získaní, nárokovaní si, zálohovaní, rozdelení a výmene pozemkov, vykonávala obhliadku hraníc, ich vytýčenie, ako aj vovedenie nového vlastníka do držby, ďalej prepisovanie listín, testamentov a iných úradných aktov.⁷⁴¹ Vovedenie sa uskutočňovalo nielen pri získaní nového majetku, ale napríklad aj

736 Tamže, s. 65.

737 AMB č. 3 720 (4. 4. 1476): odpustková listina pre mäsiara Mikuláša z Frauenmarku, AMB č. 3 789 (1. 2. 1481): odpustková listina pre Mikuláša z Boleráza, kostolníka (*viticus*) Kostola sv. Vavrince. K vyberaniu odpustkových príspevkov na protiturecké výpravy na Morave – KALOUS, Matyáš Korvín, s. 117.

738 Pápež Sixtus IV. roku 1476 písal kráľovi Matejovi o materiálnej podpore potrebnej na výpravu proti Turkom. FRAKNÓI, Vilmos: *Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad romanos pontifices datae et ab eis acceptae 1458-1490. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, VI. Budapest 1891, č. 89 n.

739 Kým približne do konca druhej tretiny 13. stor. sa kapitula vyvíjala v tieni župana, neskôr – v poslednej tretine 13. a začiatkom 14. stor. mohla práve ona mestu poskytnúť prvé spisovňovacie služby. ŠEDIVÝ, Juraj: *Vzťahy v písomnej kultúre Bratislavskej kapituly a mesta*. In: *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Ed. Júlia Ragačová, Bratislava 2005, s. 223. AMB č. 2 149. 1.

740 „*Item und hab geben von den briefen zeschreiben dem Cappitel schreiber LII d wienn.*“ AMB Komorská kniha účtov 1448, DF 277 069, fol. 96.

741 DVOŘÁKOVÁ, Rytier, s. 123. Pozri napr. SNA, SABK, Cap. G, fasc. 7, No. 165.

pri obchôdzke a stanovení hraníc (reambulácia a metácia), ktoré si majitelia občas dali vykonať, najmä ak sa cítili ohrození zo strany susedov alebo viedli s niekým súdny spor. Na akte vovedenia sa zúčastňoval okrem majiteľa aj zástupca kapituly či konventu a človek vyslaný kráľom, tzv. kráľovský splnomocnenec. Kráľ presne stanovil aj jednotné taxy za vyhotovenie rôznych druhov listín pre všetky hodnoverné miesta v krajine. Súčasne stanovil výšku odmeny pre vyslaných hodnoverným miestom: malo sa im platiť 12 denárov na deň bez ohľadu na to, či cestujú na vlastných koňoch, alebo na koňoch zúčastnených strán.⁷⁴²

Ako vierohodné osoby vysielané kapitulou pôsobili kanonici magistri Gabriel Sorvátka z Prievidze, Ján z Válic,⁷⁴³ Ulrich z Válic,⁷⁴⁴ *Bartolomej Sturmer z Gdanska*, *Benedikt z Veľkého Varadína*, ktorý bol zároveň aj rábskym kustódom,⁷⁴⁵ *Gašpar Nayl z Pruska*, Ján Worffenstein z Budína,⁷⁴⁶ Štefan z Dražkoviec,⁷⁴⁷ Wolfgang Stab,⁷⁴⁸ *Michal z Körmenu*,⁷⁴⁹ František Haidener zo Senca (častý svedok pri spísaní testamentov bratislavských mešťanov).⁷⁵⁰

Mesto využívalo služby právne vzdelaných kanonikov vo funkcii právnych zástupcov mesta, ako aj verejných notárov. Kňaz Nitrianskej diecézy Štefan z Dražkoviec sa uchádzal o miesto kanonika v kapitule (1451), pričom sa preukázal listinou ostrihomského arcibiskupa o svojom právoplatnom menovaní do kanonikátu.⁷⁵¹ Kapitula po krátkej porade rozhodla, že kňaza prijímú za svojho spolubrata, ale tento ich počin musia zabezpečiť aj notárskym inštrumentom, ktorý má obsahovať text arcibiskupskej listiny. Verej-

742 DVOŘÁKOVÁ, Rytier, s. 318.

743 DL 13 958 (1446), 14 248 (1449), 15 878 (1463), 37 527, 37 528, 37 529 (1469).

744 DL 15 878 (1463).

745 Magister Benedikt z Veľkého Varadína v 30. rokoch študoval právo na Viedenskej univerzite a v kapitule pôsobil od 40. do 60. rokov 15. stor. nepretržite ako vierohodná osoba. SCHRAUF II, s. 124 (1422). AMB č. 1 565, 2 054 (1445), 222. 1, 3 014. SNA, SABK, Cap. R, fasc. 3, No. 120, Cap. C, fasc. 3, No. 29, Cap. C, fasc. 9, No. 101, Cap. E, fasc. 6, No. 191, Cap. G, fasc. 8, No. 188, 182, DF 250 468.

746 Zapísal sa na Fakultu slobodných umení Viedenskej univerzity, kde získal titul bakalára (1455). SCHRAUF IV, s. 69.

747 Študoval na Fakulte slobodných umení Viedenskej univerzity: SCHRAUF IV, s. 90 (1441). DL 15 643, AMB č. 3 345, 3 414 (1462), SNA, SABK, Cap. R, fasc. 5, No. 153.

748 AMB č. 3 740 (1477), 3 741 (1477), 3 809, 4 390.

749 Roku 1476 žiadal odpis v Rábskej kapitule, že podľa kráľovskej listiny sú poddaní Bratislavskej kapituly vyňatí z právomoci bratislavského župana a oslobodení od poplatkov. SNA, SABK, Cap. B, fasc. 3, No. 21, SNA, SABK, Cap. R, fasc. 5, No. 174 (1451). DL 14 276 (1453), DL 81 288 (1458): správca oltára sv. Vojtecha a Juraja, ale už r. 1462 je kanonikom Bratislavskej kapituly: DL 15 537.

750 Študoval na Fakulte slobodných umení Viedenskej univerzity SCHRAUF II, s. 88, MUW I/1. 212 (1439). Kanonikom bol v rokoch 1446 – 1489. PT 126v – 127v, 128rv, 154r, 161r, 170rv (1474): Juraj Rancis je dlžný Františkovi Haidenerovi 110 zlatých; PT 221rv. DL 13 958 (1446), 14 454 (1451). Od r. 1461 bol farárom Kostola sv. Vavrince, vtedy sa zriekol správcovstva Oltára Všetkých svätých v Dóme sv. Martina a správcom sa stal kanonik magister Ján z Pulkau: DL 14 449.

751 SNA, SABK, Cap. R, fasc. 5, No. 174 (1451).

nonotársky inštrument spísal kanonik Ján z Válic.⁷⁵² Kanonici požadovali inštrument vyhotoviť preto, aby konfirmácia získala všeobecnú platnosť. Takýto postup sa v listine pritom vyhlasuje za „*chválhodný zvyk, ktorý dosiaľ kapitula zachovávala*“.⁷⁵³ Okrem Jána z Válic bol na konci 15 storočia verejným a pápežským notárom kanonik **Matúš Rosarius z Laku** v župe Bodrog.⁷⁵⁴ Svoje prímenie *Rosarius* mal zrejme podľa troch ruží vo svojej pečati, ako aj v notárskom znaku. Pritom je však otázne, aká bola situácia „na pracovnom trhu“ s notármi, keďže na konci 15. storočia budínsky prepošťa Ladislav Kárai na žiadosť prepošta Juraja zo Schönbergu o sprostredkovanie notára pre Bratislavskú kapitulú (1485) odpovedal, že nedostatok notárov je citeľný v celom Uhorsku, ba ani on sám nemá nijakého a v kapitule píše listiny lektor alebo jednoducho tí kanonici, „*ktorí sa práve zdržiavajú v kancelárii*“.⁷⁵⁵

Mesto vysielalo kanonikov ako poslov v naliehavých mestských záležitostiach. Roku 1455 ich cesty smerovali najmä ku grófam zo Sv. Jura a Pezinka – do Sv. Jura, ďalej do Malinova, Mošonu či do Kitsee. Keď kanonik Wolfgang odcestoval mestským povozom s tromi koňmi do Malinova, na cestu ho mesto vybavilo 43 denármi a výslužkou: žemľami, šiestimi pintami vína a dvoma chlebmi.⁷⁵⁶ Kanonik Ján z Válic cestoval mestským povozom najskôr do Mošonu, potom spolu s kanonikom Štefanom ku grófam do Sv. Jura, ktorým mestské predstavenstvo poslalo šesť pínt vína, a vtedy veľmi obľúbený druh rýb, už spomínané vize a kapry.⁷⁵⁷

S kráľovským listom týkajúcim sa mýta cestoval v tom istom roku kanonik Matej v stredu na deň sv. Michala do Hederváru, v pondelok po sv. Michalovi – opäť s kráľovským listom – kvôli mýtu do Ostrihomy.⁷⁵⁸ Spomínaným kanonikom Matejom je **Matej z Temešváru**, ktorý bol v rokoch 1440 – 1460 členom Bratislavskej kapituly, od roku 1461 prešiel do Budínskej kapituly. Mesto si cielene volilo pre svoje potreby najmä právne vzdelaných kanonikov, aj Matej z Temešváru pobudol nejaký čas na Fakulte kánonického práva vo Viedni.⁷⁵⁹ Bratislavskí kanonici v druhej polovici 15. storočia požívali skutočne veľkú dôveru mestského predstavenstva. Bratislavský richtár a radcovia poverili kanonikov magistrov Benedikta z Veľkého Varadína, Gašpara Nayla z Pruska a Jána z Válic, aby zastupovali mesto vo všetkých jeho sporoch proti iným osobám alebo iných osôb proti mestu pred súdom.⁷⁶⁰ Za „*verné služby v prospech mesta*“ zvykla mestská rada pripraviť

752 ZAVARSKÝ, Verejný, s. 172, 175. Vyhotovil verejnonotársky inštrument, ktorý tvorí predsádku teologického konvolútu – DANIEL, Natalia – SCHOTT, Gerhard – ZAHN, Peter: Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Folioreihe, Hälfte 2. Wiesbaden 1979, s. 167 – Cod. ms. 678.

753 RIMELY, Capitulum, s. 327 – 330.

754 „*Matheus Rosarius natus Urbani de Lak clericus Colocensis diocesis apostolica et imperiali auctoritatibus notarius publicus*“: SNA, SABK, Cap. F, fasc. 9, No. 176, AMB č. 4 098. ORTVAY, Geschichte III., s. 273.

755 BÓNIS, Die praktische, s. 59.

756 AMB Komorská kniha účtov 1455, DF 277 080 II, 1455, fol. 171.

757 AMB Komorská kniha účtov 1455, DF 277 079, fol. 223 – 224.

758 AMB Komorská kniha účtov 1455, DF 277 080 II, 1455, fol. 174.

759 SCHRAUF II, s. 144 (1451): *Magister Matheus de Themeswar* (platil 3 groše). DL 14 276 (1449), 102 834 (1449), 106 664 (1461).

760 AMB č. 1 518 (1437), 2 149. 1 (1446), 3 014 (1455). DL 13 958 (1446), 15 193 (1457), 15 204 (1458), SNA, SABK, Cap H, fasc. 3, No. 36.

kanonikom štedré pohostenie. Menu pozostávalo zo štúk, kaprov, jelenieho mäsa, jemného pšeničného chleba a vína, vítaným darom pre kanonikov bolo valónske plátno.⁷⁶¹ V súvislosti s rastom právnických a administratívnych činností duchovných v kapitule pribúdali do kapitulskej knižnice rôzne právne príručky a formulárové zbierky. Mnohostranné aktivity členov kapituly sa tak odrážali aj v budovaní ich knižnice. Tá slúžila nielen na účely ich úradnej činnosti, ale aj pastoračným, kazateľským, liturgickým potrebám a rozvoju vzdelanosti.

761 AMB Komorská kniha účtov 1455, DF 277 079, fol. 232, DF 277 080 II, fol. 189; AMB Komorská kniha účtov 1463, DF 277 087, fol. 93.

VI. KNIŽNICA BRATISLAVSKEJ KAPITULY

Nielen stredovekí, ale aj súčasní intelektuáli by určite súhlasili so slovami zakladacej listiny Viedenskej univerzity, v ktorej sa knihy spomínajú ako najdrahocenejší majetok, „cennejší než zlato a striebro“.

Knižnica Bratislavskej kapituly je aj v súčasnosti najcennejším rukopisným fondom na území Slovenska. Jej kontinuitný vývoj od jej vzniku sa však nedá sledovať. Z najstarších knižných fondov v rámci celého Uhorska sa zachoval len minimálny počet rukopisov, hoci možno usudzovať, že v 13. storočí boli knižnice bohatšie, aj keď účelovo zamerané na liturgické obrady a právnu prax súvisiacu so spisomňovaním aktov rôznej povahy. Aj podľa nariadenia kráľa Štefana I. bol biskup povinný zabezpečiť každý novovzniknutý kostol knihami potrebnými na zachovávanie obradu. Ak aj bola v tomto období knižná kultúra na území Slovenska akokoľvek rozvinutá, takmer od základov ju zničil nájazd tatárskych hord a v prípade Bratislavy opakované vpády českého kráľa Přemysla Otakara II. v 70. rokoch 13. storočia.⁷⁶²

V počiatočných časoch, keď ešte kapitula sídlila na hradnom vrchu, možno počítať s vlastníctvom liturgickej príručky, ktorú pre väčšie centrá nariadila Prvá ostrihomská synoda začiatkom 11. storočia, a pred polovicou 13. storočia aj s vlastníctvom súpisu regulí upravujúcich vnútorný život cirkevného spoločenstva. Predpokladáme, že v kapitule mali duchovní k dispozícii kódexy, ktoré sa špecializovali podľa liturgických obradov: lekcionár, epištolár, evanjeliár, žaltár, prípadne neskôr aj notované rukopisy – antifonár či graduál.⁷⁶³ Kapitula mohla vo svojich začiatkoch získať rukopisy darom (napríklad z Ostrihomy), ale sprostredkovať ich mohla aj Rímska kúria, ktorá bola v tom čase producentom i významným strediskom obchodu s liturgickými kódexmi.⁷⁶⁴ Rukopisy sa stávali súčasťou kostolných a kláštorných pokladov, s ktorými sa spoločne uchovávali a chránili pred rôznymi živelnými pohromami či vojenskými útokmi. Prísne ich strážil kustód kapituly, ktorý k nim musel vypracovať inventár. Konkrétny príklad máme práve z Dómu sv. Martina, keď kustód Jakub roku 1425 zostavil inventár rukopisov kapitulskej knižnice a celého hnutelného majetku dómu. Jeho súpis kódexov obsahuje v 65 záznamoch 83 prevažne pergamenových viazaných rukopisov.⁷⁶⁵ Od druhej polovice 15. storočia, keď sa postupne prechádza od rukopisu k tlačenej knihe, pribúdajú v kapitulskej knižnici inkunábuly (prvotlače). Podľa odhadu Jozefa Kuzmíka ich bolo okolo roku 1500 približne sto, hoci doposiaľ sa zachovalo len 86 prvotlačí.⁷⁶⁶

Knižnica mala aj ucelenú sériu luxusných misálov, ktoré vznikli okolo polovice 14. storočia v relatívne pokojnej politickej situácii za Anjouovcov, v čase hospodárskej prosperity

762 WENZEL, Gusztáv: Árpádkori új okmánytár IV. (1272 – 1290). Budapest 1862, č. 41.

763 ŠEDIVÝ, Juraj: Skriptorium Bratislavskej kapituly. In: PaM, 3, 2002, s. 32.

764 Porovnaj HLAVÁČEK, Ivan: Z dejín vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku (Od počátku do husitství). In: Knihy a knihovny v českém středověku. (Studie k jejich dějinám do husitství). Praha 2005, s. 57 – 58.

765 Originál súpisu sa nezachoval, jeho odpis sa nachádza v Prvej hospodárskej knihe v AMB, sgn. 3 a 1, fol. 26r – 27v. V inventári kníh Záhrebskej kapituly (1421) je zachytených 227 kníh, v inventári Vesprámskej kapituly (1430) – 171 kníh. MADAS – MONOK, A könyvkultúra, s. 47.

766 KUZMÍK, Jozef: Knižná kultúra v Bratislave od 9. stor. do r. 1948. Bratislava 1996, s. 14.

kapituly (dnes je väčšina z nich uložená v Krajinskej Széchényiho knižnici v Budapešti). V tomto období sa v prostredí Bratislavskej kapituly predpokladá aktívne skriptorium, v ktorom pracovalo najmenej 8 skriptorov, viacerí z nich v tom istom čase.⁷⁶⁷ Analýza výzdoby väčšiny rukopisov spájaných s Bratislavskou kapitulou však nepotvrdzuje existenciu vlastného, niekoľko generácií aktívneho maliarskeho ateliéru. Pravdepodobnejšie sa zdá, že kapitula zadávala tieto objednávky externe – iluminátorom aktívnym buď priamo v meste, alebo (azda ešte častejšie) za hranicami, najmä vo Viedni.⁷⁶⁸ Mešťania boli štedrými donátormi aj v druhej polovici 15. storočia. Do kapitulskej knižnice sa tak rukopisy dostávali buď priamou objednávkou meštianskymi rodinami (Ján Pottenberger, vdovy Listová a Rosentálerová), darmi už predtým súkromne kúpených, resp. vlastnených rukopisov alebo prostredníctvom testamentárnych odkazov.⁷⁶⁹

Od čias, keď predpokladáme existenciu mestskej kapitulskej školy, je potrebné počítat s kódexmi na vyučovanie a v súvislosti s rozvojom univerzitných štúdií s rukopismi určenými na študijné účely.⁷⁷⁰ S nadviazaním kontaktov s pražskou Karlovou a Viedenskou univerzitou v 14. – 15. storočí sa zmenil aj provenienčný a obsahový ráz knižnice kapituly. Podstatná časť kódexov vytvorených do konca 14. storočia, ktoré sa využívali na študijné účely v širšom zmysle slova (teda nielen ako univerzitné pomôcky, ale napríklad aj ako príručky na prípravu kázní, výkladové slovníky, lexikóny, kompendiá filozofického i právneho obsahu, traktáty a komentáre, čiže charakteristická stredoveká náučná literatúra), má pestrý stredoeurópsky pôvod. Miestom ich vzniku sú popri Prahe a Viedni cirkevné inštitúcie v Rakúsku, Nemecku, Čechách a na Morave či v Sliezsku.⁷⁷¹ Rast knižnice bol teda nepravidelný a vo veľkej miere závisel aj od darovaní a testamentárnych odkazov (už roku 1350 venoval kapitule kanonik Ján Longus knižnú zbierku v hodnote 60 libier denárov).⁷⁷²

V 13. – 14. storočí pribúdali zbierky kánonického práva a právnych príručiek talianskej proveniencie, čo súviselo so štúdiom členov kapituly na talianskych univerzitách. Prítom Graciánov *Dekrét*, ktorý dal podnet na vznik stredovekej kánonistickej literatúry (v knižnici kapituly spolu s dielom *Glossa ordinaria* od Bartolomeja z Brescie talianskeho pôvodu), má pre bádateľov mimoriadnu hodnotu, lebo sa radí k najstarším odpisom – vznikol už na konci 12. storočia.⁷⁷³ K prácam klasickej kánonistiky, najčastejšie zastúpeným v našich stredovekých knižných fondoch, patrili *Dekretály* Gregora IX.,⁷⁷⁴ *Liber*

767 ŠEDIVÝ, Vývoj, s. 170.

768 ŠEDIVÝ, Vývoj, s. 168.

769 BURAN, Antifonár, s. 59.

770 Rozlišujeme študijné účely individuálne – rukopis je určený na štúdium konkrétnej osoby – a objektívne, keď sa rukopisy považujú za študijnú pomôcku inštitucionálneho charakteru, čiže univerzít, kapitulských alebo rehoľných škôl.

771 SOPKO, Najstaršia II, s. 104, Tenže: Die Kodexliteratur aus der Slowakei des Mittelalters. In: Graecolatina et orientalia. Zborník FFUK, VI, 1974, s. 47 – 80.

772 AMB č. 108.

773 SOPKO I č. 36 (12. stor.). KEJŘ, Jiří: Bratislavský rukopis Dekretu Gratianova. Právnické štúdie VIII, 1960, s. 264 – 294.

774 SOPKO I č. 34 (14. stor., dnes deperditum), č. 35 (14. stor., dnes deperditum), č. 37 (14. stor.), SOPKO III č. 445 (13./14. stor., deperditum).

sextus Bonifáca VIII.⁷⁷⁵ a *Konštitúcie* pápeža Klementa V.,⁷⁷⁶ ktoré boli aj súčasťou knižnice Bratislavskej kapituly.

Graciánov dekrét z knižnice Bratislavskej kapituly

Na konci 15. storočia mohli byť v kapitulskej knižnici inkunábuly nielen z kánonického,⁷⁷⁷ ale i z civilného práva: tri tlače *Corpus iuris civilis*, *Digesta Justiniani* (*Digestum vetus* a *Digestum novum*) a *Codex Justinianus* (1482, 1483, 1488).⁷⁷⁸ Zrejme prostredníctvom niektorého kanonika z Čiech sa do knižnice Bratislavskej kapituly dostal rukopis so štatútmi arcibiskupa Arnošta z Pardubic z druhej polovice 14. storočia, obsahujúci okrem teologických textov aj predhusitské synodálne ustanovenia Olomouckej diecézy (1349).⁷⁷⁹

775 SOPKO I č. 35, KOTVAN č. 19.

776 KOTVAN č. 24, 25, (1478, 1482). ERDŐ, Péter: Kánonjogi kódexek és töredékek Magyarországon. In: Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Ed. László N. Szelestei. Budapest 1989, s. 51 – 61.

777 KOTVAN č. 14 Bernardus (Bottonus) Parmensis: *Casus longi super quinque libros Decretalium* (1484), KOTVAN č. 38, 39, 40: tri vydania od pápeža Gregora IX. *Decretales cum glossa* (1493, 1494, 1496), KOTVAN č. 50: od Inocenta IV.: *Apparatus super libros Decretalium* (1478), KOTVAN č. 29: Corsetus Antonius: *Repertorium in opera Nicolai de Tudeschis etc. Cum privilegio* (1499), KOTVAN č. 73: Nicolaus de Tudeschis: *Lectura super quinque libros Decretalium* (1477), KOTVAN č. 30: Diaz de Montalvo, Alonso: *Repertorium questionum super Nicolaum de Tudeschis* (1485), KOTVAN č. 34, 35, 36, 37: Gratianus de Garratoribus, Franciscus: *Decretum cum apparatu* (1479 – 1480, 1483, 1499, 1500).

778 KOTVAN č. 26, 27, 28.

779 SOPKO I č. 85, 2r – 13r: „*Incipiunt Statuta provincialia domini Arnesti, Pragensis archiepiscopi*“ (1350) 22v – 24v *Statuta synodalia (Conradi Olomouensis episcopi)*. V synodálnych štatútoch biskupa Jána z r. 1318 na fol. 26v je doposiaľ najstaršia rukopisná zmienka o kulte sv. Cyrila a Metoda v stredoveku. SOPKO, Najstaršia I, s. 124. KRAFL, Pavel: Legátské a provinciální zákonodarství pro Olomouckou diecézi od poloviny 13. století. In: Sborník archivních prací 53, 2003, č. 2, s. 556, 563. Kodifikácia Arnošta z Pardubic je dochovaná takmer v 80 stredovekých rukopisoch (Praha, Olomouc, Brno, Viedeň, Mníchov, Bratislava atď.).

Študijnú literatúru (filozofická, biblická, encyklopedická) z kapitulskej knižnice sme spomínali v súvislosti s kapitulskou školou. Bližšie sa pristavíme pri teologickej, najmä kazateľskej literatúre, keďže kanonici Bratislavskej kapituly zvolení mestskou vrchnosťou vykonávali pastoračnú prax nielen v dóme, ale aj v Kostole sv. Vavrince. Niektorí kanonici sa zase do kanonikátu dostali z pozície kazateľa v jednom z bratislavských kostolov. Na univerzitách bývalo zvykom, že na určité sviatky, najmä mariánske, usporadúvali slávnostné bohoslužby v prítomnosti rektora a celej univerzity. V knižnici Bratislavskej kapituly je aj z týchto dôvodov okrem spovedných súm početne zastúpená teologická a špeciálne kazateľská literatúra. Pri tvorbe kázni mali kanonici na pamäti aj to, pre koho kážu – kázne boli cielene rozdelené pre ľud (*sermones ad populum*) a tie s náročnejšou štruktúrou pre teologicky vzdelaných duchovných (*sermones ad clerum*).

Kanonici a zároveň farári mali v kapitulskej knižnici k dispozícii menší traktát *O spôsobe kázania*, anonymnú kazateľskú príručku *Umenie kázať*.⁷⁸⁰ Dominikán Humbert z Romansu vo svojom spise *O vzdelávaní kazateľov* (13. storočie) hovorí, že kazateľ má byť primerane vzdelaný, má poznať *Sväté písmo*, históriu, cirkevné predpisy, tajomstvá cirkvi (význam znakov a symbolov), ľudskú dušu, rozhodnutie, či kázať alebo mlčať, dary Ducha Svätého.⁷⁸¹

K základnému fondu homiletickej a vôbec teologickej literatúry patrilo počas celého stredoveku dielo Gregora Veľkého, ktorý v učebnici pastorálnej teológie (*Regula pastoralis*) zdôrazňoval kazateľovo úsilie o spásu duší (*cura* alebo *regimen animarum*).⁷⁸² Kazateľskú literatúru zároveň ovplyvnili súdobé koncily, počas ktorých vznikali početné traktáty a koncilové kázne, odzrkadľujúce aktuálne politické dianie.⁷⁸³ Podľa vyjadrenia zástupcu Viedenskej univerzity Petra z Pulkau „*je veľa takých, ktorí sa – hádam nie bez dôvodu – pokladali za múdrejších od kazateľa a nepočúvali ho kvôli povzneseniu ducha, ale aby sa dozvedeli niečo neobvyklé alebo sa kochali v rétorických a básnických fajnoveštiach*“.⁷⁸⁴ Častým predmetom koncilových kázni bola aj osobnosť kazateľa – kritizovali sa „farizeji“, ktorí nežili v súlade s tým, čo kázali. Prednášali síce o cnostiach (pokore, štedrości, striedmosti, cudnosti, usilovnosti, láske k blížnemu), ale ich život sa nezhodoval s náukou, ktorú hlásali („*bene docent et male vivunt*“).⁷⁸⁵ Na tento problém poukazyval už sv. Augustín v diele *O kresťanskej náuke*, keď zdôraznil požiadavku zhody „*vita et doctrina*“, teda náuke kazateľa nemajú protirečiť skutky.⁷⁸⁶ Zo zástancov obnovy cirkvi v čase schizmy kládol

780 SOPKO I č. 55: *Ars praedicandi, Tractatulum de modo praedicandi*, SOPKO I č. 24: *Pseudo Augustini Aurelii Liber quinquaginta homiliarum* 1r – 67v.

781 Kázne (*sermones*) sa pritom odlišovali od bežných homílií. Pri výbere témy mal kazateľ väčšiu voľnosť. Obidva žánre – *sermo* i *homilia* – mali ďalšie subžánre a typologické zvláštnosti. BRTÁ-ŇOVÁ, Erika: *Stredoveká scholastická kázeň*. Bratislava 2000, s. 51.

782 Tamže s. 79 – 81. SOPKO I č. 67, 81, stretávame sa s ním pomerne často i v českom prostredí. HLAVÁČEK, Z *dějiny vyšehradské*, s. 60.

783 Z koncilových kázni v Kostnici sa úplne alebo čiastočne zachovalo približne 200. MÁLYUSZ, *Das Konstanzer*, s. 31, 33.

784 MÁLYUSZ, *Das Konstanzer*, s. 34.

785 ARENDT, Paul: *Die Predigten des Konstanzer Konzils*. Freiburg 1933, s. 198.

786 *De doctrina christiana* je súčasťou kódexu zo 14. stor. z knižnice Bratislavskej kapituly, SOPKO I č. 44 (a).

veľký dôraz na vzdelanosť a mravnosť kazateľa najmä Ján Gerson, „*lebo slovo kazateľa nemá moc, ak nie je zapálené a oživované Božím slovom*“.⁷⁸⁷

Práve prostredníctvom kázní sa knižná vzdelanosť dostávala k laickým vrstvám. Rozšírené boli *sermones de sanctis*, čiže kázne opisujúce život a skutky svätcov, v priebehu liturgického roka počúvali veriaci pravidelne *sermones de tempore*.⁷⁸⁸ *Sermones communes* sa vďaka univerzálnym témam (cnosť, hriech, prikázanie, svätenie nedele, posledný súd atď.) prednášali bez obmedzenia počas celého liturgického roka.⁷⁸⁹ Menšie celky tvorili kázne (*sermones quadragesimales*) prednášané počas niekoľkých nediel alebo v čase adventu a pôstu.⁷⁹⁰ Všetky spomínané druhy kázní majú zastúpenie v knižnici Bratislavskej kapituly. Napriek formálnej záväznosti je možné postrehnúť u niektorých kazateľov tvorivý prístup, keď do textov neraz vsúvali poznatky nadobudnuté vlastnou reflexiou a štúdiom. Kazatelia podávali výklad (zvyčajne v reči ľudu) v doslovnom a prenesenom duchovnom zmysle. Text sa mal najprv pochopiť fakticky, čiže historicky, a pre udalosti opisované v *Starom zákone* sa hľadala analógia v *Novom zákone*. Potom nasledoval mravoučňý (tzv. tropologický výklad), ako aj anagogický výklad, pri ktorom sa v zaznamenatej udalosti hľadal jej náboženský zmysel. Tento štvoraký výklad sa usiloval pochopiť aj neznámy vzdelanec z nášho územia, ktorý v cykle kázní Henricha de Frimaria, určenom na nedelne zhromaždenie kléru počas liturgického roka, k latinským termínom uviedol aj slovenské preklady.⁷⁹¹

Kapitulska knižnica okrem vzorových, resp. študijných zbierok kázní vlastnila súbor diel vrcholných predstaviteľov homiletiky i teologickej vedy vôbec – z obdobia kresťanského staroveku, patristiky, vrcholnej i neskorej scholastiky (od sv. Augustína, Bernarda z Clairvaux, Huga zo Sv. Viktora, Ambróza, Gregora Veľkého, Anselma z Canterbury, Alberta Veľkého, Tomáša Akvinského). V homiletických dielach sa často citovali autority – citáty mali podoprieť rečníkovu argumentáciu a dodať jej určitú záštitu. Voľba týchto autorít bola zámerná: najvyššou autoritou bolo *Sväté písmo*, nasledovali cirkevní otcovia a uznávaní „klasici“, obľúbené boli napríklad citáty z diela Richarda zo Sv. Viktora týkajúce sa ideálnych vlastností kňazov. Ako podklad ku kázňam slúžilo bratislavským kanonikom aj *Zrkadlo ľudskej spásy (Speculum humanae salvationis)*⁷⁹² parafrázujúce biblické udalosti vo forme rýmovanej prózy. *Zrkadlá* boli zdobené náročnými miniatúrami a *Starý i Nový zákon* v nich prepájala bohatá symbolika.

787 OEDIGER, Um die Klerusbildung, s. 148.

788 SOPKO I č. 14: *Sermones de sanctis* 1r – 9v, č. 70; SOPKO I č. 16 *Iohannis Contractus Sermones de tempore et de sanctis* 1r – 129v, *Peregrini Oppoliensis sive Conradi Holtznicker de Saxonia Sermones de tempore et de sanctis* 175v – 192r, *Sermones de tempore* 193r – 301v, 302r – 348 v. SOPKO I č. 23 *Sermones de tempore et de sanctis* 1r – 82v, 83r – 131v, podobne SOPKO I č. 25, 27, 43, 46, 47, 48, 53, 55, 57, 58, 59, 64, 66, 72.

789 SOPKO I č. 18 *Sermo de passione domini* 183r – 192v; č. 23 *Sermones dominicales post Pentecostes* 125r – 131v, *Sermones ad novicios* 147r – 159v; č. 24 *Sermo communis, in quo describimur duodecim genera hominum etc.* 169r – 172v.

790 BRTÁŇOVÁ, Stredoveká, s. 52. SOPKO I č. 21 *Iacobi de Voragine Sermones quadragesimales* 1r – 121v, *De passione domini (sermo)* 133r – 135r.

791 SOPKO I č. 100, kódex bol používaný v intelektuálnom prostredí Bratislavy pravdepodobne v čase pôsobenia Univerzity Istropolitany. BRTÁŇOVÁ, Stredoveká, s. 26 – 27, 125. Od totožného autora aj *De X praeceptis* SOPKO I č. 68.

792 SOPKO I č. 55 (b).

Kazateľmi pôsobiacimi v bratislavskom dóme boli najmä cudzinci, ktorí mešťanom sprostredkovali ideové vplyvy z iných oblastí. Jedným z nich bol Mikuláš Kelner z Vroclavu,⁷⁹³ ktorý v 50. rokoch 15. storočia odpísal už spomínané *Zrkadlo ľudskej spásy*, dnes uchovávané medzi kódexmi kremnickej farskej knižnice.⁷⁹⁴ Rodák z moravských Slavonic, magister **Tomáš Haindl** (1497) bol predtým, ako sa stal kanonikom a kazateľom v dóme, farárom Kostola sv. Michala.⁷⁹⁵ Na konci 15. storočia už kazatelia pochádzali aj z územia dnešného Slovenska, napríklad správca Oltára sv. Mikuláša v dóme Matej z Krompách (1484 – 1504), ktorý absolvoval Fakultu slobodných umení Viedenskej univerzity a pôsobil aj ako farár Kostola sv. Pankráca vo Viedni.⁷⁹⁶

Početné poslucháčstvo zhromaždené v kostole počúvalo o poslednom súde, o zázrakoch zo životopisov svätých (napr. zo *Zlatej legendy* od Jakuba de Voragine) a zjednodušený výklad *Svätého písma*. Cirkevná hierarchia v obave z kacírskych úchyliet totiž veriacim neodporúčala individuálne čítanie *Bible*. Aj laici schopní čítať mali na začiatku 15. storočia k dispozícii len krátke úryvky nedelných evanjelií alebo zjednodušené adaptácie biblického textu.

Kázne vo väčších mestách mali zvyčajne vyššiu úroveň ako v menších mestách a na vidieku. V mestách sa zriaďovali kazateľské prebendy a na určité sviatky vrchnosť povolávala známejších kazateľov. Napríklad roku 1457 pohostila bratislavská mestská rada kazateľa Pavla z Budína kvalitným vínom odrody malvázia (*malmasia*), roku 1463 si zase uctili kňaza z Viedne, ktorého im poslal kráľ Matej, rybami, vínom a kusom valónskeho plátna.⁷⁹⁷ Kázne v Bratislave odznievali v tomto období väčšinou v nemeckom jazyku, ktorý kanonici v bežnom, praktickom živote používali aj pri spisomňovaní rôznych aktov.⁷⁹⁸

Vo svojom paleografickom výskume potvrdil J. Šedivý výsledky propozografického výskumu, že kultúrny vývoj kapituly súvisel s jej personálnym obsadením a obdobia bohatej a kvalitnej produkcie sa striedali s obdobiami menej kvalitnej produkcie či stagnácie.⁷⁹⁹ Za éru najväčšieho rozmachu kultúry a skriptorskej činnosti v prostredí Bratislavskej kapituly je možné považovať 70. – 80. roky 15. storočia, teda obdobie prepoštvstva Juraja Peltela zo Schönbergu a existencie Univerzity Istropolitany.

Poznámky k súkromnej zbierke kníh členov kapituly a Univerzity Istropolitany

Na sklonku stredoveku si čoraz viac ľudí obstarávalo knihy nielen pre zbožné, či kratochvíľne čítanie, pre vlastné profesijné potreby, ale zároveň ako prostriedok osobnej repre-

793 PT 76v, 77v (1454).

794 Pred zaradením do kremnickej farskej knižnice ho vlastnil Stanislav z Olomouca, ktorý bol v rokoch 1446 – 1456 kremnickým oltaristom. SOPKO I č. 166.

795 Študoval na Viedenskej univerzite, zapísal sa do uhorského národa: MUW II/1. 98, MUW II/2. 734. AMB č. 4 097; PT 244v, 253r, 271rv, 297r (jeho testament z r. 1504).

796 MUW I. 22, bakalár r. 1466, magister r. 1472. PT 297r (1504).

797 AMB Komorské knihy účtov, DF 277 082 – 1457, fol. 405; DF 277 087 – 1463, fol. 96.

798 AMB Komorské knihy účtov, DF 277 087 – 1463, fol. 102: „*Ich her franzc die zeit pfarrer der kirchen zu Sand Larenzen bechen offenlich mit der zedell das mir der ersam Jorig Meindel die zeit kammerer der stat zu prespurg hat aufgericht vnd pezalt funf phunt phennig von wegen unser liben frawen mess...*“

799 Podrobne ŠEDIVÝ, *Mittelalterliche Schriftkultur*, s. 178 a n.

zentácie. V 15. storočí vlastnili súkromné knižnice nielen panovníci, šľachtici, duchovní, ale aj vzdelaní mešťania – v bratislavskom prostredí je známa knižná zbierka pisára a bibliofila Liebharda Egkenfeldera, ktorý svoje knihy v testamente zanechal popredným mešťanom, kňazom, chudobným žiakom i kapitulskej knižnici.⁸⁰⁰ Medzi knihami s náboženským obsahom nájdeme aj epos *O Alexandrovi Velkom*, dvorský zveršovaný román *Wigalois*, inšpirovaný kráľom Artušom a rytiermi okrúhleho stola, lekárske a prírodovedné spisy, napríklad *O tajomstvách žien* od Alberta Veľkého. Zaujímavá je zmienka v testamente o iluminovanom spise *Schach zabel*. S najväčšou pravdepodobnosťou ide o nemecký preklad veľmi rozšíreného spisu *Traktát o zvykoch ľudí a povinnostiach šľachty podľa šachovej hry* od dominikána Jakuba de Cessolis (vznikol okolo roku 1300). Autor využil šachovú hru ako podklad na mravoučný výklad o tom, aké povinnosti prislúchajú k jednotlivým stavom a profesiám, aké hriechy a neresti ovládajú ľudí a akým spôsobom majú dospieť k náprave. Hoci ide o alegóriu šachovej hry, autor zachytil vtedajšiu šachovú terminológiu, vysvetlil chod jednotlivých figúr, a dokonca pridal i niekoľko praktických pokynov pre hráčov. Aj v kapitulskej knižnici sa stretávame s týmto spisom, napísaným v latinčine.⁸⁰¹

Túžbe po svetskom poznaní neodolali ani mnísi za kláštorými múrmi, ani členovia kapituly. A tak vo vlastníctve kanonikov môžeme objaviť okrem liturgických, kazateľských a právnických kníh aj *Cestopis* Marka Pola či *Fyziológ o prirodzených vlastnostiach 12 zvierat*. V ňom sa mohol vlastník Ulrich z Mistelbachu dočítať o skutočných alebo vybájených zvieratách, napríklad o tom, že „ak nájde ropucha vajcia, ktoré zniesol kohút, zavelečie ich pod zem a tam z nich vypestí bájneho plaza baziliška, netvora v podobe kohúta s hadím chvostom. Bazilišok usmrčuje dychom a pohľadom. Je symbolom hriechu, diabla a smrti. Ak človeka pohryzie jedovatý had, na ranu treba priložiť ošklbaného kohúta a človek sa hneď vylieči.“⁸⁰² Tu sa možno pousmiať nad tým, čomu všetkému veril stredoveký človek, alebo mu závidieť predstavivosť...

Keďže zakúpenie či objednanie knihy súkromnou osobou bolo veľmi nákladné, majiteľ sa snažil získať knihy, ktoré naozaj potreboval, teda skutočne čítal a používal. Na druhej strane – v prípade knižných darov či testamentárnych odkazov sa k novému majiteľovi dostali aj také knihy, ktoré ho nezaujímali, ale zo slušnosti alebo z pietnych dôvodov si ich ponechal.⁸⁰³ A tak obraz o záujmoch vlastníka knižnice, ktorý by sme si chceli na jej základe vytvoriť, by mohol byť skreslený (alebo nemusel, keď uvážime, že aj dary vypovedajú o osobe obdarovaného).

800 Egkenfelderov testament PT 90r – 93v: „Item in dem pharrhoff zu sannd Merten haben sy vyer predig püher, dy schaff ich dareinalbeg darynn zubeleiben, damit dye prediger dar inn studieren und ob gott uber mich gepeut, das sy mich dann und mein hawsfrawn schreiben in das toten puech. Item Ein Rots puch cum multis tractatibus schaff ich zu Sannd Merten in dye liberey. Item einen Epistolarium schaff ich zu Sand Mertten kirchen.“

801 SOPKO I č. 55 (h).

802 MINÁRIK, Jozef: Fantastika v stredovekých fyziológoch a bestiároch. In: Kultúra 45 – 46, 1999, s. 10 – 11.

803 ELBEL, Testamentum, s. 86.

Niektorí kanonici boli nielen majiteľmi kníh, ale aj ich skriptormi: kanonik *Blažej* († 16. júna 1419) vlastnil *Žaltár*, ktorý sám napísal, s uvedeným záznamom poslednej vôle.⁸⁰⁴ Svedkom spomínaného zápisu bol kanonik *Michal Koler z Trnavy*.⁸⁰⁵ Osobu tohto kanonika možno azda stotožniť so skriptorom Michalom z Trnavy, autorom *Bratislavského misála VI*, ktorý Juraj Šedivý radí ku kódexom, sprostredkujúcim „obraz kaligrafického písma najvyššej úrovne zo začiatku a prvej tretiny 15. storočia“.⁸⁰⁶ J. Šedivý zároveň správne odlíšil od Michala z Trnavy verejného notára a skriptora z Pasovskej diecézy Michala z Dürnsteinu (*de Týrnstein*), ktorý v Bratislave pôsobil v 30. rokoch 15. storočia. Michala z Dürnsteinu, autora *Bratislavského misála „D“* doposiaľ bádatelia mylne spájali s Michalom z Trnavy zrejme pre podobne znejúci názov miesta pôvodu *Týrnavia – Týrnstein*.⁸⁰⁷ Ako vidno, nielen laici využívali spisomňovacie služby kapituly, ale aj samotná kapitula požiadala o opisanie misálu, používaného pri bohoslužbách v dóme, laika Michala z Dürnsteinu.

V čase husitských nepokojov v Čechách posielali katolícki duchovní s veľkou opatrnosťou do cudziny liturgické cennosti a snažili sa zabrániť aj množiacim sa nekontrolovateľným prevodom rukopisov.⁸⁰⁸ Tak sa aj Bratislavská kapitula stala miestom, kde sa podarilo uchrániť klenoty či rukopisy. Pri spísaní poslednej vôle kňaz Václav Eysner z Brna odkázal kostolu v Želoviciach pri Brne (*Zelubicz*) *Graduál*, odkiaľ ho odniesol v časoch nepokojov.⁸⁰⁹ Olomoucký prepošť Pavol z Prahy, ktorý bol v Uhorsku v službách olomouckého biskupa Jána Železného, musel dať do zálohu vacovskému kanonikovi Adamovi iluminovanú *Bibliu*. S jej vyplatením mal potom Pavol veľké ťažkosti a napriek usilovnej snahe sa mu ju nepodarilo získať späť až do smrti.⁸¹⁰

804 SOPKO II 212 (f. 150v) „*Hic notata est ultima voluntas domini Blasii, canonici Posoniensis, conscripta per manum domini custodis eiusdem ecclesie presentibus testamentariis videlicet domini Symoni et Michaelis Choler de Týrnavia. Item psalterium presentem cum textu litera completo habere debet dominus prepositus Posoniensis tali conditione tamdiu, quamdiu circa ecclesiam sancti Martini residenciam fecerit, ubi autem repeierint (!) plebanus seu vicegerentes ecclesie Budensis, representent seu representere habeant et teneantur glosam (!) ordinariam super Marcum et Lucam, que manu* (vedľa dopísané mladšou rukou): *domino Blasii propria existit et iste liber perpetue maneat ecclesie Posoniensis vel istud Psalterium. Obitus ipsius domini Blasii feria VI. Post festum Corporis Christi anno Domini millesimo quadringentesimo decimo nono.*“ ŠEDIVÝ, Vývoj, s. 108.

805 AMB č. 852 (24. 6. 1416). ERŠIL, Acta summorum, č. 97: *Michaelis dicti Coler*. Bratislavský kanonik Michal bol zároveň komárňanským archidiakonom: ZsO II/2, č. 5 607 (1407). Nevieme, či ide o totožného Michala Kolera, ktorý je pisárom teologického rukopisu (datovaného do roku 1447) a farárom vo Waasenkirche bei Leoben: UNTERKIRCHER, Katalog I., č. 4427.

806 ŠEDIVÝ, Vývoj, s. 105; SOPKO I č. 33. V čase Knauzovho opisu sa na dnes nezvestnom fóliu nachádzal kolofón: „*Iste liber est completus per manus domini Michaelis de Týrnavia, canonici Posoniensis, ad laudem Dei omnipotentis. Sub anno Domini 1403. Orate pro eo propter Deum.*“

807 SOPKO II č. 222. Skriptorom Bratislavského misála „D“ je „*Michael filius quondam Conradi Lapicide de Týrnstain*“: AMB č. 1 163, 1 518.

808 Osudmi kníh za husitských nepokojov sa zaoberala HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Drobnosti k pohybu rukopisu na sklonku prvé poloviny 15. století. In: Historia docet. Ed. Miloslav Polívka – Michal Svatoš. Praha 1992, s. 101–112.

809 HOSÁK, Ladislav: Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848. Ostrava 1967, s. 818. PT 75v: „*Item er hat meldung getan von ains gesankpuchs wegen, vnd ist ain gradual, daz schaft er zu der chirichen gen Zelubicz, wann es in den zeiten dez vnfridris duon entpfuert ist worden.*“

810 ELBEL, Petr: Knihovna olomouckého probošta mistra Pavla z Prahy ve světle testamentu z 1. 2. 1441. In: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítelové a žáci k 75. narozeninám. Ed. Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda. Brno 2003, s. 606.

Na druhej strane aj v Bratislave a okolí vznikla potreba zhotoviť inventáre klenotov kostolov a uchrániť ich pred rabovaním husitských vojsk. Konkrétnym dôvodom spísania a odovzdania kapitulskeho liturgického náčinia a rukopisov do ochrany mestským orgánom (1425) bolo práve nebezpečenstvo vpádu husitov do mesta, rovnako príčinou spísania inventára vecí patriaciach Kostolu sv. Osvalda, vojaka a vyznávača, v dedine patriacej kapitule Veľké Trnie-Vinosady bola snaha dať do poriadku majetkový stav po husitských vojnách (1437). Autor inventára, dekan Bratislavskej kapituly Tomáš, uviedol, že časť liturgického náčinia, misál a graduál, sú v sakristii kostola, na hrade je uložený antifonár.⁸¹¹ Pri súpise ďalšieho liturgického náčinia a odevov nás zarazí poznámka, že bývalý farár Martin odcudzil dva misály, aby ich predal – za jeden z nich pritom utržil sedem zlatých. Nevedno, čo farára viedlo k tomuto kroku, ale ako vidno, za miznutím liturgických pomôcok nemožno vždy hľadať husitov.

Na poslednom fóliu dnes nezvestného rukopisu z 13. storočia s *Výkladom evanjelií* a legendou *O Jozefových zásnubách* bola poznámka, že ho záložoval (1452) titelský kustód za dva zlaté (pričom na väzbe sa uvádzala hodnota rukopisu štyri zlaté).⁸¹² V tom čase mal hodnotu titelského kustóda zároveň bratislavský kustód Bartolomej Sturmer z Gdanska, takže kanonici si zrejme aj týmto spôsobom vylepšovali neľahkú finančnú situáciu, alebo pokrývali výdavky na štúdiá.⁸¹³

Ojedinelé poznámky na obaloch kníh zároveň prezrádzajú ich vysokú hodnotu. Napríklad misál z kostola v Šaštínskych Strážach stál 25 zlatých (1493).⁸¹⁴ Za túto sumu sa dal v Uhorsku kúpiť jazdecký kôň, alebo zaplatiť mesačný žold trom rytierom.⁸¹⁵ Od ceny sa odvíjala aj náročnosť knižných miniatúr a iniciál. Kým právnici patrili k majetným vrstvám a mohli si dovoliť prepychovo vyzdobené rukopisy, v knihách chudobných filozofov a teológov sa s výzdobou stretávame len výnimočne. Preto nechával kopista namiesto iniciál a kresieb prázdne plochy, aby si rukopis mohol kúpiť aj chudobnejší záujemca a bohatý si zase pripravené miesta dal vyzdobiť aj dodatočne.

Väčšina záznamov o vlastníctve kníh členov kapituly alebo prebendárov slúžiacich v Dóme sv. Martina vznikla pri príležitosti spísania testamentu, keď testátori odkázali svoju zbierku kníh buď celú, alebo väčšinou jednotliviny spolučenom, kapitulskej knižnici, vlastníctvu oltárnej prebendy či bratstvu. Cennými údajmi sú aj súdobé vlastnícke záznamy, exlibrisy na fóliách rukopisov a stránkach prvotlačí. V nasledujúcej tabuľke, ktorá si nenárokuje na úplnosť, uvádzame zmienky o vlastníctve rukopisov či inkunábul duchovenstva združeného pri Dóme sv. Martina v 15. storočí.

811 SNA, SABK, Cap. K, fasc. 9, No. 28: Dekan Bratislavskej kapituly Tomáš mal prímenie *de curia decimali* (z desiatkovej kúrie) pre svoj úrad správcu kaplnky v arcibiskupovom bratislavskom dome: AMB č. 2 168, 2 365.

812 SOPKO I č. 102.

813 Bartolomej Sturmer študoval právo na Viedenskej univerzite: MUW I/1. 223 zapísaný r. 1441 v saskom národe, SCHRAUF II, s. 139 (1443). SNA, SABK, Cap. G, fasc. 7, No. 169; AMB č. 2 978 (1454).

814 SLIVKA, Stredoveké skriptória, s. 33.

815 DVOŘÁKOVÁ, Rytier, s. 164, 278. Kone poddaných, určené na prácu v poľnohospodárstve či do záprahu sa dali kúpiť aj za 6 zlatých. Porovnaj ŠMAHEL, František: Ceny rukopisných kníh v Čechách do roku 1500. In: Sborník historický 14, 1966, s. 5 – 48.

Vlastníctvo rukopisov či inkunábul duchovenstva pri Dóme sv. Martina v 15. storočí

Meno	Rok zmienky o vlastníctve, poznámka o autorstve	Titul	Signatúra
Václav Ganois, kanonik	1 pol. 15. stor. Skriptor (ruka E), iluminátor (?)	<i>Biblia</i>	SOPKO II č. 205
Blažej, kanonik	pred r. 1419 skriptor	<i>Žaltár</i>	SOPKO II č. 212
Michal z Mailbergu, kanonik	15. stor.	Rolandus de Comitibus – Albertanus z Brescie – Inocennt III.: zberka kázní a traktátov	SOPKO I č. 23
Ulrich z Mistelbachu, kanonik	1422	<i>Fyziológ o prirodzených vlastnostiach 12 zvierat</i>	MINÁRIK, Fantastika, s. 11
Ulrich z Mistelbachu, kanonik	1422 skriptor	zberka kázní ⁸¹⁶	SOPKO I č. 46
Ulrich z Mistelbachu, kanonik	1422 – 1424 skriptor	<i>Biblia</i> ⁸¹⁷	SOPKO II č. 211
Ulrich z Mistelbachu, kanonik	1422 skriptor (ruka A)	Jakub de Voragine: <i>Zlatá legenda – kázne</i> ⁸¹⁸	SOPKO I č. 51
Mikuláš <i>de Schaacz/Czaacz</i> , kanonik ⁸¹⁹	1428 skriptor	Konvolút s kázňami – Guillelm Britonis: <i>Výkladový slovník k Biblii</i>	SOPKO I č. 47
Farár Kristián z Brna, (kanonik Kristián?)	1420 skriptor	Mikuláš Velký z Javora?: <i>Konkordancie s postilou</i> – Viliam Perault: <i>Suma o čnostiach</i>	SOPKO I č. 16
Farár Kristián z Brna, (kanonik Kristián?)	1. pol. 15. stor.	Jakub de Voragine: <i>Kázne</i>	SOPKO I č. 66
Kristián, ⁸²⁰ kanonik	pred r. 1438	<i>Evanjeliár</i>	PT 90r
Ján Schlosser, kanonik	1438	<i>Misál</i> (v cene 14 zlatých)	SNA, SABK, Cap. F, fasc. 2, No. 52

816 „In Valkchenstain in die s. Oswaldi regis (5. 8.) anno 1422 per manus Vlrici de Misselbach etc.“

817 SOPKO II č. 211; na ff. 7v, 99v, 301v si pisár uviedol meno: „Vlreich de Mistelbach... Ulreich Wagner von Mistelbach...per manus Udalrici turificis de Mistelbach.“

818 Podľa miesta, dátumu vyhotovenia a proveniencie zrejme ide o totožného autora ako v predchádzajúcich dvoch prípadoch – Ulricha z dolnorakúskeho Mistelbachu (ruka A uvádza na f. 203r dátum napísania svojho textu: „finitus est anno 1422 in Valkchenstainy etc.“ – SOPKO I č. 51). Domnienku je potrebné potvrdiť paleografickým porovnaním.

819 SOPKO I č. 47: Kolofón uvádzal, že kážeň dokončil roku 1428 „Nicolaus presbyter de Czaacz in opido Jobrim“ (Čáčov? Žatec?). Na odpise pápežskej listiny, ktorá bola jeho súčasťou, bolo uvedené, že rukopis odovzdal kapitule jej člen, kanonik *Nicolaus de Schaacz*.

820 PT 90r (1457). Od kanonika Kristiána (ktorý zomrel v bratislavskom špitáli) kúpil pisár Egkenfelder *Evanjeliár*: „Item ain puech in pergamen und Text geschriben in ainer weisen ligatur, dar Inn man zu kor das Ewangelium list und habs kaufft von herrn Cristan korherrn der im Spital starb.“ Po slobodnej rezignácii kanonika magistra Kristiána (1438) zo správcovstva Farnosti sv. Vavrince sa stal jeho nástupcom Ulrich z Mistelbachu. SNA, SABK, Cap. H, fasc. 2, No. 2 (11. 5. 1438).

Václav Eysner, ⁸²¹ prebendár	1454	zbierka kníh, v rámci ktorých je uvedená <i>Biblia</i> a ka- zateľské rukopisy	PT 75v – 76r
Václav Eysner, prebendár	1454	<i>Graduál</i>	PT 75v – 76r
Peter Zistler, kaplán	1454	zbierka kázní	PT 120v
Peter Zistler, kaplán	1454	<i>Diurnál</i>	PT 120v
Wolfgang Schom, kanonik	1457	<i>Homílie sv. Gregora, Dišputy o kacíroch</i>	PT 93r ⁸²²
Ján Halbhauser, prepoš	1460	zbierka lekárskeho rukopisov	SCHRAUF AFM II, Wien 1899, s. 103 – 104
Ján z Věpu, kanonik	1461	Matej Döring: <i>Cor- rectorium corruptorii Burgensis</i> – kánonic- koprávny konvolút	Harvard Law School, Ms. 189
Martin Neitler, kanonik	1462	<i>Biblia</i>	PT 104v – 105v
Martin Neitler, kanonik	1462	<i>Misál</i>	PT 104v – 105v
Martin Neitler, kanonik	1462	<i>Breviár</i>	PT 104v – 105v
Martin Neitler, kanonik	1462	<i>Diurnál</i>	PT 104v – 105v
Žigmund Obrecht, kanonik	1442	Rudbertus Mona- chus: <i>Historiae Hie- rosolymitanae libri VIII.</i> – Marco Polo: <i>De conditionibus et consuetudinibus orientalis regionis</i>	Nationalbibli- othek Wien, Cod. Lat. 3 497
Žigmund Obrecht, kanonik	15. stor.	<i>Lectura in libros Sen- tentiarum, Tabula in s. Thomae Aquinatis opera, Auctoritates sanctorum patrum et doctorum, Expo- sitiones rariorum vocabularyrum, partim germanicae, Syno- nyma unum et idem significancia</i>	Nationalbibli- othek Wien, Cod. Lat. 4 254
Žigmund Obrecht, kanonik	1474	<i>Komentár k Matúšov- mu evanjeliu</i>	Nationalbibli- othek Wien, Cod. Lat. 4 596

821 PT 75v: „Item seine puecher, die im zuegepuern, als ain erndliche wibel, predig puecher, was vnd wie vil der volumina sein in ainer almary verspert, die schaft er alle zu Sand Merten pfarchirchen in sein librey, als sich erfundt per inventarium.“

822 PT 93r: „Item Omelias beati Gregory vnd auch ein klains puch de disputatione Hereticorum in rott gepunnten schaff ich maister Wolfgang doctori in medicinis.“

Ján Han, kanonik	1487 (objednávateľ, vlastník ?)	<i>Antifonár</i> , dvojzväzkový	SOPKO I č. 6
Ján Han, kanonik	po r. 1498	Eberhard z Bethu- ne: <i>Graecismus</i>	PT 267v – 268r
Anton zo Šankoviec, prepošť	1487	Angelus de Clava- sio: <i>Summa angelica de Casibus Conscien- tie</i> , inkunábula 1487, Benátky	HOFFMANN, Edith : Régi ma- gyar bibliofilek, Budapest 1992, s. 125, 262
Michal z Kőrmendu,	1487	<i>Ostrihomský misál</i> , inkunábula	ORTVAY, Ges- chichte III, 299
Matúš Rosarius, ⁸²³ kanonik	1495	<i>Ostrihomský misál</i> , inkunábula (v cene 3 zlaté)	Budapest Ors- zágos Széchényi Könyvtár Inc. 995
Vavrínec Mischinger, prebendár	1498	<i>Breviár</i> malý, ces- tovný	PT 267v – 268r
Vavrínec Mischinger, prebendár	1498	<i>Misál</i> malý, inku- nábula	PT 267v – 268r
Vavrínec Mischinger, prebendár	1498	Eberhard z Bethu- ne: <i>Graecismus</i>	PT 267v – 268r
Vavrínec Mischinger, prebendár	1498	<i>Dekretály</i> , väčšie	PT 267v – 268r
Imrich Papócz, kanonik	1499	Johannes Reuchlin: <i>Vocabularius brevi- loquus</i> , inkunábula 1494	KOTVAN, Inkunábuly, č. 1 013
Imrich Papócz, kanonik	1499	Bonifacius VIII.: <i>Li- ber sextus</i> – Clemens V.: <i>Constitutiones. Cum glossa et additi- onibus</i> Ján Andreae: <i>Decre- tales extravagantes communes selectae</i> – Ján Andreae: <i>Super arboribus consangu- initatis et affinitatis</i> , inkunábula 1494	KOTVAN – FRIMMOVÁ, Inkunábuly, č. 154 ⁸²⁴
Pankráč Rohrbeck, kanonik	1480	Regiomontanus: <i>Kalendár</i> , inkunábu- la 1474	KÖBLÖS, Az egyházi, s. 478
Pankráč Rohrbeck, kanonik	1500	Corsetus Antonius: <i>Repertorium in opera Nicolai de Tudeschis etc. Cum privile- gio</i> , inkunábula 1499, Benátky	KOTVAN, Inku- nábuly, č. 29 ⁸²⁵

823 Z poznámky v ostrihomskom *Misáli* (1497) vyplýva, že ho kúpil na Buďinskom hrade. MADAS – MONOK, A könyvkultúra, s. 27.

824 KOTVAN, Imrich – FRIMMOVÁ, Eva: Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách. Martin 1996, 154. Na zadnom prídošti je rukopisný záznam: „*Liber magistri Emerici de Papocz, canonici ecclesiae Posoniensis, quem vult post mortem suam deponi et stare in conservatorio capituli eiusdem ecclesiae Posoniensis.*“

825 Na titulnom liste sa zachoval exlibris: „*Liber Mgri Pangratii Rorbeck plebani et Canonici posoniensis Ecclesie Sancti Martini 1500 in Ieiunio. Quem tandem legauit Idem M. p. michi Magro Emerico de Papocz canonico Posonien. supradicte Ecclesie Sancti Martini alias sancti Saluatoris etc.*“

Pankrác Rohrbeck, kanonik	1483	Pius II.: <i>Epistolae familiares</i> , inkunábula 1481	KOTVAN, Inkunábuly, č. 970
Juraj zo Schönbergu, prepoš	pol. 15. storočia	Trogus Pompeius: <i>Filipovské dejiny</i>	SPILLING, Herrad: Die Handschriften der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, Bd. 3, Wiesbaden 1984, Cod. 101
Juraj zo Schönbergu, prepoš	1473	<i>Bratislavská kronika</i>	LÜDWIG, Der Kanonisationsprozess des Markgrafen Leopold III., s. 115, 150
Juraj zo Schönbergu, prepoš		<i>Výklad žalmov</i> , inkunábula (fragment)	AMB, EC Lad. 2/51. BURAN, Fragmenty, s. 162 – 163
Juraj zo Schönbergu, prepoš	1501	zbierka 96 kníh Bratstva Božieho tela, z toho identifikované: Nicolaus Panormitanus de Tudeschis: <i>Lectura super V libros Decretalium</i> (W III 36) a Astesanus de Ast: <i>Summa de casibus conscientiae</i> (W II 438)	AMB, Prvá hospodárska kniha, sgn. 3 a 1, fol. 14rv Universitätsbibliothek Salzburg W III 36; W II 438
Gašpar Rómer, kanonik	1517	zbierka neurčených kníh	SNA, SABK, Cap. P, fasc. 1, No. 1

Spomínali sme, že univerzitné knižnice nemuseli vznikáť súčasne so vznikom univerzity, väčšinou sa rozrastali postupne. Počet kníh samozrejme súvisel s ich namáňavou produkciou, ako aj s tým, že na univerzitách sa nesústredili na sprostredkovanie nových poznatkov či výskum v dnešnom slova zmysle, ale na prednášanie všeobecne uznávaných klasikov. Neexistoval otvorený knižný trh s hotovými produktmi, texty odporučených autorov i prednášky profesorov sa museli namáňavo opisovať. Výrečné je v tých časoch často citované úslovie: „*Píšu tri prsty, ale pracuje celé telo*“, takže vlastniť prednášanú učebnú látku nebolo jednoduché.⁸²⁶ V 13. storočí sa preto rozšíril systém tzv. *pecíí* – potrebných základných študijných textov, ktoré produkovali kníhkupci. Text mechanicky rozdelili na štyri listy alebo osem strán (*pecia*), ktoré opísal kopista v priebehu týždňa. Súčasne sa tieto časti požíčovali na opísanie ďalším kopistom. Spojením jednotlivých zložiek vznikol opis celého textu, tzv. exemplár (*exemplar*), takže obsiahle texty mohli byť stále v ponuke na trhu s rukopismi.⁸²⁷ V 15. storočí sa už na univerzitách rozmáhal skôr zápis traktátov a zbierok kvestíí podľa diktátu (*pronunciatio*).

826 BISCHOFF, Bernhard: Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters. (Grundlagen der Germanistik 24). Berlin 1979, s. 55.

827 Podrobnejšie pozri MIETHKE, Jürgen: Die mittelalterlichen Universitäten und das gesprochene Wort. In: Historische Zeitschrift 251, München 1990, s. 453 – 491; POLLARD, Graham: The *pecia* – System in the Medieval Universities. In: Medieval Scribes, Manuscripts and Libraries. London 1978, s. 145 – 161.

Štatúty pražskej Karlovej univerzity, Viedenskej, Heidelberskej a Erfurtskej univerzity nám umožňujú spoznať, ako sa tento systém na univerzitách ujal a aké boli riziká odpisovania, ktoré mohlo byť nepresné, dokonca s vlastnými doplnkami a zmenami opisovateľa.⁸²⁸ Tomu zabránila až kníhtlač. V Bratislave nebola stála kníhtlačiareň, je možné, že mesto a okolie zásobovali knihami viedenské kníhtlačiarne, veď aj papier sa do Bratislavy dovážal najmä z Viedne.

Zbierku kníh Bratislavskej univerzity spravoval kanonik, licenciat teológie Mikuláš Schricker z Hüttendorfu, ktorý roku 1470 prosil knihovníka Štefana Murera o výpožičku knihy na odpísanie pre Istropolitanu z viedenskej Artistickej fakulty (*pro exemplari*).⁸²⁹ O tri roky mladší záznam dokladá, že Mikuláš mal na starosti aj kapituloskú knižnicu: 2. februára 1473 „nejaký dobrý muž“ vrátil Bratislavskej kapitule knihu, ktorú „kúpil za dva zlaté pred 20 rokmi a až neskôr sa dozvedel, že vlastníkom knihy je kapitula“. Za vrátenie knihy prijal od Mikuláša z Hüttendorfu dva zlaté.⁸³⁰ Úlohou knihovníka bolo zároveň obstarat materiál na písanie a písacie potreby, ako aj registrovať pôžičky.

Pri svojej promócií za bakalára teológie (1474) venoval rukopis s *Komentárom k Matúšovmu evanjeliu* Teologickej fakulte Univerzity Istropolitany Žigmund Obrecht z Lengelfeldu. Informácia o jeho promócií a o tom, že býval v študentskej burze v Bratislave, zaznamenaná na prednej doske kódexu, je nielen dôkazom o fungovaní univerzity, ale poukazuje na existenciu knižnice Teologickej fakulty (z toho možno usúdiť, že aj ostatné fakulty mali svoje vlastné zbierky kníh).⁸³¹ Tento rukopis aj s ďalším s jeho vlastníckym záznamom,⁸³² ako aj kódex, ktorý prezrádza záujem o dejiny (Rudbertus Monachus: *Historiae Hierosolymitanae libri VIII.* – Marco Polo: *De conditionibus et consuetudinibus orientalis regionis*), sú v súčasnosti uložené v Národnej knižnici vo Viedni.⁸³³ Azda sa aj tieto rukopisy dostali do univerzitnej knižnice ako Legenfeldov dar, no nemožno vylúčiť, že ich používal iba ako poslucháč teológie.⁸³⁴

V prípade Univerzity Istropolitany musíme brať do úvahy aj využívanie prv spomínanej knižnice Bratstva Božieho tela. Je veľmi pravdepodobné, že pôvodne šlo o knižnicu prepošta Juraja zo Schönbergu. Prepoštvu knižnú zbierku pochválil aj kardinál Marko Barbo, ktorý cestoval za účelom politických rokovaní do Bratislavy a v Jurajovej knižnici našiel starú kroniku (1472). Tú použili pri kanonizačnom procese markgrófa Leopolda III., hoci sa excerpovaný text zmičňoval len o Leopoldovom synovi vojvodovi Henrichovi

828 MIETHKE, Studieren, s. 204.

829 Aj Matej Korvín ju zásoboval humanistickými dielami prostredníctvom talianskeho kníhkupca Tadeáša Ugolettioho. SOPKO II č. 225.

830 SOPKO II č. 225, f. 1v.

831 Nationalbibliothek Wien, Cod. Lat. 4 596.

832 Konvolút s dielami *Lectura in libros Sententiarum, Tabula in s. Thomae Aquinatis opera, Auctoritates sanctorum patrum et doctorum, Expositiones rariorum vocabularum, partim germanicae, Synonyma unum et idem significantia* – Nationalbibliothek Wien, Cod. Lat. 4 254.

833 Nationalbibliothek Wien, Cod. Lat. 3 497.

834 SOPKO, Najstaršia I, s. 111.

z Bavorska (Jasomirgott).⁸³⁵ Zo zachovaných písomností o kanonizácii Leopolda III. vysvitá, ako sa rozšírilo medzi rakúskym obyvateľstvom uctievanie zakladateľa kláštorov markgrófa Leopolda (v súčasnosti patróna Rakúska). Jeho kanonizáciu uskutočnil už roku 1485 pápež Inocent VIII. Spomínanou kronikou bola zrejme *Bratislavská kronika*, ktorá je súčasťou rukopisu s najzložitejšou a najrozmanitejšou obsahovou skladbou spomedzi rukopisov kapitulskej knižnice.⁸³⁶

Dnes vieme, že prepošť Juraj zo Schönbergu bol v polovici 15. storočia aj vlastníkom kódexu talianskej proveniencie, zaoberajúceho sa najmä Stredomorím a Blízkym východom, s názvom *Filipovské dejiny* od rímskeho historika Pompeia Troga (*Historiae Philippicae*).⁸³⁷ Vďaka multidisciplinárnemu prístupu, čiže za pomoci heraldika Radoslava Ragača a historika umenia Dušana Burana bolo možné určiť prepošta Juraja ako vlastníka inkunábuly s názvom *Výklad žalmov*.⁸³⁸

Logicky by sme predpokladali, že knižnicu prepošta Juraja zdedí Bratislavská kapitula, ale ak vezmeme do úvahy, že so siedmimi členmi kapituly bol prepošť rok pred svojou smrťou v súdnom konaní, dá sa pochopiť jeho zámer, venovať knižnicu práve Bratstvu a nie kapitule. V prospech kapituly neodkázal ani ďalší majetok. V duchu stredovekej orientácie na večný život a v snahe „zabezpečiť spásu svojej duše i svojich príbuzných“ založil v Ostrihomskej diecéze Kaplnku Panny Márie a Kaplnku Najsvätejšej Trojice, v bratislavskom dóme Oltár Svätého kríža, na ktorého základinu venoval časť svojich nehnuteľných majetkov.⁸³⁹ Ďalšou štedrou nadáciou umožnil ubytovanie (na súčasnej Kapitulskej ulici) kaplánovi, slúžiacemu sväte omše pri Oltári Božieho tela v dóme.⁸⁴⁰ Dôležitým

835 UIBLEIN, Paul: Die Kanonisation des Markgrafen Leopold und die Wiener Universität. In: Die Universität Wien im Mittelalter. Beiträge und Forschungen von Paul Uiblein. Hgs. Kurt Mühlberger – Karl Kadletz, Wien 1999, s. 500. V. Oskar: Der Kanonisationsprozess des Markgrafen Leopold III. des Heiligen. In: Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg 9, 1919, s. XLVIII, CXXVII, CXXVIII, 115, 150. „Kronika L“ (medzi ostatnými kronikami využitými pri kanonizačnom procese bola aj kronika označená autorom písmenom L): *Bratislavská kronika*, ktorej text bol prepísaný na fol. 53 – 54, Hs 717 s úvodnou správou kardinála Marka: „*Postremo cum eo anno, indicione, pontificatu et mense, quibus supra, de vienna posonium Strigoniensis diocesis venissem, in bibliotheca (!) venerabilis viri domini Georgii prepositi eiusdem loci libellum unum seu cronicam antiquissimam inter alios libros suos reperi, cuius initium tale erat: Imperatorie majestati etc. et eius finis . preter hainricum etc. In cuiusquidem libri seu cronicæ folio sexto. Ita de hainrico filio prefati Leopoldi canebatur*“ – nasleduje text z *Bratislavskej kroniky* z folia 70, 71 o synovi Leopolda Henrichovi.

836 SOPKO, Najstaršie II, s. 111. SOPKO I č. 86. Jednotlivé rukopisné jednotky vznikali v priebehu vyše jedného storočia a kódex neskorším zviazaním nadobudol charakter konvolútu. Patrí k nim *Bratislavská kronika*, texty s historickou a biblickou tematikou – z biblických dejín, *Životopis Alexandra Veľkého, Rímske príbehy*, list presbytera Jána rímskemu cisárovi Emanuelovi, opis Jeruzalema i ostatných biblických miest, listiny pápeža Pia II, Mateja Korvína.

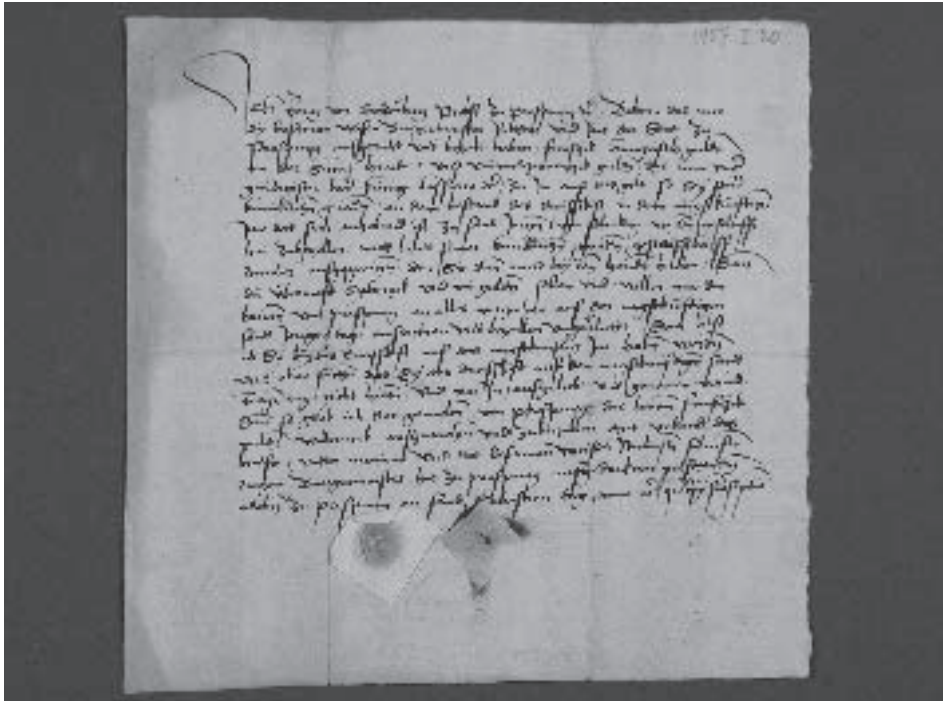
837 Vlastnícky záznam z druhej pol. 15. stor.: „*Hunc librum habui a domino ěorio Schomberg canonico*.“ SPILLING, Herrad: Die Handschriften der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, Bd. 3, Wiesbaden 1984, Cod. 101.

838 Fragment inkunábuly: list s textom výkladu žalmov AMB, EC Lad. 2/51. BURAN, Fragments, s. 162 – 163.

839 Roku 1466 pápež Pavol II. udelil 5. ročné odpustky viazané na Kaplnku Panny Márie a Kaplnku Najsvätejšej Trojice v Ostrihomskej diecéze, ktoré založil prepošť Juraj: RG IX/2, č. 1 525. SNA, SABK, Cap. A, fasc. 10, No. 4, SABK, Cap. A, fasc. 7, No. 2, 3, 4, 5, 6.

840 AMB 3 862.

faktom pritom je, že prepošť bol aktívnym členom Bratstva Božieho tela a správcom jeho kultového oltára až do svojej smrti.⁸⁴¹

List prepošťa Ľuraja zo Schönbergu (1457)

Kapitulská knižnica a súkromné zbierky kníh členov kapituly sú zároveň odrazom kultúrneho zázemia kapituly. Na základe ich obsahovej analýzy možno zaznamenať aj myšlienkové prúdy, ktoré sa prejavovali v skúmanom období, najmä *devotio moderna* a začínajúci humanizmus.

Devotio moderna v zrkadle rukopisov kapitulskej knižnice

Latinské slovné spojenie *devotio moderna* v preklade znamená nová, moderná zbožnosť.⁸⁴² Toto spojenie sa ujalo pre hnutie náboženskej obnovy, ktoré reagovalo na úpadok cirkvi v 14. storočí. V tomto období cirkvou otriasali dvoj pápežstvo a troj pápežstvo, reformátori vo svojich traktátoch pranieovali túžbu duchovenstva po majetku i moci a odsu-

841 Tak ako jeho predchodca sa stal aj Anton zo Šankoviec správcom Oltára Bratstva Božieho tela. Zrejme to bolo výnosné benefícium, ktoré si pre seba vyhradili prepošti, spravoval ho aj nasledujúci prepošť Mikuláš zo Šankoviec. AMB č. 4 071 (30. 9. 1497): základina Andreja Holzera pre bratislavského prepošťa a zároveň nitrianskeho biskupa Antona.

842 Adjektívum *modernus* interpretoval Gert Groote ako terajší, dnešný, súčasný, teda zodpovedajúci potrebám prítomných čias. Čo sa týka pôvodu a významu pojmu *devotio moderna*, v zahraničnej literatúre doposiaľ neexistuje jednotný názor. Bibliografu uvádza SPĚVÁČEK, Jiří: *Devotio moderna*, Čechy a roudnická reforma. (K úsilí o změnu mentalit v období rostoucí krize morálních hodnot). *Mediaevalia Historica Bohemica* 4, 1995, s. 179 – 180.

dzovali bezduché filozofické špekulácie teológov. Hnutie novej zbožnosti naproti tomu vyzývalo k hlbkej osobnej modlitbe, k askéze, prijímaniu sviatostí, k mariánskej úcte⁸⁴³ a charitatívnej činnosti, jednoducho, povedané slovami predstaviteľov *devotio moderna*, „ku každodennému nasledovaniu Krista“.

V čom bola táto zbožnosť nová, moderná? Obracala sa predsa k tomu, čo tu už dávno bolo – odporúčala napodobňovať život prvých kresťanov, ich zanietenosť a jednoduchosť. Novým bol však spôsob, akým sa chceli priblížiť k Bohu. Cesta k nemu nevedla prostredníctvom rozumu, logického uvažovania, ale prostredníctvom srdca. „*Pokiaľ sa však ľudia majú stať kresťanmi,*“ hovorí neskôr Erazmus Rotterdamský (odchovanec školy v Deventeri, založenej „otcom“ hnutia novej zbožnosti Gertom Grootem), „*musia tak urobiť skôr srdcom než hlavou a stať sa v očiach sveta bláznami. Lebo kto by si pri zdravom rozume – rozume, ktorý sa zhoduje s hodnotami svetského bohatstva, moci a prestíže – zvolil chudobu, utrpenie a sebaobetovanie?*“⁸⁴⁴

Kresťanstvo 14. storočia už otvorenejšie prijímalo mystickú zbožnosť a aj vďaka tomu mohlo zľudovieť, stať sa prístupným aj slabým, nevzdelaným, jednoduchým mužom i ženám. Veriaci sa prestali spoliehať na to, že sa za nich budú modliť iní, ale sami sa snažili dôjsť stupeň po stupni k vnútornému osvieteniu, ktoré sa dalo dosiahnuť len „*priamym kontaktom so slovom Božím a napodobňovaním Krista*“.⁸⁴⁵

Za zakladateľa hnutia *devotio moderna* a spoločenstiev Bratov spoločného života sa v historickej spisbe považuje Holanďan Gert Groote († 1384). Po úspešných štúdiách v Paríži sa v 60. rokoch 14. storočia zdržiaval v Prahe, kde sa stretol s pôsobením kazateľov augustiniána Konráda Waldhausera a Jána Milíča z Kroměříža. Na univerzitné vzdelávanie, v ktorom videl len márnosť a nástroj záhuby duše, zanevrel, a uprednostnil život v kartuziánskom kláštore v blízkosti Arnhemu. Po troch rokoch strávených v tichu a samote sa vrátil do rodného Deventeru (asi 1377) a až do svojej smrti sa venoval kazateľstvu.⁸⁴⁶

Českí autori však zdôrazňujú svojbytnosť českej *devotio moderna* a vplyv českého kultúrneho prostredia na vývoj holandskej novej zbožnosti. Podľa Zdenky Hledíkovéj oba smery, česká i holandská *devotio moderna*, majú síce v impulzoch, ktoré ich formovali, a aj vo svojich prejavoch veľa spoločného, nie sú však totožné ani časovo synchronizo-

843 Na mariánsky kult v súvislosti s *devotio moderna* poukázali BYLINA, Stanisław: Nowa dewocja, postawy wiernych i kult maryjny w Europie środkowej późnego średniowiecza. In: *Studia Claramontana* 5, 1984, s. 110 – 125; IWANČZAK, Wojciech: Karl IV. und die Religiosität seiner Epoche. In: *Die „neue Frömmigkeit“ in Europa im Spätmittelalter* (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 205). Hgs. Marek Derwich – Martial Staub. Göttingen 2004, s. 59 – 75, na s. 60 – 61 bibliografia k mariánskemu kultu.

844 ROTTERDAMSKÝ, Chvála, s. 84.

845 DUBY, Georges: Věk katedrál. Umění a společnost 980 – 1420. Praha 2002, s. 217.

846 Spoločenstvá Bratov spoločného života sa rozdelili na dve vetvy: na tradičnú spoločnosť a na kláštornú reformnú kongregáciu, ríadiacu sa regulami augustiniánov (známa je najmä kongregácia vo Windesheime). SOPKO, Július: *Devotio moderna* a jej podoby na Slovensku v 15. storočí. In: *Trnavská univerzita 1635 – 1777: 360. výročie*. Ed. Jozef Šimončíč. Trnava 1966, s. 288.

vané, pričom v Čechách sa kládol dôraz predovšetkým na Eucharistiu a jej význam pre život kresťana.⁸⁴⁷

Rôzne aspekty tohto reformného pohybu, ako sú sebazdokonaľovanie, šírenie ideálov prvotného kresťanstva, vplyv na laické prostredie, mali spoločnú potrebu – potrebu knihy a písma. Skriptorská činnosť sa stala v spoločenstvách Bratov spoločného života druhom askézy a zároveň písomným apoštolátom. Najmä holandskí a nemeckí bádatelia sa na základe knižných zbierok týchto komunit snažia sprístupniť akýsi kánon diel, ktoré odporúčali stúpenci *devotio moderna*.⁸⁴⁸ Do Čiech, Rakúska, Uhorska, a teda aj na územie stredovekého Slovenska, sa Grootem založené spoločenstvá nerozšírili, najviac ich vzniklo v rodisku zakladateľa – v Holandsku, v menšej miere v Nemecku až po severozápadné Poľsko,⁸⁴⁹ takže v našom prostredí sa podobný výskum nedá uskutočniť. Predsa sa však na základe rukopisnej zbierky knižnice Bratislavskej kapituly dá pozorovať veľký záujem kapitulskeho duchovenstva o túto spisbu.

Iniciátori novej zbožnosti nachádzali pramene svojej spirituality najmä vo *Svätom písme*, u cirkevných otcov i v kontemplatívnej spisbe. Pravidelné čítanie evanjelií malo viesť k osobnej meditácii a k napodobňovaniu postojov a konania Krista (*imitatio Christi*) v praktickom živote. Preto sa prívrženci *devotio moderna* usilovali aj o preklad *Bible* do ľudovej reči. V duchu týchto zásad pôsobil v konvente augustiniánov kanonikov v Roudnici encyklopedista a lexikograf Bartolomej z Chlumce, známy pod pseudonymom Klaret (*Claretus*). Opis Klaretovho latinsko-českého *Glosára* (nie je iba obyčajným slovníkom, ale v určitom zmysle aj encyklopédiou vtedajších vedomostí, najmä z prírodných vied),

847 SPĚVÁČEK, Devotio, s. 182. K českej devotio moderna výberovo – POLC, Jaroslav V.: Duchovní proudy v Čechách ve XIV. století. In: Jan Hus na přelomu tisíciletí. Husitský Tábor Supplementum 1. Ed. Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral. Tábor 2001, s. 59 – 70, SPĚVÁČEK, Jiří: Krize principu autority v mocenském systému Evropy 14. století. In: Český časopis historický 92, 1994, s. 1 – 23, SPUNAR, Pavel: K počátkům české devotio moderna. In: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Tomus XXXI, 1, 1991, s. 35 – 39, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: O „devotio moderna“ trochu jinak. In: Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové. Ed. Helena Krmíčková – Anna Pumprová – Dana Ružičková – Libor Švanda. Brno 2006, s. 403 – 415. Podrobnejšie porovnanie holandskej a českej devotio moderna GERWING, Manfred: Die böhmische Reformbewegung und die niederländische Devotio moderna. Ein Vergleich. In: Westmitteleuropa – Ostmitteleuropa. Vergleiche und Beziehungen. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag. Hg. Winfried Eberhard. München 1992, s. 125 – 142.

848 KOCK, Thomas: Die Buchkultur der Devotio moderna. Frankfurt am Main 2002. Autor sa zamerá na knižnú produkciu v spoločenstvách Bratov a sestier spoločného života, na štandardné vybavenie dielami devotio moderna a prepisovanie kníh členmi konventu. EGGER, Karl: Studien zur Devotio moderna (Beiträge zur Erforschung der Devotio Moderna und des Kanonikalen Lebens 1). Bonn 1988, s. 4. WEILER, Anton: Soziale und sozial-psychologische Aspekte der Devotio Moderna. In: Laienfrömmigkeit im späten Mittelalter. Hg. Klaus Schreiner. München 1992, s. 191 – 201.

849 MEZEY, László: Die Devotio Moderna der Donauländer Böhmen, Österreich, Ungarn. In: Mediaevalia Bohemica 3, Praha 1970, s. 186.

vlastnila Bratislavská kapitula, ktorá ho mohla využívať najmä v kapitulskej škole.⁸⁵⁰ *Glosár* a *Bohemár* boli zostavené vo veršoch zoradených podľa vecných skupín a autorovu filologickú obratnosť vidno aj z nasledujúcej ukážky:

„*Boh deus est, božstvo deitas stvořitelque creator*
Atque creatura stvořenie, sit lux tibi svetlosti
Celum sit nebe, spiritus duch, angelus anjel.“⁸⁵¹

Literatúru odporúčanú Grootem a jeho nasledovníkmi (tzv. *libri devoti*) poznali aj bratislavskí kanonici. Autori týchto kníh poukazovali na márnosť tohto sveta, meditovali o živote a utrpení Krista, o duchovnom živote. V knižnici kapituly nájdeme viaceré diela sv. Augustína, *Poznanie pravého života* (pripisované sv. Augustínovi, ale autorom bol Honorius z Autunu),⁸⁵² *O duchu a duši* od Pseudo-Augustína,⁸⁵³ *Meditácie* alebo *O milovaní Boha* od Bernarda z Clairvaux,⁸⁵⁴ *Breviloquium* sv. Bonaventuru,⁸⁵⁵ spis o Noemovej arche z mystického a morálneho pohľadu od Huga zo Sv. Viktora (*De archa Noe morali et mystica*).⁸⁵⁶ Popularite sa tešili aj životopisy svätých, diela Gregora Veľkého⁸⁵⁷ či Bazileja Veľkého o mníšskom živote.⁸⁵⁸ Z tradičných *libri devoti* chýba v knižnici kapituly napríklad *Horologium Sapientiae* od Henricha Seusa.

Pôvodné diela inšpirujúce rozvoj modernej zbožnosti vznikali najmä v rehoľných inštitúciách. V zbraslavskom konvente cisterciánov napísal doposiaľ anonymný opát okolo polovice 14. storočia dnes už klasické dielo *devotio moderna* s názvom *Granátové jablko* (*Malogra-*

850 SOPKO I č. 59 (b). GIRKE – SCHREIBER, Johanna: Die böhmische Devotio moderna. In: Bohemia sacra. Hg. Ferdinand Seibt. Düsseldorf 1974, s. 84. FLAJŠHANS, Václav: Klaret a jeho družina I. Slovníky veršované, II. Texty glosované. Praha 1926. PAULÍNÝ, Eugen: Klaretov glosár a bohemár na Slovensku. In: Jazykovedný časopis IX, 1 – 2, 1958, s. 59 – 69. V odbornej literatúre bol Klaret stotožňovaný s roudnickým priom Petrom Clarificatorom. VIDMANOVÁ, Anežka: Laborintus. Praha 1994, kapitola Mistr Klaret a jeho spisy, s. 150 – 163.

851 SCHMIDT, Paul Gerhard: Grammatik und Rhetorik an den Universitäten des Spätmittelalters. In: Artisten und Philosophen. Hg. Rainer Christoph Schwinges. Basel 1999, s. 59.

852 SOPKO I č. 50 deperditum *De cognitione vere vite*, č. 14 (t) *Liber Augustini soliloquiorum anime ad dominum de ineffabili dulcedine dei*, č. 68 (k) *Soliloquium*, č. 44 (a) *De doctrina christiana*, č. 60 deperditum *Libellus s. Augustini de ebrietate*, č. 96 deperditum *De civitate dei*.

853 SOPKO I č. 68 (i), č. 89 deperditum.

854 SOPKO I č. 73 (b) SOPKO I č. 14 (h) *Stimulus amoris*, (i) *Meditationes* a i. Diela, ktoré boli pripisované S. Bernardovi – SOPKO I č. 14 (g) *Unica stella s. Crucis*, (m) *Meditatio passionis I. C. per septem diei horae*, aj 73 (t); č. 68 (l) *De conscientia*, č. 70 (g) *De cena Domini*.

855 SOPKO I č. 58 (b).

856 SOPKO I č. 73 (r) aj (l), (s); č. 89 deperditum *De morum honestate*.

857 SOPKO I č. 67 deperditum, č. 81 (g) *Dialogorum libri quattuor*.

858 SOPKO I č. 73 (n), Basilii (Magnus ?) *De vita solitaria et heremitica*.

natum).⁸⁵⁹ Autorom odpisu *Granátového jablka* z roku 1410, ktoré sa dostalo do bratislavskej kapitulskej knižnice bol skriptor Peter z benediktínskeho konventu v Štôle.⁸⁶⁰

Obsah tohto didakticko – mystického traktátu, rozčleneného na tri hlavné časti, zodpovedá trom stupňom pokroku v duchovnom živote: prvým je obrátenie (*conversio*), ktorým prechádzajú začiatočníci v duchovnom živote, ďalším premena vnútra pokročilých (*contritio*) a tretím stupňom dokonalosť (*perfectio*).⁸⁶¹ Paralely medzi názvom diela a ovocím autor odvodil z toho, že vnútrajšok granátového jablka tvoria tri komory naplnené početnými zrnkami. Trojaké sú aj vlastnosti zrniek: malé, presne usporiadané a lesklo červené. A tak autor v prvej časti, týkajúcej sa začiatočníkov v duchovnom živote, ktorí sa očisťujú od hriechu a jeho následkov, hovorí o pokore, o uvedomení si vlastnej malosti pred Bohom. Druhá časť, venovaná pokročilým, obsahuje náuku o cnostiach, počnúc kardinálnymi – rozvážnosť, spravodlivosť, statočnosť, striedmosť –, pokračujúc ďalšími cnosťami, ktorých usporiadanie pripomína poriadok zrniek granátového jablka.⁸⁶² Tretia časť, určená smerujúcim k dokonalosti, prirovnáva osvietenie mysle a dosiahnutie vnútorného spojenia s Bohom k oslnivo sa lesknúcim zrnkám granátového jablka.

Dielo je písané formou dialógu: otec poskytuje rady „*chutiace ako granátové jablko*“ synovi (zrejme ide o novica kláštora a jeho duchovného otca), potrebné ku kláštornému životu.⁸⁶³ Odpovede na otázky sú zostavené najmä z citátov autorít, pričom prvenstvo majú Bernard z Clairvaux, sv. Augustín a Gregor Veľký. Autora *Granátového jablka* doposiaľ nepoznáme, keďže „*v napísanom sa nemá hľadať ovocie ľudskej usilovnosti, ale predovšetkým Božie pôsobenie*“.⁸⁶⁴

Bestsellerom *devotio moderna* sa stalo *Nasledovanie Krista (De imitatione Christi)* od augustiniánskeho mnícha Tomáša Kempenského († 1471).⁸⁶⁵ Kniha pozostáva zo štyroch častí s názvami *Užitočné napomenutia pre duchovný život, Cesta k vnútornému životu, O vnútornej úteche* a *O Sviatosti oltárnej* a v 16. storočí sa stala hlavnou inšpiráciou pre duchovné

859 Názov je odvodený z biblickej *Velpiesne* od Šalamúna 8, 2. Motív granátového jablka sa objavuje v stredovekom výtvarnom umení, v duchovných dielach, napr. *O láske k Bohu* od Bernarda z Clairvaux (stať *O granátových jablkách*): BERNARD Z CLAIRVAUX: Boží eros. Zost. Bernard Mišovič, Bratislava 2007, s. 30. K Malogranatu výberovo GERWING, Manfred: Malogranatum oder der dreifache Weg zur Vollkommenheit. München 1986, Tenž: „...state in fide vera, viriliter agite, omnia vestra in caritate fiant.“ Zum dreifachen Weg im Malogranatum. In: Die „Neue Frömmigkeit“ in Europa im Spätmittelalter (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 205). Hgs. Marek Derwich – Martial Staub. Göttingen 2004, s. 86 – 110, KRMÍČKOVÁ, Helena: Malogranatum a jeho pramen Compendium theologiae veritatis. Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university C 43, 1996, s. 37 – 47, HRADILOVÁ, Marta: Malogranatum (Příspěvky kodikologické I.). In: Táborský archiv 12, 2003 – 2004, s. 53 – 59.

860 SOPKO I č. 15 (1410), s incipitným názvom *Duo libri Malogranati de penitentibus et proficientibus*.

861 SOPKO, *Devotio*, s. 281.

862 GERWING, „...state“, s. 90.

863 TRÍŠKA, Josef: Literární a myšlenkové proudy latinsko - českého středověku. Rétorika, etika a symbolika. Praha 2004, s. 30. Niektorí duchovní autori sledujú schému siedmich stupňov vytvorených sv. Augustínom, napr. Richard zo Sv. Viktora, Ján Ruysbroeck, Dávid z Augsburgu, sv. Bonaventura. BONAVENTURA Z BAGNOREGIA: Putování myslí do Boha. Ed. Ctirad V. Pospíšil, Praha 1997.

864 GERWING, „...state“, s. 110.

865 SOPKO I č. 22 (h), r. 1487. Kódex vznikol zrejme v mníšskej dielni dominikánskej rehole v rakúskom Kremse, pisárom bol dominikán Ján Prant.

cvičenia jezuitu Ignáca z Loyoly († 1556). Kempenského myšlienky zachytené vo forme citátov, odzrkadľujú, ako *devotio moderna* odmietala špekulatívnu teológiu a vyzdvihovala cnosti všedného života: „*Ale pretože mnohí sa viac usilujú veľa vedieť, než dobre žiť, často blúdžia a neprinášajú takmer nijaké ovocie...*“ alebo „*Prajem si radšej mať pokoru, než poznať jej definíciu*“.⁸⁶⁶ Opis tohto diela sa v Európe veľmi rozšíril, okolo polovice 15. storočia prekonal aj počet opisov *Starého* a *Nového zákona* a reedície tohto diela vychádzajú aj v súčasnosti.⁸⁶⁷

Kým *Granátové jablko* a *Nasledovanie Krista* ukazovali cestu k individuálnej dokonalosti, kazatelia – pre tie časy charakteristickí prorockí mystici či reformátori – priťahovali veľké zástupy laikov. Vo svojich kázňach šíрили nielen biblické ideály, ale čoraz viac aj kritiku úpadku mravov a potrebu reforiem. Písomné prípravy kazateľov sa stávali obvyklými dielami toho obdobia. Obľubu kázni Konráda Waldhausera a Jána Milíča z Kroměříža dokladajú nielen desiatky rukopisov, ale i početné záznamy v katalógoch stredovekých knižníc.⁸⁶⁸

Veľký ohlas kázni medzi pražskými študentmi inšpiroval Waldhausera k napísaniu zbierky univerzitných kázni *Postila študentov svätej Univerzity pražskej* (v rokoch 1367 – 1368), ktorá kládla dôraz na praktický život, predovšetkým na mravné chovanie kazateľov. Kázne sa značne rozšírili a už koncom 14. storočia ich vlastnila i bratislavská kapitulská knižnica.⁸⁶⁹ Hoci Waldhauser ostro kritizoval pýchu, slabošské podliehanie hriechu a prázdne obradníctvo, nikdy sa nedotkol privilégii bohatých – s novou zbožnosťou ho podľa Pavla Spunara ani tak nezblížoval vlastný život, ale skôr postoje, ktoré presadzoval vo svojich prejavochoch.⁸⁷⁰

Na rozdiel od Waldhausera sa charizmatický Ján Milíč z Kroměříža – pôvodne kanonik a úradník cisárskej kancelárie – vzdal hmotného zabezpečenia a venoval sa kazateľstvu i sociálnej pomoci. Milíč rozšíril medzi laické poslucháčstvo nielen reformnú homiletiku pôvodne určenú pre duchovenstvo, ale aj požiadavku častého, dokonca denného prijímania Eucharistie. Táto požiadavka sa objavovala v spisoch určených pre rehoľníkov či členov uzavretých zbožných komunit (*Malogranatum* odporúčalo sprevádzať kontemplatívny stupeň na ceste k dokonalosti častým prijímaním Eucharistie).⁸⁷¹ Podľa kata-

866 KEMPENSKÝ, Tomáš: Nasledovanie Krista. Z lat. originálu Thomae Hemerken a Kempis: De imitatione Christi quae dicitur libri quattuor. Ed. Peter Prídavok. Trnava 1998, I., 3, 24.

867 NEDDERMEYER, Uwe: Radix Studii et Speculum Vitae. Verbreitung und Rezeption der Imitatio Christi in Handschriften und Drucken bis zur Reformation. In: Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen. Hgs. Johannes Helmuth – Heribert Müller, 1. Band, München 1994, s. 459.

868 ŠMAHEL, František: Mezi středověkem a renesancí. Praha 2002, s. 216.

869 SOPKO I č. 88 (a). Podobne zaznamenalo úspech dielo v dialogickej forme o pravom ciele univerzitného štúdia: *Dialogus de recto studiorum fine et ordine* od magistra na Viedenskej univerzite, neskôr kartuziánskeho mnícha Mikuláša Kempfa zo Štrasburgu. MEZEY, Die Devotio, s. 188.

870 SPUNAR, K počátkům, s. 38. OCKER, Christopher: Die Armut und die menschliche Natur. Konrad Waldhauser, Jan Milíč von Kroměříž und die Bettelmönche. In: Die „Neue Frömmigkeit“ in Europa im Spätmittelalter (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 205). Hgs. Marek Derwich – Martial Staub. Göttingen 2004, s. 111 – 129.

871 HLEDÍKOVÁ, O „Devotio moderna“, s. 411. Vo svojich traktátoch zdôvodnili možnosť častého prijímania laikov najmä Matej z Janova, Matúš z Krakova a Henrich z Bitterfeldu. PETRŮ, Ondřej M.: Matěj z Janova: O častém svatém přijímání. Olomouc 1946, s. 14; JINDŘICH Z BITTERFELDU: Eucharistické texty. Ed. Pavel Černuška. Brno 2006.

lógu rukopisov J. Sopka je pravdepodobným autorom diela v kapitulskej knižnici, ktoré porovnáva opisy utrpenia Krista u jednotlivých evanjelistov (*Concordantiae evangelistarum de passione domini cum postillatione*) Ján Milíč z Kromčříža, ale na základe incipitu (*Scitis, quia post biduum Pascha fiet*) môže ísť aj o Mikuláša Veľkého zo sliezskeho Javora († 1435).⁸⁷²

Mikuláš z Javora i Ján Milíč sa naliehavo zasadzovali o reformu kňazstva – podobne ako profesor teológie v Prahe a vo Viedni Henrich Totting z Oyty († 1397). Na jeho myšlienky týkajúce sa kritiky konkubinátu kňazov sa odvolával aj Gert Groote.⁸⁷³ Kňazské poslanie už nespočívalo len vo vyučovaní a vysvetľovaní, ale aj na osobnom príklade: kňaz je Kristovým svedkom. Podľa tohto ponímania sa naňho kládli omnoho väčšie nároky, pozornejšie sa sledovalo všetko, čo by v jeho postoji k moci, bohatstvu či žiadostivosti mohlo byť s takými funkciami v rozpore.⁸⁷⁴ Tottingove *Komentáre ku knihám Sentencií Petra Lombardského (Lectura textualis super libros Sententiarum)*⁸⁷⁵ a spomínané kázne reformných kazateľov sa do bratislavskej kapitulskej knižnice zaiste dostali vďaka štúdiu členov kapituly v Prahe alebo Viedni.

K teológom – reformátorom možno zaradiť aj kancelára parížskej univerzity Jána Gersona († 1429), ktorý sa na jednej strane obracal proti skostnatej scholastike, na druhej strane kritizoval panteistického mystika Eckharta († 1327). Zasadzoval sa o jednotu učnosti a zbožnosti (*intelligentia – devotio*).⁸⁷⁶

Po husitskom nasmerovaní univerzity v Prahe sa štúdium bratislavských kanonikov sústredilo výlučne do Viedne. Viedenská univerzita mala výrazný vplyv nielen na vznik a organizáciu Univerzity Istropolitany, ale aj počas jej približne 20-ročného trvania. Dolné Rakúsko sa tak po Čechách a Morave stalo ďalšou oblasťou, z ktorej sa do Bratislavy šírili impulzy a rukopisy *devotio moderna*.

Hnutie novej zbožnosti sa ujalo v rakúskych konventoch benediktínov snažiacich sa o reformu benediktínskeho života, ako aj v konventoch augustiniánov kanonikov a kartuziánov. Dá sa povedať, že benediktínsky kláštor v Melku sa stal v období reformy kláštora vedenej doktorom teológie a kazateľom Mikulášom z Dinkelsbühlu „filiálkou“ Viedenskej univerzity.⁸⁷⁷ Diela tamojších profesorov Mikuláša z Dinkelsbühlu a Tomáša

872 SOPKO I č. 16. Porovnaj *Catalogus codicum Latinorum medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis*. Ed. Peter Tóth. Budapest 2006, s. 67; TRÍŠKA, Literární činnost, s. 122.

873 KARDOS, Tibor: *Devotio Moderna na Akademii Istropolitane*. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Ed. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 38.

874 DUBY, Věk, s. 216.

875 SOPKO, Súpis, s. 97, č. 46.

876 Súčasťou teologického konvolútu, ktorý bol vo vlastníctve Bratislavskej kapituly, bol aj traktát Jána Gersona *De pollutionibus nocturnis et praeparatione ad missam*. DANIEL, Natalia – SCHOTT, Gerhard – ZAHN, Peter: *Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Folioreihe, Hälfte 2*. Wiesbaden 1979, Cod. ms. 678, s. 169. Vo vlastníctve Vavrinca z Krompách prednášajúceho na Univerzite Istropolitane bol konvolút s početnými Gersonovými traktátmi. SOPKO I č. 179.

877 DROSSBACH, Gisela: *Die sogenannte „Devotio moderna“ in Wien und ihre geistigen Träger zwischen Tradition und Innovation*. In: *Die „Neue Frömmigkeit“ in Europa im Spätmittelalter (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, Band 205)*. Hgs. Marek Derwich – Martial Staub. Göttingen 2004, s. 280, 281.

Ebendorfera z Haselbachu – okrem zbierok kázni najmä *Traktát o piatich zmysloch*⁸⁷⁸ – sa rýchlo šírili a popularitu si získali aj u bratislavských kanonikov.⁸⁷⁹

O reformu Viedenskej univerzity sa zase významne zaslúžil teológ Henrich z Langensteinu, od ktorého sa v kapitulskej knižnici zachovalo *Zrkadlo duše* (*Speculum animae*) napísané v zmysle *devotio moderna*.⁸⁸⁰ *Zrkadlo* je kázňou určenou augustiniánom kanonikom z Klosterneuburgu, ktorí majú zachovávaním troch evanjeliových rád (čistoty, chudoby, poslušnosti) nasledovať Krista.

Traktáty teológov prednášajúcich na univerzite ukazujú, ako úzko bola univerzita prepojená s myšlienkovým svetom novej zbožnosti. Možno to pozorovať aj na Univerzite Istropolitane, kde do *devotio moderna* prenikajú vplyvy mystiky a najmä humanizmu. Prostredníctvom humanisticky orientovaných organizátorov Univerzity Istropolitany, ale aj prednášajúcich absolventov talianskych univerzít sa v Bratislave šírili vplyvy talianskej *devotio moderna*.

Postoj charakteristický pre novú zbožnosť zachytil Marzio Galeotto v spise *Znamenité, múdre i žartovné výroky a činy kráľa Mateja*.⁸⁸¹ Profesorovi Univerzity Istropolitany Gattimu položil Matej Korvín otázku, prečo si Kristus za svojho nástupcu zvolil učeníka Petra, ktorý ho opustil a zaprel, a nie verného Jána? Na otázku si po Gattiho odpovedi, že Boh si toto tajomstvo vyhradil pre seba, odpovedal Matej sám, použijúc Hieronymovo dielo *Contra Iovinianum*. Podľa kráľa si Kristus vybral Petra nielen pre jeho vek (Ján bol takmer dieťa), ale preto, lebo bol hriešnik a dalo sa očakávať, že bude mať pochopenie pre iných hriešnikov.

Aj kráľovo mecenášstvo odzrkadľuje príklon k praktickému náboženskému životu. Matej Korvín podporoval vznik sakrálnych stavieb, vydávanie misálov a breviárov, inicioval kanonizáciu Margity Uhorskej a Jána Kapistrána, snažil sa o reformovanie kláštorov v Uhorsku – a čo je dôležité z hľadiska nášho záujmu – pre prísnu disciplínu si cenil najmä paulínov, ktorí sa v Uhorsku najviac venovali šíreniu *devotio moderna*. Matej navštevoval ich Kláštor sv. Vavrinca v Budíne, kde sa venoval duchovným cvičeniam.

Šírenie ideí hnutia novej zbožnosti a ich prijímanie malo teda v stredovekom Uhorsku porovnateľné predpoklady ako v Českom kráľovstve či Rakúsku. Inštitucionálny rámec tvorila kráľovská kancelária, v službách ktorej boli počas celého stredoveku členovia Bra-

878 SOPKO I č. 25 (b).

879 LHOTSKY, Alphons: Thomas Ebendorfer. Ein österreichischer Geschichtschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts (Schriften der Monumenta Germaniae Historica 15). Wien 1957. MADRE, Alois: Nikolaus von Dinkelsbühl. Leben und Schriften (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters 40, Heft 4). Münster 1965. V kapitulskej knižnici sú zastúpené diela Mikuláša z Dinkelsbühlu: SOPKO I č. 75 (a) *Komentár k I. knihe Sentencií*; č. 77 (b) *Kázne*; č. 78 (c) *Kázne*, č. 84 (c) *De apparatus misse*. Kázne Tomáša Ebendorfera: SOPKO I č. 25 (a), č. 77 (a), č. 81 (a), č. 82 (b), č. 84 (a).

880 SOPKO I č. 81 (d). GABRIEL, L. Astrik: Heinrich von Langenstein – Theoretiker und Reformator der mittelalterlichen Universität. In: Die Geschichte der Universitäten und ihre Erforschung. Hgs. Siegfried Hoyer – Werner Fläschendräger. Leipzig 1984, s. 25 – 36.

881 KARDOS, Devotio, s. 36. ŠARBAK, Gábor: Die „Devotio moderna“ in Ungarn. In: Die „Neue Frömmigkeit“ in Europa im Spätmittelalter (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, Band 205). Hgs. Marek Derwich – Martial Staub. Göttingen 2004, s. 253. ADRIÁNYI, Die Kirchenpolitik, s. 84.

tislavskej kapituly, ďalej reforme naklonené kláštory, najmä augustiniánov a kartuziánov a neskôr Univerzita Istropolitana.

Hoci to priamo nesúvisí s obsahovou analýzou rukopisov kapitulskej knižnice, možno si položiť aj otázku, ako bolo vnímané *devotio moderna* bratislavskými mešťanmi. Úlohou diecéznej duchovnej správy, organizovanej vo farnostiach, bolo priamo pôsobiť na veriacich. V nej treba teda hľadať zdroj vplyvu, ktorý u laikov pripravil zázemie na prijatie ideí novej zbožnosti.⁸⁸² Vo farskom Kostole sv. Martina a v Kostole sv. Vavrince boli za farárov volení práve kanonici Bratislavskej kapituly. Tí mohli prostredníctvom kázni a pastoračného pôsobenia sprostredkovať mešťanom, pre ktorých bola knižná vzdelanosť väčšinou nedostupná, spiritualitu *devotio moderna*.

Hnutie *devotio moderna* bezprostredne neovplyvnilo politické a hospodárske vzťahy, nebolo radikálnym ľudovým hnutím v porovnaní s revolučným husitizmom. Neskorostredovekú, najmä mestskú spoločnosť však ovplyvňovalo tým, že odmietalo formálne kresťanstvo a kládlo dôraz na osobnú, vnútornú zbožnosť, ako aj na zodpovednosť samotných laikov za ich spásu.

Humanizmus v prostredí Bratislavskej kapituly

Komunikačným jazykom vzdelancov pôsobiacich na dvoroch a významných cirkevných centrách stredovekého Uhorska bola latinčina. V latinčine boli písané nielen úradné písomnosti, ale aj korešpondencia a naračné pramene. Vďaka tomu sa mohol humanizmus, čiže duchovné a vzdelanostné hnutie, ktoré opätovne oživilo antiku, bez prekážok šíriť z kolísky svojho vzniku Talianska do Uhorska.

Humanisti⁸⁸³ sa na rozdiel od predošlého chápania, ktoré zdôrazňovalo orientáciu na posmrtný život, zameriavali na človeka – „*najvyššie a najvýznamnejšie božské dielo*“ – v jeho pozemskej existencii. Ideálom sa stal človek, ktorý rozvíja svoje duchovné a morálne vlastnosti, venuje sa antickej kultúre a vede, tak ako to predniesol humanista Pico della Mirandola († 1494) v pochvalnej reči *O dôstojnosti človeka* i vo svojom doposiaľ často citovanom výroku: „*Môžeme byť tým, čím chceme.*“

Časť humanistov, uznávajúcich novoplatónsku filozofiu, pod jej vplyvom predkladala nový pohľad na človeka i prírodu. Kardinál Mikuláš Kuzánsky v spise *O učenej nevedomosti* vyjadril svoje pochybnosti o správnosti tradičného geocentrického učenia, zaoberal sa možnosťou nekonečnosti priestoru a svojimi názormi tak spochybňoval staré hierarchické predstavy o svete a kozme: „*Velkosť, krása a poriadok vecí nás privádza do úžasu nad Božím umením a vznešenosťou. Svet je krásny a ani porušiteľnosť vecí na Zemi nie je účinným argumentom pre jej neušľachtilosť.* Ďalej hovorí, že „*Boh určil totiž aritmetiku, geo-*

882 Porovnaj HLEDÍKOVÁ, O „*devotio moderna*“, s. 409.

883 Kým označenie *humanista* pre učenca, resp. pre učiteľa humanistických odborov vzniklo až okolo roku 1500 zo žargónu talianskych univerzít ako analógia k *artista*, *legista* (učiteľ rímskeho práva), *canonista* (učiteľ cirkevného práva), pre obsah humanistických učení sa zaužíval pojem *studia humanitatis* už skôr. WINFRIED, Eberhard: Grundzüge von Humanismus und Renaissance: Ihre historischen Voraussetzungen im östlichen Mitteleuropa. In: Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation. Hgs. Eberhard Winfried – Alfred A. Strnad. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 2.

metriu, hudbu a zároveň astronómiu pri stvorení sveta – tie umenia, ktoré používame i my, keď skúmame vzťahy vecí, živlov a pohybov.“ Hoci ho ovplyvnil panteizmus majstra Eckharta, Boha nestotožňuje s prírodou, ale príroda a svet sú podľa neho zahrnuté v Bohu.⁸⁸⁴

S návratom antickej kultúry očakávali humanisti začiatok „zlatého veku“. Usilovali sa o nový vzdelávací program, ktorý mal zmeniť univerzitný systém odborov. Nesnažili sa o nový vzdelanie ako také, ale aj o výchovu mladých ľudí. Prvý traktát z rady humanistických traktátov o výchove z pera raného talianskeho humanistu Vergeria *O slušných mravoch a o štúdiu slobodných umení mládeže* (1402) obsahuje program výchovy talianskeho kniežacieho syna a na dlhší čas sa stal vplyvnou pedagogickou príručkou.⁸⁸⁵

V rámci univerzitných odborov kládli humanisti najväčší dôraz na trívium. Gramatiku rozšírili o štúdium gréčtiny, logiku/dialektiku zamietli ako typický odbor scholastickej špekulácie. Podľa Petrarca „*scholastici kladú zbytočné otázky a zabúdajú na najdôležitejší problém – na ľudskú dušu*“.⁸⁸⁶ S odmietaním scholastiky však neodmietali aj kresťanstvo, ako sa možno dočítať u niektorých autorov, ale antické poznatky zladovali s náboženskou vierou.⁸⁸⁷ Napríklad záľuba v starovekých mýtoch a alegóriách im nebránila, aby ich začleňovali do kresťanského kontextu.

Centrálnu úlohu u humanistov zohrávala rétorika, ktorá nadväzovala na gramatiku. Vo svojom traktáte *Cicero novus* (cca. 1415) predstavil florentský kancelár Leonardo Bruni († 1444) rečníka ako hrdinu, ktorý stelesňoval ideálnu jednotu politického a morálneho konania. Veľkým prianím humanistov bolo očistiť latinskú reč od – podľa ich mienky – „barbarského vplyvu“ latinčiny stredovekých scholastikov.

V Rotterdamského satire *Chvála bláznovstva* autorovej kritike neunikli ani rétori (pri čítaní jeho riadkov máme často pocit, akoby ich autor nepísal na začiatku 16., ale 21. storočia): „*Dnešní rétori sa pokladajú priam za bohov, ak ako pijavice vedia používať dva jazyky. Za vrchol krásy považujú, ak vpletú do latinských viet ako ozdabu niekoľko gréckych slovíčok za sebou, aj keď sa na to miesto vôbec nehodia. Ak práve nemajú poruke cudzokrajné slová, vyhrabú štyri alebo päť starožitných slov zo zažltnutých fólií, ktorými omráčia čitateľa. Tí, ktorí im pritom rozumejú, sa cítia náramne polichotení vlastnou učenosťou a tí, ktorí im nerozumejú, žasnú nad nimi o to viac, čím menej im rozumejú. A preto tí, ktorí sú ctižiadostivejší, nech sa aspoň usmievajú a podľa vzoru osla strihajú ušami, aby tak u ostatných vzbudili dojem, že všetkému dokonale rozumejú.*“⁸⁸⁸

Mottom humanistov sa stal „*návrat k prameňom*“ – moderným sa stalo učiť sa gréčtinu, podnikat' objavné cesty za rukopismi po kláštoroch, napodobňovať antickú architektúru, sochy i záhrady. Humanistický vkus dvorských centier sa v poslednej tretine 15. storočia preniesol aj na biskupské sídla v Uhorsku, ktoré cirkevní hodnostári pretvárali podľa talianskeho vzoru. Príklad biskupov nasledovali členovia kapitúl – súčasťou ich domov a záhrad sa stali rímske kamene s epitafmi, sochy a náhrobky. Podľa svedectva Mateja Béla „*zaiste prepoštovi Jurajovi zo Schönbergu treba vďačiť za záhradu, ktorú vysadil*“
884 LÜBKE, Anton: Nikolaus von Kues. Kirchenfürst zwischen Mittelalter und Neuzeit. München 1968, s. 51.

885 TAKÁCS (Hg.), Sigismundus Rex, s. 404, 4.115.

886 KRISTELLER, Paul O.: Osm filozofů italské renesance. Praha 2007, s. 28 – 29.

887 LE GOFF, Hledání, s. 131.

888 ROTTERDAMSKÝ, Chvála, s. 16.

pozdlž domu (prepoštského, pozn. autora). *Veď on vymohol od Korvína a jeho manželky, aby tu mohol zriadiť záhradu po tom, čo od základu zbúral tri chalupy*“.⁸⁸⁹

O tom, že sa nielen renesančná móda, ale i humanistické myšlienky rozšírili na územie stredovekého Slovenska, nemožno vôbec pochybovať. Ani o tom, či môžeme zaradiť členov Bratislavskej kapituly k stredoeurópskemu humanistickému hnutiu druhej polovice 15. storočia.

Naplnlo sa totiž zapojili do diania v cirkvi, ktorá po schizme a konciloch v Kostnici a Bazileji poskytovala vzdelancom rozmanité možnosti kariéry. Návrat pápežského stolca do Talianska a vývoj správy kúrie, diplomatické a intelektuálne vysporiadanie sa s konciliarizmom, konfrontácia pri ferrarských a florentských rokovaniach o únii so zástupcami gréckej cirkvi priviedli i tých pápežov, ktorým nová humanistická kultúra v podstate nič nehovorila, aby prizvali osobnosti, ktoré si žiadala „nová“ doba. Tým sa začala tradícia trvajúca dlhšie než storočie, vďaka ktorej sa do pápežskej kancelárie dostávali predstavitelia talianskeho humanizmu – historik a znalec práva Pier Paolo Vergerio († 1444), ktorý mal rozhodujúci vplyv na kancelára Jána Vitéza (v čase Kostnického koncilu vstúpil do Žigmundových služieb a ostal v Budíne až do svojej smrti), Leonardo Bruni, Poggio Bracciolini († 1459), Manuel Chrysoloras († 1415) a i.⁸⁹⁰

K šíreniu humanistických myšlienok do Uhorska okrem vzdelancov z Talianska a študentov navštevujúcich talianske univerzity prispel Kostnický koncil (počas ktorého podnikali raní humanisti prieskumné cesty po okolitých kláštorňoch knižniciach),⁸⁹¹ ale najmä Bazilejský koncil, pričom na oboch sa zúčastňovali aj prepošti a kanonici Bratislavskej kapituly. Mimoriadnym prínosom pre rozšírenie gréckej kultúry na Západe bol príliv gréckych učencov po dobytí Konštantínopola Turkami (1453) do Talianska, ktorí tu pokračovali vo svojej intelektuálnej činnosti.⁸⁹² Jedným z nich bol kardinál Bessarion, ktorý ovplyvnil náboženské i kultúrne dianie v Uhorsku aj v súvislosti s Univerzitou Istropolitánou. Vlastnil bohatú zbierku gréckych kódexov (približne 500 z počtu 750 rukopisov) a pripisuje sa mu podiel na tom, že slávna knižnica kráľa Mateja *Bibliotheca Corviniana* obsahovala aj veľký počet gréckych diel (v čase kráľovej smrti mala knižnica 2 000 rukopisov a inkunábul).⁸⁹³ Podľa jej obsahu šlo o humanistickú knižnicu, v ktorej bola zastúpená antická poézia vedľa historických, filozofických a prírodovedných trak-

889 RITOÓK-SZALAY, Der Humanismus, s. 170. Bratislava Mateja Bela. Ed. Ján Tibenský. Bratislava 1984, s. 20.

890 Vergerio sprevádzal na koncile svojho učiteľa a patróna, slávneho znalca cirkevného práva kardinála Zabarellu. V Čechách mal takéto buditelské poslanie pobyt Francesca Petrarca a Colu di Rienzo na Karlovom dvore, v Poľsku Filip Kallimach. ŠMAHEL, František: Humanismus v době počátečské, Praha 1963, s. 20.

891 BITSKEY, István: Höfische Repräsentation in Ungarn während der Herrschaft von Sigismund und Matthias Corvinus. In: Das Zeitalter König Sigismunds in Ungarn und im Deutschen Reich. Hgs. Tilmann Schmidt – Péter Gunst. Debrecen 2000, s. 191 – 208.

892 MIETHKE, Jürgen: Die Konzilien als Forum der öffentlichen Meinung im 15. Jahrhundert. In: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 37, 1981, s. 736 – 773.

893 MOUT, Nicolette: Die Kultur des Humanismus. Reden, Briefe, Traktate, Gespräche von Petrarca bis Kepler. München 1998, s. 94.

tátov.⁸⁹⁴ Kráľovský dvor Mateja Korvína sa tak stával centrom humanizmu a renesančného umenia, kde sa v blízkosti štedrého mecenáša Mateja pohybovali aj viacerí talianski umelci. Sám Matej Korvín písal roku 1471 Pomponiovi Letovi, že si rád číta diela latinských autorov: „Každú voľnú minútu venujeme literatúre.“⁸⁹⁵ Spočiatku síce všetko nasvedčovalo tomu, že kráľ má ambície zaviesť aj na Univerzite Istropolitane nové humanistické štúdiá, ale univerzita nakoniec kráčala – podľa vzoru Viedenskej univerzity – po vyšliapanej scholastickej ceste. A tak sa uhorský humanizmus aj ďalej koncentroval na kráľovskom dvore. Aj podľa vyjadrenia Bohuslava z Lobkovic na adresu výučby dikta-menu bola budínska kancelária na konci 15. storočia „viac akadémiou než kanceláriou“.⁸⁹⁶ Takisto vo Viedni nebola centrom humanistického myslenia Viedenská univerzita, ale práve kancelária Fridricha III.⁸⁹⁷

Kráľ Matej Korvín

Humanistické ideály spájali osobnosti podieľajúce sa na vzniku univerzity Istropolitany – Jána Pannonia i Jána Vitéza, ktorému dlhoročná úradná činnosť v kráľovskej kancelárii

894 PAJORIN, Klára: L'educazione umanistica e Mattia Corvino. In: Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe. Ed. Tibor Klaniczay – József Jankovics. Budapest 1994, s. 185 – 193.

895 BALOGH, Jolán: Die ungarischen Mäzene der Renaissance. In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458 – 1541. Schallaburg 1982, s. 74.

896 BÓNIS, Die praktische, s. 59.

897 Dôležitosť ovládania umenia rétoriky u cisárskych kancelárov rozoberá SOTILLI, Agostino: Ehemalige Studenten italienischer Renaissance – Universitäten. In: Gelehrte im Reich. Zur Sozial- und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhunderts (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 18). Hg. Rainer Christoph Schwinges. Berlin 1996, s. 39 – 74. NIEDERSTÄTTER, Alois: Österreichische Geschichte 1400 – 1522. Wien 2004, s. 383.

v Budíne a vlastný dvor vo Veľkom Varadíne a v Ostrihome umožňovali rôzne oficiálne i priateľské kontakty.⁸⁹⁸ Humanistov spájal pocit zodpovednosti za krajinu (*cura patriae*) ohrozenú tureckým nebezpečenstvom. Tieto obavy sú prítomné aj vo Vitézových listoch, ktoré nasledovali obraty cicerónskej rétoriky a v kancelárskej praxi pri vzdelávaní koncipientov slúžili ako model „*pisárskeho umenia*“.⁸⁹⁹ Reči, listy a dialógy boli typickým literárnym žánrom humanizmu. Práve kvôli politickému pôsobeniu prikladali humanisti taký dôležitý vplyv rétorike, morálnej filozofii a histórii.

Kým na novozaloženej Univerzite Istropolitane sa stretla už silná generácia humanistov, zavedenie humanistických štúdií na už existujúcich univerzitách prebiehalo postupne, komplikovane a často záviselo od nasadenia jednotlivých učencov. Na Viedenskej univerzite začal v 50. rokoch 15. storočia Ján Mändel z Ambergu s výkladom Cicerovho spisu *O starobe*, magister Leonard Egerer z Bavorska zase s moderným spracovaním diela *Rétorika Herenniovi*.⁹⁰⁰ Humanistické štúdiá však na Viedenskú univerzitu uviedli matematici a astronómovia: astronóm Juraj z Peuerbachu prednášal na Fakulte slobodných umení aj v kapitulskej škole Vergíliovu *Aeneidu*, Juvenálieve *Satiry*, Horácieve básne a rétoriku. Regiomontanus prednášal Vergílieve *Bukoliky*.⁹⁰¹ Po smrti Juraja z Peuerbachu a po Regiomontanovom odchode humanistický ruch na Viedenskej univerzite utíchol. Aj v Rakúsku, tak ako v ostatnej Európe (okrem Talianska), nastúpil humanizmus s oneskorením – orientácia v tomto duchu sa na Viedenskej univerzite presadila až na prelome 15. a 16. storočia.⁹⁰² Nový impulz znamenal príchod Konráda Celtisa, s ktorého menom je spojené formovanie zaalpských literárnych spoločností (sodalít). Vo Florencii sa stretol s formou učeneckej spolupráce v rámci platónskej akadémie vedenej od roku 1459 Marsiliom Ficinom. Povzbudený činnosťou akadémie, založil (po roku 1490, keď sa vrátil zo študijnej cesty po Taliansku) *Sodalitas Rhenana* v Heidelbergu (1495) i *Sodalitas Danubiana* vo Viedni (1497), kde sa stretávali vzdelanci z Viedne a Budína.⁹⁰³

Na porovnanie možno uviesť, že začiatky humanizmu v Čechách a na Morave spadajú do druhej polovice 15. storočia, keďže Čechy boli pre husitské nepokoje v medzinárodnej izolácii a spojenie s talianskym prostredím sa v podstate obmedzilo na českých študentov talianskych univerzít.⁹⁰⁴ Na niektorých univerzitách sa objavili humanistické snahy

898 CSAPODI – GÁRDONYI, Die Bibliothek, s. 26. WOLKAN, Rudolf (Hg.): Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. III. Abt. 1. Bd. Fontes rerum Austriacarum II, 68, Wien 1918, s. 391 – 394, 420 – 421n.

899 Túto zbierku r. 1451 redigoval a opatril poznámkami P. Ivanich, kanonik zo Záhrebu a z Veľkého Varadína, prepošt z Čazmy. IVANICH, Paul: Johannus de Zredna, Epistolae II, Scriptores Rerum Hungaricarum. Ed. Johann G. Schwandtner. Vindobonae 1746.

900 ASCHBACH, Geschichte, s. 354.

901 GROSSMANN, Karl: Die Frühzeit des Humanismus in Wien bis zu Celtis Berufung 1497. In: Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 22, 1929, s. 320.

902 UIBLEIN, Paul: 600 Jahre Universität Wien. Wien 1965, s. 28.

903 STORCHOVÁ, Lucie: Humanistická komunikace a její sociální rozměr. In: Časopis Matice moravské CXXII, 2003, s. 69 – 70.

904 KALOUS, Jan Filipec, s. 6.

až na sklonku 15. storočia.⁹⁰⁵ Dôvod nedôvery k novému smeru možno hľadať v konzervatívnosti a tradičnosti stredovekých učení. Bolo ťažké meniť systém, ktorý sa stálym opakovaním upevňoval dlhšie ako dvesto rokov. S výnimkou severotalianskych univerzít, kde nový smer prenikol skoro a nadobudol tu stálejšie formy, sledovali univerzity skôr konzervatívny trend a bránili sa proti stúpencom *studia humanitatis*. K tomu autor *Ľesene stredoveku* J. Huizinga správne poznamenal, že „*prechod od atmosféry zanikajúceho stredoveku k humanizmu bol oveľa zložitejší, než by sa zdalo*“.⁹⁰⁶

Aj bratislavská kapitulska knižnica mala konzervatívny ráz, humanistické tendencie nastupujú až s rozšírením knižtlače. Záujem o antiku prezrádza napríklad rukopisný konvolút s vybranými textmi z Cicera, najmä z jeho diela *O povinnostiach*, z diela Jozefa Flavia *Starožitnosti* (zviazané v jednom zväzku s *Morale somnium Pharaonis* od Jána z Limoges).⁹⁰⁷

Žiaľ, zatiaľ sa nepodarilo objaviť nijaký rukopis alebo inkunábulu s vlastníckym záznamom knižnice Univerzity Istropolitany alebo jej fakulty. Nezachovala sa ani domáca vedecká tvorba tejto univerzity (kvestiová, kvodlibetná a i.), zrejme aj pre jej krátke trvanie. V knižnici Bratstva Božieho tela, spomínanej v súvislosti s Istropolitanou, sa však nachádzalo 14 zväzkov klasickej rímskej a gréckej literatúry.⁹⁰⁸ Z diel s historickým obsahom sa konkrétne uvádzajú Plutarchove *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*, názov chýba pri dielach Valéria Maxima a Lívia (zrejme *Pamätihodné činy a výroky* v deviatich knihách a *Dejiny od založenia Ríma*). Nasledujú *Listy priateľom* od Cicera, duplicitne je zastúpené Cicerovo dielo *O povinnostiach*. Senecove *Listy Lucillovi* možno zjednodušene nazvať aj jeho „filozofickým testamentom“, v ktorom humanisti vyzdvihovali autorove názory na morálku i etiku.

Plíniova *Prírodoveda* vysvetľovala rôzne javy (druhy vetra, chovanie zvierat, vlastnosti rastlín, minerálov) a naštartovala žáner stredovekej populárnej literatúry – *Fyziológy* a *Bestiáre*, ktoré opisovali živočíchy, rastliny a minerály, ale vo svetle príbehov zviazaných s kresťanstvom. Žiaľ, dva *Fyziológy* z knižnice Bratislavskej kapituly sú v súčasnosti nezvestné. Konkrétny názov nie je v inventári uvedený ani pri Vergíliovom diele, azda ide o *Bukoliky*, ktoré sa u humanistov tešili veľkej obľube. Takisto nevieme, ktoré z mimoriadne početných diel Terencia Varra sa nachádzali v zbierke. Spomenuté diela naznačujú záujem ich vlastníka o humanistický smer (prepošť Juraj Peltel zo Schönbergu?),

905 ŠMAHEL, Humanismus, s. 37. SEIBT, Ferdinand: Gab es einen Böhmisches Frühhumanismus? Studien zum Humanismus in den Böhmisches Ländern. Hgs. Hans-Bernd Harder – Hans Rothe. Köln – Wien, 1988, s. 1 –19; WORSTBROCK, Franz J.: Hartmann Schedels Index Librorum. Wissenschaftssystem und Humanismus um 1500. In: Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen. Hgs. Johannes Helmraht – Heribert Müller, 2. Band. München 1994, s. 697 – 715.

906 HUIZINGA, Johan: *Jeseň stredoveku*. Bratislava 1990, s. 198.

907 *Collecta ex Cicerone et primo de Officiorum libris, Collecta ex Iosepho Flavio Antiquitatum libro*. SOPKO I č. 78.

908 *Therencius. – Virgilius. – Epistole familiares Ciceronis. – Epistole Seneca. – Opera Seneca. – Plinius in Naturali historia. – Plutarcus de viris illustribus. – Lactancius firmianus. – Therencius ympressus. – Tullius in officys. – Tullius in officys in carta bona. – Virgilius sine commento. Valerius maximus historicus. – Valerius maximus*. ORTVAY, Geschichte 2/4, s. 376 – 377.

zároveň mohli slúžiť výučbe na Fakulte slobodných umení, ktorá bola humanisticky orientovaná.

Podobná situácia mohla byť na prelome 15. a 16. storočia na bratislavskej kapitulskej škole, na ktorej vyučujúci členovia kapituly, predtým pôsobiaci na humanisticky ladenej budínskej kapitulskej škole (Rohrbeck, Worffenstein, Tobriacher), otvárali cestu humanistickým štúdiám. Nemuselo vždy platiť, že tieto školy zohrávali v myšlienkových prúdoch 15. storočia v porovnaní s univerzitou konzervatívnejšiu úlohu.

Možno povedať, že bratislavskí prepošti a kanonici pôsobiaci v správe Uhorského kráľovstva ako kancelári či diplomati boli v stálom kontakte s humanistickým okruhom na budínskom dvore, stretávali sa s diplomatmi iných krajín, pričom úzke kontakty nadviazali najmä s viacerými talianskymi štátmi. Títo diplomati a kancelári sa potom stávali hlavnými podporovateľmi humanistických štúdií. Najmä vďaka ostrihómskému arcibiskupovi Vítézovi, prepoštovi Jurajovi zo Schönbergu a časti profesorov Univerzity Istropolitany sa humanistická kultúra presadila aj v prostredí Bratislavskej kapituly.

Humanisticky orientovaní vzdelanci v Bratislavskej kapitule a na Bratislavskej univerzite sa tak stávali šíriteľmi humanistických a renesančných myšlienok, ktoré sa s väčšou intenzitou uplatnili v kultúre a architektúre až v nasledujúcom storočí.

ZÁVER

Na záver by sme mohli pridať ešte jednu charakteristiku intelektuála, ktorú sme vynechali v úvode, a tou je odvaha. Členovia kapituly sa vydávali s diplomatickými posolstvami na ďaleké cesty, plné rôznych nástrah. Ocitli sa s panovníkom v obklúčenom hrade, spoznali temnotu mučiarne i väzenia. V mene „spravodlivej veci“ snovali sprisahanie, riskujúc pritom postavenie, stratu majetkov i zabezpečenia. Najsilnejšie väzby na panovníka mali pritom prepošti, ktorí vďaka pôsobeniu v radcovských a diplomatických službách hýbali pomyselnými nitkami uhorských politických dejín. Keďže duchovní zastávali cirkevné a svetské úrady súčasne – na kráľovskom dvore, v kapitulskej škole, na univerzite a v právnych službách mesta –, stávali sa šíriteľmi nových poznatkov medzi laikmi aj duchovenstvom. V kapitule sa tak každodenne naplňovala charakteristika „*stretávania sa cirkvi a sveta*“.

Patrón kapituly Žigmund Luxemburský v Bratislavskej kapitule účelovo sústredil svojich služobníkov (tajného kancelára a diplomata Jána z Ústí, vicekancelára Jána z Ostrihomy, lekárov Siegfrieda Degenberga, Ján Halbhauera z Hammelburgu a i.), ktorých týmto spôsobom – pre kráľovskú pokladnicu bezbolestným – zabezpečil. V prvej polovici 15. storočia však pôsobenie v službách kráľa Žigmunda nebolo pre českých kanoňikov jediným dôvodom vstupu do Bratislavskej kapituly. Počas husitskej revolúcie sa kapitula stala aj miestom ich exilu. Títo vzdelanci, vďaka ktorým sa v kapitule udomácnili duchovné vplyvy *devotio moderna*, si určite zaslúžia ďalšie analýzy, ktoré upravia či doplnia obraz predstavený v tejto knihe.

O niekoľko desaťročí neskôr sa zase vicekancelár Juraj zo Schönbergu s ohľadom na potreby Univerzity Istropolitany snažil do kapituly dosadiť svojich krajanov, dolnorakúskych kanoňikov a zároveň absolventov vyšších fakúlt Viedenskej univerzity, ktorí v Bratislave i prednášali. Humanistická orientácia profesorov na Univerzite Istropolitane spočiatku určila aj jej smerovanie. Prednášajúci na Fakulte slobodných umení – Martin Bylica, Regiomontanus, Ján Reibel z Kupferbergu a Ján z Krakova – sa v prvých piatich rokoch činnosti Univerzity Istropolitany s výraznou podporou ostrihomského arcibiskupa zaslúžili najmä o rozvoj astronomických štúdií. Okrem nich boli významnými sprostredkovateľmi humanistických ideí, šíriacich sa z Talianska, najmä zamestnanci dvorskej kancelárie spomedzi členov kapituly. Humanizmus sa na územie stredovekého Uhorska dostával podobnými cestami ako v iných krajinách – sprostredkovali ho vzdelanci a študenti z talianskych univerzít, horliví zberatelia a opisovatelia antických textov, úradníci na kráľovskom dvore. Systém siedmich slobodných umení sa pod ich vplyvom postupne pretváral v zmysle *studia humanitatis* – pozornosť sa venovala najmä klasickým jazykom, poézii, histórii a prírodným vedám.

Po odstránení kancelára Vitéza však profesori z jeho okruhu stratili pevnú pôdu pod nohami, z praktického hľadiska aj vedľajší zdroj príjmov a opustili univerzitu. Tá sa čoraz viac dostávala pod vplyv skôr tradicionalisticky ako humanisticky orientovanej Viedenskej univerzity. Bez finančnej pomoci panovníka, ostrihomského arcibiskupa alebo

iných mecenášov bol zápas Juraja zo Schönbergu o existenciu Univerzity Istropolitany bojom s veternými mlynmi.

Napriek pôsobeniu členov kapituly v pedagogických či kráľovských službách ostávala ťažiskovým poslaním kapituly sakrálna funkcia, ktorá zahŕňala pastoračnú starostlivosť, slúženie svätých omší, liturgických obradov, pochovávanie v dóme a konanie procesií. V kapitule tak spolunažívali kanonici, ktorí boli kráľovskými úradníkmi, s „obyčajnými“ duchovnými. Kým časť kanonikov, zaneprázdnených v kráľovských službách, nedodržiavala rezidenciu v sídle kapituly a svoju neprítomnosť sa snažila poistiť pápežskými dišpenzami a obstaraním zástupcov, kanonici v úrade mestského farára, dekana, scholastika či kustóda sa zdržiavali v sídle kapituly a stávali sa obľúbenými a dôveryhodnými svedkami pri spisomňovaní poslednej vôle mešťanov. Okrem nich pôsobili pri Dóme sv. Martina početní oltárnici, kazatelia, zvonár i chóroví speváci, ktorí dotvárali pestrú duchovnú societu Bratislavy.

V intelektuálnom a kultúrnom prostredí kapituly mala výnimočné miesto aj knižnica. Aby sme zhodnotili jej prínos pre dejiny kultúry a vzdelanosti v našej oblasti, museli sme pátrať po stratených kódexoch a identifikovať ich v zahraničných i domácich fondoch. V tejto súvislosti sa nám podarilo zistiť, že rukopis pôvodom z Bratislavskej kapitulskej knižnice s početnými kánonickoprávnymi textmi zo 14. – 15. storočia sa v súčasnosti nachádza v knižnici Harvardskej právnickej univerzity (USA), kde sa zrejme dostal v medzivojnovom období. V stredoveku sa dal odcudzit' len s veľkou námahou, keďže bol k pulpitu priviazaný reťazou (aj tá sa doposiaľ zachovala). Žiaľ, záujemcovia môžu obdivovať reťazový kódex z Bratislavy len v ďalekom Harvarde.

Dozvedeli sme sa, že súčasťou knižnice prepošta Juraja Peltela zo Schönbergu bol aj *Výklad žalmov, Filipovské dejiny* od Pompeia Troga a dve kánonickoprávne prvotlače, ktoré sú v súčasnosti uložené v Univerzitnej knižnici v Salzburgu. Zdá sa, že knižnica Bratstva Božieho tela bola pôvodne knižnicou prepošta Juraja a po jeho smrti či zániku Univerzity Istropolitany ju získalo bratstvo. Domnienka V. Jankoviča o využívaní tejto knižnice na Univerzite Istropolitane sa aj v súvislosti s prepoštovým angažovaním sa v prospech tejto vysokej školy javí ako opodstatnená – azda aj v tomto prípade prinesú ďalšie výskumy nové zistenia.

Pri sledovaní životných príbehov členov Bratislavskej kapituly nás neprekvapí, že ich túžbou bolo dosiahnuť kňazskú kariéru, ktorá im otvorila cestu k spoločenskému vzostupu a zároveň im zabezpečila kanonické a biskupské prebendy. Viacerí sa prejavili ako skúsení lekári a právnici, muži konsenzu a obratní sprostredkovatelia zmierovacích rokovaní. Pre nás je dôležité, že svoje medzinárodné znalosti a skúsenosti zúročili aj na území stredovekého Slovenska.

RESÜMEE

Eine der besten Charakteristiken des mittelalterlichen Kapitels ist die prägnante Formulierung von Peter Moraw *Statt der Begegnung von Kirche und Welt*. Seine treffende Äußerung gilt völlig ebenso für das Pressburger Kapitel.

Das Pressburger Kapitel bei Pressburger St. Martin's Dom war ein der wichtigsten Kirchen- und Bildungszentren im mittelalterlichen ungarischen Königreich. Zum Kapitel gehörte eine dem Kanoniker-Scholastiker unterstehende Schule und eine eigene Bibliothek. Die Mitglieder des Kapitels – Pröbste und Kanoniker, spielten hervorragende Rolle bei der Verwaltung des Königreichs. Ihre Erfahrungen und Fachkenntnisse erwarben sie dank ihrer Universitätsbildung und Kanzlei-Praxis in erzbischöflichen bzw. päpstlichen Diensten. Sie fungierten nicht nur als Vermittlungspersonen bei Eheschließungen oder Friedensverhandlungen, sondern sich auch als Hofärzte um die Gesundheit und Verpflegung des Herrschers kümmerten. Der König belohnte seine gebildeten Diener oft mit einem Kirchenamt oder Benefizium. Die persönliche Besetzung des Kapitels sowie auch dessen Prosperität hing hauptsächlich von dem über das Patronatrecht verfügenden Herrscher ab.

Wenn sich in den Regierungsjahren Sigismunds von Luxemburg im Pressburger Kapitel eher die für den persönlichen Bedarf beim Herrscher zuständigen Dienstleute (Geheimkanzler und Diplomat Johann von Aussig an der Elbe, Reichsvizekanzler Johann von Gran, Schreiber Michael von Mailberg, Ärzte Siegfried Degenberg, Johann Halbhauer von Hammelburg u. a.) konzentrierten, während der Existenz der Universität Istropolitana waren es die Absolventen der „höheren“ Fakultäten (Theologie und kanonisches Recht), welche an der Universität Istropolitana ihre Kenntnisse in der Praxis anbringen konnten.

Ein der wichtigen Gründe für die Präsenz der böhmischen Geistlichen im ungarischen Königreich in der ersten Hälfte des XV. Jh. waren die hussitischen Wirren in ihrem Heimatland. In den Diensten von Sigismund fanden sie im Pressburger Kapitel ein sicheres Zufluchtsort. Ihre Wirkung, dank deren im Kapitel neue Einflüsse vor allem der *devotio moderna* auftauchten, wird sicher auch in der Zukunft zum Gegenstand weiterer zu der vorliegenden Arbeit ergänzenden Forschungen.

Anfänglich war das auf dem Pressburger Burghügel residierende Kapitel eine zum liturgischen Dienst und Diözeseverwaltung berufene Priesterversammlung. Als das Kapitel im XIII. Jh. in die Stadt zum St. Martins Dom umsiedelte, wurde es zum bedeutenden intellektuellen und kulturellen Zentrum. Selbstverständlich war das Kapitel an der Entstehung und Wirkung der damals einzigen Universität im ungarischen Königreich beteiligt. Auch wenn sich die Bezeichnung *Academia Istropolitana* während der Zeit ihres wahrscheinlichen Bestehens 1465 – 1489 in den zeitgenössischen Quellen nicht findet (man begegnet dem Namen erst seit den 40-er Jahren des XVI. Jh.), ist die Benennung *Academia Istropolitana* in der Literatur üblich geworden. Zum Unterschied von der Universität waren die Akademien des 15. Jh. lockere, eher private Institutionen ohne Uni-

versitätsrechte und Privilegien. Aus diesen Gründen bevorzugen wir in der vorliegenden Arbeit den Begriff Universität Istropolitana.

Mit der Organisation der Universität wurde außerdem humanistisch orientierten Kanzler, dem Graner Erzbischof Johann Vitez, auch der Vizekanzler der Universität und Probst des Pressburger Kapitels Georg Peltel aus Schönberg († 1486) beauftragt. Die überlieferten Dokumente bezeugen von seinem aktiven und tatkräftigen Leben: nach dem Bakkalaureus-Abschluß an der Fakultät der Freien Künste der Wiener Universität war er als Kanzler und Rat am Hof des Königs Ladislaus Posthumus und des Kaisers Friedrich III. tätig. Seit den 70-er Jahren des XV. Jh. vertrat er die Interesse des Königs Matthias Corvinus, er nahm an zahlreichen diplomatischen Missionen teil. Unter anderem machte er sich um die Versöhnung von König Matthias mit Kaiser Friedrich III. verdient, ebenso beteiligte sich 1463 an der erfolgreichen Rückgabe der Heiligen Stephanskrone nach Ungarn. Während seines römischen Aufenthaltes (wo er wahrscheinlich das kanonische Recht studierte), wurde er zum apostolischen Protonotarius ernannt. Die Blüte der humanistischen Lehre in der Kurie, seine Erfahrungen auf den Höfen in Wien und Ofen – alles das hat in Schönberg Spuren hinterlassen und sicher ihn auch bei der Konstituierung der Universität Istropolitana in Pressburg beeinflußt.

Nach der Meinung der ungarischen Historikerin A. Ritoók-Szalay konnte das Plan der Gründung der Universität bereits beim Treffen von Kardinal Bessarion mit Erzbischof Johann Vitez in Wien 1460 – 1461 erarbeitet werden. Ein der Hauptziele dabei war die Hoffnung zur baldigen Wiedervereinigung der griechisch-orthodoxen und römisch-katholischen Kirche. Trotz diesen großgelegten Pläne war die Realität viel prosaischer – die Universität Istropolitana gehörte eher zu den regionalen Universitäten.

Sehr wahrscheinlich dienten die in der Kapitelbibliothek erhaltenen Statute der Bologner Universität aus dem 14. Jh. als Vorlage für die Verfassung der Istropolitana-Statuten, genauso wie es auch in Prag der Fall war. Aus dem Vergleich mit anderen europäischen Universitäten in der Umgebung sowie auch aus der Analogie bei der Personalbelohnung mittels Benefizien kommt vor, daß in dem Fall von Pressburger Universität eher als um das strikte Kopieren des Bologneser Musters mehr um ein gemischtes Verwaltungsmodell ging.

Die Richtung der Universität wurde vom Anfang an durch ihre humanistisch orientierten Professoren bestimmt. Mehrere Vortragenden an der Fakultät der Freien Künste – Martin Bylica aus Olkusz, Regiomontanus, Johann Reibel aus Kupferberg und Johann aus Krakau (wahrscheinlich Johann Glogowita aus Krakau) trugen dank der Unterstützung seitens des Graner Erzbischofs in den ersten fünf Jahren der Existenz der Universität wesentlich zur Entwicklung der astronomischen Studien bei.

In den bei der Gelegenheit des 500. Jahresfeiers entstandenen Studien hat man auf einer Seite die Bedeutung der Juristischen Fakultät überschätzt (u. a. hatte man den Unterricht des kanonischen sowie auch römischen Rechtes vorausgesetzt), auf der anderen Seite wurde gerade die Existenz dieser Fakultät in Zweifel gesetzt. Die Juristische Fakultät war ein legitimes Bestandteil der entstehenden Universität. Auf ihre Existenz deuten mehrere Hinweise: in der Zeit wurden die Universitäten üblicherweise mit allen 4 Fakul-

täten gegründet; auch die 18 Bänder der juristischen Traktate (d. h. Standardwerke zum Unterricht des kanonischen Rechtes) sind zu erwähnen. Diese Werke gehörten zum Bestand der Bibliothek von Gotsleichnams-Bruderschaft (nach dem aus dem Jahre 1501 erhaltenen Inventar), welche zuvor von der Universität Istropolitana benützt wurde. Es ist schließlich möglich, daß sich um ursprünglich private Bibliothek des Probst Georg aus Schönberg handelt. Wir haben ihn nämlich als Besitzer von zwei derzeit in der Salzburger Universitätsbibliothek bewahrten Erstdrucken aus der Gotsleichnams-Bruderschaft Bibliothek identifiziert. Als Professoren der Juristischen Fakultät sind auch mehrere Rechtsgelahrten – Bakkalaureus des kanonischen Rechtes Andreas aus der Raaber Diözese, Magister Valentinus aus Veresmart in Graner Diözese, Erzdiakon Paulus aus Wieselburg (ung. Moson) und Magister Franz Ethe, Pfarrer aus ungarischem Kéthely – der „*nunc in universitate Posoniensis constitutis*“ zu bezeichnen. Das Studium der Jurisprudenz in Pressburg erfolgte warscheinlich, ähnlich wie in Prag, unter der Aufsicht des Kapitels, der kirchlichen Verwaltung und erzbishöflichen Gerichtswesens. Diese vielversprechende Entwicklung der Universität wurde aber durch die Politik vereitelt. Nach der Entdeckung der Verschwörung gegen Matthias Corvinus 1471 fiel der Kanzler Vitez in die Ungnade und ein Jahr danach er verstarb. Er war nämlich mit der auf die Eroberung von Böhmen konzentrierte und die türkische Gefahr venachlässigende Politik des Königs nicht einverstanden. Die Universität wurde in der Folge von den zu seinem Umkreis gehörenden Professoren (M. Galeotto, J. Gattus, Regiomontanus und M. Bylica) verlassen. Die Universität Istropolitana geriet allmählich unter den Einfluss der eher trazionalistisch als humanistisch orientierten Wiener Universität. Die Universitätsverwaltung überging nach 1472 an den Vizekanzler Georg aus Schönberg. Der Vizekanzler versuchte, aus den üblichen 14 kirchlichen Prebenden eine bestimmte Anzahl für die Bezahlung der Professoren zu sichern. Eine Parallele zur Verbindung des Kapitels mit der Universität, welche direkt die Istropolitana-Gründung beeinflusste, findet sich am Beispiel der benachbarten Wiener Universität. Das Kapitel wurde zu einer Universitätsstift, wobei jedoch die Kapitel-Kanonikate nicht komplett für die Universitätsprofessoren vorbehalten waren, wie es in Prag oder in Heidelberg der Fall war. Die Professoren der Universität und zugleich die Kanoniker des Pressburger Kapitels wurden Landsleute des Vizekanzlers vorwiegend aus Niederösterreich, Absolventen der Theologischen und Juristischen Fakultät der Wiener Universität. Dabei sind der Lizenziat der Theologie und großer Kenner der griechischen Sprache Nicolaus Schrickler von Hüttendorf, Lizenziat der Theologie Nicolaus Popp von Hüttendorf, Lizenziat der Theologie Georg Greiffenstein aus Krems, Bakkalaureus der Theologie Sigismund Obrecht aus dem niederösterreichischen Lengenfeld, Magister Wolfgangus Prechtel aus Hausleiten, Doktor des kanonischen Rechtes Erasmus von Regensburg, Bakkalaureus der Theologie und des kanonischen Rechtes Johannes Rauch aus der Regensburger Diözese u. a. Die Beispiele anderer Universitäten belehren, daß die Kirche in der Regel nicht die einzige bei der Beschaffung von Geldmitteln und Belohnung der Professoren mitbezahlende Institution war. Einen entscheidenden Anteil bei solcher Finanzierung kam der königlichen Familie zu. Im Falle der Pressburger Universität war dies jedoch nicht der

Fall. Trotz der Tatsache, daß sie zur Prestige- und Repräsentativanstalt des ungarischen Königreichs gegenüber die Nachbarländern werden sollte, zog der König eher seine politischen Anliegen der Universität vor und hat die sie finanziell nicht unterstützt. So können wir uns aufgrund der fragmentarisch erhaltenen Zeugnisse über die Universität Istropolitana auch eine legitime Frage stellen: Wurde die Istropolitana nach dem Abschied der Professoren des Vitéz-Umkreises und Übergang unter die Verwaltung von Georg aus Schönberg nicht eher zu einer „Zweigstelle“ der Wiener Universität?

Trotz intensiver Beteiligung der Kapitel-Mitglieder an den pädagogischen Aktivitäten oder in den königlichen Diensten bestand ihr Hauptbetätigungsfeld in ihren sakralen Aufgaben: Pastorale Fürsorge, Gottesdienste und Totenmessen, Prozessionen usw. Einige mit den königlichen Diensten beschäftigten Pröbste und Kanoniker hielten ihre Residenz außer des Kapitelsitzes, was sie durch die päpstlichen Dispense und Einsetzung der Vertreter (Vikare) wiedergutmachten. Zum Unterschied von ihnen, hielten sich die als Pfarrer, Dekan, Scholastiker oder Kustos wirkenden Kapitelmitglieder im Kapitelsitz, sie waren bei den Testamentabfassungen oder als Rechtsexperte in den städtischen Diensten tätig. Außer ihnen waren im St. Martinsdom zahlreiche Altaristen, Priester, Sängerkhor – alle diese Personen ergänzten die zum Dom gehörende geistliche Gesellschaft.

Die Bibliothek des Pressburger Kapitels stellt heutzutage den preisvollsten Handschriftenbestand auf dem Gebiet der Slowakei dar. Um die Rolle des Kapitels und seinen Beitrag zur Kultur- und Bildungsgeschichte in unserer Region ausgeglichen bewerten zu können, sind weitere Forschungen notwendig. Von besonderer Bedeutung ist, die Umstände und Identifizierung der verlorengegangenen Kodexe in den slowakischen sowie ausländischen Archiven weiter zu erforschen. In diesem Zusammenhang haben wir festgestellt, daß eine Handschrift aus der Pressburger Kapitelsbibliothek mit kanonisch-rechtlichen Texten aus dem XIV. – XV. Jh. sich derzeit in der Harvard University Library (USA) befindet, wo sie aller Wahrscheinlichkeit nach in der Zwischenkriegszeit geriet.

Bei der Verfolgung der Schicksale der Pressburger Kapitelmitglieder wird uns nicht überraschen, daß ihr Hauptziel in der ersten Reihe die kirchliche Karriere war – sie garantierte nämlich sicheren gesellschaftlichen Aufstieg und gleichzeitig auch kanonische und bischöfliche Prebenden. Mehrere von ihnen nützten dann ihre internationalen Erfahrungen und Kenntnisse auf dem Gebiet der Slowakei aus.

ZOZNAM SKRATIEK

- AFA – Akten der Wiener Artistenfakultät
AFM – Acta Facultatis Medicae
AFT – Akten der theologischen Fakultät der Universität Wien
AMB – Archív mesta Bratislavy
AUC – Acta universitatis Carolinae
CD – Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis
CDSI – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae
ČČH – Český časopis historický
DAW – Diöcesan-Archiv Wien
DF – Diplomatikai fényképmásolatok, Maďarský krajinský archív v Budapešti
DL – Diplomatikai levéltár, Maďarský krajinský archív v Budapešti
ELP – Esztergomi Liber Proventuum
HČ – Historický časopis
HŠ – Historické štúdie
HM BK – Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula
MES – Monumenta ecclesiae Strigoniensis
MIÖG – Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung
MUW – Die Matrikel der Universität Wien
MVB – Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
MVH – Monumenta Vaticana Hungariae
PT – Protokol testamentov
RDSI – Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae
RG – Repertorium Germanicum
RI – Regesta Imperii
SA – Slovenská archivistika
SABK – Súkromný archív Bratislavskej kapituly
SNA – Slovenský národný archív Bratislava
PaM – Pamiatky a múzeá
ZsO – Zsigmondkori okléveltár

ZOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY

PRAMENE

- Archív mesta Bratislavy, Zbierka stredovekých listín
 Archív mesta Bratislavy, Najstaršia kniha testamentov, 4 n 1
 Archív mesta Bratislavy, Prvá hospodárska kniha, 3 a 1
 Archív mesta Bratislavy, Protokol bratstva Božieho tela (1349 – 1606), E. L. 3.
 Archív mesta Bratislavy, Zbierka rukopisov
 Slovenský národný archív Bratislava, Súkromný archív Bratislavskej kapituly
 Slovenský národný archív Bratislava, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula
 Slovenský národný archív Bratislava, Zbierka rukopisov
 Főszékesegyházi Könyvtár v Ostrihome, Esztergomi Liber Proventuum (1472 – 1529),
 sg. Ms I. 311
 Maďarský krajinský archív v Budapešti (Magyar Országos Levéltár), Diplomatikai levéltár,
 Diplomatikai fényképmásolatok
 Krajinská Széchényiho knižnica v Budapešti (Országos Széchényi Könyvtár), Zbierka
 rukopisov
 Diecézny archív (Diöcesan Archiv) Viedeň, Protokoly kapituly sv. Štefana – Liber actorum
 venerabilis capituli ecclesie collegiate Sancti Stephani Wienne (1446 – 1546), Cod.
 AC II.
 Archív Viedenskej univerzity (Universitätsarchiv), Altes Universitätsarchiv, Acta Universitatis
 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Fond Ungarn 1, Fridericiana I. – II., Maximiliana I.

EDOVANÉ PRAMENE

- ALTMANN, Wilhelm: Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410 – 1437). Hildesheim 1968
 BACHMANN, Adolph: Urkunden und Aktenstücken zur österreichischen Geschichte in Zeitalter
 Kaiser Friedrichs III. und König Georgs von Böhmen (1440 – 1471). Fontes rerum Austriacarum
 II/42. Wien 1879
 BARTL, Július: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov V. Prvý cisár na uhorskom tróne. Bratislava
 2001
 BERZEVICZY, Albert: Aragoniai Beatrix, Okiratok. Budapest 1914
 BERZEVICZY, Albert: Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia, (Monumenta Hungariae
 historica I, 39). Budapest 1914
 BIRK, Ernst: Urkunden – Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrichs III. in den Jahren 1452 – 1467.
 In: Archiv für österreichische Geschichte 10, 1853
 EBENDORFER: Diarium. Ed. Ernst Birk. In: Monumenta conciliorum generalium saeculi XV., 1.
 Bd. Wien 1857, s. 701 – 783
 ERŠIL, Jaroslav: Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi prachussitici et hussitici
 illustrantia, Pars I. Praha 1980
 ERŠIL, Jaroslav: Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Acta Martini V. 1417 –
 1431, Tomus VII, Pars II. Pragae 1998

- FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IX/1 (1342 – 1350). Budae 1833
- FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/6 (1418 – 1428). Budae 1848
- FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/8 (1382 – 1437). Budae 1843
- FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. XI/1 (1438 – 1440). Budae 1844
- FRANKÓI, Vilmos: Mátyás király levelei I.– II. Budapest 1893 – 1895
- FUCHS, Adalbertus Franciscus: Necrologia Germaniae V. Dioecesis Pataviensis II. Wien 1913
- HERRE, Hermann: Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III. 1 Abteilung (1440 – 1441). Göttingen 1957
- HÖDL, Günther: Regesta Imperii XII. Albrecht II. (1438 – 1439). Wien 1975
- CHMEL, Joseph: Regesta chronologico-diplomatica Friderici III. Romanorum regis (Auszug aus den im k. k. geheimen Haus-, Hof- und Staats-Archive zu Wien sich befindenden Reichsregistraturbüchern vom Jahre 1440 – 1493. 1. Abt. 1440 – 1452, Hildesheim 1962
- CHMEL, Joseph: Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilians I. Band II. Wien 1855
- IVANICH, Paul: Johannus de Zredna, Epistolae, Scriptorum Rerum Hungaricarum. Ed. Johann G. Schwandtner, II. Vindobonae 1746
- KAPRINAI, Stephani: Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae, I. Vindobonae 1767
- KNAUZ, Ferdinand: Monumenta ecclesiae Strigoniensis, I. (979 – 1273), II. (1273 – 1321). Strigonii 1874 – 1882
- KOLLER, Heinrich: Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440 – 1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Die Urkunden und Briefe aus den Archiven der Regierungsbezirke Darmstadt und Gießen, Bearb. von Dieter Rübsamen, Heft 8. Wien – Weimar – Köln 1993
- KOLLER, Heinrich: Das Reichsregister König Albrechts II. Wien 1955
- KOVÁCS, Sándor: Magyar Levelestár. Matyás király levelei (1460 – 1490). Bratislava 1986
- KÖRMENDY, József: Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivo secreto Vaticano 1421–1536. Budapest 1990
- KROFTA, Camilli: Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. Pontificum Romanorum, Tomus V, Pars I (1378 – 1396). Pragae 1903
- KROFTA, Camilli: Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. Pontificum Romanorum. Tomus V, Pars II. (1397 – 1404). Pragae 1905
- EBENDORFER, Thomas: Chronica Austriae. Ed. Alphons Lhotsky. Berlin – Zürich 1967
- LUKAČKA, Ján: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI. Pod osmanskou hrozbou. Bratislava 2004
- LUKCSICS, Pál: XV. századi pápák oklevelei, I. (V. Márton pápa 1417 – 1431). Budapest 1931
- LUKCSICS, Pál: XV. századi pápák oklevelei, II. (IV. Jenő pápa 1431 – 1447, V. Miklós pápa 1447 – 1455). Budapest 1938
- MOST – KOLBE, Ingeborg: Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III. (1468 – 1470), 8/1 Göttingen 1973
- MAISEL, Thomas – MATSCHINEGG, Ingrid: Wiener Artistenregister 1416 bis 1447. Acta Facultatis Artium II, Personen-Nennungen im Zusammenhang mit Prüfung, Graduierung und Verteilung der Vorlesungsthemen (1416 bis 1447). Nr. 3233 bis 9262. Wien 2007
- MARSINA, Richard: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. – II. Bratislava 1971 – 1987
- PÉTERFY, Carolus: Sacra Concilia Hungariae. Posoniae 1741
- PICCOLOMINI, Aeneas Silvius: Historia Bohemica. Hgs. Joseph Hejnic – Hans Rothe, 1. Historisch – kritische Ausgabe des lateinischen Textes. Köln – Weimar – Wien 2005

- PICCOLOMINI, Enea Silvio: Über Österreich. Hg. Felix Kucher. Wien 2002
- PODLAHA, Anton: Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. Metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad presentia tempora. Praege 1912
- ANONYMUS: Rerum Austriacarum historia, anonyma Chronik 1454 – 1467. Hg. Adrian Rauch. Wien 1794
- RÁBIK, Vladimír: Monumenta Vaticana Slovaciae, Registra supplicationum ex actis pontificum Romanorum res gestas Slovacas illustrantia, Series secunda, Tomus primus (1342 – 1420). Trnava – Rím 2008
- REPERTORIUM GERMANICUM. Verzeichnis der in den päpstlichen Regesten und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien von Beginn des Schismas bis zur Reformation. Bd. 2: Urban VI., Bonifaz IX., Innozenz VII., Gregor XII. (1378 – 1415). Hg. Gerd Tellenbach. Berlin 1933 – 1938; Bd. 3: Alexander V., Johann XXIII., Konstanzer Konzil (1409 – 1417). Hg. Ulrich Kühne. Berlin 1935; Bd. 4: Martin V. (1417 – 1431), I. (A – H) Hg. Karl A. Fink. Berlin 1943, II. Teilbd. (I, J, Y) Berlin 1957, III. (L – Z) Berlin 1958, Personenregister Hg. Sabine Weis. Tübingen 1979; Bd. 6: Nikolaus V. (1447 – 1455). Hgs. Josef F. Albert – Walter Deeters. Tübingen 1985; Bd. 7: Calixt III. (1455 – 1458). Hg. Ernst Pitz. Tübingen 1989; Bd. 8: Pius II. (1458 – 1464). Hgs. Dieter Brosius – Ulrich Scheschkewitz. Tübingen 1993; Bd. 9: Paul II. (1464 – 1471). Hgs. Hubert Höing – Heiko Leerhoff – Michael Reimann. Tübingen 2000
- SANTIFALLER, Leo: Die Matrikel der Universität Wien I. – II. (1377 – 1450). Graz – Köln 1954, 1956; I. – II. (1451 – 1518). Graz – Köln 1954, 1959
- SEDLÁČEK, August: Zbytky register králův římských a českých z let 1361 – 1480. Praha 1915
- SEDLÁK, Vincent: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I.– II. Bratislava 1980 – 1987
- SCHRAUF, Károly: A Bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453- tól 1630- ig, IV. Budapest 1902
- SCHRAUF, Károly: Magyarországi tanulók a Bécsi egyetemen II. Budapest 1892
- SCHRAUF, Karl: Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis. I. 1399 – 1435, Wien 1894; II. 1436 – 1501, Wien 1899; III. 1490 – 1558, Wien 1904
- SOLYMOSI, László: Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve (1500 – 1502, 1507 – 1527). Budapest 2002
- THALLÓCZY, Lajos – ÁLDÁSY, Antal: Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Budapest 1907
- UIBLEIN, Paul: Akten der Wiener Artistenfakultät (1385 – 1416): Acta facultatis artium Universitatis Vindobonensis 1385 – 1416. Wien 1968
- UIBLEIN, Paul: Die Akten der theologischen Fakultät der Universität Wien (1396 – 1508), 2 B. Wien 1978
- UIBLEIN, Paul: Dokumente zum Passauer Bistumsstreit von 1423 bis 1428. Fontes rerum Austriacarum, 84 B. Wien 1984
- VÁRSZEGI, Asztrik – ZOMBORI, István: Monumenta Vaticana V. I. Liber confraternitatis sancti Spiritus de urbe 1446 – 1523. Budapest 2000
- VERESS, Endre: A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Budapest 1915
- VERESS, Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221 – 1864. Budapest 1941
- WENZEL, Gusztáv: Árpádkori új okmánytár, IV. (1272 – 1290). Budapest 1862
- WIMMER, Franz: Quellen zur Geschichte der Stadt Wien, I. Abt., IV. B. (Regesten aus dem Archive des hochw. Metropolitan – Capitels zum heiligen Stephan in Wien). Wien 1901
- ZSIGMONDKORI OKLEVÉLTÁR. I. (1388 – 1399) Ed. Elemér Mályusz, Budapest 1951; II/1. – 2. (1400 – 1410). Ed. Elemér Mályusz, Budapest 1956, 1958; III. (1411 – 1412). Ed. Elemér Mályusz – Iván Borsa, IV. (1413 – 1414). Ed. Elemér Mályusz – Iván Borsa, Budapest 1994; V.

(1415 – 1416). Ed. Elemér Mályusz – Iván Borsa, Budapest 1997; VI. (1417 – 1418). Ed. Elemér Mályusz – Iván Borsa, Budapest 1999; VII. (1419 – 1420). Ed. Elemér Mályusz – Iván Borsa, Budapest 2001; VIII. (1421). Ed. Iván BORSA– Norbert C. Tóth, Budapest 2003, IX. (1422). Ed. Iván BORSA – Norbert C. Tóth, Budapest 2004

LITERATÚRA

- ACKERL, Isabella: König Mathias Corvinus. Wien 1985
- ADRIÁNYI, Gabriel: Die ungarischen Synoden. In: *Annuaire Historiae Conciliorum* 8, 1976, s. 541 – 575
- ADRIÁNYI, Gabriel: Die Kirchenpolitik des Matthias Corvinus (1458-1490). In: *Ungarn Jahrbuch* 10, 1979, s. 83 – 92
- ALEXY, Zdenko: Ehrenzeichen der Kapitel in vormaligen Habsburgischen Ländern. Wien – Köln – Weimar 1996
- AMBROŠ, Róbert: Postavenie bratislavského prepošta v stredovekej spoločnosti. Diplomová práca, FFUK Katedra slovenských dejín, českých dejín a archívnictva, Bratislava 1995
- ARISTOTELES: Organon (Kategorie, O vyjadřování, První analytiky, Druhé analytiky, Topiky, O sofistikých důkazech). Praha 1960 – 1978
- ASCHBACH, Joseph: Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens. Wien 1865
- ASZTALOS, Monika: Die Theologische Fakultät. In: *Geschichte der Universität in Europa*. Hg. Walter Rüegg, Bd.1. München 1993, s. 359 – 385
- AUGUSTÍN: Boží štát I. – II. Bratislava 2005
- AVENARIUS, Alexander – LUKAČKA, Ján: Slovensko v dobe vrcholného a neskorého stredoveku. Kultúrno-historické súvislosti. In: *Gotika. Dejiny výtvarného umenia na Slovensku*. Ed. Dušan Buran. Bratislava 2003, s. 13 – 33
- BAERISWYL, Suze: Die graduirten Gelehrten des Alten Reiches und die Räte des Kurfürsten. Forschungen zur Geschichte der Räte des Kurfürsten Albrecht Achilles von Brandenburg – Ansbach im Rahmen des internationalen Projektes „Repertorium Academicum Germanicum“. In: *Jahrbuch für Universitätsgeschichte* 6, 2003, s. 169 –183
- BALOGH, Jolán: Die ungarischen Mäzene der Renaissance. In: *Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458 – 1541 (Katalóg z výstavy)*. Schallaburg 1982, s. 73 – 80
- BARTL, Július: Žigmund Luxemburský. Budmerice 1996
- BARTL, Július: K otázke štúdia Bratislavčanov na viedenskej univerzite v druhej polovici 15. storočia. In: *Slavín III.*, 1969, s. 5 – 17
- BAUM, Wilhelm: Císař Zikmund. Graz – Wien – Köln 1993
- BÉKEFI, Remig: A magyarországi káptalanok megalakulása és szent Chrodegang regulája. Budapest 1901
- BÉKEFI, Remig: Székesegyházi iskoláink szervezete az Anjou-korban. In: *Századok* 31, 1, 1897, s. 125 – 136 a *Századok* 31, 3, 1897, s. 210 – 220 a 299 – 308
- BÉKEFI, Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540- ig. Budapest 1910
- BERNHARDT, Markus: Gelehrte Mediziner des späten Mittelalters: Köln 1388 – 1520. Zugang und Studium. In: *Gelehrte im Reich. Zur Sozial – und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhunderts (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 18)*. Hg. Rainer Christoph Schwinges. Berlin 1996, s. 113 – 134
- BIRNBAUM, Marianna D.: Jannus Pannonius. Our Contemporary. In: *Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe*. Ed. Tibor Klaniczay – József Jankovics. Budapest 1994, s. 49 – 59
- BISCHOFF, Bernhard: Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters (Grundlagen der Germanistik 24). Berlin 1979

- BITSKEY, István: Höfische Repräsentation in Ungarn während der Herrschaft von Sigismund und Matthias Corvinus. In: Das Zeitalter König Sigismunds in Ungarn und im Deutschen Reich, Hgs. Tilmann Schmidt – Péter Gunst. Debrecen 2000, s. 191 – 208
- BOEHM, Laetitia: Das mittelalterliche Erziehungs- und Bildungswesen. In: Propyläen. Geschichte der Literatur. Literatur und Gesellschaft der westlichen Welt 600 – 1400, Bd. 2. Frankfurt am Main – Berlin – Wien 1982
- BOETHIUS: Filosofie učiteľka. Olomouc 1995
- BOHÁČEK, Miroslav: Literatura středověkých právních škol v rukopisech kapitulní knihovny olomoucké. Praha 1960
- BOKESOVÁ – UHEROVÁ, Mária: Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu. Bratislava 1973
- BONAVENTURA Z BAGNOREGIA: Putování mysli do Boha. Ed. Ctirad V. Pospíšil. Praha 1997
- BÓNIS, György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest 1971
- BÓNIS, György: Repertorium und Bibliographie für die Ungarischen Universitäten bis 1500. In: IUS ROMANUM MEDII Aevi, II. Mediolani 1966
- BÓNIS, György: Die praktische Juristenausbildung im mittelalterlichen Ungarn. In: Die juristische Bildung in der Slowakei und Ungarn bis zum J. 1848 (Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianae). Bratislava 1968, s. 55 – 64
- BOOCKMANN, Hartmut: Mäzenatentum am Übergang vom Mittelalter zur Reformationszeit. In: Stadt und Mäzenatentum. Hgs. Bernhard Kirchgässner – Hans Peter Becht. Sigmaringen 1997, s. 31 – 44
- BORSA, Gedeon: Die volkssprachigen Drücke im 15. und 16. Jahrhundert in Ungarn. In: Gutenberg-Jahrbuch. Band 62, 1987, s. 104 – 108
- BORSA, Gedeon: A hazai könyvnyomtatás megalapítása. In: Magyar Könyvszemle 105, 1989, s. 338 – 354
- BORSA, Gedeon: Vitéz János és a könyvnyomtatás. In: Magyar Könyvszemle 107, 1991, s. 113 – 116
- BORGOLTE, Michael: Stiftungen des Mittelalters im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft. In: Memoria in der Gessellschaft des Mittelalters. Hgs. Dieter Geuenich – Otto Gerhard Oexle. Göttingen 1994, s. 267 – 285
- BOYLE, Louis: The Constitution „Cum ex eo“ of Boniface VIII.: Education of Parochial Clergy. In: Mediaeval Studies 24, 1962, s. 263 – 307
- BURAN, Dušan: Antifonár kanonika Jána Hana, misál knižnice Batthyaneum a iluminované rukopisy Bratislavskej kapituly na sklonku 15. storočia. In: Galéria – Ročenka SNG 2000, Bratislava 2000, s. 45 – 66
- BURAN, Dušan: Fragmenty gotických iluminovaných kódexov z dvoch slovenských archívov. In: Ars 37, 2004, s. 156 – 165
- BURAN, Dušan – ŠEDIVÝ, Juraj: Písmo a knižné maliarstvo: objednávateľia, umelci a adresáti. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Ed. Dušan Buran. Bratislava 2003, s. 161 – 181
- BURAN, Dušan – ŠEDIVÝ, Juraj: Listiny a knižné maliarstvo na sklonku stredoveku. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Ed. Dušan Buran. Bratislava 2003, s. 513 – 527
- BURAN, Dušan: Zu den künstlerischen Beziehungen zwischen Wien und Preßburg/Bratislava im späten 15. Jahrhundert am Beispiel der illuminierten Handschriften der Preßburger Kapitelsbibliothek. In: Die Länder der Böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige. Ed. Evelin Wetter. Stuttgart – Ostfildern 2004, s. 307 – 321
- BURAN, Dušan: Hof – Rathaus – Kapitel. Bemerkungen zu den Wappenbriefen oberungarischer Städte im 15. Jahrhundert. In: Künstlerische Wechselwirkungen in Mitteleuropa (Studia Jagellonica Lipsiensia 1). Hgs. Jiří Fajt – Markus Hörsch. Ostfildern 2006, s. 223 – 237

- BUZÁS, Ladislaus: Deutsche Bibliotheksgeschichte des Mittelalters (Elemente des Buch- und Bibliothekswesens 1). Wiesbaden 1975
- CLASSEN, Peter: Studium und Gesellschaft im Mittelalter (Schriften der Monumenta Germaniae Historica, Band 29). Stuttgart 1983
- CSAPODI – GÁRDONYI, Klára: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. In: Studia Humanitatis 6, Budapest 1984, s. 23 – 27
- CSÁSZÁR, Mihály: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Pozsony 1914
- CSIZMADIA, Andor: Vysoké školstvo v Uhorsku v 14. – 15. storočí. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ludovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 100 – 117
- CSIZMADIA, Andor: Die Universität Pécs im Mittelalter (Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 41). Budapest 1965
- CSUKOVITS, Enikő: Dobýjanie kostola v Biskupiciach. In: Vojenská história 6, 1, 2002, s. 95 – 100
- CSUKOVITS, Enikő: Középkori magyar zarándokok. Budapest 2003
- CURTIUS, Ernst Robert: Evropská literatura a latinský středověk. Praha 2000
- ČERNÁ – STUDNIČKOVÁ, Milada: A művészeti élet és kapcsolatai pozsonyban, Zsigmond király uralkodásának idején. In: Ars hungarica 1, 1984, s. 29 – 49
- ČORNEJ, Petr: Velké dějiny zemí Koruny české V (1402 – 1437). Praha – Litomyšl 2000
- ČORNEJ, Petr (Ed.): Dějiny zemí koruny české I. Praha 1993
- DANIEL, Natalia – SCHOTT, Gerhard – ZAHN, Peter: Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Folioreihe, Hälfte 2. Wiesbaden 1979
- DE LIBERA, Alain: Stredoveká filozofia. Bratislava 1994
- DERCSÉNYI, Dezső: Nagy Lajos kora. Budapest 1990
- DINZELBACHER, Peter: Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku. Praha 2004
- DIRLMEIER, Ulf: Untersuchungen zu Einkommensverhältnissen und Lebenshaltungskosten in oberdeutschen Städten des Spätmittelalters. Heidelberg 1978
- DOLEŽALOVÁ, Eva: Teorie a praxe svěcení kleriků v předhusitských Čechách. In: AUC – Philosophica et Historica XV, 2, 2003, s. 171 – 181
- DOMONKOS, Leslie. S.: The Problems of Hungarian University Foundations in the Middle Ages. In: Society in Changes. Studies in Honor of Béla K. Király. Ed. Steven Béla Vardy – Agnes H. Vardy. New York 1983, s. 371 – 389
- DUBY, Georges: Věk katedrál. Umění a společnost 980 – 1420. Praha 2002
- DUGGAN, Lawrence G.: Was art really the „book of the illiterate“ ? In: Word & Image 5, 1989, s. 227 – 251
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Diplomatická produkcia Stiborovcov I. In: Slovenská archivistika 29, 2, 1994, s. 39 – 48
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Budmerice 2003
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela: Kůň a člověk v stredoveku. Budmerice 2007
- ELBEL, Petr: Testamentum meum de libris meis. Knihovna olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (1454 – 1457) opět v centru pozornosti. In: Problematika historických knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. (Sborník z 14. odborné konference, Olomouc 22. – 23. 11. 2005). Ed. Rostislav Krušínský. Brno 2006, s. 85 – 119
- ELBEL, Petr: Kapitoly z dějin katolické církevní správy na Moravě v době husitské (1408 – 1457). Disertační práce, Historický ústav Filosofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2007
- ELBEL, Petr: Knihovna olomouckého probošta mistra Pavla z Prahy ve světle testamentu z 1. 2. 1441. In: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přítel a žáci k 75. narozeninám Ed. Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda. Brno 2003, s. 595 – 610

- BOROVSKÝ, Tomáš – CHOCHOLÁČ, Bronislav (Ed.): Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století. Brno 2007
- ENDRÓDI, Gábor: Kapitoly z dejín hlohoveckého reliéfu Narodenia Krista. In: Galéria – Ročenka SNG 2001, s. 7 – 41
- ENGEL, Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Budapest 2001
- ENGEL, Pál: Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457, I.– II. Budapest 1996
- ENGELBRECHT, Helmut: Geschichte des österreichischen Bildungswesen I. Wien 1982
- ERDŐ, Péter: Kánonjogi kódexek és töredékek Magyarországon. In: Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Ed. László N. Szelestei. Budapest 1989, s. 51 – 61
- ERŠIL, Jaroslav: Kurie a obsazování českých farností. In: AUC – HUCP XXXI, Fasc.1, s. 73 – 84
- FEINE, Hans Erich: Kirchliche Rechtsgeschichte. Köln – Graz 1964
- FISCHER, Karel: Astronomie na Academii Istropolitaně. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ludovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 55 – 65
- FLAJŠHANS, Václav: Klaret a jeho družina. I. Slovníky veršované, II. Texty glosované. Praha 1926
- FRANKÓI, Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római szent – székkel a magyar királyság megalapításától a Konstanczi zsinatig. I. Budapest 1901
- FRANKÓI, Vilmos: Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad romanos pontifices datae et ab eis acceptae 1458 – 1490. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, VI. Budapest 1891
- FRANK, Isnard Wilhelm: Der antikonziliaristische Dominikaner Leonhard Huntepichler. Ein Beitrag zum Konziliarismus der Wiener Universität im 15. Jahrhundert (Archiv für österreichische Geschichte, Band 131). Wien 1976
- FRANK, Isnard Wilhelm: Das Gutachten eines Wiener Dominikaners für die Universität Pressburg aus dem Jahre 1467. In: Zeitschrift für Ostforschung 16, 1967, s. 418 – 439
- FRANK, Isnard Wilhelm: Leonhard Huntepichler O. P. († 1478), Theologieprofessor und Ordensreformer in Wien. In: Archivum Fratrum Praedicatorum XXXVI, 1966
- FRANZEN, August – MÜLLER, Wolfgang: Das Konzil von Konstanz. Freiburg – Basel – Wien 1964
- FRIMMOVÁ, Eva: Podiel dominikánov na kultúrnom vývoji v Bratislave v 2. polovici 15. storočia. In: Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku, Trnava 1994, s. 181 – 191
- FRIMMOVÁ, Eva: Bratislavský tlačiar inkunábulového obdobia. Kniha 2006, Martin 2006, s. 211 – 220
- FÜSSEL, Marian: Riten der Gewalt. Zur Geschichte der akademischen Deposition und des Penalismus in der frühen Neuzeit. In: Zeitschrift für historische Forschung 32, 4, 2005, s. 605 – 648
- GARCÍA Y GARCÍA, Antonio: Die Rechtsfakultäten. In: Geschichte der Universität in Europa. Hg. Walter Rüegg, Bd. 1. München 1993, s. 343 – 357
- GABRIEL, L. Astrik: The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony. Notre Dame, Ind.– Frankfurt a. Main 1969
- GERÁT, Ivan: Die künstlerischen Beziehungen zwischen Wien und Preßburg im Spiegel der Buch- und Tafelmalerei. In: Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg (1387 – 1437). Hg. Imre Takács. Katalogbuch Budapest, Luxemburg 2006, s. 536 – 543
- GERBER, Roland: Finanzierung und Bauaufwand der ersten St. Oswaldskirche in Zug (1478 – 1486). Der Einfluss der Baufinanzien auf die gebaute Architektur. In: Unsere Kunstdenkmäler 43, 1992, s. 51 – 66
- GIRKE – SCHREIBER, Johanna: Die böhmische Devotio moderna. In: Bohemia sacra. Hg. Ferdinand Seibt. Düsseldorf 1974, s. 81 – 91
- GOELLER, Emil: König Sigismunds Kirchenpolitik vom Tode Bonifaz IX. bis zur Berufung des Konstanzer Konzils (1404 – 1413). Freiburg im Breisgau 1902

- GÖHLER, Hermann: Das Wiener Kollegiat-, nachmals Domkapitel zum Hl. Stephan in seiner persönlichen Zusammensetzung in den ersten zwei Jahrhunderten seines Bestandes 1365 – 1554, Dissertation. Wien 1932
- GRASS, Nikolaus: Zu Rechtsgeschichte des Allerheiligen – Pfalzkapitels. Wien 1967
- GROSSMANN, Karl: Die Frühzeit des Humanismus in Wien bis zu Celtis Berufung 1497 (Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich). Wien 1929
- GÜNTHEROVÁ, Alžbeta – MIŠIANIK, Ján: Stredoveká knižná maľba na Slovensku. Bratislava 1961
- HAJDU, Helga: Das mnemotechnische Schrifttum des Mittelalters. Budapest 1936
- HARDER, Hans – Bernd: Zentren des Humanismus in Böhmen und Mähren. In : Studien zum Humanismus in den Bohmischen Ländern. Hgs. Hans-Bernd Harder – Hans Rothe. Köln – Wien 1988, s. 21 – 37
- HARRIS, Michael H.: History of Libraries in the Westwrn Wourld. Fourth Edition. Metuchen 1995
- HEINIG, Paul – Joachim: Kaiser Friedrich III. (1440 – 1493). Hof, Regierung und Politik. I. Köln – Weimar – Wien 1997
- HEINIG, Paul Joachim: Der Hof Kaiser Fridrichs III. – Aussenwirkung und nach aussen wirkende. In: Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter (Vorträge und Forschungen, 48). Hg. Peter Moraw. Stuttgart 2002, s. 137 – 161
- HERKENRATH, Rainer Maria: Studien zum Magistertitel in der frühen Stauferzeit. In: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 88, 1980, s. 3 – 35
- HESSE, Christian: Pfründen, Herrschaften und Gebühren. Zu Möglichkeiten spätmittelalterlicher Universitätsfinanzierung im Alten Reich. In: Finanzierung von Universität und Wissenschaft in Vergangenheit und Gegenwart. Hg. Rainer Christoph Schwinges. Basel 2005, s. 57 – 86
- HLAČKOVÁ, Miriam: Oltárne benefíciá v bratislavskom Dóme sv. Martina v 15. storočí. In: Galéria – Ročenka SNG 2001, Bratislava 2002, s. 85 – 99
- HLAČKOVÁ, Miriam: Vzdelenostná úroveň členov Bratislavskej kapituly v 15. storočí. In: Historický časopis 49, 3, 2001, s. 433 – 451
- HLAČKOVÁ, Miriam: Prepošt Bratislavskej kapituly Juraj zo Schönbergu (1455 – 1486) a Dóm sv. Martina. In: Galéria – Ročenka SNG 2004 – 2005, s. 227 – 234
- HLAČKOVÁ, Miriam: Bratislavský prepošt Juraj zo Schönbergu a jeho doba. In: Studia Archeologia Mediaevalia Slovaca V/2006, s. 207 – 220
- HLAČKOVÁ, Miriam: Univerzita Istropolitana a Kapitula pri Dóme sv. Martina v Bratislave. K právnickej fakulte na Univerzite Istropolitane. In: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV.* Ed. Pavel Krafl. Opera Instituti historici Pragae, series C-Miscellanea, volumen 19. Praha 2008, s. 468 – 479
- HLAVÁČEK, Ivan: Knihy a knihovny v českém středověku (Studie k jejich dějinám do husitství). Praha 2005
- HLAVÁČEK, Ivan: Sigismund von Luxemburg und sein Anteil an der Reichsreform. In: Reform von Kirche und Reich zur Zeit der Konzilien von Konstanz (1414 – 1418) und Basel (1431 – 1449). Hgs. Ivan Hlaváček – Alexander Patschovsky. Konstanz 1996, s. 66 – 77
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení doby husitské. In: Sborník historický 19, Praha 1972, s. 5 – 48
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Drobnosti k pohybu rukopisu na sklonku prvé poloviny 15. století. In: Historia docet. Ed. Miloslav Polívka – Michal Svatoš. Praha 1992, s. 101 – 112
- HOENSCH, Jörg K. (Hg.): Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368 – 1437. Warendorf 1995
- HOENSCH, Jörg K.: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368 – 1437. München 1996
- HOFFMANN, Edit: Henrik Csukárdi plébános miniátor. In: Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei 4, 1924 – 1926, s. 74 – 90

- HOLBACH, Rudolf: Zu Ergebnissen und Perspektiven neuerer Forschung zu spätmittelalterlichen deutschen Domkapiteln. In: Rheinische Vierteljahrsblätter 56, 1992, s. 148 – 180
- HORVÁTH, Vladimír: Zlatá bula bratislavská. Bratislava 1991
- HÖRMANN, Fritz – WIDMANN, Martin (Hgs.): Ärzte, Bader, Chirurgen. Medizinisches Handwerk im Spiegel der Astronomie (Schriftenreihe des Museumsvereins Werke 15), Werfen 2001
- HUBER, Alfons – KUBINYI, András: Egy budai iskolamester pályája a XV. század második felében. In: A magyar iskola első évszázadai (1996 – 1526). Ed. Katalin Szende. Győr 1996, s. 51 – 59
- HUDÁK, Ján: Patrocíniá na Slovensku. Súpis a historický vývoj. Bratislava 1984
- HUIZINGA, Johan: Jeseň stredoveku. Bratislava 1990
- HULKOVÁ, Marta: Prayov kódex. In: Pamiatky a múzeá 4, 1999, 52 – 53
- CHAMONIKOLASOVÁ, Kaliopi: Recepcia diela Nicolausa Gerhaerta van Leyden na Slovensku v poslednej tretine 15. storočia. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Ed. Dušan Buran, Bratislava 2003, s. 373 – 382
- CHUTKOWSKI, Janusz: Jan z Głogowa. Legnica 1985
- IZIDOR ZE SEVILLY: Etymologiae. I. – III. Praha 2000
- JANKOVIČ, Vendelín: Vznik a účinkovanie prvej bratislavskej univerzity – Academia Istropolitana. In: Historický časopis 12, 4, 1964, 535 – 551
- JANKOVIČ, Vendelín: Bratislavská univerzita – Universitas Istropolitana v kultúrnych dejinách Slovákov. In: Literárno-umeznejný letopis 23, Martin 1990, s. 95 – 119
- JANKOVIČ, Vendelín: Stredoveká bratislavská univerzita vo svetle nových prameňov. In: Historický časopis 40, 1992, 2, s. 145 – 170
- JANSSEN, Wilhelm: Der Bischof, Reichsfürst und Landesherr (14. und 15. Jahrhundert). In: Der Bischof in seiner Zeit. Bischofstypus und Bischofsideal im Spiegel der Kölner Kirche. Hgs. Peter Berglar – Odilo Engels. Köln 1986, s. 185 – 244
- JENKINS, David: The Identification of Harvard Law School Ms 189. In: Law Library Journal 92, 1, 2000, s. 27 – 51
- JOCHUM, Uwe: Kleine Bibliotheksgeschichte. Stuttgart 1993
- KARDOS, Tibor: Devotio Moderna na Academi Istropolitane. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 25 – 39
- KARPAT, Jozef: Die Bedeutung der Protonotare für die Gelehrsamkeit in der Rechtsgeschichte Ungarns. In: Die juristische Bildung in der Slowakei und Ungarn bis zum J. 1848 (Acta facultatis juridicae Universitatis Comenianae). Bratislava 1968, s. 131 – 134
- KAFKA, František: Život na dvoře Karla IV. Praha 1993
- KALOUS, Antonín: Italská politika, Matyáš Korvín a České země. In: Husitský Tábor 15, Tábor 2006, s. 149 – 175
- KALOUS, Antonín: Jan Filipec v diplomatických službách Matyáše Korvína. In: Časopis Matice Moravské 125, 2006, s. 3 – 32
- KALOUS, Antonín: Matyáš Korvín a moravská královská města. In: Korunní země v dejinách českého státu. II. Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejich obyvatel v 14. – 16. století. Ed. Lenka Bobková – Jana Konvičná, Praha 2005, s. 97 – 129
- KALOUS, Antonín: Čtyři Janové z Varadína. In: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi. Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup. Praha 2004, s. 269 – 280
- KALOUS, Antonín: Služba Boskovických u Matyáše Korvína. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 33 – 2007. Olomouc 2007, s. 83 – 99
- KEJŘ, Jiří: Právnická fakulta a právnická univerzita. In: Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48 – 1622. Praha 1995. s. 163 – 182
- KEJŘ, Jiří: Prameny a literatura kanonického práva ve středověkých soupisech knihoven v českých zemích. In: Studie o rukopisech 24, 1985, s. 7 – 69
- KEJŘ, Jiří: Bratislavský rukopis Dekretu Gratianova. In: Právnické štúdie VIII, 1960, s. 264 – 294

- KIECKHEFER, Richard: *Magie ve středověku*. Praha 2005
- KINK, Rudolf: *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien, I. Band, II. Teil*, Wien 1854
- KINTZINGER, Martin: *Das Bildungswesen in der Stadt Braunschweig im hohen und späten Mittelalter. Verfassungs- und institutionengeschichtliche Studien zu Schulpolitik und Bildungsförderung (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte, 32)*. Köln – Wien 1990
- KINTZINGER, Martin: *Varietas puerorum. Unterricht und Gesang. Stifts- und Stadtschulen des späten Mittelalters*. In: *Schule und Schüler im Mittelalter. Beiträge zur europäischen Bildungsgeschichte des 9. bis 15. Jahrhunderts*. Hgs. Martin Kintzinger – Lorenz Sönke – Michael Walter. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 300 – 326
- KINTZINGER, Martin: *Studens artium, rector parochiae und magister scholarum im Reich des 15. Jahrhunderts*. In: *Zeitschrift für historische Forschung* 26, 1999, s. 1 – 41
- KIST, Johan: *Dr. Peter Knorr aus Kulmbach, ein geistlicher Diplomat des 15. Jahrhunderts*. In: *Berichte des Historischen Vereins Bamberg* 92, 1952/1953, s. 350 – 364
- KLANICZAY, Tibor: *Egyetem és politika a magyar középkorban*. In: *Eszmetörténeti tanulmányok*. Budapest 1984, s. 35 – 44
- KLANICZAY, Tibor: *Mattia Corvino e l'umanesimo italiano*. Roma 1974
- KNAUZ, Ferdinand: *A pozsonyi káptalannak kéziratai*. Esztergom 1870
- KNAUZ, Ferdinand: *Pozsonyi prepostság*. Esztergom 1881
- KNOLL, Paul: *Literary Production at the University of Cracow in the Fifteenth Century*. In: *The Development of Literate Mentalities in East Central Europe*. Ed. Anna Adamska – Marco Mastert. Turnhout 2004, s. 217 – 246
- KOCZERSKA, Maria: *Związki kanoników katedry krakowskiej z mieszczaństwem Krakowa w XV. wieku*. In: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*. Ed. Hanna Zaremska – Halina Manikowska. Warszawa 2002, s. 161 – 174
- KOLLÁNYI, Ferencz: *Esztergomi kanonokok 1100 – 1900*. Esztergom 1900
- KOLLÁNYI, Ferencz: *Visitatio capituli E. M. Strigoniensis anno 1397*. Budapest 1901
- KOPIČKOVÁ, Božena: *Doplňující informace k testamentu královny Žofie s přihlédnutím k pozůstatostnímu inventáři*. In: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Ed. Kateřina Jíšová – Eva Doležalová. Praha 2006, s. 121 – 137
- KÖBLÖS, József: *Az egyházi középírást Mátyás és a Jagellók korában*. Budapest 1994
- KRAFL, Pavel: *Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13. – 15. století*. In: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII. – XV*. Ed. Pavel Krafl. Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, volumen 19. Praha 2008, s. 81 – 123.
- KRAFL, Pavel: *Synody a statuta Olomoucké diecéze období středověku*. Praha 2003
- KRIEGER, K. Friedrich: *Habsburkové ve středověku*. Praha 2003
- KRÁTKÝ, Radovan: *Středověké písně cechu žákovského*. Praha 1958
- KUBINYI, András: *Stadt und Kirche in Ungarn im Mittelalter*. In: *Stadt und Kirche (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas, Band XIII.)*. Hg. Franz-Heinz Hye. Linz – Donau 1995, s. 179 – 197
- KUBINYI, András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest 1999
- KUBINYI, András: *Plébánosválasztások és egyházközségi önkormányzat a középkori Magyarországon*. Budapest 1999
- KUBINYI, András: *Magyarok a késő – középkori Rómában*. In: *Történelmi Tanulmányok, Studia Miskolciensia* 3. Miskolc 1999, s. 83 – 91
- KUBINYI, András: *Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königreichs in Ostmitteleuropa, 1458 – 1490*. Herne 1999
- KUBINYI, András: *Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején*. In: *Humanista műveltség Pannóniában*. Ed. István Bartók – László Jankovits – Gábor Kecskeméti. Pécs 2000, s. 7 – 26

- KUČERA, M.: Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava. s. 173 – 188
- KUZMÍK, Jozef: Knižná kultúra v Bratislave od 9. stor. do r. 1948. Bratislava 1996
- KUZMÍK, Jozef: Knižnice na Slovensku v 15. a v 16. storočí. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ľudovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 417 – 433
- KUZMÍK, Jozef: Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii. (Teória a výskum knihovníctva a bibliografie, 42). Martin 1989
- LASLOWSKI, Ernst: Beiträge zur Geschichte des spätmittelalterlichen Ablasswesens. Breslau 1929
- LE GOFF, Jacques (Ed.): Středověký člověk a jeho svět. Praha 1999
- LE GOFF, Jacques: Kultura středověké Evropy. Praha 1991
- LE GOFF, Jacques: Intelektuálové ve středověku. Praha 1999
- LE GOFF, Jacques: Zrození očiště. Praha 2003
- LE GOFF, Jacques: Za jiný středověk. Čas, práce a kultura na středověkém Západě. Praha 2005
- LEHOTSKÁ, Darina: Jakubovci – bratislavská patricijská rodina. In: Bratislava 3, 1967, s. 59 – 116
- LEHOTSKÁ, Darina: Kultúrny vývoj Bratislavy v 15. – 16. storočí. In: Sborník FFUK, Historica 18, Bratislava 1967, s. 109 – 134
- LENHARTOVÁ Slavomíra: Diplomaticko–paleografický rozbor listín vydaných hodnoverným miestom pri Bratislavskej kapitule do roku 1300. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu Prof. R. Marsinu. Ed. Vincent Sedlák. Bratislava 1998 s. 174 – 177
- LHOTSKY, Alphons: Umriss einer Geschichte der Wissenschaftspflege im alten Niederösterreich im Mittelalter. Wien 1964
- LHOTSKY, Alphons: Thomas Ebendorfer. Ein österreichischer Geschichtschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts (Schriften der Monumenta Germaniae Historica 15). Wien 1957
- LHOTSKY, Alphons: Die Wiener Artistenfakultät 1365 – 1497. Wien 1965
- LUDWIG, V. Oskar: Der Kanonisationsprozess des Markgrafen Leopold III. des Heiligen. In: Jahrbuch des Stiftes Klosterneuburg 9, 1919, s. 145 – 149
- LUKAČKA, Ján: Nitra v období neskorého stredoveku. In: Dejiny Nitry od najstarších čias po súčasnosť. Ed. Gabriel Fusek – Marián R. Zemene. Nitra 1998, s. 177 – 183
- LUXOVÁ, Viera: Memento mori: formy náhrobnej skulptúry. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Ed. Dušan Buran, Bratislava 2003, s. 325 – 333
- LYSÝ, Miroslav: Ohrozenie uhorských miest počas husitskej revolúcie. Acta historica Posoniensia 8, 2008, s. 32 – 46
- MADAS, Edit – MONOK, István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdektől 1800-ig. Budapest 2003
- MADRE, Alois: Nikolaus von Dinkelsbühl. Leben und Schriften (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters 40, Heft 4). Münster 1965
- MAJOROSSY, Judit: Bratstvo Božieho tela a jeho miesto v živote mešťanov stredovekej Bratislavy. In: Z Bardejova do Prešporoku. Ed. Enikő Csukovits – Tünde Lengyelová. Prešov – Bratislava 2005, s. 176 – 210
- MÁLYUISZ, Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest 1971
- MÁLYUISZ, Elemér: Kaiser Sigismund in Ungarn 1387 – 1437. Budapest 1990
- MÁLYUISZ, Elemér: Das Konstanzer Konzil und das königliche Patronatsrecht in Ungarn (Studia historica Academiae scientiarum Hungaricae, 18). Budapest 1959
- MARCHAL, Guy P.: Die Statuten des weltlichen Kollegiatstifts St. Peter in Basel (Quellen und Forschungen zur Basler Geschichte 4). Basel 1972
- MARSINA, Richard: Nitra vo včasnóm a vrcholnom stredoveku. In: Nitra. Bratislava 1977, s. 31 – 32

- MARSINA, Richard: Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov. Budmerice 1997
- MAZÁČOVÁ, Pavlína: Univerzitní rekomendace Jana z Mýta. In: Flores scholarium. Sborník konference ve Šlapanicích u Brna 1999. Ed. Jana Nechutová – Drahomíra Baránková. Brno 1999, s. 67 – 73
- MÉSZÁROS, István: Az iskolaügy története Magyarországon 966 – 1777 között. Budapest 1981
- MÉSZÁROS, István: A tankönyvkiadás története Magyarországon. Budapest 1989.
- MÉSZÁROS, István: Hat évszázad iskolái a Kárpát – medencében. In: A magyar iskola első évszázadai (996 – 1526). Ed. Katalin Szende. Győr 1996, s. 21 – 30
- MEYER, Andreas: Das Wiener Konkordat von 1448 – eine erfolgreiche Reform des Spätmittelalters. In: Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken 66, 1986, s. 108 – 152
- MEZEY, László: Die Devotio Moderna der Donauländer Böhmen, Österreich, Ungarn. In: Mediaevalia Bohemica 3, Praha 1970, s. 177 – 192
- MĚŠŤÁNEK, Tomáš: Biskup Jan Filipec (1431 – 1509) a středoevropská politika. Uherské Hradiště 2003
- MIETHKE, Jürgen: Studieren an mittelalterlichen Universitäten. Chancen und Risiken. Leiden – Boston 2004
- MIETHKE, Jürgen: Die Konzilien als Forum der öffentlichen Meinung im 15. Jahrhundert. In: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 37, 1981, s. 736 – 773
- MIETHKE, Jürgen: Die mittelalterlichen Universitäten und das gesprochene Wort. In: Historische Zeitschrift 251, München 1990, s. 453 – 491
- MINÁRIK Jozef: Fantastika v stredovekých fyziológoch a bestiároch. In: Kultúra 45 – 46, 1999, s. 10 – 11
- MOHLER, Ludwig: Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann, 3 Bde. Paderborn 1923 – 1924
- MORAW, Peter: Pražská právnická univerzita 1372 – 1419. In: AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Tom. XXXII, Fasc. 1 – 2, 1992, s. 7 – 50
- MORAW, Peter: Prag. Die älteste Universität in Mitteleuropa. In: Stätten des Geistes. Hg. Alexander Demandt. Köln – Weimar – Wien 1999, s. 127 – 146
- MORAW, Peter: Stiftspfänden als Elemente des Bildungswesens im spätmittelalterlichen Reich. In: Studien zum weltlichen Kollegiatstift in Deutschland. Hg. Irene Crusius. Göttingen 1995, s. 270 – 297
- MORAW, Peter: Über Typologie, Chronologie und Geographie der Stiftskirche im deutschen Mittelalter. In: Untersuchungen zu Kloster und Stift (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 68). Göttingen 1980 s. 9 – 37
- MÚCSKA, Vincent: Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia. Bratislava 2004
- MUŽÍKOVÁ, Růžena: Musicus – cantor. In: Miscellanea Musicologica 31, Praha 1984, s. 9 – 37
- MÜLLER, Rainer A.: Humanismus und Universität im östlichen Mitteleuropa. In: Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation. Ed. Eberhard Winfried – Alfred A. Strnad. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 245 – 272
- NEDDERMEYER, Uwe: Radix Studii et Speculum Vitae. Verbreitung und Rezeption der Imitatio Christi in Handschriften und Drucken bis zur Reformation. In: Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen. Hgs. Johannes Helmrath – Heribert Müller, 1. Band, München 1994, s. 457 – 481
- NEHRING, Karl: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. München 1975
- NEHRING, Karl: Ungarn in Europa im Zeitalter von Mathias Corvinus. In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458 – 1541. Schallaburg 1982, s. 33 – 38
- NECHUTOVÁ, Jana: Latinská literatura českého středověku do roku 1400. Praha 2000

- NEMEŠ, Jaroslav: Testament ako prameň materiálnej kultúry stredoveku (uhorské duchovenstvo). In: *Studia Archaeologica Slovaca Medievalia* 2, 1999, s. 114 – 127
- NIEDERSTÄTTER, Alois: *Österreichische Geschichte 1400 – 1522*. Wien 2004
- NODL, Martin: Klerici, rektori a scholárové. In: *PATER FAMILIAS*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. I. Hlaváčka. Ed. Jan Hrdina, Praha 2002, s. 299 – 311
- OEDIGER, Friedrich Wilhelm: Um die Klerusbildung im Spätmittelalter. In: *Historisches Jahrbuch* 50, Band, 1930, s. 145 – 188
- OHLER, Norbert: *Umírání a smrt ve středověku*. Praha 2002
- OKÁL, Miroslav: Burleyove Životy filozofov v bratislavskom kódexe. In: *Listy filologické*, 104, 4, Praha 1981, s. 222 – 232
- OPLL, Ferdinand: *Nachrichten aus dem mittelalterlichen Wien*. Wien – Köln – Weimar 1995
- ORTVAY, Theodor: *Geschichte der Stadt Pressburg II/1 Pressburg 1895, II/2 – 1898, II/3 – 1900, II/4 – 1903, III. Pressburg 1894*
- ORTVAY, Tivadár: *Ulice a námestia Bratislavy. Podhradie*. Bratislava 2003
- OSLANSKÝ, František: Cirkve v stredovekej Bratislave. In: *Historický časopis* 41, 2, 1993, s. 113 – 122
- OSLANSKÝ, František: Sídlná Ostrihomská kapitula a stredoveké Slovensko. In: *Historické štúdie* 34, 1993, s. 34 – 53
- OŽÓG, Krzysztof: Praskie studia prałatów i kanoników katedralnych metropolii gnieźnieńskiej w drugiej połowie XIV. i na początku XV. wieku. In: *Duchowieństwo kapitulne w polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej*. Ed. Andrzej Radziwiński, Toruń 2000, s. 132 – 162
- PAJORIN, Klára: L'educazione umanistica e Mattia Corvino. In: *Matthias Corvinus and the Humanism in Central Europe*. Ed. Tibor Klaniczay – József Jankovics. Budapest 1994, s. 185 – 193
- PARAVICINI, Werner: Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich, Band 15/1: Dynastien und Höfe. Ostfildern 2003
- PASCHETTO, Eugenia: *Pietro d'Abano: Medico e filosofo*. Firenze 1984
- PASZTOR, Edith: *Sulle origini della vita comune del clero in Ungheria*. In: *La vita comune del clero nei secoli XI. e XII., vol. II. (Miscellanea del Centro di studi Medioevali III)*. Milano 1962
- PAULÍNY, Eugen: Klaretov glosár a bohémár na Slovensku. In: *Jazykovedný časopis* IX, 1–2, 1958, s. 59 – 69
- PERGER, Richard: Wolfgang Holzer. Aufstieg und Fall eines Wiener Politikers im 15. Jahrhundert. In: *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*. Wien 1985, s. 7 – 61
- PERGER, Richard: Beziehungen zwischen Pressburger und Wiener Bürgerfamilien im Mittelalter. In: *Städte im Donauraum*. Hg. Richard Marsina. Bratislava 1993, s. 149 – 157
- PICHLER, Gerd – KALTENBERGER, Alice – MÜLLER, Michaela: *Die Nikolaikapelle im Lainzer Tiergarten in Wien. (Wiener Archäologische Studien, Band 4)*. Wien 2002
- PIEPER, Josef: *Scholastika*. Praha 1993
- PÜSPÖKI – NAGY, Péter: *Podunajské Biskupice*. Bratislava 1969
- PODLAHA, Antonín – PATERA, Adolf: *Soupis rukopisu knihovny metropolitní kapituly pražské, 2 zv. Praha 1910/1922*
- POLC, Jaroslav V.: Duchovní proudy v Čechách ve XIV. století. In: *Jan Hus na přelomu tisíciletí. Husitský Tábor Supplementum 1*. Ed. Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral. Tábor 2001, s. 59 – 70
- POLLARD, Graham: *The *pecia* – System in the Medieval Universities*. In: *Medieval Scribes, Manuscripts and Libraries*. London 1978, s. 145 – 161
- PONIEWOZIK, Leszek: Mieszczanie w średniowiecznych kapitulach kolegiackich na przykładzie Sandomierza i Wiślicy. In: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*. Ed. Hanna Zaremska – Halina Manikowska. Warszawa 2002, s. 175 – 186
- PONIEWOZIK, Leszek: *Prałaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza*. Toruń 2004
- PONIEWOZIK, Leszek: *Prałaci i kanonicy wiślicy w okresie średniowiecza*. Lublin 2004

- PÓR, Antal: Adatok a Bolognai és Pádovai jog – egyetemen. In: Századok 31, 1897, s. 769 – 795
- POŘÍZKA, Aleš: Svěcení z českých zemí u papežské kurie v letech 1420 – 1447. In: AUC – Philologica et historica XV, 2, s. 245 – 264
- RÁBIK, Vladimír: Mestské hradby vo svetle stredovekých písomných prameňov. In: Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 16. Bratislava 2005, s. 207 – 218
- RÁCZ, György: A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus joga a 13. – 14. században. In: Századok 134, 1, 2000, s. 147 – 210
- RADZIMIŃSKI, Andrzej: Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I poł. XV w. Studium prozopograficzne Tom I – Prałaci, Tom II – Kanonicy. Toruń 1993
- RADZIMIŃSKI, Andrzej (Ed.): Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowoczesnej. Pochodzenie i funkcjonowanie elity kościelnej. Toruń 2000
- RADZIMIŃSKI, Andrzej: Życie i obyczajowość średniowiecznego duchowieństwa. Warszawa 2002
- RATKOŠ, Peter: Vzťah Jána zo Sredny a Juraja Schönberga k univerzite Istropolitana. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ludovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 66 – 87
- RATKOŠ, Peter: Nový pohľad na vznik a funkciu Prayovho kódexu. In: Slovenská archivistika 1, 1966, s. 98 – 120
- REBRO, Karol: Johannes Gattus az Academia Istropolitana professzora. In: A 600 éves felsőoktatás történetéből 1367 – 1967. Studia iuridica auctoritate universitatis Pécs publicata 60. Pécs 1968, s. 109 – 114
- REBRO, Karol: Istropolitana a Bologna. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí, Ed. Ludovít Holotík – Anton Vantuch, Bratislava 1967, s. 5 – 23
- REBRO, Karol: K dejinám Academie Istropolitany. In: Slovenská archivistika 2, č. 1, 1967, s. 3 – 25.
- RETZER, Joseph: Hieronymi Balbi Veneti Gurcensis olim episcopi opera poetica, oratoria et politica-moralia, Bd. 1, 2. Wien 1791 – 1792
- REXROTH, Frank: Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln. Köln – Weimar – Wien 1992
- RICHÉ, Pierre: Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI. – VIII.w.). Warszawa 1995
- RILEY, Mark T.: Hippokratés. In: Velké postavy západního myšlení. Ed. Ian P. McGreal. Praha 1997, s. 31 – 35
- RIMELY, Károly: Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Poseniensis ad s. Martinum ep. olim ss. Salvatorem. Bratislava 1880
- RITOÓK-SZALAY, Ágnes: Der Humanismus in Ungarn zur Zeit von Matthias Corvinus. In: Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation. Hgs. Eberhard Winfried – Alfred A. Strnad. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 157 – 171
- RYBA, Bohumil: Promoční promluvy mistrů artistické fakulty Mikuláše z Lytomyšle a Jana z Mýta na Universitě Karlově z let 1386 a 1393. Praha 1948
- RYBARIČ, Richard: Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku I. Bratislava 1984
- RŮŽGG, Walter (Hg.): Geschichte der Universität in Europa. Band I. Mittelalter. München 1993
- ŘÍHOVÁ, Milada: Královští lékaři. Lékaři na dvoře posledních Lucemburků. In: Pražské městske elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil. Documenta Pragensia XXII, Praha 2004, s. 327 – 334
- SABÓL, Eugen: Z dejín kódexov a miniatúr na Slovensku. Martin 1955
- SEDLÁK, Vincent: Bratislavské hradné županstvo a Bratislava do roku 1291. In: Bratislava VI, 1970, s. 35 – 59
- SEIBT, Ferdinand: Gab es einen Böhmischen Frühhumanismus? Studien zum Humanismus in den Böhmischen Ländern. Hgs. Hans B. Harder – Hans Rothe. Köln – Wien, 1988, s. 1 – 19
- SEIBT, Ferdinand (Hg.): Jan Hus. München 1997
- SHELLE, Karel: Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu. In: Slovenská archivistika 15, 1, 1980, s. 117 – 145

- SCHMIDINGER, Heinrich: Roma docta? Rom als geistiges Zentrum im Mittelalter. Salzburg – München 1973
- SCHOLZ, Gottfried: Geschichte der Pfarre Hütteldorf. Wiener Dissertationen aus dem Gebiete der Geschichte 2. Wien 1964
- SCHREINER, Klaus: Laienfrömmigkeit im späten Mittelalter. München 1992
- SCHÖNER, Christoph: Arithmetik, Geometrie und Astronomie/Astrologie an den Universitäten des Alten Reiches: Propädeutik, Hilfswissenschaften der Medizin und praktische Lebenshilfe. In: Artisten und Philosophen. Hg. Rainer Christoph Schwinges. Basel 1999, s. 83 – 104
- SCHUBERT, Ernst: Motive und Probleme deutscher Universitätsgrundungen des 15. Jahrhunderts. In: Beiträge zu Problemen deutscher Universitätsgrundungen der frühen Neuzeit. Ed. Notker Hammerstein – Peter Baumgart (Wolfenbütteler Forschungen 4), 1978, s. 13 – 74
- SCHULTHEISZ, Emil: Zur Geschichte des medizinischen Unterrichts vom frühen Mittelalter bis 1769. In: Clio Medica 6, 1, 1971, s. 41 – 48
- SCHULTHEISZ, Emil: Tankönyv és curriculum a középkori orvosi fakultáson. In: Orvostörténeti Közlemények 147 – 148, 1994, s. 7 – 24
- SCHWARZ, Brigide: Römische Kurie und Pfründenmarkt im Spätmittelalter. In: Zeitschrift für historische Forschung 20, 1993, s. 129 – 152
- SCHWINGES, Rainer Christoph: Deutsche Universitätsbesucher im 14. und 15. Jahrhundert. Studien zur Sozialgeschichte des alten Reiches. Stuttgart 1986
- SCHWINGES, Rainer Christoph: Zur Prosopographie studentischer Reisegruppen im Fünfzehnten Jahrhundert. In: Medieval Lives and the Historian. Studies in Medieval Prosopography. Ed. Neithard Bulst – Jean-Philippe Genet. Michigan 1986, s. 333 – 341
- SLIVKA, Michal: Sídľisková a cirkevná štruktúra Spiša vo včasno až vrcholnostredovekom období. In: Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša. Levoča – Wrocław 2003, s. 419 – 446
- SLIVKA, Michal: Kláštorisko. Spišská Nová Ves 1995
- SLIVKA, Michal: Stredoveké skriptóriá. In: KNIHA 95 – 96, Martin 1997, s. 26 – 44
- SOLLBACH, Gerhard E.: In Gottes Namen fahren wir... Felix Faber: Reise in das Heilige Land A. D. 1483. Kettwig, 1990
- SOPKO, Július: Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach I. Martin 1981
- SOPKO, Július: Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku II. Martin 1982
- SOPKO, Július: Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach III. Martin 1986
- SOPKO, Július: Najstaršia knižná kultúra Bratislavy I, II. In: Kniha 76, s. 96 – 129; Kniha 85/86, s. 103 – 118
- SOPKO, Július: Z činnosti kultúrnych stredísk stredovekej Bratislavy, In: Bratislava 6, 1970, s. 139 – 178
- SOPKO, Július: Stredoveké prírodovedné a zdravotné rukopisy zo Slovenska. In: Z dejín vied a techniky na Slovensku VIII, 1977, s. 11 – 43
- SOPKO, Július: Súpis kníh bratislavskej kapitulskej knižnice z roku 1425. In: Slovenská archivistika 4, 1969, s. 83 – 101
- SOPKO, Július: Devotio moderna a jej podoby na Slovensku v 15. storočí. In: Trnavská univerzita 1635 – 1777: 360. výročie. Ed. Jozef Šimončíč. Trnava 1966, s. 281 – 293
- SOPKO, Július: O školstve a vzdelanosti na Slovensku v stredoveku. In: Historický časopis 36, 2, 1988, s. 175 – 197
- SOPKO, Július: Die Kodexliteratur aus der Slowakei des Mittelalters. In: Graecolatina et orientalia. Zborník FFUK VI, 1974, s. 47 – 80
- SORBELLI, Albano: Storia della università di Bologna. Bologna 1940
- SORENSEN, Roy: A Brief History of the Paradox. Philosophy and the Labyrinths of the Mind. New York 2003

- SOTILLI, Agostino: Ehemalige Studenten italienischer Renaissance – Universitäten. In: Gelehrte im Reich. Zur Sozial – und Wirkungsgeschichte akademischer Eliten des 14. bis 16. Jahrhunderts. (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 18). Hg. Rainer Christoph Schwinges. Berlin 1996, s. 39 – 74
- SPĚVÁČEK, Jiří: Václav IV. (1361 – 1419). K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986
- SPIRITZA, Juraj: Testament Liebharda Egkenfeldera, bratislavského mestského notára v rokoch 1441 – 1456. In: Sborník SNM LXI, História 7, 1967, s. 167 – 182
- SPUNAR, Pavel: Spisovatelé – Vzdělanci – Básníci. In: Člověk českého středověku. Ed. Martin Nodl – František Šmahel. Praha 2002, s. 285 – 308
- SPUNAR, Pavel: K počátkum české devotio moderna. In: AUC – HUCP, Tomus XXXI, 1, 1991, s. 35 – 39
- SROKA, Stanisław A.: Polacy na Węgrzech za panowania Zygmunta Luksemburskiego 1387 – 1437. Kraków 2001
- STABER, Josef: Die Bildhaftigkeit der spätmittelalterlichen Eucharistiepredigt. In: Beiträge zur altbayerischen Kirchengeschichte 21, 3, 1960, s. 102 – 115
- STIEBEROVÁ, Mária: Die Siedlungsentwicklung der Stadt Bratislava bis Ende des 13. Jhs. In: Städte im Donauraum. Hg. Richard Marsina. Bratislava 1993, s. 81 – 89
- STOČES, Jiří: K otázce sociální mobility chudých studentů středověké pražské právnické univerzity. Několik příkladů ze saského univerzitního národa. In: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII – XV. Ed. Pavel Krafl. Opera Instituti historici Praegae, series C - Miscellanea, volumen 19. Praha 2008, s. 459 – 467
- STOČES, Jiří: Když školu řídili studenti. Boloňský univerzitní model a jeho ozvěny ve střední Evropě. In: Dějiny a současnost 3, XXV, 2003, s. 36 – 40
- STOPKA, Krzysztof: Szkoły katedralne metropolii Gnieźnieńskiej w średniowieczu. Kraków 1994
- STORCHOVÁ, Lucie: Humanistická komunikace a její sociální rozměr. In: Časopis Matice moravské CXXII, 2003, s. 61 – 99
- STRÁNSKY, Albert: Dejiny biskupstva Nitrianskeho od najstarších dôb až do konca stredoveku. Nitra 1933
- STUDT, Birgid: Papst Martin V. (1417 – 1431) und die Kirchenreform in Deutschland. (Forschungen zur Kaiser – und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii). Köln – Weimar – Wien 2004
- SVATOŠ, Michal (Ed.): Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48 – 1622. Praha 1995
- SVATOŠ, Michal: Vzdělanec – Učenec – Profesor. In: Člověk českého středověku. Ed. Martin Nodl – František Šmahel. Praha 2002, s. 270 – 284
- SVATOŠ, Michal: Pražská univerzitní kolej všech svatých. In: AUC – HUCP, 1, 1991, s. 85 – 93
- SVATOŠ, Michal: Sociální integrace absolventů pražské univerzity (1348 – 1419). In: Husitství – Renaissance – Reformace I. Sborník k 60. narozeninám F. Šmahela, Ed. Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová. Praha 1994, s. 157 – 166
- SZELIŃSKA, Waclawa: Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI wieku. Wrocław – Warszawa – Kraków 1966
- SZENDREI, Janka: Zenetanulás a középkorban. In: A magyar iskola első évszázadai (996 – 1526). Ed. Katalin Szende. Győr 1996, s. 41 – 50
- SZÓNYI, G. Endre: The Occult Sciences in Early Modern Hungary in a Central European Context. In: The Role of Magic in the Past. Ed. Blanka Szeghyová. Bratislava 2005, s. 29 – 44
- SYDOW, Jürgen: Bürgerschaft und Kirche im Mittelalter. Probleme und Aufgaben der Forschung. In: Bürgerschaft und Kirche. Hg. Jürgen Sydow. Sigmaringen 1980, s. 9 – 25
- ŠEDIVÝ, Juraj: Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel. Bratislava 2007
- ŠEDIVÝ, Juraj: Cirkev v stredovekej Bratislave – staré odpovede a nové otázky. In: Kapitoly z dejín Bratislavy. Ed. Gábor Czoch. Bratislava 2006, s. 93 – 126

- ŠEDIVÝ, Juraj: Die Anfänge des Pressburger Kapitels. In: Acta historica Posoniensis II. Bratislava 2001, s. 107 – 117
- ŠEDIVÝ, Juraj: Die Anfänge der Beurkundung im mittelalterlichen Pressburg. In: Wege zur Urkunde – Wege der Urkunde – Wege der Forschung. Beiträge zur europäischen Diplomatik des Mittelalters. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters, Beihefte zu J. F. Böhmer Regesta Imperii), Wien – Köln – Weimar 2005, s. 81 – 115
- ŠEDIVÝ, Juraj: Vzťahy v písomnej kultúre Bratislavskej kapituly a mesta. In: Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Ed. Júlia Ragačová. Bratislava 2005, s. 214 – 223
- ŠMAHEL, František: Pražská církevní provincie ve víru husitské revoluce. In: AUC – HUCP Pragensis XXXI, 1, 1991, s. 107 – 115
- ŠMAHEL, František: Fakulta svobodných umění. In: Dějiny university Karlovy I. (1347/48 – 1622). Ed. Michal Svatoš, Praha 1995, s. 101 – 133
- ŠMAHEL, František: Počátky pražského obecného učení. In: Český časopis historický 96, 1998, s. 253 – 291
- ŠMAHEL, František: Ceny rukopisných knih v Čechách do roku 1500. In: Sborník historický 14, 1966, s. 5 – 48
- ŠMAHEL, František: Humanismus v době poděbradské. Praha 1963
- ŠMAHEL, František: Mezi středověkem a renesancí. Praha 2002
- ŠOTNÍK, Stanislav: Hospodárske a majetkovoprávne vzťahy pri správe fár na Slovensku do polovice 14. stor. In: Slovenská archivistika 36, 1, 2001, s. 41 – 57
- ŠPIESZ, Anton: Bratislava v stredoveku. Bratislava 2001
- ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana – FIALA, Anton: Veľkomoravská bazilika, kostol sv. Salvátora a pohrebisko na Bratislavskom hrade. In: Zborník FFUK, Historica, 1967, s. 151 – 176
- TAKÁCS, Imre (Hg.): Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg (1387 – 1437). Katalogbuch Budapest, Luxemburg 2006
- THALLÓCZY, Lajos – ÁLDÁSY, Antal: Magyarország mellékartományainak oklevéltára. Budapest 1907
- TIBENSKÝ, Ján (Ed.): Bratislava Mateja Bela. Bratislava 1984
- TOURNOY, Gilbert: The literary production of Hieronymus Balbus at Paris. Gutenberg – Jahrbuch 53, 1978, s. 70 – 77
- TRUHLÁŘ, Josef: Catalogus Codicum manu scriptorum latinorum, I. – II. Pragae 1905 – 1906
- TRÍŠKA, Josef: Literární a myšlenkové proudy latinsko-českého středověku. Rétorika, etika a symbolika. Praha 2004
- TRÍŠKA, Josef: Literární činnost předhusitské university. Praha 1967
- UIBLEIN, Paul: 600 Jahre Universität Wien. Wien 1965
- UIBLEIN, Paul: Zur lebensgeschichte einiger Wiener Theologen des Mittelalters. In: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 74, 1966, s. 95 – 107
- UIBLEIN, Paul: Die Universität Wien im Mittelalter, Schriftenreihe des Universitätsarchivs. Wien 1999
- UIBLEIN, Paul: Fakultätsakten als personengeschichtliche Quelle. In: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 88, 3 – 4, 1980, s. 329 – 332
- UIBLEIN, Paul: Beziehungen der Wiener Medizin zur Universität Padua im Mittelalter. In: Römische historische Mitteilungen 23 (1981), s. 271 – 286
- UIBLEIN, Paul: Die Wiener Universität, ihre Magister und Studenten zur Zeit Regiomontans. In: Die Universität Wien im Mittelalter. Beiträge und Forschungen von Paul Uiblein, Hgs. Kurt Mühlberger und Karl Kadletz, Wien 1999, s. 409 – 442
- UIBLEIN, Paul: Die Kanonisation des Markgrafen Leopold und die Wiener Universität. In: Die Universität Wien im Mittelalter. Beiträge und Forschungen von Paul Uiblein, Hgs. Kurt Mühlberger und Karl Kadletz. Wien 1999, s. 489 – 536

- ULBRICH, Tobias: Päpstliche Provision oder patronatsherrliche Präsentation? Der Pfründenerwerb Bamberger Weltgeistlicher im 15. Jahrhundert. Matthiesen 1998
- UNTERKIRCHER, Franz: Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich. Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis zum Jahre 1450. II/1 (Texte), II/2 (Abbildungen). Wien 1971
- UNTERKIRCHER, Franz: Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich. Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1451 bis zum Jahre 1500. III/1 (Texte), III/2 (Abbildungen). Wien 1974
- URBÁNEK, Rudolf: Konec Ladislava Pohrobka. Praha 1924
- VARSÍK, Branislav: Slováci na pražskej univerzite do konca stredoveku. In: Sborník FFUK IV, 45, Bratislava 1926, s. 17 – 25
- VARSÍK, Branislav: Husitské revolučné hnutie a Slovensko. Bratislava 1965
- VEBER, Václav a kol.: Dějiny Rakouska. Praha 2002
- VESELOVSKÁ, Eva: Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in dem Beständen von Bratislava. Bratislava 2002
- VRÁNA, Karel: Boethius. Poslední Říman a první scholastik. In: Křesťanství a filosofie. Postavy latinské tradice. Ed. Filip Karfík a kol. Praha 1994, s. 27 – 41
- WAGNER, Carolus: Analecta Scepusii sacri et profani III. Viennae 1774
- WAGNER, Wolfgang Eric: Universitätsstift und Kollegium in Prag, Wien und Heidelberg. Berlin 1999
- WEILER, Anton: Soziale und sozial-psychologische Aspekte der Devotio Moderna. In: Laienfrömmigkeit im späten Mittelalter. Hg. Klaus Schreiner. München 1992, s. 191 – 201
- ZILYNSKÁ, Blanka: Pražská univerzita – patron církevních beneficií? In: AUC – HUCP, Tom. XLVII, Fasc. 1 – 2, 2007, s. 75 – 87
- WETTER, Evelin: Sakrálné poklady v 14. a ranom 15. storočí: náčrt fragmentárnej tradície na Slovensku. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Ed. Dušan Buran, Bratislava 2003, s. 183 – 195
- WIELGUS, Stanisław: Badania nad Biblią w starożytności i w średniowieczu. Lublin 1990
- WINFRIED, Eberhard: Grundzüge von Humanismus und Renaissance: ihre historischen Voraussetzungen im östlichen Mitteleuropa. In: Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation. Hgs. Eberhard Winfried – Alfred A. Strnad. Köln – Weimar – Wien 1996, s. 1 – 28
- WOHLMUTH, Josef: Verfassungsrechtliche und wissenschaftstheoretische Einflüsse der Universitäten auf die Konzilien von Konstanz und Basel. In: Scientia und ars im Hoch- und Spätmittelalter, 2. Halbband. Hgs. Ingrid Craemer-Rüegenberg – Andreas Speer. Berlin – New York 1994, s. 877 – 892
- WOLKAN, Rudolf: Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. III. Abt. 1. Bd. Fontes rerum Austriacarum II, 68, Wien 1918
- ZAHLTEN, Johannes: Mittelalterliche Sakralbaute der südwestdeutschen Stadt als Zeugnisse bürgerlicher Repräsentation. In: Stadt und Representation. Hgs. Bernhard Kirchgässner – Hans Peter Becht. Sigmaringen 1995, s. 75 – 91
- ZAISBERGER, Friederike: Geschichte Salzburgs. Wien 1998
- ZATHEY, Jerzy: Martin Bylica z Olkusza, profesor Academie Istropolitany. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Ed. Ludovít Holotík – Anton Vantuch. Bratislava 1967, s. 40 – 54.
- ZAVARSKÝ, Svorad: Verejný notariát v stredovekej Bratislave. In: Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Ed. Júlia Ragačová. Bratislava 2005, s. 172 – 180

MENNÝ REGISTER

A

Adler Gašpar, 90
 Adlman Erasmus, 124, 126
 Agneša z Bratislavy, 130, 144
 Aigner Ján, 41
 Akvinský Tomáš, 67, 123, 152
 Albert Veľký, 124, 126, 152, 154
 Albrecht Achilles z rodu Hohenzollernovcov, 102
 Albrecht II., uhorský kráľ, 32, 79, 82, 93
 Albrecht III., rakúsky vojvoda, 19, 63, 137
 Albrecht VI., rakúsky arcivojvoda, 96, 97
 Alexander de Villa Dei, 44, 65
 Alexander Veľký, 41, 80
 Alexander VI., pápež, 102,
 Alžbeta, uhorská kráľovná, 66, 93
 Ambróz, svätý, 152
 Andreae Ján, 54, 118
 Andrej zo Sv. Juraja z Rábskej diecézy, 121
 Andrej zo Schärdingu, 116
 Andrej, sekretár Ulricha z Celje, 94
 Anselm z Canterbury, 152
 Anton zo Šankoviec, bratislavský prepošt,
 nitriansky biskup, 90, 93, 100, 101, 102,
 103, 104, 105, 138, 139, 140, 163
 Anton, šťastínsky archidiakon, 20
 Argiropulos, 108, 111
 Aristoteles, 11, 16, 17, 64, 65, 68, 71, 80, 116,
 122, 123
 Arnošt z Pardubic, 54, 150
 Aspner Ján, 73
 Astesanus de Ast, 119
 Augustín, scholastik bratislavskej kapitulskej
 školy, 42
 Augustín, svätý, 11, 23, 122, 124, 125, 151,
 152, 166, 167
 Aunpeck Juraj z Peuerbachu, 64, 113, 114, 115,
 175
 Avicenna, 18, 71

B

Bajazid II., sultán, 101, 102
 Bakócz Tomáš, 32, 129
 Balbo Hieronym, bratislavský prepošt, 69, 71
 Barbo Marko, 106, 120, 161
 Barbora, dcéra brandenburského kurfirsta
 Albrechta Achillesa, 102, 103
 Bartolomej de Chaimis, 119
 Bartolomej de Sancto Concordio, 55, 119
 Bartolomej z Brescie, 18, 118, 149
 Bartolomej z Chlumce, 165
 Bartolomej z Trnavy, 79
 Bazilej Veľký, 166

Beatrice, manželka Mateja Korvína, 102, 103,
 144
 Beda Ctihodný, 11
 Bel Matej, 172
 Belo IV., uhorský kráľ, 27
 Benedikt XIII., pápež, 76
 Benedikt z Poľany, 109
 Benedikt z Veľkého Varadína, bratislavský
 kanonik, 145, 146
 Bernald, bratislavský kanonik, 51
 Bernard z Clairvaux, 124, 152, 166, 167
 Bernard z Parmy, 18
 Bessarion, 61, 107, 108, 109, 113, 114, 121, 123
 Bianka Mária, manželka Maximilána I., 102
 Blažej z Ústí nad Labem, bratislavský kanonik,
 58, 140
 Blažej, bratislavský kanonik, 155
 Boethius, 8, 11, 17, 45, 46, 66, 124
 Bohuslav z Lobkovic, 174
 Bohuš zo Zvole, 118
 Bonaventura, 166, 167
 Bonifác VIII., pápež, 18, 118, 150
 Bonifác IX., pápež, 21, 56, 57, 58, 75
 Bónis György, 47
 Bonfini Antonio, 115
 Borgolte Michael, 109
 Borsa Gedeon, 131
 Bracciolini Poggio, 173
 Brocchieriová, Maria Teresa, 7
 Bruni Leonardo, 172, 173
 Buran Dušan, 9, 162
 Buridan Ján, 65
 Burley, Walter, 44
 Bylica Martin, 108, 109, 112, 113, 114, 115,
 124, 133, 179

C

Calderinus Ján, 54
 Capella Martianus, 12
 Carbone Lodovico, 111
 Cassiodorus, 11
 Castiglioni Bartolomej, 102
 Cato, Marcus Porcius starší, 43
 Celtis Konrád, 175
 Cerdonis, Augustín, 41
 Cesarini, kardinál, 68
 Cicero, 48, 117, 176
 Clarificator Peter, 166
 Cola di Rienzo, 173
 Comestor Peter, 45

D

Dávid z Augsburgu, 167

- Degenberg Siegfried, bratislavský prepošt, 59,
60, 79, 81, 82, 179
Demetrius, kardinál, 53
Dietrich z Nieheimu, 38
Dionýz zo Seče, 85, 141, 142
Donatus, 43, 44, 65
Döring Matej, 53
Duns Scotus Ján, 67, 124
Dvořáková Daniela, 78
Džem, sultán, 102
- E**
- Ebendorfer Tomáš z Haselbachu, 47, 67, 68,
170
Eberhard z Bethune, 41, 65
Eckhart, majster, 169, 172
Egerer Leonard z Bavorska, 175
Egkenfelder Liebhard, 41, 83, 143, 154
Eigner Ján, 136
Elbel Peter, 118
Eliáš, bratislavský kanonik, 38
Engnesdorfer Augustín, 73, 74
Erazmus z Regensburgu, bratislavský kanonik,
128
Ethe František z Kéthelya, 121
Eugen IV., pápež, 103
Euklides, 65, 66
Eylausenrocková Katarína, 41
Eysner Václav z Brna, 62, 126, 155
- F**
- Faber Félix z Ulmu, 108
Faber Michal, 103
Fabián, pätkostolský a bratislavský kanonik,,
77
Ferdinand Aragónsky, 76
Fesler Juraj, 73, 74
Ficino Marsilius, 175
Filip, bratislavský kanonik, 38, 42, 87
Filipec Ján, 101, 102
Flavius Jozef, 176
Flechtner Ján z Hirsbergu, 136
Fontanína, 111
Fonzio Bartolomeo, 111
Franchis Filip, 118
Fridrich III., rímsky cisár, 66, 76, 82, 93, 95, 96,
97, 98, 99, 120, 130, 174
Fridrich z Celje, 94
- G**
- Gabriel z Verony, 33, 98
Galeazzo di Santa Sofia, 69
Galén, 18, 71, 122
Galeotto Marzio, 8, 109, 112, 124, 125, 138, 170
Galvano di Bettino, 20
Galvanus z Bologne, 54
Ganois Václav, bratislavský kanonik, 62
Garazda Peter, 111
Gašpar z Bánoviec, bratislavský kanonik, 140
Gattus Ján, 108, 109, 121, 123, 170
Gentilis, kardinál, 53
Gérard z Berry, 71
Gerhard z Cremony, 18, 71
Gerson Ján, 125, 152, 169
Göhler Hermann, 110
Gozthony Ján, bratislavský kanonik, 140, 142
Gracián, 18, 24, 118, 120, 122, 149
Grad Osvald zo Skalice, 140
Grad Pavol zo Skalice, bratislavský kanonik,
140
Grasch Ján, succentor Bratislavskej kapituly, 28
Grass Nikolaus, 110
Gregor IX., pápež, 18, 118, 120, 132, 149
Gregor Veľký, 91, 125, 151, 152, 166, 167
Gregor, bratislavský kanonik, 85
Greiffenstein Juraj z Kremsu, bratislavský
kanonik, 128
Greimel Ján z Garsu, bratislavský kanonik, 32,
33, 132
Groote Gert, 163, 164, 165, 166, 169
Gwuzel Jakub z Hobersdorfu, 43
- H**
- Hadrián VI., pápež, 29
Haidener František zo Senca, bratislavský
kanonik, 140, 145
Haindl Tomáš zo Slavonic, bratislavský
kanonik, 153
Halbhauer Ján z Hammelburgu, bratislavský
prepošt, 70, 71, 81, 82, 94, 179
Han Ján z Weytry, bratislavský kanonik, 43,
121, 128, 129, 130, 132, 133, 142, 144
Hartung von Cappel, 120
Héltai Gašpar, 114
Henglweiner Ján, 89
Henrich de Primaria, 152
Henrich Totting z Oyty, 68
Henrich z Bavorska (Jasomirgott), 161
Henrich z Bitterfeldu, 168
Henrich z Bratislavy, bratislavský a záhrebský
kanonik, 72, 86
Henrich z Langensteinu, 68, 170
Herthmann Mikuláš, bratislavský kanonik, 31,
32
Hess Andrej, 131
Hicronym Pražský, 56, 69
Hippokrates, 18, 71
Hlaváček, Ivan, 75
Hledíková, Zdeňka, 164
Holcot Róbert, 124

- Holzer Andrej, 153
 Honorius III., pápež, 25
 Horácus, 117
 Horborch Viliam, 53, 54
 Hubaldus, bratislavský prepošt, 26
 Hugo zo Saint Cher, 124
 Hugo zo Sv. Viktora, 152, 166
 Hugutius z Pisy, 18
 Humbert z Romansu, 151
 Humbert, bratislavský prepošt, 30
 Huňady Ján, 85
 Huntepichler Leonard, 68, 107, 108, 116, 122, 124, 139
 Hus Ján, 49, 50, 56, 60, 69, 95
 Hypolit z Este, ostrihomský arcibiskup, 104, 138
- CH**
- Chahan, Ján, 43
 Chreusboder Wolfgang z Langenleubs, 73, 74
 Chrodegang z Met, 23
 Chrysoloras Manuel, 173
- I**
- Ignác z Loyoly, 168
 Imrich, uhorský kráľ, 25
 Inocent III., pápež, 25
 Inocent IV., pápež, 120
 Inocent VIII., pápež, 25, 104, 138, 162
 Ivanič, Pavol, 175
 Izidor zo Sevilly, 11, 125
- J**
- Jakoubek zo Stříbra, 56
 Jakšo Jakub z Nymburku, bratislavský kanonik, 51, 60
 Jakub de Cessolis, 154
 Jakub de Voragine, 153
 Jakub II., bratislavský richtár, 40, 46
 Jakub z Benátok, 17
 Jakub z Budína, bratislavský kanonik, 38
 Jakub z Piacenzy, bratislavský prepošt, 27, 30
 Jakub zo Stubachu, 116
 Jakub, bratislavský kanonik, 72
 Jakub, bratislavský kustód, 148
 Jakub, novohradský archidiakon, 20
 Ján alias Ješko z Miličina, bratislavský kanonik, 51
 Ján Aragónsky, brat kráľovnej Beatrice, 144
 Ján de Deo, 18, 118
Ján de S. Georgio, 54
 Ján Korvín, 102
 Ján Rýnsky, 55
 Ján Teutonicus, 18
- Ján XXII., pápež, 18
 Ján XXIII., pápež, 57, 58
 Ján z Damasku, 71
 Ján z Erfurtu, 65
 Ján z Gmundenu, 64
 Ján z Kaniže, 75, 87
 Ján z Krakova (Glogowita?), 112, 115, 179
 Ján z Kupferbergu, 112, 115, 116, 179
 Ján z Lignana, 54, 121
 Ján z Michala na Žitnom Ostrove, 109
 Ján z Mýta zvaný Sofista, bratislavský kanonik, 56
 Ján z Ostrihoma, ostrihomský prepošt a bratislavský kanonik, 75, 76, 79, 82, 179
 Ján z Pulkau, bratislavský kanonik, 35, 121, 132
 Ján z Ústí nad Labem, päťkostolný a bratislavský prepošt, 56, 57, 58, 59, 74, 75, 77, 82, 140, 179
 Ján z Válic, bratislavský kanonik, 43, 132, 140, 145, 146
 Ján z Vépu, bratislavský kanonik, 53
 Ján zo Sv. Jura, 109
 Ján, bratislavský prepošt, 27
 Jankovič Vendelín, 117, 180
 Jenkins David, 53, 54
 Jiskra Ján z Brandýsa, 93
 Jubar Ján, bratislavský prepošt, 58, 59, 77, 88
 Jungattel Peter, 85
 Juraj z Břeclavi, 51
 Juraj z Poděbrad, 95, 96, 98, 143
 Juraj z Rozhanoviec, 50
 Juraj zo Šopronu, bratislavský kanonik, 38, 42
 Juraj, bratislavský kanonik, 34, 89
 Juvenálius, 175
- K**
- Kallimach Filip, 173
 Kalmo z Regensburgu, bratislavský kanonik, 132
 Kapistrán Ján, 170
 Kappler Peter, 86
 Kárai Ladislav, budínsky prepošt, 99, 131, 133, 146
 Karol IV., cisár, 19, 63, 74, 137
 Karol Veľký, cisár, 12
 Karol VII., 95
 Karschaw Ján, 93
 Katarína, dcéra Juraja z Poděbrad, 95
 Kazimír Veľký, 137
 Kazimír, poľský princ, 98
 Kelner Mikuláš z Wroclavy, 153
 Kempenský Tomáš, 167, 168
 Kempf Mikuláš zo Štrasburgu, 168
 Kiczmagenová Sybila, 29
 Klaret, 166
 Klement V., pápež, 18, 118, 150

- Knauz, Ferdinand, 8
 Köblös József, 8, 83
 Koch Vavrínek z Krompách, 123
 Koler Michal z Trnavy, bratislavský kanonik, 155
 Koloman, uhorský kráľ, 13
 Kolumbus Krištof, 114
 Konrád z Weinsbergu, 81
 Konštantín Africký, 71
 Kottanerová Helena, 93
 Kranfelderová Margaréta, 41
 Kraus Peter, 41
 Kristián, bratislavský kanonik, 62, 157
 Kristián, syn Henricha z Brna, 62
 Krištof de Plailly, 101
 Krištof z Raguzy, 99
 Küchenmeister Michal, 60
 Kunigsfelder Martin, 73
 Kutej Peter, moravský šľachtic, 51, 61
 Kuzánsky Mikuláš, 10, 67, 171
 Kuzmík Jozef, 148
 Kvepoden Ján, bratislavský kanonik, 73, 89, 140
 Kvepoden Martin, bratislavský kanonik, 29, 38, 72, 89, 140
- L**
- Ladislav Pohrobok, 32, 82, 93, 94, 95, 141
 Ladislav z Körmenu, 103
 Ladislav z Neapola, 20
 Lazinec Ján, 103
 Le Goff Jacques, 17
 Leonard z Udine, 124
 Leopold III., rakúsky markgróf, 161, 162
 List Mikuláš z Trnavy, bratislavský kanonik, 38, 73
 Listová Anna, 149
 Lívius, 117, 176
 Lodomerius, ostrihomský arcibiskup, 28
 Lombardský Peter, 128, 130, 181
 Longus Ján, bratislavský kanonik, 160
 Lököš Ján z Kalló, 126, 127, 134
 Luder Peter, 124
 Ludovít I. Veľký z Anjou, 20
 Ludovít z Pakosa, 109
- M**
- Magdaléna z Riesenburgu, 89
 Mályusz Elemér, 30, 58
 Mändel Ján z Ambergu, 175
 Margita Uhorská, 170
 Marchesin Ján, 48
 Martin V., pápež, 67, 76
 Martin z Banskej Štiavnice, bratislavský kanonik, 124, 140
 Martin z Lenčice, 64, 65
 Martin z Levíc, bratislavský kanonik, 140
 Matej Korvín, 8, 32, 33, 82, 95 n, 108, 110, 112, 114, 125, 130, 131, 132, 133, 136 n, 144, 161, 170, 173, 174
 Matej z Janova, 49, 168
 Matej z Krompách, 153
 Matej z Rožňavy, 140
 Matej z Temešváru, bratislavský kanonik, 146
 Maternus z Mladej Vožice, 89
 Matúš de Vicedominis, 89
 Matúš z Krakova, 168
 Maximilián I. Habsburský, 69, 101, 102
 Maximus Valérius, 176
 Mettenpeck Šimon z Bratislavy, bratislavský kanonik, 135, 140
 Michal Junior, bratislavský kanonik, 38
 Michal z Dürnsteinu, 155
 Michal z Körmenu, bratislavský kanonik, 145
 Michal z Mailbergu, bratislavský kanonik, 78, 79
 Michal z Prievidze, bratislavský prepošt, 65, 66, 71, 93, 94, 142
 Michal, bratislavský kanonik, 38, 72, 89
 Michal, syn sedmohradského vojvodu Tomáša, bratislavský prepošt, 30
 Mikuláš de Hanapis, 48
 Mikuláš de Schaacz/Czaacz, bratislavský kanonik, 157
 Mikuláš de Tudeschis, 118, 119, 131
 Mikuláš V., pápež, 141
 Mikuláš z Boleráza, 144
 Mikuláš z Dinkelsbühlu, 52, 68, 169
 Mikuláš z Frauenmarku, 144
 Mikuláš z Litomyšle, 56
 Mikuláš z Lýry, 48, 124
 Mikuláš z Oresme, 68
 Mikuláš z Perína, 50
 Mikuláš z Recce, bratislavský kanonik, 140
 Mikuláš z Trnavy, 89
 Mikuláš zo Sečian, bratislavský kanonik, 72
 Mikuláš zo Šomodskej župy, bratislavský kanonik, 29
 Mikuláš, familiár bratislavského kanonika, 87
 Mikuláš, nitriansky archidiakon, 20
 Milíč Ján z Kromčírza, 49, 164, 168, 169
 Mino da Colle, 7
 Mischinger Vavrínek, 40, 73, 129
 Mohamed II., sultán, 99
 Molitoris Štefan z Brucku a. d. Leitha, 112, 116
 Molnár Pavol zo Žitného ostrova, 78, 79
 Moravus Matej, kníhtlačiar, 130, 131
 Moraw Peter, 20, 139
 Murer Štefan, 161

N

- Nachwinter Martin, 46, 129
 Nayl Gašpar z Pruska, bratislavský kanonik, 145, 146
 Neidiner František zo Senca, bratislavský kanonik, 140
 Neitler Martin zo Stupavy, bratislavský kanonik, 42, 43, 140
 Nider Ján, 124
 Niethamer Ján z Bratislavy, bratislavský kanonik, 135, 136, 140

O

- Obrecht Žigmund z Lengelfeldu, bratislavský kanonik, 127, 161
 Ockham Viliam, 65, 66, 67, 68
 Oder Alexius, 73, 74
 Odofredus z Bologne, 21
 Ondrej III., 83
 Országh Michal z Guty, 140
 Ortway Theodor, 8
 Osvald z Wolkensteinu, 83
 Oto Velký, 97

P

- Pannonius Ján, 96, 98, 105, 124, 136, 179
 Papócz Imrich, bratislavský kanonik, 159
 Passageri Rolandinus, 47, 121
Pavol de Liazaris, 54
 Pavol II., pápež, 32, 105, 114, 119, 138, 162
 Pavol z Prahy, olomoucký prepošt, 155
 Pavol z Rusdorfu, 93
 Pavol, bratislavský kanonik, 34, 87
 Pavol, mošonský archidiakon, 121
 Pavol, succentor Bratislavskej kapituly, 28
 Peltel Juraj zo Schönbergu, bratislavský prepošt, 32, 33, 93 n, 103, 105, 106, 108, 119 n, 132, 133, 136 n, 142, 146, 153, 161, 162, 172, 176, 177, 179, 180
 Perault Viliam, 62
 Perrlin Jakub, bratislavský kanonik, 89
 Peško Ján, bratislavský kanonik, 42
 Peter de Novacivitate, bratislavský kanonik, 72
 Peter Hispánsky (pápež Ján XXI.), 65
 Peter Lombardský, 19, 122, 124
 Peter z Brašova, 123
 Peter z Ornety, 23
 Peter z Padovy, 71
 Peter z Pulkau, 151
 Peter zo Šamorína, bratislavský kanonik, 140
 Peter zo Štôly, 167
 Peter, doktor, 124
 Peter, syn Blažca z Nemoťic, bratislavský kanonik, 51

- Petrarca Francesco, 172, 173
 Piccolomini Aeneas Silvius (Pius II.), 66, 76, 120
 Pico della Mirandola, 171
 Platón, 49, 123
 Plethon Georgios Gemistos, 108, 123
 Plínius, 176
 Plutarchos, 176
 Podocatarus Filip, 108
 Polycarpus Georgius, 108
 Pomponius Letus, 174
 Ponticus Virunius, 105
 Popp Mikuláš z Hüttendorfu, bratislavský kanonik, 128, 161
 Porfýrios, 17
 Pottenberger Ján, 149
 Prant Ján, 167
 Pray György, 44
 Prechtel Wolfgang z Hausleitenu, bratislavský kanonik, 32, 33, 132, 136
 Preprost Briccius, 131, 133
 Přemysl Otakar II., 148
 Pseudo-Augustín, 166

R

- Ragač Radoslav, 162
 Raneis Juraj, 165
 Ratkoš Peter, 120
 Rauch Ján z Luu, bratislavský kanonik, 128
 Raymund z Pennaforte, 18
 Rebro Karol, 118
 Regiomontanus, 7, 64, 108, 109, 112 n, 131, 175, 179
 Reicher Peter z Pirchenwartu, 52
 Renetzhauser Jakub, 98
 Rexroth Frank, 109
 Richard zo Sv. Viktora, 152, 167
 Rimely, Karol, 8
 Ripelin Hugo, 48
 Ritoók – Szalay Ágnes, 109
 Rohrbeck Pankrác z Laa, bratislavský kanonik, 129, 131, 133, 177
 Rómer Gašpar z Bratislavy, bratislavský kanonik, 86, 104, 129, 135, 136, 140
 Rosarius Matúš z Laku, bratislavský kanonik, 146
 Rosentálerová Anna, 149
 Rotterdamský Erazmus, 43, 126, 164, 172
 Roverella Lorenzo, 142, 143
 Rudolf IV., rakúsky vojvoda, 63, 137
 Ruprecht I., 137
 Ruysbroeck Ján, 167

S

- Sacrobosco Ján, 64, 68, 116

Sartoris Ján, 46
 Seneca, 12, 117
 Serapion, 71
 Seratoris Ján, bratislavský kanonik, 38
 Serenus Quintus, 126
 Seuso Henrich, 166
 Sforza Francesco, 95, 102
 Sforza Galeazzo Maria, 98
 Sforza Giangaleazzo, 112
 Schinagel Bernard, bratislavský kanonik, 46, 142
 Schom Wolfgang, bratislavský kanonik, 126, 146
 Schreier Ulrich, 119, 129
 Schrickler Mikuláš z Hüttendorfu, bratislavský kanonik, 116, 128, 136, 161
 Schryner Štefan, bratislavský kanonik, 79
 Sixtus IV., pápež, 103, 114, 144
 Slovák Juraj z Veľkej Bytče, 90
 Smaragdus, bratislavský prepošt, 27
 Sneider Erhard, 63
 Sopko Július, 9, 169
 Sorger Gašpar, 41
 Sorvatka Gabriel z Prievidze, bratislavský kanonik, 140, 145
 Stab Wolfgang z Bratislavy, bratislavský kanonik, 135, 136, 140, 145
 Stanislav z Olomouca, 153
 Stibor zo Stiboríc, 57
 Sturmer Bartolomej z Gdanska, bratislavský kanonik, 89, 145, 156
 Suchenschatz Michal, bratislavský a viedenský kanonik, 34, 68, 69, 71
 Svatoš Michal, 137

Š

Šedivý Juraj, 6, 9, 25, 59, 153, 155
 Šoš Juraj, 85
 Šoš Ladislav zo Solivaru, bratislavský prepošt, 38, 42, 59, 60, 66
 Štefan „Baumeister“, bratislavský kanonik, 79
 Štefan I., 31, 148
 Štefan z Dražkoviec, bratislavský kanonik, 32, 140, 145
 Štefan z Kolína, 56
 Štefan z Roudnice, 53, 54
 Štefan z Rozhanovíc, 50
 Štefan, bratislavský kanonik, 72
 Štefan, kaločský arcibiskup, 95

T

Talhamer Štefan, 46
 Teodorich, ostrogótsky kráľ, 11
 Terencius, 117, 176
 Thierry zo Chartres, 65

Tielesch Juraj, 69
 Tobriacher Ulrich z Villachu, bratislavský kanonik, 133, 177
 Tomáš z desiatkovej kúrie, bratislavský kanonik, 156
 Tomáš z Beluše, bratislavský kanonik, 55, 65, 66, 71
 Tomáš z Méry, bratislavský kanonik, 34, 77, 78
 Tomáš z Vydrian, bratislavský kanonik, 140
 Tomáš, bratislavský kanonik, kaplán kráľa Žigmunda, 80, 89
 Totting Henrich z Oyty, 169
 Trapezuntius Georgius, 108
 Trogus Pompeius, 162
 Tullner Michal, 73, 74

U

Ugoletti Tadeáš, 105
 Ulrich z Enns, bratislavský kanonik, 132
 Ulrich z Celje, 94
 Ulrich z Mistelbachu, bratislavský kanonik, 84, 154, 157
 Ulrich z Richentalu, 76
 Ulrich z Válic, bratislavský kanonik, 140, 145
 Ulrich, bratislavský kanonik, 72
 Ungarus Pavol, 54
 Unger Lienhart, 129
 Urban IV., pápež, 88
 Urban V., pápež, 19, 20, 37
 Urban VI., pápež, 19

V

Václav IV., český kráľ, 49, 50, 60, 63, 80
 Václav z Třebone, 60
 Valentín z Veresmartu, 121
 Vavrinec zo Sedmohradska, 43
 Veľký Mikuláš z Javora, 62, 169
 Ventúr Jakub, 79
 Vergerio Pier Paolo, 172, 173
 Vergílius, 48, 117
 Veselovská Eva, 9
 Viklef Ján, 49, 50
 Viliam z Pusterly, bratislavský prepošt, 30
 Vitéz Ján, 96, 98, 99, 105 n, 111, 114, 116, 117, 122, 124, 127, 131, 136, 139, 141, 142, 173, 174, 177, 179
 Vladislav I. Jagelovský, 32, 93
 Vladislav II. Jagelovský, 32, 36, 69, 98, 102, 103, 104, 114, 138
 Vorchinger Peter, 136

W

Waldhauser Konrád, 49, 164, 168
 Walter, magister, 13

Wann Konrád, 133
 Wanusch Hieronym, 129
 Waschan Jakub, 73
 Wathi Michal, 85
 Werbart Jakub, 89
 Weytel Juraj z Viedenského Nového Mesta, 32
 Willermus grammaticus, 13
 Wolfgang z Bánoviec, bratislavský kanonik, 150
 Worczar Mikuláš, 62
 Worffenstein Ján z Budína, bratislavský
 kanonik, 133, 145, 177
 Wykardi Andrej z Bíteše, bratislavský kanonik,
 56

Z

Zajíc Zbyněk z Hazmburka, 50
 Zakariya Abú zo Sýrie, 71
 Zambo Vavrinec, bratislavský prepošt, 35, 52,
 53, 54, 55, 56
 Zele Mikuláš zo Šankoviec, bratislavský
 prepošt, 88, 104, 140, 163
 Zistler Peter, 158

Ž

Železný Ján, olomoucký biskup, 50, 51, 155
 Žigmund Albík z Uničova, 50, 80
 Žigmund Luxemburský, 7, 20, 31 n, 37, 50,
 51, 57, 59 n, 68, 74, 75 n, 85 n, 91, 93, 101,
 139, 179
 Žižka Ján, 95
 Žofia, česká kráľovná, 36, 50, 60